

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

Myndin af Vatnshyrnu

*Draumapættir í AM 555h 4to, AM 564c 4to og AM 564a 4to
varðveisla og efnisleg tengsl*

Ritgerð til MA-prófs í íslenskum fræðum

Valgerður Hilmarsdóttir

Október 2013

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Íslensk fræði

Myndin af Vatnshyrnu

*Draumaphættir í AM 555h 4to, AM 564c 4to og AM 564a 4to
varðveisla og efnisleg tengsl*

Ritgerð til MA-prófs í íslenskum fræðum

Valgerður Hilmarsdóttir
Kt.: 150556-2529

Leiðbeinandi: Guðrún Nordal

Október 2013

Ágrip

Íslendingasagnahandritið Vatnshyrna er talið ritað í upphafi síðasta áratugar fjórtándu aldar fyrir Jón Hákonarson, þann hinn sama og létt skrifa Flateyjarbók. Vatnshyrna eyðilagðist í brunanum í Kaupmannahöfn 1728. Texti hennar er að mestu varðveittur í eftirritum þeirra Árna Magnússonar og Ásgeirs Jónssonar. Uppskriftir þeirra eru einu þekktu uppskriftirnar eftir Vatnshyrnu.

Lengi vel töldu menn að handritið, AM 564a 4to, væri hluti af Vatnshyrnu. Stefán Karlsson sýndi fram á að svo gæti ekki verið þar sem í báðum handritum voru draumaþættir. Eftir stendur þá spurningin um samband þessara handrita sem virðast bæði hafa verið skrifuð fyrir Jón Hákonarson.

Ætlunin er að varpa skýrara ljósi á þessi tengsl handritanna og er Vatnshyrna í aðalhlutverki. Það var niðurstaða Stefáns Karlssonar að samband þeirra mætti skýra með rækilegri rannsókn á textum þáttanna þriggja í Vatnshyrnu (í uppskrift Árna Magnússonar) og AM 564a 4to (A) sem nú er talið hluti af sagnasamsteypunni Gervi-Vatnshyrnu. Það verður gert en jafnframt litið til varðveisluumhverfis þeirra, þess sameiginlega efnis sem í þeim er og hvernig þættirnir falla að efnislegu samhengi þeirra. Í því tilliti verður litið til ættartalna sagnanna og það skoðað hvort tengja megi efnið Jóni Hákonarsyni með frekari hætti. Sjónum er beint að sögum Vatnshyrnu en eins og ávallt blandast Gervi-Vatnshyrna umræðunni.

Sagnasamhengi bókanna tveggja er um margt líkt þó sögurnar séu alfarið þær sömu né sömu gerðar, þ.e. þær sem sameiginlegar eru. Í báðum handritum eru t.d. Flóamanna saga, Eyrbyggja og Vatnsdæla en þær eru ekki sömu gerðar í báðum handritum. Varðveisla sagnanna er einnig með ólíkum hætti. Stefán Karlsson telur líklegt að skrifari Vatnshyrnu hafi skrifarð eftir bók eða bókum í eigu húsbóna síns. Sú hugmynd er athyglisverð þegar höfð er hliðsjón af varðveislunni þar sem hugsanlega má greina þar merki um fleiri bækur og misstórar sem gætu verið komnar frá Jóni Hákonarsyni.

Jafnframt textasamanburðinum er því nauðsynlegt að taka mið af sagnasamhenginu og varðveislusögunni. Í umfjöllunum fræðimanna í útgáfum sagnanna og víðar, koma sömu skrifarár ítrekað við uppskriftir sagna Vatnshyrnu. Þar flokkast skyldleiki milli uppskrifta þeirra Árna Magnússonar, Ásgeirs Jónssonar, Ketils Jörundssonar, Jóns Gissurarsonar og á stundum Einars Eyjólfssonar. Tvær stórar rannsóknir, þ.e. rannsókn Scotts á Eyrbyggju og Perkins á Flóamanna sögu, styðja þessa flokkun en í rannsókn Perkins (og hugsanlega Scotts) má sjá merki um þriðju bókina, *Z, sem nú er glötuð. Frá henni eru uppskriftir þeirra Jóns Gissurarsonar (og Einars Eyjólfssonar) á Flóamanna sögu taldar runnar.

Það er því ætlunin að fylgja þessum þráðum eftir fönnum og greina frá því sem stuðlað gæti að því að samband þessara tveggja handrita verði séð skýrara ljósi.

Pakkir

Takk elsku Elvar minn! Þú hefur verið mér einstakur.

Og elsku Lindan míن og Bjarkinn minn, takk fyrir alla ykkur hjálpsemi.

Leiðbeinanda mínum, Guðrúnu Nordal, þakka ég einstaka aðstoð.

EFNISYFIRLIT

1.0	Inngangur	7
	<i>1.1 Efni ritgerðar</i>	9
2.0	Vegferð Vatnshyrnu	11
2.1	<i>Frá Vatnshorni til Kaupmannahafnar</i>	11
2.2	<i>Uppruni Vatnshyrnu og spor á Íslandi</i>	13
2.3	<i>Vatnshyrna; innihald og varðveisla</i>	17
2.3.1	<i>Innihald Vatnshyrnu</i>	17
2.3.2	<i>Vatnshyrna og Gervi-Vatnshyrna</i>	20
2.3.3	<i>Vatnshyrna og varðveislan</i>	22
2.3.4	<i>Voru Bárðar saga og Þórðar saga hreðu í Vatnshyrnu?</i>	23
2.3.4.1	<i>Kjalnesinga saga</i>	24
2.3.4.2	<i>Bárðar saga Snaefellsáss og Brot af Þórðar sögu hreðu</i>	27
3.0	Draumaþættir – Varðveisla	31
3.1	<i>Draumaþættir: flokkun uppskrifta</i>	34
3.1.1	<i>Bergbúa þáttur</i>	34
3.1.2	<i>Kumlbúa þáttur</i>	41
3.1.3	<i>Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar</i>	44
3.2	<i>Samantekt</i>	49
4.0	Draumaþættir í Vatnshyrnu (H, C) og Gervi-Vatnshyrnu (A)	51
4.1	<i>Draumaþættir Vatnshyrnu; AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)</i>	51
4.1.1	Uppskrift draumaþáttanna í AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)	53
4.1.2	Mállýsing AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)	56
4.2	<i>Draumaþættir Gervi-Vatnshyrnu; AM 564a 4to</i>	61
4.2.1	Uppskrift draumaþáttanna í AM 564 a 4to (A)	63
4.2.2	Mállýsing AM 564a 4to (A)	66
4.3	<i>Draumaþættir: varðveisla textans</i>	72
4.3.1	Sameiginleg lesbrigði AM 555h 4to (H), AM 564c 4to (C) og AM 564a 4to (A)	72
4.3.2	Sér lesbrigði AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)	74
4.3.3	Sér lesbrigði AM 564a 4to (A)	74
4.4	<i>Skyldleiki AM 555h 4to (H), AM 564c 4to (C) og AM 564a (A)</i>	76
5.0	Vatnshyrna - efnislegt samhengi	81
5.1	<i>Bókamaðurinn: Jón Hákonarson</i>	81
5.2	<i>Ættartölur Flóamanna sögu</i>	84
5.3	<i>Ættartölur Brots af Þórðar sögu hreðu</i>	90
5.3.1	Brot af Þórðar sögu hreðu og Jón Hákonarson	90
5.3.2	Brot af Þórðar sögu hreðu og Þorsteinn böllóttur	96
5.4	<i>Draumaþættir Vatnshyrnu: efnislegt samhengi</i>	98
5.4.1	Bergbúa þáttur	99
5.4.2	Kumlbúa þáttur	102
5.4.3	Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar	103
5.5	<i>Draumaþættirnir, Vatnshyrna og ábótarnir á Helgafelli</i>	105
5.6	<i>Varðveisla textans og efnislegt samhengi</i>	106
6.0	Niðurstöður og lokaorð	109

Viðaukar 1-8

1.	Vatnshyrna – Hulda og Ketill Jörundsson	123
2.	Vatnshyrna – Laxdæla og Ketill Jörundsson	124
	Vatnshyrna – Eyrbyggja og Einar Eyjólfsson	125
3.	Kjalnesinga saga – Flóamanna saga og Már Jónsson	126
4.	Styttri gerð(ir) Bergbúa þáttar	131
5.	Handritaskrá – Töflur 5.1-5.3	135
6.	Uppskriftir H og C – Árni Magnússon	144
7.	Uppskrift A	148
8.	Mállýsing handritanna	154

1.0 Inngangur

Í þessari ritgerð verður umfjöllun um varðveislu draumaþáttanna í Vatnshyrnu og AM 564a 4to (A), sem talið er hluti af svokallaðri Gervi-Vatnshyrnu. Ætlunin er að varpa ljósi á tengsl þessara handrita en Vatnshyrna varð eldi að bráð í brunanum í Kaupmannahöfn árið 1728. Sögur hennar hafa að mestu varðveist í uppskriftum þeirra Árna Magnússonar og Ásgeirs Jónssonar en þeir skrifuðu Vatnshyrnu upp í Kaupmannahöfn 1686-1688.

Handritið AM 564a 4to eða A, eins og það hefur verið kallað í umfjöllunum, var lengi vel talið vera hluti af Vatnshyrnu sem orðið hefði eftir þegar Vatnshyrna fór úr landi. Í AM 564 a 4to eru Þórðar saga hreðu, Bárðar saga Snæfellssáss og svokallaðir draumaþættir, en draumaþættirnir voru einnig í Vatnshyrnu.¹ Í 564a eru líka brot Glúmu og Harðar sögu sem fræðimenn telja að hafi ekki verið í Vatnshyrnu.²

Arngrímur Jónsson lærði nefnir Vatnshyrnu sem heimild í ritum sínum, Crymogæu og Gronlandiu, en þar vitnar hann beint í Þórðar sögu hreðu, Bárðar sögu Snæfellssáss og Kjalnesinga sögu og þaðan er nafngiftin komin. Fræðimenn telja að sú bók, sem Árni Magnússon og Ásgeir Jónsson skrifuðu eftir í Kaupmannahöfn 1686-88, hafi verið sú sama og Arngrímur hafði undir höndum. Misræmis gætir þó í því að það er aðeins í bókum Arngríms sem sagna þeirra Þórðar og Bárðar er getið. Á því hafa fræðimenn talið skýringar, m.a. þær að meðferð handrita á þessum árum geti skýrt það að efni hafi glatast úr handritunum.³

Í grein Stefáns Karlssonar, „Um Vatnshyrnu“, sýnir hann fram á að handritið AM 564a 4to (A) hafi ekki verið hluti Vatnshyrnu þar sem draumaþættirnir voru í þeirri bók sem Árni Magnússon og Ásgeir Jónsson skrifuðu upp eftir henni. Það er niðurstaða Stefáns „... að rækileg rannsókn á textum þáttanna þriggja [...], sem bæði voru í þeim hluta Vatnshyrnu sem komst á Háskólabókasafn [...] og „Pseudo-Vatnshyrnu“ (564a), gæti varpað ljósi á samband þessara tveggja handrita.“⁴ Slík rannsókn verður undirstaða ritgerðarinnar.

Í ritgerðinni er því sjónum beint að draumaþáttunum líkt og Stefán Karlsson leggur til, og skyldleika milli þáttanna í Vatnshyrnuuppskriftum Árna Magnússonar í AM

¹ Sbr. Stefán Karlsson 1970: 283.

² Sbr. sama heimild: 283.

³ Sbr. Jón Helgason 1985: 51-52.

⁴ Sbr. Stefán Karlsson 2000: 355.

555h 4to (H) og 564c 4to (C) annars vegar og handritsins, AM 564a 4to (A) hins vegar. Vatnshyrna og Gervi-Vatnshyrna virðast tengjast sama manni, Jóni Hákonarsyni, og því beinist athyglín að því varðveislu- og sagnasamhengi sem þættirnir birtast í.

Rannsóknaspurningar eru því eftirfarandi:

- a) Hvert er samband draumaþáttu Vatnshyrnu í meintum uppskriftum Árna Magnússonar, AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C), eftir henni og sama efnis í AM 564a 4to (A)?
- b) Hvernig falla draumaþættirnir að heildarsamhengi Vatnshyrnu?

Til umhugsunar áður en lengra er haldið:

1. Vatnshyrna eyðilagðist í brunanum í Kaupmannahöfn 1728 og er aðeins til í eftirritum.
2. Ættartölur í tveimur sögum Vatnshyrnu benda til þess að hún hafi verið skrifuð fyrir Jón Hákonarson, bónða í Viðidalstungu.
3. Flateyjarbók var einnig skrifuð fyrir Jón.
4. Stefán Karlsson rakti uppskrift draumaþáttanna til Magnúsar Þórhallssonar prests og telja fræðimenn að líkindum að hann hafi skrifaað allar sögur hennar.
5. Uppskriftir Árna Magnússonar á Stjörnu-Odda draumi og draumaþáttunum og uppskriftir Ásgeirs Jónssonar eftir Vatnshyrnu eru einu þekktu eftirritin eftir Vatnshyrnu.
6. Fræðimönnum hefur í stórum dráttum tekist að rekja ferðalag Vatnshyrnu frá Viðdalstungu til Kaupmannahafnar.
7. Um innihald Vatnshyrnu geta þrjár heimildir.
 - a. Í þeirri fyrstu er getið um sjö sögur (bókaskrá Háskólabókasafnsins, 1685).
 - b. Í annarri um sjö sögur og fjóra þætti (bókaskrá Árna Magnússonar um 1720).
 - c. Af þeirri þriðju má ráða að tvær sögur til viðbótar hafi verið í bókinni.
8. Fræðimenn telja þó almennt að sögurnar séu níu (og þættirnir fjórir).
9. Þórðar sögu hreðu og Bárðar sögu Snæfellsáss er aðeins getið í tilvitnunum Arngríms lærða en ekki í bókaskránum.
10. Þórðar saga hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss eru í Gervi-Vatsnhyrnu.
11. Þar eru líka draumaþættirnir í sögugerð Vatnshyrnu.
12. Flóamanna saga, Eyrbyggja og Vatnsdæla saga eru í báðum bókum en ekki sömu gerðar.
13. Draumaþáttanna er aðeins getið í bókaskrá Árna Magnússonar yfir bækur úr safni Resens.
14. Vatnshyrna, Vatnshornsbók og Membr. Res. 5 (Resensbók) eru að líkindum ein og sama bókin.
15. Trúverðugleiki meintra eftirrita Vatnshyrnu veltur á verklagi og vinnubrögðum skrifaranna og hér væru forsendur textasamanburðarins með öðrum hætti ef ekki þætti sýnt að vinnubrögðum Árna Magnússonar væri treystandi.
16. Brigður hafa verið bornar á texta þriggja meintra uppskrifta eftir Vatnshyrnu eins og greint er frá í Viðauka 3. Sú textafræðilega umfjöllun snertir ekki draumaþættina en gefur hugmynd um þær fjölbreyttu rannsóknir sem efnið kallar á.
17. Samanburður draumaþáttanna byggir á brotum úr Bergbúa þætti, Kumlbúaþætti og sex línum úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar. Þættirnir eru í hvorugri uppskrift varðveittir í heild sinni.

18. Gervi-Vatnshyrna er varðveitt undir þremur safnmörkum og í þremur hlutum. Efni hennar er þó talið hafa getað átt saman í öndverðu.
19. Í nokkrum heimildum er þess getið að nokkur blöð hafi varðveist úr Vatnshyrnu og á Handrit.is er sagt að Ásgeir Jónsson skrifí ÍB 225 4to (Laxdæla sögu) eftir AM 564a 4to sem þar er talað um sem Vatnshyrnu. Það er ekki leiðrétt þrátt fyrir að bent hafi verið á það. – Varðveisilmál Vatnshyrnu koma og fram í umfjöllunum fræðimanna í kringum 2000 og þar sagt að hún hafi orðið eldi að bráð fyrir utan nokkur blöð. Hér er það ókunnugt að nokkurt efni hennar hafi varðveist. Stefán Karlsson sýndi fram á að Gervi-Vatnshyrna var ekki Vatnshyrna svo hvaða efni þetta getur verið er hér óþekkt, nema ef vera kynni að hér sé átt við það efni sem ekki var í Vatnshyrnu þegar þeir Árni og Ásgeir skrifuðu hana upp, þ.e. Þórðar saga hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss og fræðimenn telja að hafi glatast.
20. Margt áhugavert bíður frekari rannsókna, s.s. varðandi aðföng skrifaranna og samband þeirra uppskrifta sem hér voru umfangs vegna engin tök á að skoða nánar, en styðjast varð við niðurstöður annarra.

Komið verður inn á flest þessi atriði í ritgerðinni.

1.1 *Efni ritgerðar*

Saga Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu hefur frá upphafi rannsókna verið samofin. Vatnshyrna er í aðalhlutverki í ritgerðinni en Gervi-Vatnshyrna fléttast inn í rannsóknina eftir því sem þurfa þykir.

Í öðrum kafla er fjallað um sögu Vatnshyrnu frá því að hún var skrifuð í lok fjórtándu aldar og þar til um 1730. Í seinni hluta kaflans er leitast við að fylla í eyður og styrkja þá vitneskju sem fyrir er. Þórðar sögu hreðu er til dæmis aðeins getið sem sögu í Vatnshyrnu í einni af þeim þremur heimildum sem greina frá innihaldi hennar. Fræðimenn hafa þó ályktað að sagan hljóti að hafa verið í bókinni. Hér verður leitast við að styrkja þessar hugmyndir.

Varðveisla draumaþáttanna er með ýmsu móti og þeir varðveitast sjaldnast allir saman í handriti. Gert er ráð fyrir að þeir hafi verið saman í Vatnshyrnu og þannig eru þeir varðveittir í Gervi-Vatnshyrnu. Í þriðja kafla er fjallað um varðveislu þeirra, en kaflinn er undanfari samanburðar texta draumaþáttanna í AM 564a (A) og í uppskriftum Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu í AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C). Textar varðveittra handrita eru flokkaðir eftir völdum lesbrigðum og sú niðurstaða fengin að engin önnur varðveitt handrit séu skrifuð eftir forriti/forritum Vatnshyrnu og AM 564a.

Kaflinn er þrískiptur og tekur umfjöllunin mið af því. Fyrst er fjallað um varðveislu Bergbúa þáttar, þá Kumlbúa þáttar og að lokum um Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar.

Verklag í þriðja kafla:

1. Handrit þáttanna eru listuð upp.
2. Valin lesbrigði skráð.
3. Grein gerð fyrir flokkun valinna lesbrigða.

Í fjórða kafla verður nánar fjallað um uppskriftir þeirra Árna Magnússonar og skrifara AM 564a 4to og þeim lýst allt frá stærð og umfangi að því sem sameinar þær textafræðilega eða aðskilur. Textarnir verða skrifaðir upp og sýnd lesbrigði. Uppskriftum Árna, AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C), verður lýst fyrr og síðan handritinu AM 564a 4to (A). Vatnshyrna er grundvallandi í allri umræðu ritgerðarinnar og því er eðlilegra að byrjað sé á uppskriftum Árna.

Verklag í fjórða kafla:

1. Handritunum er lýst sem hlut.
2. Texti handritanna er skrifaður og lesbrigði sýnd neðanmáls – aðeins sá texti sem sameiginlegur er í báðum handritum er skrifaður upp (heildartexta má nálgast í viðaukum 6 og 7).
3. Mállýsing – aðeins á þeim texta sem sameiginlegur er í báðum handritum (heildarmállýsingu má nálgast í viðauka 8).
4. Flokkun lesbrigða og grein fyrir þeim gerð.
5. Rakin verða saman þau atriði sem varpað geta ljósi á samband handritanna.
6. Uppskrift Jóns Gissurarsonar á draumaþáttunum í AM 165m fol., er borin saman við H, C og A. Texti hans er ekki skrifaður upp en lesbrigða getið.
7. Er Vatnshyrna skrifuð eftir Gervi-Vatnshyrnu eða öfugt?; skrifa skrifararnir eftir sama forriti eða er skyldleikans lengra að leita?

Í fimmkafla er ætlunin að skoða efnislegt samhengi bókarinnar út frá ættartölunum og athuga hvernig draumaþættirnir falla að því. Hér verður ekki litið til bókmennalegrar greiningar efnisins en þess freistað að skoða samhengið lítillega út frá ættartöllum Flóamanna sögu og Brots Þórðar sögu hreðu. Ættartölur sagnanna vísuðu á Jón Hákonarson sem eiganda bókarinnar og það verður skoðað hvort tengja megi efnið Jóni Hákonarsyni með frekari hætti í gegnum þær. Sumar sögur Vatnshyrnu gætu hafa fylgt fjölskyldunni lengur en aðrar eins og kemur fram í tveimur stórum rannsóknnum fræðimanna á tveimur sögum bókarinnar og ýmislegt gæti bent til þess að það eigi einnig við um draumaþættina.

Sjötti kafli er helgaður niðurstöðum þar sem tvinnast saman textafræðileg niðurstaða og umræða um samhengi og varðveislu sagna bókarinnar.

2.0 Vegferð Vatnshyrnu

2.1 *Frá Vatnshorni til Kaupmannahafnar*

Árni Hákonarson var íslenskur bónðasonar frá Vatnshorni í Dalasýslu. Þegar hann hélt utan til náms til Kaupmannahafnar, árið 1681, hafði hann í farteski sínu Íslendingasagnahandrit og konungasagnahandritið Huldu, AM 66,⁵ auk fleiri bóka. Hugsanlega var bókunum ætlað að tryggja að einhverju leyti afkomu Árna meðan á dvölinni erlendis stæði, enda áhugi á íslenskum bókum mikill og því sennilega ekki erfitt að koma þeim í verð. Það var meðal annars fyrir áhrif landkynningarrita Arngríms lærða að frændur okkar, Danir og Svíar, vöknuðu til sögulegrar vitundar og sáu að „margvíslegar eyður í eigin sögu var unnt að fylla í með efni úr íslenskum miðaldaritum.“⁶ Íslensku handritin voru talin sögulegar heimildir sem nota mátti í þágu þjóðarhagsmunu.⁷

Árni Hákonarson hafði lokið námi í Skálholtskóla með góðum vitnisburði þegar hann innritaðist í Kaupmannahafnarháskóla.⁸ Ári síðar var hann þó kominn til Noregs sem aðstoðarmaður Þormóðs Torfasonar á Stangeland á Karmøy, rétt hjá Stavangri,⁹ en íslenskir stúdentar voru eftirsóttir til að aðstoða við eftirritun og lestur íslenskra handrita.

Snemma árs 1686 snéri Árni Hákonarson aftur til náms við háskólann í Kaupmannahöfn. Talið er að stuttu síðar hafi hann selt bókasafnaranum, Peder Hansen Resen, Íslendingasagnahandritið og á fyrstu mánuðum ársins 1687 seldi hann Árna Magnússyni konungasagnahandritið Hulda en Hulda var eitt af fyrstu skinnhandritunum sem Árni Magnússon eignaðist.¹⁰ Jonna Louis-Jensen segir í umfjöllun sinni um Árni Hákonarson að „[a]lt tyder således på at Árni Hákonarson har været i akut pengetrang i 1686-87, selv om han kom fra en meget velhavende familie.“¹¹

⁵ Sjá <http://handrit.is/is/manuscript/view/da/AM02-066>.

⁶ Böðvar Guðmundsson 1993:499.

⁷ Sbr. Malm, Mats 2002:102.

⁸ Sbr. Louis-Jensen, Jonna 1994:515-516.

⁹ Stangeland var heimili Þormóðs en til Stangelands hafði Þormóður flutt þegar hann giftist og var býlið Stangeland meðal eigna sem hann fékk með konu sinni. Þormóður var sérstakur sagnaritari Noregs frá 1682 og til dauðadags árið 1719 (sbr. Böðvar Guðmundsson 1993:501).

¹⁰ Sbr. Jonna Louis-Jensen 1994:515.

¹¹ Jonna Louis-Jensen 1994; 516-517; *lausleg þýðing*: Allt virðist benda til þess að Árni Hákonarson hafi verið í fjárröng 1686-1687, þrátt fyrir að eiga vel staða fjölskyldu.

Skömmu eftir að Peder Resen keypti Íslendingasagnahandritið komst það í hendur Árna Magnússonar. Árni fékk það sennilega að láni og hafði það til afnota 1686-88.¹² Á þeim tíma er talið að þeir Árni Magnússon og Ásgeir Jónsson hafi skrifað upp allar sögur bókarinnar utan einnar, Króka-Refs sögu (sjá nánar um innihald Vatnshyrnu, kafli 2.3.1).

Íslendingasagnahandritið hafði safnmarkið Membr. Res 5 í safni Resens. Í AM 226a 8vo (bl. 58-9), bókaskrá sem Árni Magnússon gerði yfir norskar og íslenskar skinnbaekur í eigu Resens, er getið um innihald handrits sem hafði að geyma sjö Íslendingasögur og fjóra Íslendingabætti.¹³ Í umfjöllun sinni „Um Vatnshyrnu“ kallar Stefán Karlsson handritið Resensbók.¹⁴

Í AM 267 8vo (áður Add. 11 8vo)¹⁵ getur Árni tvisvar um bók í safni Resens sem hann kallar Vatnshornsbók. Í þeirri bók voru, samkvæmt 267 8vo og minnisgrein við AM 128 fol., bæði Eyrbyggja og Vatnsdæla. Þar sem Membr. Res 5 var eina bókin í safni Resens sem geymdi bæði Vatnsdælu og Eyrbyggju, samkvæmt bókaskrá Árna, taldi Stefán það benda til þess að Vatnshornsbók væri sama bók og Membr. Res 5 4to eða Resensbók og þar með að Vatnshornsbók væri Vatnshyrna. Það að Árni kallaði bókina Vatnshornsbók telur hann vera sprottið af því að Árni hafi komist að því að þessi Resensbók ...

... væri hluti af því handriti sem Arngrímur [Jónsson lærði] nefndi Vatnshyrnu, ellegar að hann hafi fengið aðra vitneskju um að bókin væri frá Vatnshorni.

Á hvorn veginn sem þessu hefur verið farið má að öllu saman lögðu fullvist telja að þessi Resensbók hafi verið hluti af því handriti sem Arngrímur lærði nefndi Vatnshyrnu, en af þeim þremur sögum sem hann vitnar til með Vatnshyrnu nafni er Kjalnesinga saga ein í Resensbók.¹⁶

Stefán vísar hér til tilvitnana Arngríms lærða í Vatnshyrnu í landkynningarritum hans, Crymogæu og Gronlandiu, en bækurnar ritaði Arngrímur um og eftir 1600. Þær sögur, aðrar en Kjalnesinga saga, sem Arngrímur vitnar beint í, eru Þórðar saga hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss. Með hliðsjón af sögum Vatnshyrnu, einnig þeim sem Arngrímur vitnar óbeint í eða endursegir, telur Stefán að innihald hennar og Vatnshornsbókar hafi verið svo líkt að allar sögur Vatnshornsbókar hafi „Arngrímur lærði þekkt, og það sem hann

¹² Sbr. Stefán Karlsson 2000:345-346.

¹³ Sbr. sama heimild:336, 339.

¹⁴ Sbr. sama heimild:337.

¹⁵ Sbr. sama heimild:337.

¹⁶ Stefán Karlsson 2000:337.

greinir úr þeim – nema helzt Eyrbyggju – kemur betur heim við handrit sem talin eru runnin frá þessari glötuðu Resensbók en við önnur handrit sömu sagna.^{“¹⁷}

Arngrímur Jónsson lærði (1568-1648) var náskyldur Guðbrandi Þorlákssyni biskupi og naut þess ungar að komast undir hans verndarvæng. Hann hóf átta ára nám í Hólaskóla og var þar til sextán ára aldurs en þá hóf hann nám í Hafnarháskóla. Hann sneri heim 1589 og varð rektor Hólaskóla, aðeins tuttugu og eins árs. Ári síðar gegndi hann einnig starfi kirkjuprests við Hóladómkirkju jafnframt því að vera hægri hönd Guðbrands, „bæði við embættisstörf og prentverk.“¹⁸

Arngrímur er þekktastur fyrir fræðistörf sín en hann er kunnastur íslenskra húmanista. Það var í anda húmanismans sem hann skrifaði landkynningarrit sín, *Crymogæu* og *Gronlandiu*, sem komu út á sautjándu öld; *Crymogæa* kom út í Hamborg árið 1609 og *Gronlandia* í Skálholti að Arngrími látnum, 1688. Í *Crymogæu* rekur Arngrímur sögu íslensku þjóðarinnar og greinir frá helstu höfðingjaættum, landkostum og veðurfari, þjóðháttum og tungu.¹⁹ Á meðal heimilda hans var Vatnshyrna. Hún er því tengd Arngrími Jónssyni órjúfanlegum böndum því úr bókum hans er vitneskjan um hana fengin og þar hefur hún skilið eftir spor. Án þessara spora væri tilvist Vatnshyrnu óþekkt því bókin sem hér um ræðir var meðal þess efnis sem varð eldi að bráð í Kaupmannahöfn árið 1728.

2.2 *Uppruni Vatnshyrnu og spor á Íslandi*

Sporin sem Vatnshyrna skildi eftir í ritum Arngríms vísa til uppruna hennar og líkinda við þá bók sem Árni kallaði Vatnshornsbók. Um innihald bókarinnar er og vitnað, beint eða óbeint, í ritum Arngríms og kemur þar margt heim og saman við fyrrnefnda bókaskrá Árna Magnússonar frá síðari hluta sautjándu aldar þar sem innihald Vatnshornsbókar eða Membr. Res 5 er tíundað.

Samkvæmt bókaskránni var Flóamanna saga í Vatnshornsbók og í *Crymogæu* og *Gronlandiu* eru beinar og óbeinar tilvísanir í Þórðar sögu hreðu og Flóamanna sögu í Vatnshyrnu.²⁰ Báðar varðveita þessar sögur ættartölur sem raktar eru fram til Jóns

¹⁷ Stefán Karlsson 2000:336.

¹⁸ Sbr. Böðvar Guðmundsson 1993:490-491.

¹⁹ Sbr. sama heimild:494-495.

²⁰ Stefán Karlsson 2000:340.

Hákonarsonar, bónda í Viðidalstungu í Húnnavatnssýslu. Í meintri uppskrift Ásgeirs Jónssonar á Flóamanna sögu (AM 517 4to) eftir Vatnshyrnu er ætt Jóns rakin fram. Í Þórðar sögu hreðu má af tilvitnum Arngríms lærða ráða að sögugerðin er ekki sú sem almennust er og líkur benda til að hún sé skyldust þeirri gerð sögunnar sem varðveitt er í Broti af Þórðar sögu hreðu í AM 564a 4to. Eins og nafnið bendir til er hér aðeins um brot úr sögu að ræða. Handritið var lengi vel talið hluti af Vatnshyrnu sem orðið hefði eftir á Íslandi þegar Árni Hákonarson hafði það í fórum sínum á leið sinni til Kaumannahafnar. Stefán Karlsson sýndi fram á að svo var ekki þar sem draumaþættirnir voru samkvæmt bókaskrá Árna í þeirri bók sem eldurinn eyðilagði 1728. Í grein Stefáns, „Um Vatnshyrnu“, kemur fram að Guðbrandur Vigfússon hafi verið fyrstur til að benda á að Vatnshyrna hafi verið skrifuð fyrir Jón Hákonarson²¹ og það „hafa aðrir talið á eftir honum“.²²

Jón Hákonarson var viðriðinn gerð fleiri bóka á fjórtándu öld. Í formála Flateyjarbókar kemur fram að bókin var skrifuð fyrir hann. Þar er og getið um skrifara bókarinnar, prestana Jón Þórðarson og Magnús Þórhallsson. Sjónir fræðimanna beindust því að þeim, þegar hugað var að hugsanlegum skrifara Vatnshyrnu. Uppskriftir Árna Magnússonar eftir Vatnshornsbók eru taldar staf- og bandréttar „að heita má“, eins og Stefán Karlsson orðar það.²³ Með samanburði á uppskriftum Árna og handritum sem Magnús skrifaði, sýndi Stefán Karlsson fram á að líkur væru á að Magnús Þórhallsson hefði skrifað Vatnshyrnu.²⁴

Jón Hákonarson var fæddur um 1350 og talið er að hann hafi láttist „einhvern tíma á árunum 1398-1415, trúlega í svartadauða 1402-04.“²⁵ Kona Jóns var Ingileif Árnadóttir að því er fræðimenn²⁶ telja og eru ættir þeirra hjóna raktar í sögu Þórðar hreðu, þeirri gerð sögunnar sem talin er hafa verið í Vatnshyrnu. Jón bjó í Viðidalstungu í Húnnavatnssýslu en nafngiftirnar, Vatnshyrna og Vatnshornsbók, virðast tengjast Vatnshorni í Haukadal í Dalasýslu.²⁷

²¹ Sjá Guðbrandur Vigfússon 1860:xv-xvi (*Fornsögur*); Sigurður Nordal 1944:viii-ix.

²² Stefán Karlsson 2000:343.

²³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:346.

²⁴ Sjá Stefán Karlsson 2000:343-355.

²⁵ Stefán Karlsson 2000:340.

²⁶ Sbr. Sigurður Nordal 1944:viii-ix; Stefán Karlsson 2000:338.

²⁷ Sjá Sigurður Nordal 1944:xiii.

Sigurður Nordal rekur hugsanlega leið handritsins frá Víðidalstungu til Bergþórs Grímssonar að Vatnshorni á seinni hluta sextándu aldar, og frá honum til Arngríms lærða að Hólum. Þetta gerir Sigurður í gegnum „allörugga vitneskju með því að kynna sér, hvað varð af eignum hans“ (þ.e. Jóns Hákonarsonar) „og einkum höfuðbólinu.“²⁸ Eftir dvöl Vatnshyrnu hjá Arngrími slitnar í raun þráðurinn í sögu bókarinnar en fræðimenn hnýta hann síðan, án skýringa, við það Íslendingasagnahandrit sem Árni Hákonarson frá Vatnshorni hafði meðferðis til Hafnar um hundrað árum síðar.²⁹ Hugsanlega má fá einhverja hugmynd um ferðir Vatnshyrnu í tengslum við konungasagnahandritið Huldu sem einnig var í eigu Árna (sjá nánar bls. 6).

Heimildir geta um tvö³⁰ börn Jóns Hákonarsonar, þau Helga og Guðnyju.³¹ Hugsanlegt er að Jón hafi látið skrifa bækur fyrir börn sín eða sagan hafi verið til í handritum í eigu föður Jóns eða afa því af sumum sögum virðast hafa verið til fleiri en ein uppskrift í eigu Jóns. Stefán Karlsson gerir ráð fyrir þeim möguleika að „Magnús Þórhallsson hafi skrifat Vatnshyrnu upp úr bók eða bókum í eigu húsbóna síns ...“³²

Í umfjöllun sinni um Vatnshyrnu segir Sigurður Nordal einsætt að bókin hafi verið erfðagripur í nær tvær aldir³³ eða þar til hún kom að Vatnshorni. Jón Helgason tekur undir það með Sigurði.³⁴ Hann segir m.a. í umfjöllun sinni í „Sylloge Sagarum. Resenii Bibliotheca. Vatnshyrna“, að afi Árna Hákonarsonar, námsmannsins unga, virðist samkvæmt heimildum hafa keypt jörðina Vatnshorn af ættingjum Guðbrands Þorlákssonar biskups og hafi hann gefið óskilgetinni dóttur sinni, Herdísi að nafni, jörðina í heimanfylgju en Herdís var eiginkona Hákonar Árnasonar lögréttumanns (1620/1630-1699).³⁵

Hákon og Herdís áttu þrjú börn, Guðrúnu, Árna, örlagavald Vatnshyrnu, og Jón, sem átti bæði og skrifaði upp bækur að því er kemur fram hjá Jóni Helgasyni.³⁶ Gott

²⁸ Sjá nánar Sigurður Nordal 1944:xiii; einnig Jón Helgason 1985:53.

²⁹ Sbr. Jón Helgason:1985:52.

³⁰ Sumar heimildir (sbr. Íslendingabók) geta einnig um Valgerði Jónsdóttur Hákonarsonar en segja, að hafi hún verið til, hafi hún verið dáin fyrir 1416 en það ár var gert upp dánarbú Helga Jónssonar.

³¹ Sbr. Sigurður Nordal 1944:xii.

³² Stefán Karlsson 2000:354.

³³ Hér er vísað í formála Sigurðar Nordal að *Flateyjarbók* þar sem góð grein er fyrir þessu gerð (sjá Sigurður Nordal 1944:xii-xiii).

³⁴ Sbr. Jón Helgason 1985: 52.

³⁵ Sbr. Jón Helgason 1985: 52.

³⁶ Sjá t.d. <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM04-0457> - Handrit í eigu Jóns Hákonarsonar á Vatnshorni, skrifað af Jóni Erlendssyni. <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/AM04-0485> - Handrit skrifað af Jóni Hákonarsyni á Vatnshorni.

bókasafn má ætla að hafi verið á Vatnshorni og bækur þær sem Árni Hákonarson hafði með sér utan eru vissulega til vitnis um það.³⁷

Konungasagnahandritið Hulda fylgdi Vatnshyrnu í farangri Árna Hákonarsonar til Kaupmannahafnar. Tvær línur í Huldu eru ritaðar með hendi Magnúsar Þórhallssonar,³⁸ skrifara Vatnshyrnu, og er Hulda líkt og Vatnshyrna talin hafa verið í eigu Jóns Hákonarsonar í Víðidalstungu. Leiðir þessara handrita gætu því hafa legið saman frá Víðidalstungu að Vatnshorni og þaðan til Hóla. Arngrímur notaði Huldu þegar hann skrifaði *Supplementum Historiae Norvagicae* á árunum 1595-1597 en við Crymogæu, þar sem Vatnshyrna var meðal heimilda, vann Arngrímur á árunum 1595-1602.³⁹ Frá Hólum gætu þær hafa átt samleið þar til að heimildir geta um þær aftur á Vatnshorni, 80-100 árum síðar, í eigu fjölskyldu Árna Hákonarsonar. Af nöfnum á spássíu Huldu má rekja leið hennar á þessum árum.⁴⁰ Af blöðum Vatnshyrnu verður ekkert ráðið þar sem þau hurfu að líkindum í eldinn sem fyrr greinir.

Það var því áhugavert að lesa í bók Más Jónssonar, um ævi Árna Magnússonar, að í æskuminningum sínum átti Árni minningu um Huldu á heimili afa síns, Ketils Jörundssonar.⁴¹ Það að Hulda var í Hvammi á þessum árum gæti vísað til þess að Vatnshyrna hafi líka verið þar. Og ef svo var, gæti hún þá hafa verið forrit Ketils? (sjá viðauka 1a). Eftir hann hafa varðveist fjórar uppskriftir sem allar flokkast náið með meintum uppskriftum Ásgeirs eftir Vatnshyrnu.

Þessar tengingar við Huldu eru áhugaverðar og það að Hulda var með í farangri Árna Hákonarsonar styrkir tengslin við upphafið og þá hugmynd að Vatnshyrna hafi verið í fórum Árna þegar hann hélt til Hafnar árið 1681 þó nafn bókarinnar, hinum megin við hafið, hafi í meðfórum Árna Magnússonar orðið Vatnshornsþók.⁴²

³⁷ Sbr. Stefán Karlsson 2000:231.

³⁸ Sbr. Stefán Karlsson 1970:287.

³⁹ Sbr. Böðvar Guðmundsson 1993:494.

⁴⁰ <http://handrit.is/is/manuscript/view/da/AM02-066>.

⁴¹ Sbr. Már Jónsson 1998:24.

⁴² Hér eftir verður farið að hætti fræðimanna og bókin kölluð Vatnshyrna.

2.3 *Vatnshyrna; innihald og varðveisla*

Innihaldslýsing Vatnshyrnu byggir á tveimur bókaskrám (skrá Háskólabóksafnsins í Kaupmannahöfn frá 1685 og í bókaskrá Árna Magnússonar yfir bækur í safni Resens í AM 226a 8vo (bl. 58-9)), beinum og óbeinum tilvitnunum Arngríms lærða í sögur hennar og afskriftum Ásgeirs Jónssonar og Árna Magnússonar. Þessum heimildum ber ekki fullkomlega saman og verður því leitast við að styrkja þær eftir því sem efni vinnst til (kaflar 2.3.1-2.3.3).

Í formálum að útgáfum þeirra Íslendingasagna sem voru í Vatnshyrnu, er fjallað um flokkun Íslendingasagna í gerðir og þar flokkast uppskriftir sömu skrifara oftar en ekki saman með meintum uppskriftum Ásgeirs Jónssonar eftir Vatnshyrnu. Á þetta er minnst lítillega í kafla 2.3.3 (sjá nánar viðauka 2).⁴³

2.3.1 Innihald Vatnshyrnu

Samkvæmt bókaskrám hefur Membr. Res. 5, Vatnshornsbók eða Vatnshyrna verið stór bók.

1. Í handritinu Membr. Res 5 4to eða Vatnshornsbók í Resenssafni voru samkvæmt skrá Háskólabókasafnsins í Kaupmannahöfn (1685) eftirtaldar sögur en Resen gaf safninu bókasafn sitt 1685-88⁴⁴:
 - a. Flóamanna saga
 - b. Laxdæla saga
 - c. Hænsa-Þóris saga
 - d. Vatnsdæla saga
 - e. Eyrbyggja saga
 - f. Kjalnesinga saga
 - g. Króka-Refs saga
2. Bókaskrá (AM 226a 8v, ff. 58r-59v) sem Árni Magnússon gerði yfir skinnbækur í safni Resens um 1720⁴⁵ (safnmörkum uppskrifta Ásgeirs Jónssonar og Árna Magnússonar er bætt við fyrir aftan titil):
 - a. Flóamanna saga (AM 517 4to)
 - b. Laxdæla saga (ÍB 225 4to)

⁴³ Í viðauka 2 þar sem gerð er grein fyrir ákveðnum vísbendingum sem skoðaðar voru og hugsanlega gefa hugmynd um varðveislu sagna Vatnshyrnu. Um er að ræða vitneskju um uppskriftir Ketils Jörundssonar og Einars Eyjólfssonar. Niðurstöður þóttu ekki skipta máli fyrir umræðuna um draumaþættina.

⁴⁴ Sbr. Már Jónsson 1998:60.

⁴⁵ Sbr. Már Jónsson 1998:60-61; Stefán Karlsson 2000:339, nmgr. 15.

- c. Hænsa-Þóris saga (AM 501 4to)
- d. Vatnsdæla saga (AM 559 4to)
- e. Eyrbyggja saga (AM 448 4to)
- f. Kjalnesinga saga (AM 503 4to)
- g. Króka-Refs saga⁴⁶
- h. Stjörnu-Odda draumur (AM 555h 4to)
- i. Bergbúa þáttur (AM 555h 4to, AM 564c 4to)
- j. Tvær draumavitrarir [Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar]⁴⁷ (AM 564c 4to)

Í bókaskrá Háskólabókasafnsins (1.) eru sömu sögur og í skrá Árna Magnússonar (2.), og í sömu röð, en eins og sjá má vantar þar Stjörnu-Odda draum, Bergbúa þátt og two draumaþætti. Árni skrifar þetta eftir sömu skinnbókinn og því telur Stefán Karlsson ...

einsýnt [...] að það hefur verið Membr. Res 5 (þ.e.a.s. Vatnshyrna), sem við höfum orð Árna Magnússonar fyrir að hafði að geyma two fyrstu þættina og auk þess "2. draumavitrarir", en sú skilgreining á prýðilega við Kumlbúa þátt og Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar. Auk heldur röð þáttanna var hin sama í Vatnshyrnu og uppskrift Árna og fjarska ólíklegt er að öðrum gömlum skinnbókum, sem höfðu þessa fjóra þætti, hafi verið til að dreifa í Kaupmannahöfn 1686. Engin slík er kunn, hvorki fyrr né síðar.⁴⁸

3. Jakob Benediktsson telur upp þær sögur sem Arngrímur vitnar beint og óbeint í eða endurseigir að meira eða minna leyti. Þær sögur sem gætu talist til efnis Vatnshyrnu, miðað við bókaskrárnar, eru:⁴⁹

- a. Kjalnesinga saga (Vatnshyrna – bein tilvitnun og endursögn)
- b. Eyrbyggja saga (endursögn)
- c. Laxdæla saga (endursögn)
- d. Flóamanna saga (endursögn)
- e. Króka-Refs saga (endursögn)

Arngrímur vísar einnig beint í tvær sögur:

- f. Þórðar sögu hreðu (brotið) (Vatnshyrna – bein tilvitnun og endursögn)
- g. Bárdar saga Snæfellsáss (Vatnshyrna – bein tilvitnun og endursögn)

Í tilvitnunum og endursögnum Arngríms er ekki vísað til efnis Vatnshyrnu úr Hænsna-Þóris sögu og Vatnsdælu, né til þess efnis sem Árni Magnússon skrifar upp, þ.e. Stjörnu-

⁴⁶ Engin þekkt uppskrift er til á Króka-Refs sögu eftir Vatnshyrnu.

⁴⁷ Stefán Karlsson telur að um sé að ræða Kumlbúa þátt og Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar, en þeir þættir eru báðir draumavitrarir (sbr. 2000:339).

⁴⁸ Stefán Karlsson 2000:339-340.

⁴⁹ Sbr. Jakob Benediktsson 1986:204-205.

Odda draums, Bergbúa þáttar, Kumlbúa þáttar og Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar.⁵⁰ Í *Gronlandiu* greinir Arngrímur frá efni Króka-Refs sögu „en tekur fram í upphafi þess máls, að sagan sé naumast þess verð að lesa hana.“⁵¹

Arngrímur vitnar í og endurseigir aðeins þær sögur sem henta viðfangsefnum hans. Það er einkum tvennt sem vekur athygli varðandi bókaskrárnar:

1. Skráin úr Háskólabókasafninu getur ekki um þættina.
2. Hvorug skráin getur um Bárðar sögu Snæfellsáss eða Þórðar sögu hreðu en Arngrímur vitnar í báðar sögur⁵² auk Kjalnesinga sögu (en hennar er getið í skránum).

Það vekur athygli að þættirnir eru ekki nefndir í skrá Resenssafnsins en það skýrist sennilega af nafnleysi þeirra í handritinu. Þórhallur Vilmundarson segir að Bergbúa þáttur sé fyrst nefndur því nafni í AM 426 fol., handriti frá síðari hluta 17. aldar.⁵³ Kumlbúa þáttur er fyrst nefndur svo í útgáfu Guðbrands Vigfussonar 1860. Í pappírshandritum er hann kallaður „Þáttur af Þorsteini Þorvarðssyni“ eða „Draumur Þorsteins Þorvarðarsonar“.⁵⁴ Þættir „eru flestir varðveittir sem hluti sagna, einkum í samsteypum [...] og finnast naumast í handritum sem sjálfstæðar frásagnir fyrr en á 15. öld.“⁵⁵

Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (AM 564c 4to (C)) er eini þátturinn sem ber fyrirsögn af uppskriftum Árna Magnússonar á þáttunum en hann skráir hann með Kumlbúa þætti undir *Tvær draumavitránir* í bókaskrá sína; ekkert er vitað hvort hann hefur skrifat nafn Bergbúa þáttar í fyrirsögn í AM 555h 4to þar sem upphaf þáttarins er glatað. Fyrirsögnin í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar er því sennilega viðbót Árna í handriti.

Fræðimenn telja einsýnt að sögur þeirra Þórðar hreðu og Bárðar Snæfellsáss hafi verið í þeirri bók sem Árni kallaði Vatnshornsbók en hefð er orðin fyrir að kalla Vatnshyrnu.⁵⁶ Stefán Karlsson segir að „[ú]r Crymogæu vitum við að Bárðar saga og

⁵⁰ Pessa er hér getið með fyrirvara þar sem hér er stuðst við samantekt Jakobs á því efni sem Arngrímur lærði vitnaði í eða endursagði í Crymogæu.

⁵¹ Jóhannes Halldórsson 1959 (önnur útgáfa 2007):xxxiii-xxxiv.

⁵² „Af Vatnshyrnutexta Bárðar sögu eru varðveittar örfáar línum úr 1. kap. í Crymogæu Arngríms Jónssonar og tvær vísur sögunnar í Gronlandiu sama höfundar ...“ (Þórhallur Vilmundarson 1991:lxix). Tilvitnanir hans í Þórðar sögu hreðu og Kjalnesinga sögu sjá kafla 2.3.3.

⁵³ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991: cciv

⁵⁴ Sbr. Þórhallur Vilmundarson MCMXCI: ccxi

⁵⁵ Sbr. *Íslendingasögur og þættir þriðja bindi* 1987: ix (Sverrir Tómasson og Örnólfur Thorsson sáu um formála I. og II – ekki er getið um hver skrifastaði þetta)

⁵⁶ Sbr. Már Jónsson 1998:60.

Þórðar saga vóru einnig í Vatnshyrnu ...⁵⁷ Og í umfjöllun sinni, „Sylloge Sagarum. Resenii Bibliotheca. Vatnshyrna“, segir Jón Helgasonar að það geti ekki verið...

„...nogen tvívl om, at Arngrímur Jónssons Vatnshyrna var det samme håndskrift som Membr. Res. 5 eller Vatnshornsbók, som Arne Magnusson kaldte det. Når Arngrímurs Vatnshyrna har haft to sagaer, Þórðar saga og Bárðar saga, som ikke fandtes i Resens håndskrift, kan detta forklaras ved at minde om den barbariske medfart som islandske skindbøger ofte var utsat for, i hvert fald i 17. árh., man rev blade ud til bogbind og andre nyttige formål. En skindbog som Árni Hákonarson tog med hjemmefra, da han 1681 rejste til Danmark, kan godt have været væsentlig mindre end den havde været 80-90 år tidligere.“⁵⁸

Jón Helgason gerir ráð fyrir því að sögurnar tvær hafi glatast frá því að Arngrímur Jónsson var með handritið og þar til það komst í eigu Resens. Aðeins hafa verið lagðar líkur að því að Þórðar saga hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss hafi verið í Vatnshyrnu þó vissulega séu þær sterkar, að því gefnu að bókin sem Arngrímur vitnar í sé sú sama og bókin sem Árni Magnússon hafði undir höndum 1686-88.

2.3.2 Vatnshyrna og Gervi-Vatnshyrna

Handritið, AM 564a 4to, var hluti af handritinu Addit. Bibl. Univ. Hafn. 20 fol.⁵⁹ John McKinnell rannsakaði efni sem var með 564a í því handriti og með athugun á stafsetningu, dálkastærð og kjalgötum blaða komst hann að þeirri niðurstöðu að í öndverðu hefðu þessi handritabrot átt saman. Þetta handrit hefur verið nefnt Gervi-Vatnshyrna (eða Pseudo-Vatnshyrna). McKinnell telur röð sagnanna í handritinu hafa verið eftirfarandi (í sviga er getið um handritin):

- a. Melabók Landnámu (AM 445b 4to),
- b. Vatnsdæla saga (AM 445b 4to),
- c. Flóamanna saga (AM 445b 4to),
- d. Eyrbyggja saga (AM 445b 4to),
- e. Bárðar saga (AM 564a 4to (A)),
- f. Þórðar saga hreðu (AM 564a 4to (A)),
- g. Draumaþættir (AM 564a 4to (A)),
- h. Gísla saga (445c),
- i. Víga-Glúms saga (445c),
- j. Víga-Glúms saga (AM 564a 4to (A)),
- k. Harðar saga (AM 564a 4to (A)).

⁵⁷ Stefán Karlsson 2000:340.

⁵⁸ Jón Helgason 1985: 51-52; *lausleg þýðing*: á því er enginn vafí að Vatnshyrna er sama handrit og Membr. Res. 5 eða Vatnshornsbók, eins og Árni Magnússon kallaði hana. Hægt er að útskýra það af hverju Þórðar saga hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss voru ekki í Vatnshornsbók með þeirri illu meðferð sem bækur sættu á 17. öld. Blöð voru rifin úr bókum í band o.fl. Það er því líklegt að sögurnar hafi glatast úr bókinni á þeim tíma sem leið frá því að bókin var í höndum Arngríms og þar til hún komst í eigu Resens.

⁵⁹ Sbr. McKinnell, John 1970:304.

Allt eru þetta brot sagna (fyrir utan Bergbúa þátt og Kumlbúa þátt). Sameiginlegt efni Vatnshyrnu (sjá einnig töflu 1) og Gervi-Vatnshyrnu er því:

- a. Flóamanna saga,
- b. Eyrbyggja saga,
- c. Vatnsdæla
- d. Draumapættir.

Draumapættir tengjast rannsóknarspurningunum og um þá verður fjallað nánar síðar. Texti sagnanna þriggja (a-c) er ekki sömu gerðar og texti sagnanna í Vatnshyrnu. Ekki er þó talið að langt þurfi að rekja þannig að ættir komi saman.⁶⁰ Niðurstöður rannsókna Richards Perkins á Flóamanna sögu og Forrests S. Scotts á Eyrbyggju⁶¹ sýna þetta samband með líkum hætti en að þeim verður nánar vikið í 5.0 kafla (sjá myndraena niðurstöðu í töflu 11).

Áður en lengra er haldið má til glöggvunar taka saman það sem fram er komið um innihald Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu samkvæmt því er að framan greinir:

Tafla 1

Innihald Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu

<i>Vatnshyrna Skrá Árna Magnússonar</i>	<i>Vatnshyrna Skrá Háskólasafns</i>	<i>Vatnshyrna Crym. og Gronl.</i>	<i>Gervi-Vatnshyrna Rannsókn McKinnells</i>
Flóamanna saga (AM 517 4to) Laxdæla saga (ÍB 225 4to) Hænsa-Þóris saga (AM 501 4to) Vatnsdæla saga (AM 559 4to) Eyrbyggja saga (AM 448 4to) Kjalnesinga saga (AM 503 4to) Króka-Refs saga Stjórnú-Odda draumar (AM 555h 4to) Bergbúa þáttur (AM 555h 4to, AM 564c 4to) Tvær draumavitranir [Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Siðu-Hallssonar] ⁶² (AM 564c 4to)	Flóamanna saga Laxdæla saga Hænsa-Þóris saga Vatnsdæla saga Eyrbyggja saga Kjalnesinga saga Króka-Refs saga	Kjalnesinga saga Eyrbyggja saga Laxdæla saga Flóamanna saga Króka-Refs saga Bárðar saga Snæfellsáss Bórdar saga hreðu	Melabók Landnámu (AM 445b 4to) Vatnsdæla saga (AM 445b 4to) Flóamanna saga (AM 445b 4to) Eyrbyggja saga (AM 445b 4to) Bárðar saga (AM 564a 4to (A)) Þórðar saga hreðu (AM 564a 4to (A)) Draumapættir (AM 564a 4to (A)) Gísla saga (445c) Víga-Glúms saga (445c) Víga-Glúms saga (AM 564a 4to (A)) Harðar saga (AM 564a 4to (A))

- Upplistun efnis er byggð á bókaskrám og rannsóknum fræðimanna. Breiðletraðar eru titlar þeirra sagna sem Arngrímur vitnar beint í.

⁶⁰ Sbr. Stefán Karlsson 2000:340, 355; McKinnell 1970:335.

⁶¹ Sjá Perkins 1978:17-19; Scott, S. 2003:17*

⁶² Stefán Karlsson telur að um sé að ræða Kumlbúa þátt og Draum Þorsteins Siðu-Hallssonar, en þeir þættir eru báðir draumavitranir (sbr. 2000:339).

2.3.3 Vatnshyrna og varðveislan

Þegar varðveisla Vatnshyrnuefnisins er skoðuð, vekur það athygli að uppskriftir sömu skrifara flokkast ítrekað með meintum uppskriftum Ásgeirs Jónssonar eftir Vatnshyrnu. Nú verður athugað hvort setja megi þessar vísbendingar í samhengi við upplistunina í töflu 2 hér á eftir.

Þeir skrifarar sem við sögu koma eru meðal þekktustu skrifara á 17. öld, þ.e. Ketill Jörundsson, Árni Magnússon, Ásgeir Jónsson og á stundum Jón Gissurarson en sjaldnar Einar Eyjólfsson. Sögurnar eru hér listaðar upp í þeirri röð sem þær komu fyrir í bókaskránum (sjá kafla 2.3.1 og 2.3.2 og töflu 1) auk þess sem gert er ráð fyrir sögum þeirra Þórðar hreðu og Bárðar Snæfellsáss aftast í upplistuninni og innan hornklofa þar sem þeirra var ekki getið í skránum.

Eins vitnað var til í kafla 2.2 þá telur Stefán Karlsson hugsanlegt að „Magnús Þórhallsson hafi skrifað Vatnshyrnu upp úr bók eða bókum í eigu húsbóna síns ...“⁶³ Aðrir telja að í bókina hafi verið efnað á nálægum menningarstöðum, s.s. á Þingeyri eða á Breiðabólsstað. Í fimmta kafla verður uppruni sagnanna skoðaður örlítið nánar í tengslum við efnislegt samhengi Vatnshyrnu en af varðveislunni virðist hugsanlegt að Jón Hákonarson hafi átt fleiri sögur en Flóamanna sögu fyrir á bókfelli.

Tafla 2

Uppskriftir og skrifarar sem skrifa sögugerðir Vatnshyrnu

Sögur	Árni Magn. ⁶⁴	Ásgeir Jóns. ⁶⁵	Ketill Jör. ⁶⁶	Jón Giss. ⁶⁷	Einar Eyjólfss. ⁶⁸	AM 564a (A)	Beinar og ób.tilv.Arngríms
Flóamanna s.	*	√	X	x	x/a		óx
Laxdæla s.		√					óx
Hænsna-Þóris s.	*	√		x			
Vatnsdæla s.		√			x		

⁶³ Stefán Karlsson 2000:354.

⁶⁴ Árni Magnússon (*) leiðréttir uppskriftir afa síns eftir Vatnshyrnu. Hvorki Árni né Ásgeir skrifuðu Króka-Refs sögu upp eftir Vatnshyrnu svo vitað sé.

⁶⁵ Ásgeir Jónsson skrifiðaði eftir uppskrift Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu en sögurnar sex er almennt talið að hann skrifið eftir Vatnshyrnu. Ásgeir skrifar Króka-Refs sögu ekki upp eftir Vatnshyrnu svo vitað sé en söguna skrifar hann í AM 157 d fol. eftir pappírshandriti í Konungsbókhlöðunni í Kaupmannahöfn „sem er eins og Güldenlews“ (sjá <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM02-0157d>).

⁶⁶ Ketill Jörundsson skrifaði upp Laxdæla sögu og Vatnsdæla sögu vorið 1663 en uppskriftirnar eru glataðar; Króka-Refs sögu skrifar hann en ekki er vitað hvort forrit hans var.

⁶⁷ Ekki er vitað hvorrar gerðar Króka-Refs saga í uppskrift Jóns er frekar en hinna skrifaranna; hvernig sagan var í Vatnshyrnu er óþekkt.

⁶⁸ Oftast eru uppskriftir Einars Eyjólfssonar ýmist útdráettir úr sögum eða hann blandar saman sögugerðum, sbr. uppskrift hans að Flóamanna sögu. Efnisyfirlit og óheill útdráttur úr uppskrift hans á Kjalnesinga sögu er í AM 576 a 4to, þar er líka að finna óheilan útdrátt úr Króka-Refs sögu og efnisyfirlit úr Eyrbyggja sögu sem hér var talið sýna að hann hefði haft fyrir sér A-gerð sögunnar (sögugerð Vatnshyrnu). Uppskrift hans á Bergbúa þætti er ekki til staðar svo vitað sé en skýringar við kviðu þáttarins (Hallmundarkviðu) sem fylgja sumum uppskriftunum hafa verið eignaðar honum (sjá þriðja kafla).

Eyrbyggja s.	#	✓	x	x	óx
Kjalnesinga s.	*	✓	x		bx
Króka-Refs s.					óx
Stjórmu-Odda dr.	✓	y ⁶⁹			
Bergbúa þ.	✓		x	a	
Kumlbúa þ.	✓		x	a	
Dr. Þorsteins Síðu-H	✓		x	a	
[Bárðar s. Snæf] -			a/2	a	bx
[Þórðar s. hreðu]-			a/2	a	bx

Sögur Vatnshyrnu og flokkun uppskrifta eftir skrifurum.⁷⁰

- * = leiðréttigar Árna Magnússonar í handritum Ketils Jörundssonar eftir Vatnshyrnu.
- - = flest bendir til að sögur þeirra Þórðar og Bárðar hafi glatast úr Vatnshyrnu – þær eru hér því innan hornklofa.
- ✓ = meint uppskrift eftir Vatnshyrnu
- y = eftirrit uppskrifta eftir Vatnshyrnu
- x = uppskrift í sögugerð Vatnshyrnu en ekki skrifuð eftir henni og í uppskrift annarra en Árna Magnússonar og Ásgeirs Jónssonar
- x/a = blönduð uppskrift.
- a = greinileg tengsl við Vatnshyrnu.
- a/2 = blönduð uppskrift; A og óþekkt handrit
- óx = óbeinar tilvitnanir Arngríms Jónssonar
- bx = beinar tilvitnanir Arngríms lærða i Vatnshyrnu

Hér má sjá það efni sem tengist Vatnshyrnu, er skrifað eftir henni eða flokkast með efni hennar. Á þetta má hugsanlega líta sem merki um bækur Jóns Hákonarsonar. Uppskriftir Ásgeirs Jónssonar og Árna Magnússonar eru þannig til merkis um Vatnshyrnu og hugsanlega einnig beinar og óbeinar tilvitnanir Arngríms Jónssonar. Uppskriftir Árna Magnússonar og Ásgeirs Jónssonar eru því einu þekktu uppskriftirnar eftir Vatnshyrnu. Sumar uppskriftir Ketils eru svo taldar skrifaðar eftir forriti Vatnshyrnu. Fjórar uppskriftir Jóns Gissurarsonar (Eyrbyggja, Vatnsdæla, Flóamanna saga og draumaþættirnir) flokkast allar til fjölskyldu Vatnshyrnu. Þarna er og Gervi-Vatnshyrna. Í Víðidalstungu hefur því að líkindum verið töluvert bókasafn.

Sögur Vatnshyrnu varðveittust ekki allar og í töflunni eru sögur þeirra Þórðar og Bárðar hafðar innan hornklofa. Í kafla 2.3.4 er ætlunin að styrkja þann grunn sem fyrir er um sögurnar tvær hafi verið í bókinni.

2.3.4 Voru Bárðar saga Snæfellsáss og Þórðar saga hreðu í Vatnshyrnu?

Ef gera má ráð fyrir tveimur handritum með svipuðu efni frá síðari hluta 14. aldar í eigu Jóns Hákonarsonar, er þá ekki hugsanlegt að Arngrímur lærði hafi haft Gervi-Vatnshyrna undir höndum þegar hann notaði Bárðar sögu Snæfellsáss og Þórðar sögu hreðu í tilvitnunum sínum, í stað þess að gera ráð fyrir að einmitt þær sögur hafi tapast úr

⁶⁹ Ásgeir skrifar ekki drauminn allan (AM 555i 4to) þar sem Eyjólfur Björnsson skrifar samkvæmt handritaskrá blöð 1-10v og Ásgeir blöð 11r-16r. Þess er getið í skránni að áður hafi einnig verið í 555i Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar, Þorsteins þáttur Þorvarðarsonar (Kumlbúa þáttur), Hænsna-Þóris saga og Vatnsdæla (sjá Handrit.is; Katalog over Den Arnamagnaanske Haandskriftsamling).

⁷⁰ Við upplistunina hér er stuðst við upplýsingar úr formálum að útgáfum sagnanna í *Íslenzkum fornritum*.

Vatnshyrnu á 17. öld? Báðar voru bækurnar á Íslandi þegar Arngrímur skrifaði Crymogæu og öruggt er að Gervi-Vatnshyrna eða AM 564a 4to, geymir sögurnar tvær. Leið handritanna frá Víðidalstungu að Vatnshorni gæti hafa verið með líkum hætti. Tilvitnanir Arngríms lærða í Bárðar sögu og Brot af Þórðar sögu hreðu og endursagnir eftir þeim koma betur heim við brotin í 564a og pappírshandrit sem frá þeim eru talin runnin, en önnur handrit (eða gerð) sömu sagna.⁷¹

Tvö af þeim þremur textabrotum sem Arngrímur vitnar beint í (sjá töflu 1) má bera saman við texta í AM 564a 4to annars vegar og við meintan Vatnshyrnuteexta í tveimur uppskriftum hins vegar (en þar er Vatnshyrna talin forrit), þ.e. texta úr Þórðar sögu hreðu sem hægt er að bera saman við 564a og Kjalnesinga sögu sem borinn verður saman við Vatnshyrnuteextana.

Tilvitnanir Arngríms miðast vissulega við tilgang hans. Hann skrifar texta inn í texta sem hann gæti þurft að aðlaga að texta sínum, sem rýrir hugsanlega textafræðilegt gildi þeirra; Þrátt fyrir það verður leitast við að draga fram rök um að sögur þeirra Bárðar Snæfellsáss og Þórðar hreðu hafi verið í Vatnshyrnu.

2.3.4.1 Kjalnesinga saga

Kjalnesinga saga var vissulega í Vatnshyrnu, og verður Vatnshyrnuteextinn borinn saman við annan slíkan. Borin verða saman textabrot í uppskriftum þeirra Ásgeirs Jónssonar (eftir Vatnshyrnu), Ketils Jörundssonar (eftir forriti sem talið er náskyldt Vatnshyrnu) og Arngríms Jónssonar (bein tilvísun í Vatnshyrnu), en við uppskriftir þeirra allra kemur Vatnshyrna við sögu; í uppskrift Ketils gerir hún það með leiðréttингum sem Árni Magnússon gerir í uppskrift Ketils eftir Vatnshyrnu, að því er fræðimenn telja.⁷² Samanburður þessi kemur hugsanlega að notum sem viðmið í sambandi við samanburð á texta Arngríms við „Brot af Þórðar sögu hreðu“ í AM 564a 4to, þannig að varpa megi ljósi á vinnubrögð Arngríms.

Niðurstaðan gæti og verið upplýsandi í tengslum við þá umræðu sem fram hefur farið varðandi þær brigður sem Már Jónsson hefur borið á textafræðilegt gildi uppskrifta Ásgeirs Jónssonar sem Vatnshyrnuteexta. Um er að ræða þrjár sögur, þ.e. Flóamanna

⁷¹ Stefán Karlsson 2000:338. Talið er „að not Arngríms á Bárðar sögu og Þórðar sögu og uppskriftir Árna á þáttunum sýn[i] að sameiginlegir textar Vatnshyrnu og 564a haf[i] verið náskyldir.“ (Stefán Karlsson 2000:340).

⁷² Sjá til dæmis Már Jónsson 1997:119-127.

sögu, Kjalnesinga sögu og Hænsna-Þóris sögu. Hér verður ekki farið ofan í þá umræðu en bent á grein Más Jónssonar um þetta efni⁷³ og Viðauka 3 þar sem texti Flóamanna sögu og Kjalnesinga sögu var skoðaður með hliðsjón af niðurstöðum Más.

Eftirfarandi eru uppskriftir skrifaranna þriggja: Í fremsta dálki er skrifaður upp texti Arngríms Jónssonar lærða úr Crymogæu,⁷⁴ þar á eftir er texti Ásgeirs Jónssonar úr AM 503 4to, síðan texti Ketils Jörundssonar úr AM 504 4to og að lokum eru listaðar upp leiðréttigar Árna Magnússonar í uppskrift Ketils. Eina leiðréttingu gerir Ketill í texta sinn og er hún hér einnig dregin út úr texta.

Tafla 3

Kjalnesinga saga

Arngrímur Jónsson: Crymogæa (bls. 57)	Ásgeir Jónsson: AM 503 4to (3v-4r)	Ketill Jörundsson: AM 504 4to (2v-3r)
<p>Framme fyrer þar stóð Stalle með miklum hagleik og þiljaður ofan með Jarne. Þar skyldi á vera ellður sa allðre slocknaði. Þad kolluðu þeir wiggðann ellð. A þeim Stalli skyldi og standa bolle mjög af kopar; þar skyldi iláta blöð það allt kæmi af fie þui er þar var til gefið eda mónum etc. Þad kolluðu þeir hlut og hlutbolla. Enn hlutnum skyldi bæði dreifa yffer menn og fie etc. Watzhyrna.</p> <p>Fie það er til hofs war gefið skyldi hafa til Mann fagnaðar, þar er blotweislur voru. Enn Mónum þeim er þeir blotuðu skyldi steypa ofan i fen það er vti var fyrer dýrunum etc., það kolluðu þeir blotkelldu etc. Watzhyrna.</p>	<p>... framme fyrir Þor stod stalli með miklum hagleik og þili[a]ðr ofann með Jarni, þar a skyldi vera ellður sa er allðri slokna, þat kaulluðu þeir vygðan ellð. ... A þeim stalla skyldi og standa bolli micill af kopar þar skyldi i lata blöð þat allt er kæmi af fe því er þar var gefvit eðr mónum þetta kaulluðu þeir hlut og hlut bolla enn hlautnu skyldi bæði dreifa yfir menn og fe enn fe þat sem þar⁷⁵ var gefvit tul⁷⁶ skyldi hafa tul manna fagnaðar þa er blotveizslr voro enn mónum þeim ei þeir blotudv skyldi steypa ofan i fen þat er vti var fyrir dýrunum, þat kaulluðu þeir blotkelldu ...</p>	<p>... framme firer Þor stöð stalle, með miclum hagleik [gjor]⁷⁷ og þiljaður ofan med järne. Þar ä skillde vera ellðr sä er allðrej sloknar. Pat kolluðu þeir viggðann ellð. ... ä þeim stalla skyldi og standa bolle mjqg af kopar, þar skillde i lata blöð þat allt er kjæme af fie því, er þar være gjefed eður mónum. Þetta kolluðu þeir hlut og hlutbolla enn hlutnum skillde bæði dreifa ifer menn og fie, enn fje þat sem þar var gjefed til skyldi hafa til manna fagnaðar. Þa er blotveitzlr voru enn mónum þeim er þeir blötudu skillde steipa ofan i fen þat er ute var firir dýrunum, þat kolluðu þeir blötkjelldu. ...</p>

- Tveir meintir Vatnshyrnutextar og uppskrift Ketils Jörundssonar með leiðréttigum Árna Magnússonar (leiðréttigar eru sýndar hér fyrir neðan).

⁷³ Sjá grein Más Jónssonar: „Scribal inexactitude and scholarly misunderstanding: a contribution to the study of Vatnshyrna“ (1997:119-127).

⁷⁴ Sbr. Jakob Benediktsson 1986:59.

⁷⁵ Hér hefur útgáfan ‘Þór’ (sbr. *Íslenzk fornrit* XIV 1959:7) en bandið hjá Ásgeiri er ar-band og hann skrifar Þór fullum fetum annars staðar – þetta er og í samræmi við texta Ketils og tilvitnum Arngríms í Vatnshyrnu.

⁷⁶ Ekki í texta Arngríms. Þar stendur: *Fie þad er til hofs war gefið ...* sbr. ofanskráð.

⁷⁷ Ketill bætir við fyrir ofan línu; viðbótin er ekki í uppskriftum Arngríms og Ásgeirs.

Leiðréttigar Ketils :

- Ketill bætir við fyrir ofan línu: *gjör* – ekki í uppskriftum hinna skrifaranna

Leiðréttigar Árna (eftir Vatnshyrnu?) í uppskrift Ketils, eru hér ítrekað þær sömu:

- 1) Hann breytir á stundum *e* í *i* í bakstöðu og þannig er það í uppskrift Ásgeirs án tillits til leiðréttингa Árna.
- 2) Hann leiðréttir tvíhljóðun *je > e*.
- 3) Hann leiðréttir *y* fyrir *i*.
- 4) Hann táknað *au* í stað *lykkju ö*.
- 5) Hann leiðréttir *f > fv* ...
- 6) ... og hann breytir *hlutnum* í *hlautinu*.

Hér skiptir einungis síðasta síðasta leiðréttингin máli. Hún er athyglisverð þar sem Arngrímur skrifar *hlutnum* eins og Ketill en ekki *hlautinu*, sem hlýtur að teljast réttari lesháttur (hlaut: blóð), eins og Ásgeir gerir. Þegar lesbrigðin eru skoðuð sérstaklega er þó sérstaða textabútar Kjalnesinga sögu úr *Crymogæu* greinileg:

Tafla 4

Kjalnesinga saga – lesbrigði

<i>Arngrímur Jónsson Crymogæa</i>	<i>Uppskrift Ketils Jörundssonar AM 504 4to</i>	<i>Uppskrift Ásgeirs Jónssonar AM 503 4to</i>
þar	þör	þor
-	[gjór]	-
skyldi á	á skilled	á skyldi
miög	Mjög	micill
slocknadi	Sloknar	slokna

Stalli	Stalla	stalla
-	Er	er
var til gefid	þar være gjefed	þar var gefvit
þad	þetta	þetta
hlutnum	Hlutnum	hlautnu
Fie þad er til hofs war gefid	en fje þat sem þar var gjefed til	enn fe þat sem þar var gefvit til
Mann fagnadar	mannna fagnaðar.	mannna fagnaðar
þar er	þā er	þa er

- Lesbrigði úr textabút Kjalensingesögu í tilvitnun Arngríms Jónssonar í *Crymogæu*, og uppskriftum þeirra Ásgeirs Jónssonar og Ketils Jörundssonar. Við texta þeirra allra kemur meintur Vatnshyrnutexti.

Textar þeirra Ásgeirs og Ketils eru nánast eins. Báðir setja þeir *Pór* frammi fyrir *stalla* og eldurinn sem aldrei ‘slocknadi’ í uppskrift Arngríms, ‘sloknar’ aldrei í uppskrift Ketils; nafnháttur sagnarinnar í uppskrift Ásgeirs er trúlega til kominn vegna þess hve óskýrt *r*-ið er skrifað í uppskrift Ketils.⁷⁸ Í útgáfu sögunnar er talað um eld þann er „aldri skyldi

⁷⁸ Sjá AM 504 4to (2v-3r)

slokknar“.⁷⁹ Þar er til grundvallar handritið AM 471 4to sem flokkað er sem A-gerð. Uppskriftir þeirra Ásgeirs og Ketils eru flokkaðar til B-gerðar.

Ef Arngrímur skrifaði eftir Vatnshyrnu, hvaðan er þá orðmyndin *hlautið* komin í texta Ásgeirs? Niðurstaðan sýnir að textafræðilegt gildi texta Kjalnesinga sögu í uppskrift Ásgeirs sem Vatnshyrnutexta getur vart talist óumdeilt, þ.e.a.s. ef Vatnshyrna var, eins og hingað til hefur verið haldið, sama bók og Arngrímur hafði undir höndum. Af vinnubrögðum Arngríms að dæma þá fylgir hann nokkuð orðaröð textans miðað við uppskriftir hinna. Hversu nákvæmlega hann fylgir forriti verður ekki vitað með vissu en það að hann skrifar *hlutnum* eins og Ketill bendir þó til þess að forrit þeirra séu af sömu rótum runnin því **villan** er hjá báðum. Hann hefur ekki skrifað eftir forriti Ketils ef treysta má upplýsingum varðveislunnar því Brot Þórðar sögu hreðu er ekki á meðal uppskrifta Ketils né heldur uppskrift Bárðar sögu Snæfellsáss. Það er knýjandi af fyrrgreindum ástæðum að fá úr því skorið í hvora bókina Arngrímur vitnar og miðað við þessar niðurstöðu nauðsynlegt.

2.3.4.2 Bárðar saga Snæfellsáss og Brot af Þórðar saga hreðu

Ekki verður um beinan samanburð við texta Bárðar sögu Snæfellsáss að ræða því texti sá sem Arngrímur vitnar í er að mestu glataður úr handritinu AM 564a 4to. Þórhallur Vilmundarson rekur saman meintan texta Bárðar sögu Snæfellsáss í AM 564a 4to með hliðsjón af texta sögunnar í uppskrift Einars Eyjólfssonar í AM 486 4to, en Einar er talinn hafa verið með 564a þegar það var heilla, og ber þær saman við tilvitnanir og endursagnir Arngríms. Þar finnur hann nokkur einkenni sem vísa til náins skyldleika textanna. Þar má m.a. nefna vísorðin í vísunni *Sæl værak*, sem Helgu Bárðardóttur eru lögð í munn og lýsa heimþrá hennar og söknuði eftir heimahögnum.⁸⁰ Vísuorðin eru t.d. átta í 564a og í tilvitnuðum texta Arngríms, en ekki tíu eins og almennt er í handritum.⁸¹

⁷⁹ Kjalnesinga saga 1959:7.

⁸⁰ Upphaf Bárðar sögu Snæfellsáss í Crymogæu: „Dumbur kongr ried fyrer hafssbotnum þeim er ganga i Landsudr af Risalandi, enn fyrir sunnan er haf þad, er nu er kallad dumbs haf. Liggja þar i Morg smalaund, etc. Watzhyrna“. Arngrimi Jonae 1951:100

Texti úr Bárðar sögu Snæfellsáss í Gronlandi: með kvæði Helgu Bárðardóttur:

„Sæl wera ek ef sia mættag Adalpegnshóla og Ondwert nes Heidarkollu og Hreg<g>nasa Dritwijk og Møl fyrer dyrum fóstru.“

Arngrimi Jonae 1951:100.

⁸¹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):lxix-cix; vísan er með fornyrðislagi en vísuorðin eru tíu í stað átta eins og almennast er.

Þau rök sem fræðimenn hafa fyrir því að Brot af Þórðar sögu hreðu og Bárðar saga Snæfellsáss hafi verið í Vatnshyrnu eru m.a. þau, að í ritum Arngríms kemur ekkert fram sem bendir til þess að Glúma eða Harðar saga hafi verið í Vatnshyrnu. Það er heldur ekki að sjá á tilvitnunum Arngríms að Vatnsdæla, Hænsna-Þóris saga, draumaþættirnir eða Stjörnu-Odda draumur hafi verið í þar.⁸² Þó að hvorki Kjalnesinga saga né Króka-Refs saga séu í Gervi-Vatnshyrnu eins og hún er nú, þá er ekki hægt að útiloka að svo hafi einhvern tímann verið.

Varðveisist hefur textabútur úr Þórðar sögu hreðu í 564a sem hægt er að bera saman við tilvitnun Arngríms í söguna og verður það gert hér. Textinn er úr Úlfþjótslögum (leturbreytingar mínar; vh).

Tafla 5

Brot af Þórðar sögu hreðu

Tilvitnun Arngríms Jónssonar lærða í Vatnshyrnu Crymogæa (bls. 69):	Úr Broti af Þórðar sögu hreðu: Texti AM 564a 4to (A):
<ul style="list-style-type: none"> Hialpe mier suo Freyr og Niordur og hinn Almattke As, ad eg skal so dom dæma, Sauk sækia edur weria, wætti bera eda qvidu qvedia og aull Lögmællt skil af hendi leysa þau er vnder mig koma Sem eg weit rettast Og hellst ad lögum, etc. Suo sagdi witur madur Þormodur er allz herjar Gode war a Islandi ad með þessum ordum og þyngmörckum helgudo Langfedgar hans Alþynge alla æfe, etc. Vid. Watzhyrna.⁸³ 	<ul style="list-style-type: none"> hjálpi mér [svá Freyr ok Njörðr ok á]ss inn almáttki sem ek sk[al svá sök sækja eðr verja eð]r vætti bera eðr kviðu kveða [eðr dóm dæma ok öll lögmællt skil af hendi leysa sem [ek veit réttast ok sannast ok] helzt at lögum, þau er [undir mik koma.]“ Svá sagði vi]tr maðr, Þormóðr, er þá var alls[herjargoði, at með þessum orðum] ok þingmörckum helguðu [langfeðgar hans aþingi alla æ]vi.⁸⁴

- Samanburðartexti úr texta Úlfþjótsлага í Broti af Þórðar sögu og Crymogæu.

Í útgáfu Jakobs Benediktssonar á Landnámu er Úlfþjótslagatextinn (AM 564a 4to) einnig borinn saman við sambærilega texta úr Hauksbóks Landnámu, Þórðarbók Landnámu (en hún er m.a. talin byggja á Melabók Landnámu (Gervi-Vatnshyrnu, AM 445b 4to) þegar

⁸² Sbr. Jakob Benediktsson 1985:204-205. Þeirra er ekki gerið í upplistun Jakobs úr Crymogæu.

⁸³ Arngrímur Jónsson (lærði) 1951:69.

⁸⁴ Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (önnur útgáfa 2007):232; samkvæmt rannsókn McKinnels þá hefur lagaefnið sem sagt er að Úlfþjótur hafi flutt til landsins „long been thought to be derived from the *Melabók* tradition of *Landnátabók*. This study has confirmed a Ms. connection between the saga and *Melabók*, although it need not be a long-standing one, and it does not preclude the possibility that the relationship might be more complicated than a simple borrowing from *Melabók* into the saga“ (McKinnell, John 1970:337).

hún var heilli) og Þorsteins þætti í Flateyjarbók. Hér er látið nægja að birta tilvitnun Arngríms í Vatnshyrnu og texta 564a (A) og vísa til hinna textanna.⁸⁵

Textarnir í Crymogæu og 564a eru saman um lesbrigði og greina sig með svipuðum hætti frá fyrnefndu textunum í samanburði Jakobs Benediktssonar í formála Landnámu. Textar Arngríms og skrifara A eru samkvæmir um flest annað sín á milli en það að röð efnisatriða er ólík. Hugsanlega er „rökréttara“ að hefja málsókn á því að *sækja sök, bera vætti o.s.frv.*, eins og gert er í 564a, en að byrja á að *dæma dóm, sækja sök o.s.frv.*, eins og gert er í texta Arngríms. Hvor hér er að verki, Magnús Þórhallsson eða Arngrímur lærði, er ekki gott að segja en um viðbót Arngríms er að ræða þar sem hann bætir því við í texta sinn að *goðinn* sé frá *Íslandi*. Þess er ekki getið í hinum textunum (frá texta Arngríms er viðbótin þó komin í Þórðar bók að mati Jakobs).⁸⁶

Lesbrigðið *hinn almáttki ás* eins og Arngrímur ritar er aðgreinandi; þannig er einnig ritað í textum Hauksbókar Landnámu og Þorsteins þáttar í *Flateyjarbók*.⁸⁷ Í texta 564a stendur aftur á móti: „á]ss inn almáttki“.⁸⁸ Lesbrigðið er í samræmi við sum þeirra lesbrigða sem fram koma í fjórða kafla og greina að uppskriftir þeirra Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu og skrifara 564a og þar kemur einmitt fram munur á orðaröð. Auðvitað gæti Arngrímur hér skrifast *hinn almáttki ás*, þar sem það væri honum eðlilegra, þó að í forriti hans hefði staðið áss *hinn almáttki*.

Að öllu samanlöögðu, þ.e. því að röð efnisatriða er ekki eins og lesbrigðið *hinn almáttki ás* á samleið með lesbrigðunum sem greina að texta draumaþáttanna í fjórða kafla, þá er hér litið á þetta sem stuðning við að það hafi verið Vatnshyrna en ekki Gervi-Vatnshyrna sem Arngrímur lærði vitnaði í sem Vatnshyrnu. Samanburður Kjalnesinga sögu sýnir ekki þennan mikla mun í orðaröð og texti Arngríms er þar mun samkvæmari texta þeirra Ásgeirs og Ketils; því gæti valdið að forrit þeirra allra hafi tengst Vatnshyrnu svo náið (uppskrift Ketils með leiðréttigungum Árna). Niðurstaðan er því að efni bókaskrárna og tilvitnanir Arngríms, í Þórðar sögu og Bárðar sögu í Vatnshyrnu, myndi efnisheild í Vatnshyrnu.

⁸⁵ Til frekari fróðleiks er bent á útgáfu Jakobs Benediktssonar á Landnámabók (1986:l-cliv).

⁸⁶ Sbr. Jakob Benediktsson 1986:c.

⁸⁷ Sbr. Jakob Benediktsson 1986:xcvii.

⁸⁸ Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (önnur útgáfa 2007):232.

Samantekt

Í þessum kafla hefur saga Vatnshyrnu verið rakin út frá niðurstöðum fræðimanna. Handritinu hefur verið lýst og vísað til uppruna þess og tengsla við Jón Hákonarson og skrifarann Magnús Þórhallsson. Leið Vatnshyrnu hefur verið rakin frá Víðidalstungu að Hólum, Vatnshorni og til Kaupmannahafnar þar sem textar hennar voru flestir afritaðir áður en bókin eyðilagðist í brunanum 1728.

Greint hefur verið frá innihaldi Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu að því marki sem bókaskrár og aðrar heimildir og rannsóknir gefa tilefni til. Ef marka má niðurstöður rannsókna á varðveislu sagna í „fjölskyldu“ Vatnshyrnu þá hefur Jón Hákonarson átt gott bókasafn.

Rök hafa verið sett fram til stuðnings þeirri niðurstöðu fræðimanna að sögur þeirra Þórðar hreðu og Bárðar Snæfellsáss hafi verið í Vatnshyrnu, og verður um þær fjallað í þessari ritgerð, sem hluta af innihaldi hennar.

Í næstu köflum verður athyglinni beint að draumaþáttunum, varðveislu þeirra og skyldleika milli þeirra í bókum Jóns Hákonarsonar og Gervi-Vatnshyrnu.

3.0 Draumaþættir – Varðveisla

Í þessum kafla, sem er undanfari samanburðar texta draumaþáttanna í AM 564a (A) og í uppskriftum Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu í AM 555h (H) og AM 564c 4to (C), verða textar varðveittra handrita flokkaðir eftir völdum lesbrigðum og sú niðurstaða fengin að engin önnur varðveitt handrit séu skrifuð eftir forriti/forritum Vatnshyrnu og AM 564a. Draumaþættirnir eru þrír, þ.e. Berbúa þáttur, Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. Handrit þeirra verða rakin, valin úr þeim lesbrigði og þau flokkuð.

Handrit draumaþáttanna eru rúmlega sextíu. Varðveisla þeirra er eðlilega margvísleg og textarnir birtast í síbreytilegu samhengi. Þau varðveittust ekki endilega óbreytt og fyrir því eru ýmsar ástæður. Stundum voru handrit hlutuð sundur,⁸⁹ og þá er erfitt að geta sér til um upphaflegt samhengi þeirra. Af þeim rúmlega sextíu handritum sem hafa þættina í einhverri mynd, eru tíu sem varðveita þá alla saman. Í töflu 6 eru handrit sem varðveita þættina þrjá og þar er Bergbúa þáttur alltaf í lengri gerð (tvö eftirtalinna handrita eru með vísnaskýringum við Hallmundarkviðu (ÍBR 5 4to og Lbs. 671 4to)):

Tafla 6

Draumaþættirnir þrír saman í handriti; handrit og skrifarar

Handrit	Skrifarar	Skýring
AM 165m II fol. (fyrir 1646)	Jón Gissurarson	Uppskriftir sem varðveita: Bergbúa þátt,
AM 426 fol. (1670-1682)	Magnús Þórólfsson ⁹⁰	Kumlbúa þátt og Draumur Þorsteins Síðu-
AM 560c 4to, (1707)	óþekktur ⁹¹	Hallssonar. Þess má geta að af þeim
AM 564a 4to (A) (um 1400)	óþekktur	handritum sem hér eru talin er Draumur
AM 555h 4to (H) (1686)	Árni Magnússon	Stjórn-Ödda aðeins varðveitur í
AM 564c 4to (C) (1686)	Árni Magnússon	uppskrift Árna Magnússonar í AM 555h
ÍBR 5 4to (1815-1817)	Einar Bjarnason frá Starrastöðum ⁹²	4to og í Sth. papp. fol. 67, sem skrifð er
Lbs 671 4to (1846-1848),	Porsteinn Þorsteinsson, Málmey ⁹³	eftir uppskrift Árna. Í Vatnshyrnu var
NKS 1833 (s.hl. 18. aldar)	M. Magnussen ⁹⁴	hann samkvæmt bókaskrám (sjá töflu 1 í
Rask 36 (1809-1810)	Ólafur Sigurðsson ⁹⁵	kafla 2) staðsettur fyrir framan þættina
Sth. papp. fol. 67 (1687)	Jón Eggertsson	og það er hann einnig í 67.

⁸⁹ Sbr. hvernig Árni Magnússon „hlutaði iðulega sundur stórar bækur og raðaði saman handritum hvarrar sögu í safni sínu „ad faciliorem usum“ (Haraldur Bernharðsson 1999:33).

⁹⁰ Handritið er að mestu skrifð af Magnúsi Þórólfssyni fyrir Magnús Jónsson í Vigur en að hluta til af Þórði Jónssyni á Skarði og Strandaseli og Jóni Þórðarsyni (sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM02-0426>); þar kemur ekki fram hver skrifðaði hvaða kafla.

⁹¹ Handritið gæti hafa varið skrifð fyrir Guðmund ríka Þorleifsson en það var skrifð á Íslandi, nánar tiltekið á Geirröðareyri árið 1707 (sbr. blað 95r), (sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM04-0560c>).

⁹² Skrifð af Einari Bjarnasyni að mestu (annar er skrifari útskýringa við Hellisvísur (Hallmundarkviðu) bl. 154v1-154v8 (sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/IBR04-0005>).

⁹³ sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/Lbs04-0671>.

⁹⁴ Þetta handrit var meðal þeirra handrita sem ekki var hægt að skoða en er með í upplistun þar sem það er skrifð eftir AM 564a 4to (skv. handritaská).

⁹⁵ sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/en/Rask036>.

Hér eru ennfremur talin handrit sem ekki var hægt að skoða við þessa rannsókn og þar á meðal eru nokkur handrit styttri gerðar (í töflu 7). Alls er um átta handrit að ræða:

Tvö tengjast Bergbúa þætti með skýringum:

- GKS 1011 fol. (Bergbúa þáttur, kviðan m. skýringum) (styttri gerð; Viðauki 4).
- Thott 1500 4to Bergbúa þáttur (með skýringum Einars Eyjólfssonar) (styttri gerð; Viðauki 4).

Þrjú hafa bara kviðuna með skýringum:

- NKS 1693 4to (Hallmundarkviða m. skýringum) (styttri gerð; Viðauki 4).
- NKS 1705 4to (Hallmundarkviða m. skýringum) (styttri gerð; Viðauki 4).
- NKS 1867 4to Hallmundarvísur (Bergbúa þáttur m. skýringum) (styttri gerð; Viðauki 4).

Tvö eru eftirrit AM 564a 4to:

- NKS 1833 4to Draumvitranir ((s. hl. 18. aldar); Bergbúa þáttur (lengri gerð), Kumlbúa þáttur og upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar).
- NKS 1835a 4to ((s. hl. 18. aldar) Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar).

Eitt handrit er í láni en af fyrirsögnum má ætla (með fyrirvara þó) að AM 928 fol. gæti verið runnið frá AM 165m fol.

- AM 928 4to - handrit er í láni í Kaupmannahöfn vegna rannsókna (frá 18. apríl 1997). Innihald: Kumlbúa þáttur (önnur vitran), Þorsteins þáttur Síðu-Hallssonar (þriðja vitran).

AM 928 fol. er stórt Íslendingasagnahandrit, tímasett til um 1700-1747 í handritaskrá, skrifari er óþekktur.

Upplýsingarnar um þessi handrit eru úr handritaskránum (sjá Viðauka 4 og 5) og benda ekki til þess að þau myndu skipta sköpum fyrir rannsóknina hér (getið með fyrirvara um annað).

Handritin, sem hér hafa verið nefnd, eru því hér með úr sögunni, fyrir utan þau tvö sem skrifuð eru eftir AM 564a 4to (Bergbúa þáttur í lengri gerð). Þau verða með í upplistun þáttanna og hugsanlega til þeirra vitnað ef á þarf að halda þar sem engin önnur afrit eru hér þekkt eftir AM 564a 4to. Þetta eru handritin NKS 1833 4to, sem varðveitir Bergbúa þátt, Kumlbúa þátt og upphaf úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar, og NKS 1835a 4to, sem í eru Kumlbúa þáttur og upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar. Þau eru bæði frá síðari hluta 18. aldar.

Uppskriftir Árna Magnússonar á draumaþáttunum í Vatnshyrnu hafa upphaflega verið í einni bók og þar hefur Stjörnu-Odda draumur verið fremstur. Það má merkja á því hvernig efni Bergbúa þáttar hefur varðveist í þessum tveimur handritum, AM 555h 4to

(H) og AM 564c 4to (C). Stjörnu-Odda draumur er nú nánast einn varðveittur í H (blöð 1r-10r) en u.þ.b. tólf línur framarlega úr efni Bergbúa þáttar eru á efri hluta blaðs 10v; neðri hluti blaðs 10 hefur verið skorinn burtu. Upphof Bergbúa þáttar hefur því líklega verið á neðri hluta blaðs 10r. AM 564c (C) hefst á niðurlagi þáttarins (1r); í framhaldi eru svo Kumlbúa þáttur (1r-2r) og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (2r-3r).

Þar sem hér er fjallað um þáttina í heild sinni þá er stuðst við yngri uppskrift sem gerð var áður en efnið í H og C glataðist. Til er uppskrift Jóns Eggertssonar, Stockh. Papp. fol. nr. 67 (67), á H og C⁹⁶ og verður það handrit notað sem staðgengill þar sem vantar í texta Árna.

Í A eru Bergbúa þáttur og Kumlbúa þáttur heilir en aðeins hafa varðveist sex línur úr upphafi Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar. Enginn staðgengill er þekktur fyrir það efni sem vantar í A.

Til hliðsjónar þessari umfjöllun eru viðaukar 4, 5, 6 og 7 (bls. 131-148) þar sem greint er frá styttri gerð Bergbúa þáttar (Viðauki 4) og birt yfirlit yfir safnmörk þeirra handrita sem geyma draumþáttina. Þar er jafnframt greint frá efni handrits og titli þáttar í handriti eða skrifara þess, þar sem það er þekkt eða um getið, ásamt stuttri innihaldslýsingu. Tölulegar niðurstöður um flokkun lesbrigða eru og settar fram í töflum 5.1-5.3 (Viðauki 5). Heildartextar þáttanna í H og C eru birtir (Viðauki 6) og heildartexti A (Viðauki 7). Um efni þáttanna má svo lesa í kafla 5.

Í næsta kafla verður gerð grein fyrir handritavarðveislu hvers þáttar fyrir sig með eftirfarandi hætti og er umfjölluninn skipt í þrjá hluta:

- a) Gerð grein fyrir þeim handritum sem varðveita þáttinn og vikið að innihaldslýsingu þeirra.
 - b) Gerð grein fyrir lesbrigðum sem rituð eru með samraemdri nútímastafsetningu.
 - c) Lesbrigði flokkuð og flokkunin skoðuð út frá samhengi þeirra innbyrðis (flokkur 1-3 (4)).
- Aðalhandritin, þ.e. AM 555h 4to, AM 564c 4to og AM 564a 4to verða auðkennd með eftirfarandi hætti í dæmunum um valin lesbrigði:

AM 555h 4to : H

AM 564c 4to : C

AM 564a 4to : A

⁹⁶ Sbr. Már Jónsson 1998:62.

3.1 Draumabættirnir: flokkun uppskrifta

Bergbúaþáttur er varðveittur í lengri og styttri gerð⁹⁷ og varðveita báðar gerðir kviðuna um Hallmund jötunn. Með styttri gerðinni eru útskýringar við kviðuna og þær fylgja einnig í yngri uppskriftum lengri gerðar (n.k. útgáfa). Það er þó bara lengri gerðin sem er til umfjöllunar hér; það er hún sem hefur varðveisist í AM 564a 4to (A) og uppskriftum Árna Magnússonar í AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C).

Í styttri gerð Bergbúa þáttar er stuttur lausamálskafli á undan kviðunni. Uppskriftir þessa lausamálskafla eru ekki eins í handritum styttri gerðarinnar en segja má að í grunninn sé þar um fjórar endursagnir að ræða og byggja þær hugsanlega allar á sama grunni og lengri gerðin. Hér verða handrit styttri gerðar listuð upp en handrit hennar koma ekki frekar við þessa umfjöllun. Um styttri gerðina má lesa í viðauka 4.

Tafla 7

Styttri gerð(ir) Bergbúa þáttar⁹⁸

Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn	Landsbókasafn - Háskólabókasafn	Det konglige bibliotek Kaupmannahöfn
SÁM 72 Rask 99	Lbs 214 4to Lbs 310 4to Lbs 437 4to Lbs 631 4to Lbs 636 4to Lbs 795 4to Lbs 939 4to Lbs 1318 4to Lbs 1249 8vo Lbs 1472 8vo	GKS 1011 fol. NKS 1693 4to NKS 1705 4to NKS 1867 4to Thott 1500 4to ⁹⁹

- Handrit styttri gerðar Bergbúa þáttar. Um þau er nánar fjallað í viðauka 4.

3.1.1 Bergbúa þáttur

Lengri gerð Bergbúa þáttar er varðveitt í átján handritum (með fyrirvara um annað). Í AM 564a 4to hefur allur þátturinn varðveisist og þar er kviðan römmuð inn í frásögn í lausu máli með inngangi og niðurlagskafla. Þannig hefur þátturinn einnig væntanlega verið í 555h (H) og 564c (C), uppskriftum Árna Magnússonar (og í Vatnshyrnu), ef

⁹⁷ Hér verður talað um styttri gerð Bergbúa þáttar en ekki gerðir, þar sem flokkun þeirra byggir í raun á fjórum misitarlegum endursögnum eins og sjá má í viðauka 4. Í handritunum ÍB 25, Lbs 2294 4to, Lbs 1472 8vo er aðeins kviðan eða hlutar hennar.

⁹⁸ Ekki er vitnað í handritaskrár en látið nægja að vísa í viðauka 5 þar sem finna má lista yfir handrit hvers þáttar; þar er greint frá innihaldi handrits, skrifurum þar sem þeir er pekkir o.fl.

⁹⁹ Handritið var ekki nærtækt til skoðunar.

treysta má uppskrift þáttanna í Sth. papp. fol. nr. 67 (67)¹⁰⁰ en 67 er staðgengilshandrit fyrir það efni sem vantar Bergbúa þátt í 555h og 564c.

a) *Handrit Bergbúa þáttar (lengri gerð)*

Tafla 8

Bergbúa þáttur (lengri gerð): varðveislaustaðir og handrit

<i>Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn</i>	<i>Landsbókasafn – Háskólabókasafn</i>	<i>Kungliga biblioteket, Stokkhólmur:</i>	<i>Det konglige bibliotek Kaupmannahöfn</i>
án vísnaskýringa	með vísnaskýringum	án vísnaskýringa	
AM 165 m II fol. AM 426 fol. AM 560 c 4to AM 564 a 4to AM 555 h 4to AM 564 c 4to Rask 36	ÍBR 5 4to JS 537 4to Lbs 437 4to Lbs 671 4to Lbs 795 4to Lbs 840 4to Lbs 2328 4to Lbs 2472 4to Lbs 3021 4to Lbs 4827 4to	Sth. papp. fol. nr. 67	NKS 1833 4to (sennilega án vísnaskýringa þar sem það er skrifð eftir 564a 4to)

- Handrit og varðveislaustaðir handrita Bergbúa þáttar - lengri gerð; með og án vísnaskýringa.

Með Bergbúa þætti í handriti eru oftast Íslendingasögur og -þættir og á stundum einnig fornaldarsögur, biskupasögur og samtíðarsögur.

Enginn titill er á þættinum í elsta handritinu, AM 564a 4to (A), og ekki er vitað hvernig eða hvort um titil var að ræða í AM 555h 4to (H) þar sem varðveislan á þættinum er brotakennd. Í sumum handritum er í titli talað um vitran en oftast er titillinn Bergbúa þáttur eða Bjargbúa þáttur. Bergbúa þáttur er fyrst nefndur því nafni í handritinu AM 426 fol. sem er meðal þeirra handrita sem hér verða flokkuð. Þetta er handrit frá síðari hluta 17. aldar. Það er talið runnið frá handriti Jóns Gissurarsonar í gegnum millilið og það á einnig við um handritið AM 560c 4to.¹⁰¹

Nú verður gerð grein fyrir flokkun valinna lesbrigða þeirra handrita sem varðveita þáttinn í lengri gerð.

¹⁰⁰ Sth. papp. fol. nr. 67 er talin nákvæm uppskrift eftir uppskrift Árna Magnússonar á draumaþáttunum, sbr. Már Jónsson 1998:62.

¹⁰¹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson (önnur útgáfa 2009):cciv.

b) *Valin lesbrigði - Bergbúa þáttur, lengri gerð:*

Lesbrigðin miðast hér aðeins við lausamálskafla þáttarins. Stuðst er við Sth. papp. fol. nr. 67 (67) sem staðgengil fyrir eyðuna í H og C. Niðurlag þáttarins vantar í handritin 671 og 4827, og því eru þau ekki með frá og með lesháttum 14). Blöð 2474 eru morkin og textinn hefur víða skerts af þeim sökum og lesbrigði úr handritinu eru því ekki með frá og með lesháttum 16). JS 537 endar óheilt og er ekki með frá og með lesháttum 15). Stafsetning lesháttta er samræmd að nútímastafsetningu:

- 1) ... þá er: A, 5, 67, 537, 671 4827
... þeir er: 165 m, 560c, 2328, 2474
... er: 36, 426, 437, 795, 840
... -: 3021¹⁰²
- 2) ... hafði vel fé: A, 67, 165m, 437, 537, 560c, 795, 2328, 2474
... –: 671, 4827, 5
... hafði vel fjár: 426, 840, 3021
... hafði vel: 36
- 3) ... kvaddi til ferðar með sér: A, 67, 437, 537, 795, 3021
... kvaddi til þeirrar ferðar....: 5, 36, 165 m, 426, 560c, 671, 840, 2328, 2474, 4827
- 4) ... var mikill hluti dagleiðar: A, 67, 437, 537, 795
... og var dagleiðin mjög löng: 5, 36, 165 m, 426, 560c, 671, 840, 2328, 2474, 4827
... -: 3021
- 5) ... gerði á: A, 67, 437, 537, 795
... gjörði að þeim: 5, 36, 165 m, 560c, 671, 2328, 2474, 4827, 3021
... gerði þá að þeim: 840, 426
- 6) ... færí rangt: 5, 36, 67, 165 m, 426, 437, 537, 560c, 671, 795, 840, 2328, 3021, 4827
... fóru rangt: A
... færí villt: 2474
- 7) ... þá reist Þórður krossmark með broddum stælltum: A
... þar reist Þórður krossmark með broddi stælltum: H, 67, 437, 537, 795
... þar risti Þórður krossmark með broddstafnum: 165 m, 2474
... þar risti Þórður krossmark með broddstaf: 5, 36, 671, 2328, 3021, 4827
... þar reisti Þórður krossmark með broddstafnum....: 560c
... þar risti Þórður krossmark í hellinum með broddstaf: 840
... þar risti Þórður krossmark í hellismunnanum með broddstafnum: 426
- 8) ... hafði í hendi í hellisdyrunum: A, H, 67, 165 m, 537
... hafði í hendi í hellismunnanum: 560c, 2474
... hafði í hendi: 5, 36, 426, 437, 671, 795, 840, 2328, 3021, 4827
- 9) ... heyrðu þeir: H, 5, 36, 67, 165m, 426, 437, 537, 560c, 671, 795, 840, 2328, 2474, 4827
... höfðu þeir heyrt: A

¹⁰² Sleppir öllu um Hallstein sem þrælana átti.

... heyra þeir ...: 3021

- 10) ... nokkuð fór ...: A, H, , 5, 36, 67, 165m, 437, 537, 671, 795, 2328, 2474, 3021, 4827
... nokkuð kvikt fór ...: 426, 840
... eithvað fór ...: 560c
- 11) ... það er hætt við villu og kann það verða ef menn hlaupa út um nætur að þá sýnist annan veg en er ...: A
... það kann verða ef menn hlaupa út um nætur að þeim sýnist annan veg aftur en er og er það hætt við villu ...: 165m, 560c, 2474
... það kann verða ef menn hlaupa út um nætur að þá sýnist annan veg oft en sem er og er þá/það hætt við villu ...: 67, 437, 537, 795
... það kann verða ef menn hlaupa út um nætur að þeim sýnist annan veg en er og er þá hætt við villu ...: 2328, 36, 3021 (en > sem)
... því það verður ef menn hlaupa út um nætur að þeim sýnist annan veg aftur en er og er þá hætt við villu ...: 5 (- aftur), 671, 4827
... því það kann oft auðveldlega verða ef menn hlaupa út felmtsfullir um nætur að þeim sýnist allt annan veg nær þeir vilja hverfa aftur og er slikt hætt við villu ...: 426, 840
- 12) ... tungl ii full eður tórgur stórar og var á millum stund sú ein mikil, ekki annað ætluðu þeir en það væri augu ii ...: A
... tungl tvö full eður tórgur stórar og verður millum stund sú ekki svo lítil, ekki ætluðu þeir annað heldur það mundu augu tvö ...: 437, 795
... tungl tvö full og tórgur stórar og var á millum stund sú ekki svo lítil, ekki ætluðu þeir annað heldur það mundu vera augu tvö ...: 67, 537
... tungl tvö full og ekki ætluðu þeir annað en það væri tvö augu stór ...: 165m, 560c
... tvö tungl full og ekki [ætluðu þeir] annað en það væri tvö augu stór ...: 5, 36, 671, 2328, 2474, 3021, 4827
... tungl ii full vaxin og ekki ætluðu þeir annað en það væri ii augu stórliga mikil ... 426, 840
- 13) ... og kvað sá ávallt tvisvar niðurlagið ...: A, 67, 437, 537, 795
... og kvað sá ávallt niðurlagið tvisvar er kvað ...: 165m
... og tekið upp alltíð niðurlagið, af þeim er kvað og er þetta kvæði svo ...: 5, 36, 671, 2328, 4827
... og tekið upp alltíð niðurlagið, af þeim er kvað og er þetta kvæði sem fylgir ...: 3021
... og tók sá upp alltíð niðurlagið tvisvar sem kvað ...: 560c, 2474
... tók sá upp aftur alltíð niðurlagið tvisvar er kvað ...: 426, 840

Hér endar lausamál fyrri hlutans og bergbúinn hefur orðið í vísunum. Í 671 og 4827 er niðurlag frásagnarinnar ekki eins og í hinum handritunum; því eru þau ekki með frá og með 14) en neðan við uppskrift beggja handrita (þ.e. í lok kvæðis) er þessi athugasemd: „skrifsað eftir gömlum sundurrotnum blöðum“ svo ef til vill hefur niðurlagið vantað í forrit þeirra. Þau hafa þó kvæðið allt og skýringarnar án niðurlagskaflans (sbr. framansagt).

3021 er með skýringum Einars og undir niðurlagskafla skýringa stendur „author Einar Eyjólfsson“ síðan heldur frásögnin áfram eins og í 2328. Rask 36 virðist náskylt 2328 og er einnig með niðurlagi frásagnarinnar.

- 14) ... gert í hellismunnanum ...: C, 67, 165m, 426, 537, 560c, 840, 2474
... í hellisdyrum gert ...: A
... gert í hellisdyrunum ...: 437, 795
... í hellismunnanum er hann hafði áður gjört ...: 5, 36, 2328, 3021

537 endar ólheilt og er ekki með frá og með 15).

- 15) ... undur mikil ...: A, C, 67, 437, 795, 840
... mikil undur ...: 36, 165 m, 426, 560 c, 2328, 2474, 3021

... mikið undur ...: 5

Blöð 2474 eru morkin og textinn hefur viða skerts af þeim sökum og 2474 er því ekki með frá og með 16).

- 16) ... byggð sína ...: A, C, 67, 437, 795
... byggðir sínar ...: 5, 36, 165 m, 426, 560 c, 840, 2328, 3021
- 17) ... engir hlutir kynlegar en áður en þó eru slíkt fáheyrðir hlutir: A, C, 67
... engir hlutir kynlegrí vera en áður, en þó eru slíkt fáheyrðir hlutir: 437, 795
... engir hlutir kynlegar en áður en þó eru þetta fáheyrðir hlutir: 165 m
... engir hlutir kynlegar en áður en þó mega þetta heita fáheyrðir og undarlegir hlutir: 560 c
... engir hlutir kynlegar síðan, en þó mega þetta heita undarlegir og fáheyrðir hlutir: 3021
... engir hlutir kynlegar síðan, en þó mega þetta heita fáheyrðir og undarlegir hlutir: 5
... engir hlutir kynlegar síðan, en þó mega þetta heita kynlegir hlutir: 2328
... engir hlutir kynlegrí síðar, en þó mega þetta heita fáheyrðir og undarlegir hlutir: 36
... öngvir hlutir kynlegar en áður, þó má þetta þykja fáheyrt og mjög undarligur atburður. Og endum vér svo Bergbúa þátt: 426
... öngvir hlutir undarligri en áður, þó má þetta þykja fáheyrt og mjög undarligur atburður. Og endum vér svo Bergbúa þátt: 840

(Í Lbs 2328 eru textaskýringar með undirskrift E.E. á undan niðurlagi).

Í Lbs 3021 er eftirfarandi skrifaráklausa (115r):

„kviðuna úttagði Einar Eyjólfsson er dó 1695“ „Endað að Hrísum 8. Febr. 1877 af Grímólfí Ólafssyni.“

Eins og sjá má flokkast saman A, 67 og uppskriftir Árna í H og C. Í „fjölskyldu“ þeirra koma fleiri handrit við sögu. Eftirfarandi er samantekt á því hvernig handrit greinast í flokk og hvað má lesa út úr því um tengsl þeirra innbyrðis (sjá til hliðsjónar töflu lesbrigða í viðauka 5). Niðurstöður sýna fjóra flokka og í þeim fyrsta eru handritin A, H og C og þau handrit sem skyldust eru þeim (flokkunin byggir á fjölda sameiginlegra lesbrigða og heildarfjölda þeirra í %).

c) *Flokkun valinna lesbrigða - Bergbúa þáttur:*

- 1) H, C, Sth. papp. fol. nr. 67, A, Lbs 437 4to, JS 537 4to, Lbs 795 4to:
- H, C (67) og JS 537 (14/15=93.3%).
A og JS 537 (8/15=53.3%).
 - H, C (67) og A (11/17=65%).
 - H, C (67) og Lbs 437 4to (11/17=65%).
A og Lbs 437 4to (8/17=47%).
 - H, C (67) og Lbs 795 4to (11/17=65%).
A og Lbs 795 4to (7/17=41%).

Þrjú handrit flokkast hér í flokk með A, H og C (67): Lbs 437 4to, JS 537 4to og Lbs 795 4to. Í Lbs 437 ((1770-1780?)) er ýmiss fróðleikur og kvæði) og í Lbs 795 ((1700-1799) eru biskupasögur, biskupaannálar o.fl.) eru báðar gerðir Bergbúa þáttar, sú lengri og styttri. Titill styttri gerðar er: „Frá Hallmundi og hans vísum“ en hinn: „Annarslags formáli fyrir Hallmundarvísum sem kallast Bergbúa þáttur“ er fyrirsögn lengri gerðarinnar. Af orðanna hljóðan mætti ætla að sú gerð þáttarins sé skrifara ekki kunn.

Líklegt er að skýringar við kviðuna séu skrifaðar eftir uppskrift Einars Eyjólfssonar eða uppskrift sem frá henni er komin því kveðja höfundar í fyrstu persónu til lesarans, undirrituð „E.E.S.“, fylgir: „Hér með vil eg góðan gustugan lesara vinsamlega saluteraðan hafa. E.E.S“ (795:182v; 437:275v). Hvorugt handritið er þó skrifað af Einari Eyjólfssyni eftir því sem hér er best vitað. Þetta efni í Lbs 795 4to er talið geta verið skrifað eftir riti hans.¹⁰³ Skrifarar Lbs 437 og Lbs 795 eru í báðum tilvikum óþekktir. JS 537 ((1799-1879?) Íslendingasögur og þættir, kvæði og fleira efni) sem einnig er í flokki 1) er samtíningshandrit skrifað af fimm skrifurum (sem fæddir eru á árunum frá 1776-1811), að mestu af Jóni Sigurðssyni sem hugsanlega skrifaði eftir uppskriftum Árna Magnússonar.

Í þessari upplistun kemur fram athyglisverður munur á milli A og annarra handrita í floknum en A er sér um lesbrigði í sex skipti af sautján (eða í 35.3% tilfella). A er þó skyldast H, C og 67. Helmingur þeirra lesbrigða, sem A er sér um, er að finna í texta sem ekki verður borinn saman við H og C en stuðst er þá við staðengilinn 67 sem sýnir 100% fylgni við valin lesbrigði hinna þáttanna í uppskrift Árna. Í töflu 5.1 í Viðauka 5 má sjá flokkun lesbrigða handrita í þessum flokki.

2) AM 165 m fol., AM 560c 4to, Lbs 2474 4to, Lbs 2328 4to:

- a) AM 165m fol. og AM 560c 4to (12/17=71%).
- b) AM 165m fol. og Lbs 2474 4to (ekki heilt 11/15=74%).
- c) AM 165m fol. og Lbs 2328 4to (11/17=65%).

560c og 2474 eru skyldust 165m sem er elst handritanna í þessum flokki, tímasett f. 1646, næst er 560c sem tímasett er 1707 og 2474 er tímasett á bilinu 1800-

¹⁰³ Sbr. Páll Eggert Ólason 1918:352.

1850(?). Jón Gissurarson skrifaði 165m og þar er titill þáttarins „fyrsta vitran“ en í 560c er titillinn „Bergbúa þáttur“. Í 2328 er allítarlegur titill: „Bergbúa þáttur með útlagði [sic] kviðunni eftir Einar Eyjólfsson sem dó 1695“. 2328 er skrifað „1. október 1861-13. desember 1867“ (2328: 1r).

Skyldleiki 165m og 560c við A og H, C er með eftirfarandi hætti:

- d) AM 165m fol. vs A ($3/17=17.6\%$).
- e) AM 165m fol. vs H, C (67) ($6/17=35.3\%$).
- f) AM 560c 4to vs A ($1/17=5.9\%$).
- g) AM 560c 4to vs H, C (67) ($4/17=23.5\%$).

Forvitnilegt verður að bera þessar niðurstöður saman við niðurstöður samanburðar Kumlbúa þáttar, sem er heill í C og A.

3) AM 671 4to, Lbs. 4827 4to, Lbs 2328 4to, ÍBR 5 4to, Rask 36

- a) AM 671 4to og Lbs 4827 4to og ÍBR 5 4to, (671 og 4827 vantar niðurlagið; þeim ber saman í þeim þrettán lesháttum sem úr þeim eru teknir eða $13/13=100\%$ og einnig við 5 en það hefur niðurlagsklaflann).
- b) AM 671 4to og Lbs 4827 4to vs Lbs 2328 4to ($10/13=76.9\%$).
- c) AM 671 4to og Lbs 4827 4to vs Rask 36 ($10/13=76.9\%$).
- d) ÍBR 5 4to vs Rask 36 ($12/17=71\%$).
- e) ÍBR 5 4to vs Lbs 2328 4to ($12/17=71\%$).
- f) Rask 36 vs Lbs.2328=($15/17=88.2\%$).

Öll eru handritin í þessum flokki talin vera frá nítjándu öld og þau virðast náskyld.

4) AM 426 fol., Lbs 840 4to:

Lausamálskafli með AM 426 fol. (1670-1682) og Lbs 840 4to (1737) er nokkuð sér á báti. Hugsanlega var 840 skrifað eftir 426 eða skyldu handriti en þau fylgjast að í 14 lesháttum af 16 eða í 87.5% tilfella. Vísnaskýringar fylgja 840 og eru þær styttri en í öðrum handritum og ekki skrifaðar með þættinum. Þátturinn í þessari mynd hefur því sennilega verið án skýringa upphaflega.

Upplistunin sýnir sérstöðu handrita í flokki 1) gagnvart handritum í flokkum 2), 3) og 4). Á milli handrita í flokkum 2) og 3) eru mun sterkari tengsl en þau tengsl sem greinast milli flokka 1) og 2)

Flokkunin sýnir einnig að handritin í flokki 2) eru tengdari H og C en A og innbyrðis tengsl A við handrit í flokki 1) vekja nokkra athygli; A er sér um sex lesbrigði af sautján sem er nokkuð mikið eða í 35.3% tilfella.

3.1.2 Kumlbúa þáttur

Af Kumlbúa þætti hafa varðveist eftirfarandi sautján handrit¹⁰⁴ og eru þau talin upp með sama hætti og handrit Bergbúa þáttar.

a) *Handrit Kumlbúa þáttar:*

Tafla 9

Kumlbúa þáttur: varðveislustaðir og handrit

<i>Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn</i>	<i>Landsbókasafn – Háskólabókasafn</i>	<i>Kungliga biblioteket, Stokkhólmsr:</i>	<i>Det konglige bibliotek Kaupmannahöfn</i>
AM 165m I fol. (165-I)	ÍBR 5 4to	Sth. papp. fol. nr. 67	NKS 1833 4to
AM 165m II fol. (165m)	Lbs 360 4to		NKS 1835a 4to
AM 426 fol.	Lbs 671 4to		
AM 560c 4to	Lbs 1845 4to		
AM 564a 4to	Lbs 2474 4to		
AM 564c 4to	Lbs 893 8vo		
Rask 36	Lbs 1010 8vo		

- Handrit Kumlbúa þáttar og varðveislustaðir. Handritin NKS 1833 4to og NKS 1835a 4to voru ekki aðgengileg en á þau er hér minnt með því að hafa þau í töflu; þau eru einu uppskriftirnar sem hér er vitað um, sem skrifanda eru eftir 564a 4to.

Með Kumlbúa þætti í handritum eru Íslendingasögur, Íslendingaþættir ásamt fornaldarsögum og biskupasögum og fleira efni (sjá viðauka 5). Fyrirsagnir þáttarins eru með ýmsu móti. Í handritunum AM 165m II¹⁰⁵ (f. 1646), AM 928 (1700-1747) og Rask 36 (1809-1810) er fyrirsögnin: „Önnur vitran“, auk þess sem titill 36 er ívið lengri og bætist þar við: „... eður draumur Þorsteins Þorvarðssonar“. Í ÍBR 5 (1815-1817) og Lbs 671 (1846-1848) er fyrirsögnin „Frá Draumsvitran Þorsteins Þorvarðssonar“ og gefur þar hugmynd um að mögulega sé skyldleikinn milli þeirra tveggja með líkum hætti og hann reyndist milli uppskrifta þeirra á Bergbúa þætti. Í handritunum Lbs 360 (1750-1814), Lbs 893 (1800), Lbs 1010 (1815) og NKS 1845a (1787-1806) er fyrirsögnin: „Draumur Þorsteins Þorvarðssonar“, og í Sth. papp. fol. nr. 67 er fyrirsögnin: „Af Þorsteini Þorvarðssyni. Þáttur einn lítill á Íslandi.“

A er langasta varðveitta handrit þáttarins. Tvö handrit eru sögð skrifuð eftir A (sbr. viðauka 5); annað þeirra var nefnt í tengslum við Bergbúa þátt (NKS 1833 4to) og geymir alla þættina, en í NKS 1835a 4to, vantar Bergbúa þátt. Ekki var hægt að skoða

¹⁰⁴ Sett fram með fyrirvara um annað.

¹⁰⁵ Í öllum umfjöllunum er fjallað um uppskrift Jóns Gissurarsonar sem AM 165m fol. eða 165m. Hér verður því halddið áfram en uppskrift óþekkts skrifara, sem er með uppskrift Jóns í handriti og getið í upplistuninni sem AM 165m I fol., verður hér táknuð AM 165-I fol. eða 165-I; uppskrift Jóns Gissurarsonar verður því eftir sem áður táknuð 165m.

þessi handrit í tengslum við rannsóknina en samkvæmt upplýsingum handritaskrár eru þau bæði óheil í upphafi Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar, eins og A.

b) *Valin lesbrigði - Kumlbúa þáttur:*

- 1) ... og er Þorvarður varð þess var ávitaði hann son sinn ...: 5, 36, 165 m, 360, 426, 671, 893, 1010, 1845, 2474
... og er Þorvaldur varð þess var ávitaði hann son sinn ...: 560c
... - ...: A, C, 67, 165-I
- 2) ... síð um aftan ...: A, C, 67
... um kveldtíma ...: 5, 36, 165m, 360, 426, 671, 893, 1010, 1845, 2474
... einn tíma ... um kvöld ...: 560 c
- 3) ... kuml manns ...: A, C, 67, 165-I
... kuml ...: 5, 36, 165 m, 360, 426, 560 c, 671, 893, 1010, 1845, 2474

Frá og með 4) eru engin lesbrigði úr 2474.

- 4) ... ætlaði að koma þar til ...: A, C, 67, 165m, 165-I
... ætlaði að koma til ...: 5, 36, 360, 426, 560c, 671, 893, 1010, 1845
- 5) ... um morguninn ...: A, C, 67, 165m, 165-I, 426
... um morguninn aftur þangað ...: 5, 36, 671
... aftur um morguninn þangað ...: 560c
... um morguninn aftur ...: 360, 893, 1010, 1845
- 6) ... bolöxi mikla rekna ...: A, C, 67, 165m, 165-I
... bolöxi mikla járni rekna ...: 5, 36, 360, 426, 560 c, 671, 893, 1010, 1845
- 7) ... óttaðist heldur hót hans ...: A, C, 67,
... óttaðist heldur hótan hans ...: 165-I
... óttaðist hót hans ...: 5, 36, 165 m, 360, 426, 560 c, 671, 1010, 1845
... óttaðist heit hans ...: 893
- 8) ... en þetta varð vestur í Breiðafirði, á Reykjanesi, inn frá Stað á Hamarlandi.: A
... en þetta var á Reykjanesi, vestur í Breiðafirði, á Hamarlandi inn frá Stað.: C, 67, 165 m, 165-I, 426
... en þetta var á Reykjanesi vestur við Breiðafjörð á Hamarlandi inn frá Stað og endar svo þessa draumsvitran ...: 360, 1845, 1010
... en þetta var á Reykjanesi vestur við Breiðafjörð á Hamarlandi inn frá Stað og endar svo þessa vitran ...: 893
... en þetta var á Reykjanesi, vestur frá Breiðafirði, að Hamarlandi inn frá Stað.: 36
... en þetta var á Reykjanesi, vestur frá Breiðafirði á Hamarlandi.: 5
... - : 671

Eins og í Bergbúa þætti eru tengslin milli A, C og 67 nánust en þau handrit sem þar stóðu þeim næst í flokki varðveita ekki Kumlbúa þátt en í staðinn flokkast nú með þeim handritið, AM 165m fol. I, sem er partahandrit og varðveitt í bók með uppskrift Jóns

Gissurarsonar, AM 165m fol.II.¹⁰⁶ Uppskrift Jóns er hér og í öllum umfjöllunum nefnd AM 165m fol. eða 165m. Hér verður það áfram kallað 165m en partur I fær aðgreininguna 165-I í þessari umfjöllun.

Handritið, 165-I, er áhugavert þar sem það tengist handritunum í flokki 1) náið. Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar er einnig í þessu handriti og það er ekki fráleitt að hugsa sér að í öndverðu hafi Bergbúa þáttur einnig verið þar. Handritið er talið skrifad á seinni hluta 17. aldar af óþekktum skrifara. Handrit þáttarins flokkuðust með eftirfarandi hætti út frá völdum lesbrigðum (sjá einnig töflu 5.2 í viðauka 5).

c) *Flokkun valinna lesbrigða – Kumlbúa þáttur:*

1) A, C, Sth. papp. fol. nr. 67, AM 165m I fol. (165-I):

- a) C vs 67 (8/8=100%).
- b) A vs C, 67 (7/8=87.5%).
- c) C vs 165-I (7/8=87.5%).
- d) A vs 165-I (6/8=75%).

Þrátt fyrir að lesbrigðin séu ekki mörg þá sýna þau sérstöðu handritanna. Þegar litið er til tengsla við aðra flokka þá tengist A aðeins 165m í flokki 2), og C tengist eins og eftirfarandi upplistun sýnir fjórum handritum að auki en aðeins lítillega, að 165m undanskyldu:

- e) C, 67 vs AM 165m fol. (4/8=50%).
- f) C, 67 vs Lbs 671, AM 426 (2/8=25%) (sjá nánar um AM 426 í flokki 2)).
- g) C, 67 vs AM 560 c (1/8=12.5%).
- h) A vs AM 165m fol. (3/8=37.5%).
- i) A vs AM 426 (1/8=12.5%).

2) AM 165m II fol., AM 560c 4to, AM 426 4to:

- a) AM 165m á þrjú til fjögur lesbrigði sameiginleg með öllum handritunum, einnig í flokki 1). 165m á fjögur lesbrigði sameiginleg með C (4/8=50%) og þrjú með A (3/8=37.5%).
- b) AM 560c á einnig þrjú til fjögur lesbrigði sameiginleg með öllum handritunum að undanskildum handritunum C og A í flokki 1); þar á 560c aðeins eitt lesbrigði sameiginlegt með C (1/8=12.5%) og ekkert með A (0%).

AM 426 4to sker sig úr þessum hópi enda tilheyrir það fremur hópi 3) en þetta handrit tengist handritum í flokkum 2), 3) og 4). Það er skyldast handritum í flokki 3) en tengist einnig ákveðið handritum í flokki 2) og flokki 4) með

¹⁰⁶ Sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM02-0165m-alfa-gamma>.

fimm lesbrigði sameiginleg með handritunum í þeim flokkum. Tengslin við flokk 1) eru þó minni en tengsl 165m við þann flokk því 426 á eitt lesbrigði sameiginlegt með A og tvö lesbrigði sameiginleg með C. En 426 á fimm lesbrigði með 165m.

- c) AM 165m vs 426 (5/8=62.5%).

3) AM 671 4to, Rask 36, ÍBR 5 4to, AM 426 fol.:

- a) AM 671 4to vs Rask 36 (7/8=87.5%).
- b) AM 671 4to vs ÍBR 5, Lbs 360, Lbs 1010 (6/8=75%).
(ÍBR 5 og Lbs 671 eru með sömu fyrirsögn í handriti).
- c) AM 426 4to vs AM 671 4to , Rask 36, ÍBR 5 (6/8=75%) (sjá um tengsl 426 í 2)).
- d) AM 671 4to vs Lbs 893 8vo (5/8=62.5%).
- e) AM 671 4to vs AM 165m II og AM 560c í flokki 2 (4/8=50%).

4) Lbs 360 4to, Lbs 893 8vo, Lbs 1010 8vo, Lbs 1845:

Handritin Lbs 360, Lbs 1010 og Lbs 1845 eru greinilega náskyld þar sem þau sameinast um öll valin lesbrigði og eiga ekkert lesbrigði sameiginlegt með flokki 1) og Lbs 893 er náskylt þessum þremur handritum með sex lesbrigði sameiginleg með þeim öllum (6/8=75%). Þessi handrit hafa einnig öll sömu fyrirsögn í handriti og eru skrifuð á seinni hluta 18. aldar og í byrjun þeirrar 19. að því er fram kemur í handritaskrá.

Forspárgildi fyrirsagna sýnir sig í flokki 4) og það á einnig við um handritin 5 og 671 en þau lento saman í flokki 3) eins og gert var ráð fyrir hér að framan.

3.1.3 Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar

Af Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar eru hér talin tuttugu og sex handrit. AM 564a 4to (A) endar óheilt í upphafi Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar og enginn staðgengill hefur fundist fyrir það og því er aðeins hægt að nota fyrsta hluta handrits. Eins og fyrr greinir frá var ekki hægt að skoða handritin NKS 1833 4to og NKS 1835a 4to en þau eins og A varðveita aðeins upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar.

a) *Handrit Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar:*

Tafla 10

Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar: varðveislustaðir og handrit

<i>Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn</i>	<i>Landsbókasafn Háskólabókasafn</i>	<i>Kungliga biblioteket, Stockholmur:</i>	<i>Det konglige bibliotek Kaupmannahöfn</i>
AM 165 m I fol. (165-I) AM 165m II fol. (165m) AM 426 fol. AM 560 c 4to AM 564 a 4to AM 564 c 4to AM 928 4to Rask 36	ÍB 384 4to ÍBR 5 4to JS 629 4to JS 638 4to Lbs 359 4to Lbs 360 4to Lbs 671 4to Lbs 970 4to Lbs 1161 4to Lbs 1422 4to Lbs 1488 4to Lbs 1845 4to Lbs 2328 4to Lbs 893 8vo Lbs 1010 8vo	Sth. papp. fol. nr. 67	NKS 1833 4to NKS 1835a 4to

- Handrit Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar og varðveislustaðir.

Með Draumi Þorsteins í handriti eru yfirleitt Íslendingasögur og þættir en einnig samtíðarsögur, fornaldarsögur, biskupasögur og konungasögur. Titlar í handritunum eru ákveðin vísbending um skyldleika handritanna. Eftirfarandi titlar vísa til draums Þorsteins í handritunum:

- Núi sinnum er titillinn: „Frá draumsvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“: ÍB 384 4to (1799-1822), ÍBR 5 (1815-1817), JS 435 4to II (1807-1877?), JS 629 4to (1800-1825?), Lbs 359 4to (1800-1877?), Lbs 671 4to (1846-1848), Lbs 1161 4to II (1800-1825), Lbs 1422 4to I (1810-1825), Lbs 2328 4to (1861-1867). Öll þessi handrit eru frá nítjándu öld.
- Í sex handritum frá mismunandi tímum er fyrirsögnin: „Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“: AM 165m I (s. hl. 17. aldar), AM 564c 4to (C) (1686), Sth. 67, Lbs 360 4to I (1750-1815), Lbs 1845 4to (1787-1867), Lbs 1010 8vo (1815)).
- Í þremur handritum er fyrirsögnin: „Þriðja vitran“ (AM 165m II (f.1646), AM 560c (1707), AM 928 4to (1700-1747)); og í tveimur: „Draumur hans og dauði“ (Lbs 970 4to (1775-1825), Lbs 1488 4to (1787-1806)).
- Eftirfarandi fyrirsagnir koma einu sinni fyrir: „Draumsvitran“ (AM 426 fol. (1670-1682)), „Þriðja draumsvitran, Þorsteins Síðu-Hallssonar“ (Rask 36 (1809-1810)), „Hér skrifast draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“ (JS 638 4to (1750-1799)) og enginn titill er fyrir þáttinn í tveimur handritum (A (ca 1400), Lbs 893 8vo (1800)).
- Ekki reyndist unnt að skoða AM 928 4to, NKS 1844 4to og AM 1835a 4to.

Nú verður gerð grein fyrir nokkrum völdum lesbrigðum úr þættinum.

b) *Valin lesbrigði – Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar:*

- 1) ... Þorstein son Halls á Síðu austur að Svínafelli ...: A, C, 67, 36, 165m, 165-I, 360, 426 560c, 638, 970, 1845
... Þorstein son Halls á Síðu austur á Svínafelli ...: 1010
... Þorstein son Halls á Síðu að Svínafelli ...: 1488
... Þorstein son Halls á Síðu austur ... 5, 359, 384, 435, 629, 671, 1161, 1422, 2328
- 2) ... konur þrjár komu að honum og mæltu: ... A, C, 67, 165m, 165-I, 638, 970, 1488
... að honum þótti konur þrjá koma að sér og mæla svo ...: 360, 426, 435, 560c, 1010, 1161, 1845
... að honum þótti konur þrjá koma að sér og mæla svo til sín ...: 5, 36, 384, 629, 671, 1422, 2328
... að honum þótti konur þrjár koma að sér og mæla svo við sér ...: 359
- 3) ... er þú ...: C, 5, 67, 165-I 638, 970, 1488,
... að þú ...: 36
... þú ...: A, 165m, 359, 360, 384, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1161, 1422, 1845, 2328

A endar óheilt og því aðeins með í lesbrigðum 1-3.

- 4) ... harmþrungin ...: C, 67, 638
... mjög harmþrungin ...: 5, 36, 165m, 384, 359, 360, 426, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1161, 1422, 1845, 2328
... – ...: 970, 1488
- 5) ... sú fyrst er áður var í miðju ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
... sú er áður gekk í miðið, kvað sú þetta ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1161, 1422, 2328
... og kvað þetta ...: 426, 1845
- 6) ... þá kvað ein þeirra sú er fyrst gekk vísu þessa ...: C, 67
... og kvað sú þetta er fyrst gekk ...: 165m, 165-I, 560c, 638
... sú kvað vísu þessa er fyrst gekk ...: 970, 1488
... og kvað nú þetta ...: 384, 671, 2328, 1161
... og kvað þetta ...: 360, 426, 1010, 1845
... og kvað hún nú þetta ...: 5, 36, 359, 629, 435, 1422
- (1161 með í lesbrigðum 1-6)
- 7) ... þær komu enn og voru þá grátandi allar ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
... konurnar komu allar þrjár og voru grátandi ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 426, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1422, 1845, 2328
- 8) Flug ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
Flaug ...: 5, 36, 165 m, 359, 426, 360, 384, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1422, 1845, 2328
- 9) ... hvass ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
... hátt ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 426, 435, 560c, 629, 671, 1010, 1422, 1845, 2328
- 10) ... Gilla en hann hittist eigi ...: C, 67, 165-I
... þrælsins og hittist hann ekki/eigi ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 426, 435, 560c, 629, 638, 671, 1010, 1161, 1488, 1422, 1845
... þrælsins og hittist hann þá ei ...: 970, 1488
... þrælsins og fannst hann ekki ...: 2328
- 11) ... leynidyr ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
... laundyr ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 426, 435, 560c, 629, 1010, 1422, 1845, 2328
... laun (!) ...: 671

Lbs 893 er brot – aðeins niðurlag frásagnarinnar; lesbrigði þess flokkast á eftirfarandi hátt – frá og með 12 (12-16):

- 12) ... fíll þegar á bak aftur og var þá dauður ...: C, 67, 36, 165-I, 638, 970, 2328
... fíll þegar á bak aftur og var dauður þegar ...: 165m
... fíll þegar á bak aftur og dauður þegar ...: 560
... fíll þá þegar á bak aftur og var þá dauður ...: 1488
... fíll á bak aftur og var þegar dauður ...: 671
... fíll á bak aftur dauður ...: 360, 893
... fíll þegar á bak aftur og var dauður ...: 5, 384, 359, 435, 629 (fellur), 1422
... fíll þegar á bak aftur, dauður ...: 426, 1010, 1845
- 13) ... lokum ...: C, 67, 165-I, 638, 970, 1488
... þrotum ...: 5, 36, 165m, 359, 360, 384, 426, 435, 560c, 629, 671, 893, 1010, 1422, 1845, 2328
- 14) ... uppi mun vera alla æfi í knérunni yðrum ...: C, 67, 638, 970, 1488
... alla æfi mun uppi vera í knérunni yðrum ...: 165m, 360, 893, 1010, 1845
... alla æfi mun héðan af uppi vera í knérunni yðrum ...: 560c
... alla æfi munu uppi vera í kyni yðru ...: 5, 36, 359, 384, 435, 629, 671, 1422, 2328
- 15) ... þá spryrnti Ingveldur á mundlaugina ...: C, 67, 5, 36, 165m, 165-I, 359, 384, 435, 629, 638, 671, 1422, 2328
... þá spryrnti Ingveldur við mundlaugina ...: 970
... þá spryrnti Ingveldur fæti sínum á mundlaugina ...: 360, 426, 893, 1010, 1845
... þá spryrnti Ingveldur fæti á mundlaugina ...: 560c
... þá spryrnti Ingveldur við mundlauginni ...: 1488
- 16) ... Gilli þessi var son Jathguðs Gillasonar Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs af Írlandi hins gamla er þar ríkti lengi ...: C, 67; 165-I (*Gjaðakssonar, Kjörvalssonar*); 638 (*Gjaðakssonar, Hjörvaldssonar*)), 970 (*Gjaðakssonar, Hjörvalssonar*), 1488 (*Gjaðakssonar, Hjörvaldssonar*)
... Gilli þessi var son Jathguðs Gillasonar Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, Írakóngi er þar ríkti lengi **síðan** ...: 2328
... Gilli þessi var son Jathguðs Gillasonar Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs af Írlandi hins gamla er þar ríkti langa tíma: 165m
... Gilli þessi var son Jathguðs Gillasonar Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs af Írlandi hins gamla er þar ríkti um langa tíma: 560c
... Gilli þessi var sonur Jathguðs Gillasonar, Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs hins gamla af Írlandi er þar ríkti í langa tíma og lýkur svo frá þessu að segja ...: 360
... Gilli þessi var sonur Játgeirs Gillasonar, Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs hins gamla af Írlandi er þar ríkti í langa tíma og lýkur svo frá þessu að segja ...: 426, 1010, 1845
... Gilli þessi var sonur Játgeirs Gillasonar, Bjaðakssonar, Kjarvalssonar, konungs hins gamla af Írlandi er þar ríkti í langa tíma og lýkur hér frá þessu að segja ...: 893
... Gilli þessi var Jatguðsson, Gillasonar, Bjaðagssonar, Kjarvalssonar, Írakonungs er þar ríkti langa(n) tíma : 5, 384, 435, 671, 629, 1422
... Gilli þessi var Jatguðsson, Gillasonar, Bjaðagssonar, Kjarvalssonar, Írakonungs hins gamla er þar ríkti langa(n) tíma : 36, 359

Eftirfarandi eru niðurstöður úr flokkun samkvæmt völdum lesbrigðum (sjá töflu 5.3 í viðauka 5)

c) *Flokkun valinna lesbrigða – Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar:*

- 1) C, Sth. papp. fol. nr. 67, AM 165m fol. I (165-I), JS 638 4to, Lbs 970 4to, Lbs 1488 4to:
- C vs 67 (16/16=100%).
 - C vs 165-I (15/16=93,75%).
 - C vs JS 638 (14/16=87.5%).
 - C vs Lbs 970 (12/16=75%).
 - C vs Lbs 1488 (10/16=62.5%).

Þau handrit sem skyldust eru C, fyrir utan 67, eru 165-I, 638, og 970. Handritið 165-I er skrifað af óþekktum skrifara, sennilega á síðari hluta sautjándu aldar. Skrifari 638 (1750-1799) er talinn Ólafur Þorsteinsson í Bjarnareyjum; þátturinn er í sögubók með Íslendingasögum og þáttum. Handritin 970 (1775-1825; skrifari Sigurður Sigurðsson frá Fjarðarhorni) og 1488 (1750; skrifari Pétur Jónsson í Svefneyjum) hafa sömu fyrirsögn í handriti og staðsetning þáttarins í handritunum kemur í kjölfar frásagnar um „Utanferð Þorsteins Hallssonar.“ Handritin eru sögð skrifuð á Íslandi og þau gætu hugsanlega verið runnin frá eftirritum A eða C en sennilega ekki handritunum sjálfum þar sem C var orðið að ösku 1728 og A var á seinni hluta átjándu aldar skert með líkum hætti og það er nú.

Sterk tengsl eru með 165-I og C út frá völdum lesbrigðum og því nauðsynlegt að skoða samband þeirra nánar. Handritin C, 67, 165-I, 638, 970 og 165m voru borin saman og í ljós kom að í öll handritin nema C og 165m vantaði lesháttinn:

- ‘C (D 35.2- 36.6): ‘*ok villdi bondi eigi at þau þöri aa burt er vedrit var sva illt enn]* svo í 165m; - 67, 165-I, 638’.

Líklegt má því telja að úrfellingin sé frá Jóni Eggertssyni þar sem Jón er talinn hafa skrifað Sth. papp. fol. nr. 67 eftir uppskrift Árna Magnússonar.¹⁰⁷ Þessi handrit eru því ekki talin skrifuð eftir forriti Vatnshyrnu.

Sama á einnig við um Kumlbúa þátt í 165-I sem við flokkun handrita er flokkað með handritum í flokki 1). Þar eru og allmikil líkindi í fyrirsögnum 67 og 165-I þar sem í báðum handritum er talað um *þátt einn lítinn*. Í 67 er fyrirsögnin: „Af Þorsteini Þorvarðssyni. Þáttur einn lítill á Íslandi“ og í 165-I er fyrirsögnin: „Þáttur einn lítill af Þorsteini Þorvarðssyni á Íslandi“. Aðeins í þessum handritum er getið um *þátt einn lítinn*.

Ekki þótti þörf á því að skoða Lbs 1488 4to nánar í tengslum við Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar að þessu fram komnu, en við það handrit greinist skyldleiki C minnstur í fyrsta flokki; 1488 er handrit frá lokum 18. aldar eða upphafi þeirrar nítjándu.

¹⁰⁷ Sbr. Már Jónsson 1998:62.

2) AM 165m fol., AM 560c 4to, Lbs 360 4to:

- a) AM 165m vs AM 560c (11/16=68.8%).
- b) AM 165m vs Lbs. 360 (11/16=68.8%).
- c) AM 560c vs Lbs. 360 (11/16=68.8%).

Eins og sjá má eru 165m og 560c einu handritin í flokki 2) sem hafa alla þættina. Þau flokkast eins um lesbrigði í 69% tilfella, í Bergbúa þætti eru þau eins um 71% en í Kumlbúa þætti um 50%. Lesbrigði í Draumi Þorsteins sýna rík tengsl 165m (og hinna handritanna í flokki 2)) við handrit í flokki 3) þar sem fjöldi sameiginlegra lesbrigða er í öllum tilfellum 50% eða fleiri; þegar borin eru saman tengsl þeirra við flokk 1) eru sameiginleg lesbrigði á bilinu 6.3% til 31.3% (1488: 1/16=6.3%; C: 3/16=18.8%; 970: 2/16=12.5%; 638: 5/16=31.3%).

3) Lbs 671 4to, Lbs. 1422 4to, ÍB 384 4to, ÍBR 5. 4to, JS 629 4to, Rask 36:

- a) Lbs 671 4to vs ÍB 384 (14/16=87.5%).
- b) Lbs 671 4to vs Lbs 1422 (13/16=81.3%).
- c) Lbs 671 4to vs JS 629 (13/16=81.3%).

Með öðrum handritum en í flokki 1) eru sameiginleg lesbrigði á bilinu 8-12 (8/16=50%-12/16=75%); sameiginleg lesbrigði 671 með flokki 1) eru á bilinu 0-2 (0% - 12.5%) og sama er að segja um 384, 1422 og 629.

Öll handritin í þessum þriðja flokki eru frá nítjándu öld. Munur milli handritaþlokkanna er hér greinilegur og tengslin milli flokka 2) og 3) eru mun nánari en tengslin milli flokka 1) og 2) eins og raunin var með flokkun lesbrigða hinna þáttanna tveggja. Handritin í flokki 1) skera sig hér úr sem endranær.

3.2 Samantekt

Flokkunin á þáttunum þremur sýnir ávallt sérstöðu handritanna í flokki 1) en þann flokk skipa handritin H, C, 67 og A. Þau aðgreina sig frá hinum handritunum með afgerandi hætti. Handritið 165-I var það handrit sem hvað mest óvissa ríkti um eftir flokkun valinna lesbrigða. Handritið varðveitir bæði Kumlbúa þátt og Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar en það telst til partahandrita sem lítið sem ekkert er vitað um svo það gæti hafa haft þættina alla í öndverðu. Með samanburði handrita í flokki 1), sem varðveita Draum

Þorsteins Síðu-Hallssonar eins og fyrr er lýst, eru líkur taldar til að 165-I gæti verið skrifað eftir 67.

Mikill skyldleiki er með handritum í flokki 1) og 165m eins og sjá má:

Bergbúa þáttur

- H, C (67) og A (11/17=65%).
H, C (67) og AM 165m fol. (6/17=35.3%).
A og AM 165m fol. (3/17=17.6%).

Kumlbúa þáttur

- C og 67 (8/8=100%).
C, 67 og A (7/8=87.5%).
C, 67 og AM 165m fol. (4/8=50%).
A og AM 165m fol. (3/8=37.5%).

Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar

- C og 67 (16/16=100%).
C, 67 og AM 165m II (3/16=18.8%).

Það vekur þó athygli hversu misjafnlega 165m og C fylgjast að. Minnst er fylgnin í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar. Þrátt fyrir að niðurstöður séu nokkuð samkvæmar með tilliti til valinna lesbrigða og sýni ávallt sérstöðu A og C þá gæti þetta hugsanlega átt sér stuðning í lesbrigðatökunni, meiri ónákvæmni í uppskriftum (Jóns Gissurarsonar) eða eins og ákveðnir leshættir gætu vitnað til um, að 165m sé ekki runnið frá Vatnshyrnu. Flokkunin skilaði þó sínu. Hún er samkvæm í gegnum alla þættina, hvað það varðar, að 165m er skyldast handritunum í flokki 1). Þórhallur Vilmundarson fjallar líka um handritið í tengslum við Bergbúa þátt og Kumlbúa þátt en hann telur það runnið frá Vatnshyrnu, „en með allmíklum orðalagsbreytingum“.¹⁰⁸

Þetta verður skoðað nánar í fimmta kafla eftir textasamanburð fjórða kafla þar sem handrit Jóns verður boríð saman við texta Vatnshyrnu (uppskriftir Árna) og texta Gervi-Vatnshyrnu.

Eftir flokkun valinna lesbrigða þykir ljóst að engin önnur handrit eru skrifuð eftir forriti eða forritum handritanna AM 555h 4to, AM 564c 4to og AM 564a 4to svo í næsta kafla eru þau í aðalhlutverki.

¹⁰⁸ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv. Hér er reyndar talið hugsanlegt að uppskrift Jóns á þáttunum sé sama marki brennd og uppskrift hans á Flóamanna sögu og telja megi að hún sé runnin frá *Z. Í 5. kafla verður örliðtið nánar fjallað um *Z eða *z en hér eru taldar líkur á því að *Z hafi haft að geyma Flóamanna sögu, Vatnsdæla sögu og Eyrbyggja sögu og draumaþættina þrijá. Forsendur þessa eru reisaðar í 5. kafla.

4.0 Draumabættir Vatnshyrnu (H, C) og Gervi-Vatnshyrnu (A)

Ef treysta má bókaskrám, þá voru draumabættir í Vatnshyrnu þegar skinnbókin var í Kaupmannahöfn, en þeir urðu eldinum að bráð eins og annað efni bókarinnar. Þættirnir lifa í uppskriftum Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu, í handritunum AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C). Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur og upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar eru varðveittir í Gervi-Vatnshyrnu eða AM 564a 4to (A), ásamt brotum úr sögum þeirra Þórðar hreðu og Bárðar Snæfellsáss. Varðveisla þáttanna er ekki heilleg því Bergbúa þáttur er aðeins í brotum í uppskriftum Árna í H og C og í A er aðeins að finna upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar. A, H og C komu öll við sögu í þriðja kafla og sannað var að engin önnur handrit gætu verið skrifuð eftir forriti eða forritum þeirra. Þessi kafli verður því helgaður þeim og því sameiginlega efni sem í þeim er.

Hér verður fjallað um handritin þrjú og þeim lýst að stærð og umfangi, auk þess sem máli þeirra verður lýst í köflum 4.1 og 4.2. Í 4.3 verður gerð grein fyrir lesbrigðum samanburðarins við AM 165 m fol., uppskrift Jóns Gissurarsonar. Sá samanburður er nauðsynlegur til þess að varpa ljósi á tengslin milli A, H og C og annarra handrita en uppskrift Jóns reyndist sú sem skyldust var þessum þremur handritum. Í kafla 4.4 verða dregin saman þau atriði úr köflum 4.1-4.3 sem vísað gætu veg að niðurstöðu.

4.1 *Draumabættir Vatnshyrnu; AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)*

Uppskriftir Árna Magnússonar á draumabáttunum í Vatnshyrnu hafa upphaflega verið saman í einni bók og þar hefur Stjörnu-Odda draumur væntanlega verið fremstur. Það má merkja á því hvernig efni Bergbúa þáttar hefur varðveist í þessum tveimur handritum, AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C). Stjörnu-Odda draumur er nánast einn varðveittur í H (blöð 1r-10r) en u.þ.b. tólf línum framarlega úr efni þáttarins (10v) eru á efri hluta blaðs 10v en neðri hluti blaðs 10 hefur verið skorinn burtu. Upphaf Bergbúa þáttar hefur því líklega verið á neðri hluta blaðs 10r. Það er nú glatað, en C hefst á niðurlagi þáttarins (1r), og í framhaldi eru Kumlbúa þáttur (1r-2r) og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (2r-3r). Í þáttinni vantar því nánast allan texta sem viðkemur bergbúanum og kviðuna alla. Á blaði

1r er dregin lína skáhallt yfir niðurlag Bergbúa þáttar sem styður það að handritin tvö hafi átt saman í öndverðu og síðar hafi þau verið skilin að.

Blöð handritanna tveggja eru ellefu í H (þar með talið 10 bis) og þrjú í C. Í H er blaðmerkt með blýanti (síðari tíma blaðmerking), blað 10 bis (11. blaðið er ómerkt) sem blað 10 var upphaflega límt á. Það hefur nú verið losað frá. Í C er síðari tíma blaðmerking með rauðu bleki (1-3). Kveraskipan er eftirfarandi:

AM 555h 4to

- Kver I: 4 tvinn (1r-8v).
- Kver II: 1 tvinn + stakt blað (9-10 bis).

AM 564c 4to

- Kver I: 1 tvinn + 1 stakt blað (1r-3v).

Gert var ráð fyrir einum dálki á blaði og línumfjöldi er þar ca 27-29. Leturflötur blaðsins er ca 156-159 mm x 100-107 mm (H) og 162-165 mm x 100-102 mm (C); á spássíum er v. sem vísar í vísur textans. Stærð blaða er ca 205 mm x 156-159 mm (H) og ca 207 mm x 160 mm (C).

Bandið (215 mm x 180 mm x 10 mm) utan um H er frá 1976, pappaspjöld klædd fínofnum líndúk. Grófari dúkur er á kili og hornum. Kverin eru saumuð á móttök.

Bandið (210 mm x 165 mm x 3 mm) utan um C er frá 1772-1780. Spjöld og kjölur eru klædd handunnum pappír og spjaldblöð eru úr prentaðri bók. Safnmark og titill eru skrifuð framan á kápu.

Árni skrifaði draumaþættina upp í Kaupmannahöfn 1686, eins og fram kemur á spássíum H (1r) og C (1r). Már Jónsson hefur fjallað um uppskrift Árna á þáttum Vatnshyrnu og segir þar að frágangur hans sé snyrtilegur og uppskriftin bandrétt. Árni auðkennir þær fáu leiðréttингar sem hann gerir með aðeins dekkra bleki og lagfæringar frá eigin brjósti setur hann innan hornklofa (sjá uppskrift Árna í C 4to (Stjörnu-Odda draumi) blað 2v og 9r). Bandréttta aðferðin var þó tafsöm og henni hélt Árni ekki til streitu.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Sbr. Már Jónsson 1998:65.

4.1.1 Uppskriftir draumaþáttanna í AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)

Eftirfarandi uppskriftir taka mið af þeim sameiginlega texta draumaþáttanna sem varðveist hefur í handritunum AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C) í uppskrift Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu og AM 564a 4to (A) í uppskrift óþekkts skrifara eftir forriti náskyldu Vatnshyrnu. Á þessum uppskriftum hefur umfjöllun undanfarandi kafla byggst og markast hún mikið til af tveimur brotum sem varðveist hafa í uppskrift Árna á Bergbúa þætti, Kumlbúa þætti öllum og sex línum úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar.

Við uppskriftina hefur verið leitast við að halda sem flestum táknum forskriftanna og bandaupplausn er sýnd með skáletrun. Lesbrigði eru sýnd neðanmáls. Á stundum var AM 564a 4to ólæsilegt og er það sýnt innan hornklofa í uppskrift. Þegar vísað var í þættina var það gert með B, K eða D og til hagræðis eru brotin úr Bergbúa þætti sýnd í samhangandi númeraröð þó að um tvö brot sé að ræða úr sitthvoru handriti. Í uppskriftinni eru þau þó afmörkuð.

Aðalhandritin, þ.e. AM 555h 4to, AM 564c 4to og AM 564a 4to verða auðkennd með eftirfarandi hætti í lesháttum og á stunum í umfjöllun.

AM 555h 4to : H

AM 564c 4to : C

AM 564a 4to : A

[...] : Hornklofi er settur þar sem handrit er illlæsilegt eða í það textann vantar.

- AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)¹¹⁰

[BERGBÚA ÞÁTTUR - AM 555h 4to (H): 10v]

...

1. aþ veginum enn parit hafa þicki mer høttligt i natt
2. myrkri at vit gongim þyrir hamra oþan þeir leituðu ser þa
3. skioð ok geingu undir hamar einn brattann þann er eingi
4. var fnið undir þeir hittu þar lokfins hellismunna þann
5. er þord; viði eigi vón til þar reift þord; croftmark með
6. broðði¹¹¹ stœlltum er hann haþde i hendi i hellisðýru-
7. num síðan geingu þeir þar inn ok settuzft nið; aa stei-
8. na ij hia hellis ðýrum þviat þeir villdu eigi innar=

¹¹⁰ Hornklofi er um titil, safnmark og blaðtal þar sem það er ekki í handriti.

¹¹¹ broðði] broððum A.

9. leingra enn aa enum¹¹² þýrsta þriðiungi nætr þa he-
 10. ýrðu þeir¹¹³ at nockut por innan eptir hellinum ok
 11. utar at þeim. huskarl þordar hræððiz ok hliop ut enn
 12. þord: bað hann sitia kýrann ok skulum vit bíðiazft þýrir, þviat
- ...

[BERGBÚA ÞÁTTUR - AM 564C 4TO (C): 1r]

- ...
13. oníjt míkít víjtí oníjtt mikit viti.
 14. þefsí tíþindi bar þýrir þa íjj finnum ok þetta var qvedít aa
 15. hverium þriðiungi nætrinnar¹¹⁴ ok sá þeir tunglin aa-
 16. vallt¹¹⁵ meðan qvedít var enn ella eigi enn þa er qvæð-
 17. inu var lokit et þriðia sinn þa leið þra þeim innar
 18. i hellinn allt saman enda fa[u] þeir þa lýfa aþ degi
 19. ok hvotuðu þeir þa ut or hellinum. Enn að: þeir geingi
 20. aa brott bra Þord: þœti finum^{116 117} a crofmarkit er hann haþdi
 21. gert i hellismunnanum¹¹⁸. síþan þoro þeir ok kvomu til kirkju ok
 22. var þa lokit tíðum. síþan þoro þeir heim ok kvomu þar til er¹¹⁹
 23. þeir þottuzft verit hapa um nottna ok þundu þar
 24. þa eingann¹²⁰ hellinn ok þotti þat undi mikil, Síþan geingu
 25. þeir heim. Þord: mundi þlock þenna allann enn huškarl mundi
 26. ecki orð i. enn aa enu nœrsta ari¹²¹ eptir þetta
 27. þa þærði Þord: býgð sina nœr kirkju. enn at 1apn-
 28. leingð þessa atburðar aunnur misseri þa andadiz
 29. huškarlinn¹²² þoronautr þordar enn Þord:¹²³ líþdi leingi
 30. síðan ok urðu honum eingir hlutur kynligar enn að:
 31. enn þo eru flikt þaheýrðir hlutur.

Skrifad eptir somu Membrana.

[KUMLBÚA ÞÁTTR ; 1r, 1v, 2r]

1. Þorsteínn þoruardzson maagr þorpínz aa backa er
2. aatti helggu þorgeirsðottur fýstur¹²⁴ abota. hann þippld-
3. izft at steinvoru konu hauskulldz magsepn-
4. 1s. hann aatti við henni barn eítt¹²⁵ enn þa er þorsteinn var í

¹¹² enum] - A.

¹¹³ heýrðu þeir] hóþdu þen heýt A.

¹¹⁴ nætrinnar] næt: A.

¹¹⁵ tunglin avallt] auallt tunglin A.

¹¹⁶ þœti finum] þœtin[um] A.

¹¹⁷ -] þa A.

¹¹⁸ gert i hellismunnanum] J. hellis ðý:um gert A.

¹¹⁹ -] þen komu e: A.

¹²⁰ þar þa eingann] e[i]ngan þa A.

¹²¹ enn aa enu nærsta ari eptur þetta] [en]. ari síðar eptir þetta A.

¹²² huškarlinn][h]uškarl A.

¹²³ Þord:] hann A (lre.).

¹²⁴ fýstur] fýst: A (villa eða bara illæsilegt þar sem handrit er velkt og lúið? Rotundan vísar á u samkvæmt venju skrifara sem aldrei skrifar rotundu á eftir i).

5. orum þessum þa var þat eítt finn at hann geck heim síjð um apt
6. an ok bar þa þýrir hann sýn kýnliga þa geck hann i dal
7. verpi litið ok þann þar kuml mannz þar þreiðade hann nið:
8. þýrir þetr ser ok þann þar i¹²⁶ mannz bein ok sverð hia, þorsteinn
9. tok sverðit ok hapði með ser ok œtlaði at koma þar
10. til um morgíninn. eptir nattföng um qvældit por þorsteinn
11. i reckiu fina ok kona hans hia honum hann sœnaði braatt
12. þa ðreymði hann at mað: mikill kom at honum ok hapði i
13. hendi ser¹²⁷ bðlauxi mikla rekna mað:inn var vænn sýnum
14. þessi mað: heitaðizst miok við þorstein eþ hann bæri eigi aþ
15. tr sverð hans ok qvad eigi mundu hlýda fva buit, þorft(einn)
16. ottadizst hellð: hott¹²⁸ hans ok liet illa i svefn. ko-
17. na hans vakti hann ok spurði hvi hann leet fva illa enn hann
18. villði eigi segja henni ok sœnaði þegar ok kom at honum
19. enn sami mað: ok qvad visu þessa. Branda raud ek
20. i bloði bordspiotz með hlýn þordum reýnda ek
21. hvatt i hrøtta hreggi skilpings eGGiar. pellu menn enn
22. manna morð vox aþ þíj¹²⁹ þordum enn em ek samr at
23. semia⁺¹³⁰fama leik við þík napni. þa fvarar þorsteinn [senna[†]]
24. draummanninum með þessi visu ok qvad. þora mun ek
25. reið: at riða randa skod i bloði hvargi¹³¹ er =
26. recks [reiks] með reckum rið: plugdreki sliðra
27. enn að: er ek aa oru [orn] unðgioðs setið bloði¹³²
28. þýR skal ek haugg við haugó hialld: stærir þer grallða
29. þa fvarar kumlbuiñ ok mælti nu hapðir þu þat¹³³ raðit
30. þorft(einn) er hellzst laa til ok mundi eigi hlýtt hapa ella
31. þa vakti helga þorstein ok spurði hui hann leti fva¹³⁴ enn hann
32. villði eigi segja henne þa tok at lýsa braatt, siðan „,
33. reis þorsteinn upp ok geck þangat sem¹³⁵ hann hugði at
34. kumlit være ok þann hvergi siðan ok geck opt at =
35. leita por heim siðan ok sagði konu finni pra ok
36. oðrum monnum, enn þetta var a reykia nesi vestr i bre-
37. iða þirði a hamarlandi inn pra stað.¹³⁶

¹²⁵ barn eítt] eítt barn A.

¹²⁶ i] – A.

¹²⁷ ser] – A.

¹²⁸ hott] hot A.

¹²⁹ þíj] þui A.

¹³⁰ [fenna] leiðréttung á spássíu í uppskrift Árna.

¹³¹ Í útgáfunni (*Íslensk fornrit* XIII) er lesið hvargi's og sá lesháttur er þar rakinn til 564c. Leyst er úr böndum fyrir r fyrir ofan línu og það er oftast gert með ar í uppskriftinni en í draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar er r-ið greinilega band fyrir er í óákeðna fornafniu 'hverr'. Lesháttur 564a er 'hvergi' (sjá nánar Þórhallur Vilmundarson 1991:454 (nmgr.)).

¹³² enn að: er ek aa oru [orn] unðgioðs setið bloði] enn að: gapek ón þædu unðgioðs sen[ðir] bloði A.

¹³³ hapðir þu þat] ha[þði] þat A.

¹³⁴ þa vakti helga þorstein ok spurði hui hann leti sva] þa spurði helga. huad l[et] suo illa A.

¹³⁵ sem] e: A.

¹³⁶ enn þetta var a reykia nesi vestr i breidafirdi a hamarlandi inn fra stad] enn þetta vard v[e]st: J bæðaparði aa reykianessi. Jnn. pra stað. aa hamar lannði A.

DRAUMU₂ ÞORSTEINS SÍÐU-HALLSSONAR [2R]

1. Draum þenna dreymði þorsteini¹³⁷ son haillz a¹³⁸ fiðu
2. austr at svinaþelli að: hann væri¹³⁹ þar veginn. konur
3. íj komu at honum ok mæltu við hann. vaki þu þorft(einn) fo-
4. gðu þær. Gilli þræll þinn vill svikia þik þýrir
5. þat er þu leetzft gellða hann ok er þetta eigi lýgi =
6. laattu drepa hann fogdu þær.

Skriðað: epter fómu Membrana

4.1.2 Mállýsing: AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)

Mállýsingin byggir á samantekt sem gerð er með hliðsjón af viðauka 6 þar sem gerð er grein fyrir stafsetningu þáttanna, einstökum máleinkennum, styttingum og böndum. Þar er safnað dænum úr textanum en eftirfarandi lýsing takmarkast af þeim sameiginlega texta sem varðveist hefur í handritunum H, C og A og samanburður handritanna miðast því við:

- Tvö brot úr Bergbúa þætti í H og C.
- Kumlbúa þátt allan í handritunum A og C.
- Sex upphafslínur úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar í A.

Uppskrift Árna á heildartexta þáttanna í handritunum fylgir í viðauka 6 og í viðauka 7 er texti þáttanna í AM 564a 4to.

Vitnað er til: nafns þáttar (B=Bergbúa þáttur, K=Kumlbúa þáttur, D=Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar), línunúmer og númer orðs í línu (t.d. B, K eða D 1.3).

Sérhljóð:

Að jafnaði eru gömul löng sérhljóð ekki aðgreind frá gömlum stuttum. Á þessu eru þó nokkrar undantekningar, eins og á eftir greinir.

- 1) /á/ er svo til jöfnum höndum táknað með a og aa/ä. Í uppskrift Árna er aðeins um einhólfus a að ræða en í uppskrift Magnúsar Þórhallsson í *Flateyjarbók* eru þau tvíhólf. Forsetningin á er oftast táknuð aa; (tvisvar) a (B 14.12) og á-ið í þá er undantekningarálaust táknað með a ('þa'), 'aa' fyrir /á/ kemur fyrir í framstöðu, innstöðu og eitt og sér. Það á einnig við um 'a' fyrir /á/ þannig að enga reglu má greina, sbr. 'abota' (K 2.5), 'magsepn-is' (K 3.6-4.1), 'fa[u]' (B 18.6); 'maagr' (K 1.3), 'fää' (B 15.5). Í eitt skipti kemur 'aa' fyrir sem /a/ í 'haillz' (D 1.6). Þar sem þetta er stakt dæmi er líklegt að um mistök sé að ræða eins og Stefán Karlsson hefur bent á.¹⁴⁰

¹³⁷ þorstein] Þorsteinn A.

¹³⁸ aa] af A.

¹³⁹ væri] var A.

¹⁴⁰ Sbr. Stefán Karlsson 1970:291.

- 2) /é/ er ýmist *e* eða *ee*, sbr. ‘leti’ (K 31.9); ‘leet’ (K 17.9); eitt dæmi er um tvíhljóðun, *ie*: ‘liet’ (K 16.6). McKinnell telur að hér sé hugsanlega um *ee* að ræða og líta megi á það sem innskot úr stafsetningarvenjum Árna sjálfs.¹⁴¹ Þar sem um stakt dæmi er að ræða er það hugsanlegt.
- 3) /i/, /í/ og /j/ eru oftast skrifuð *i*, með eða án depils eða brodds, sbr.: ‘tíþindi’ (B 14.2), ‘fina’ (efn. (K 11.3)), ‘vítí’ (B 13.6). Engin regla er greinanleg að öðru leyti en því að forsetningin *i* er næstum ávallt skrifuð með depli (‘i’ (B 18.1); eitt dæmi er um brodd ‘i’ (K4.13)) – Árni skrifar ekki *J* fyrir forsetninguna ‘i’ eins og gert er í *Flateyjarbók* og AM 564a 4to; hann samræmir því, að því er virðist, að eigin stafsetningu.
- 4) Aðgreining hljóðanna /i/, /y/ og /í/, /ý/; /ei/ og /ey/ er nánast í fullkomnu samræmi við nútíma stafsetningu, sbr. ‘mýrkri’ (B 2.1), ‘þýrsta’ (B 9.5), ‘lýfa’ (B 18.9), ‘fýn’ (K 6.7) en í handriti er ‘ý’ nánast einhaft fyrir /y/.
- Í eða *y* með tveimur broddum fyrir einfalt /i/ kemur fyrir í niðurlagi Hallmundarkviðu sem tákni fyrir /i/ og /ý/, sbr. ‘oníjt míkít víjtí oníjt míkít vítí’, og er í öðru tilfellinu sennilega um villu að ræða í forriti Árna þar sem samræmis gætir til að mynda ekki í *vítí* sem annars vegar er skrifð ‘víjtí’ og hins vegar ‘vítí’; ónyt eða ónytt eru orðmyndir sem í nútímastafsetningu eru táknaðar með /y/ og /ý/ en standi *íj* (eða y með tveimur broddum) fyrir /i/ eins og talið er og það virðist gera í ‘líjd’ (sbr. (K 5.12)), þá gæti hér verið um misskilning eða villu að ræða.
- 5) /ó/ er undantekningarálaust táknað með *o-i*, sbr. ‘abota’ (K 2.5).
- 6) /u/, /ú/, /v/: /ú/ er almennt táknað með *u-i*, en einnig kemur *o* fyrir í forsetningunni *úr* ‘or’ (B 19.6). Í uppskriftinni er *u* og *v* að mestu notuð samkvæmt nútímastafsetningu, bæði í framstöðu og innstöðu, sbr. ‘vílldu’ (B 8.7), ‘hverium’ (B 15.1), ‘undir’ (B 3.4). Árni samræmir því sennilega tákununina, að eigin stafsetningu.
- 7) /ö/ er táknað með *o-i* og er það algengasta ö-tákununin, sbr. ‘steinvoru’ (K 3.3); *au-i* og *ø-i* bregður fyrir, sbr. ‘aunnur’ (B 16.4), ‘nattsöng’ (K 10.5).
- 8) /œ/ er táknað *œ* sbr. ‘höttligt’ (B 1.8), ‘nœtr’ (B 9.7), ‘vœnn’ (K 13.8).

Samhjóð:

Löng

- 1) með hásteflingi og depli: /g/ G ‘haugg’ (K 28.4); langt *g* fannst ekki nema táknað með hásteflingi og depli.
- 2) með depli: /n/ samtengingin *en* er skrifuð ‘enn’ og seinna *n-ið* ávallt bundið með depli.
- 3) með nefhljóðsbandi: /n/ sbr. ‘pann’ (K 34.4).
- 4) með tvíritun: /tt/ ‘brott’ (B 20.2), /pp/ ‘upp’ (K 33.3), /fs/ ‘þefsi’ (B 14.1), /ll/ ‘mikill’ (K 12.6).
- 5) *ck*: /kk/ ‘recks’ (K 26.1).

Stutt

- 6) *c* táknað /k/ í framstöðu aðeins í orðmyndinni: ‘crofmarkit’ (B 5.10; B 20.8) og *q* kemur sem /k/ á undan *v*, sbr. t.d. í ‘qvedít’ (B 14.11).
- 7) Önghljóðið *ð* er ýmist táknað með *t*, *þ* (í tengslum við band), eða *ð* eftir stöðu í orði en alreið *ð*. Í áherslulitum endingum: *-it/-ít/-ut* er það ávallt óveiklað ‘sverðit’ (K 9.2) og ‘nockut’ (B 10.4), nema þar sem *t* er í stofni, sbr. ‘litið’ (K 7.2), og segir Stefán Karlsson það hið almenna þar sem svo háttar.¹⁴² Ritað er *t* í *að*, ‘at’ (K 22.11) og í *það* sem ávallt kemur fyrir bundið er leyst upp ‘þat’ (K 5.5). Í innstöðu er ýmist *ð* ‘qvedít’ (B 14.11) eða *þ* ‘meþan’ (B 16.2). Þar sem *þ* stendur fyrir önghljóðið í innstöðu tengist það bandi sem dregið er í gegnum efri legg *þ*-sins; óbundin

¹⁴¹ „should probably be regarded as an accidental intrusion of Árni’s own spelling system“ (McKinnell 1970:314).

¹⁴² Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

- koma þau orð sem þannig eru bundin fram með ð-i, sbr. ‘fíðan’ (B 30.1) en það er hið almenna tákni í þessari stöðu.
- 8) /f/ er táknað með svokölluðu bagga-f-i, þ.e. *p*, sbr. ‘þæti’ (B 20.5).
 - 9) /r/ er táknað á tvennan hátt, með svokölluðu krók-r-i og rotundu, þ.e. *r* ‘þýrur’ (K 6.5) og : (rotundu) ‘aðr’ (B 19.9). Táknun Árna á rotundu er ekki í samræmi við táknum þess í forriti hans (sjá nánar umfjöllun í viðauka 6 og umfjöllun McKinnells¹⁴³) en í uppskrift hans er enga ákveðna reglu að finna. Aftur á móti má gera ráð fyrir að notkun hans á R ‘kýrann’ (B 12.5) sé í samræmi við táknum þess í Vatnshyrnu.¹⁴⁴ (Í A er skrifað ‘ký:an’ (B 23.10)).
 - 10) /s/ er táknað á tvennan hátt: *s* og *f*, sbr. *s* ‘hellismunnanum’ (B 21.3) og *f* ‘nærsta’ (B 26.7). Táknun Árna á /s/ vakti hér athygli þar sem hann aðgreinir svo reglulega *s* og *f* og eins og kemur fram í viðauka 6 þá var þessi táknum Árna á *s*-i draumajáttunum borin saman við táknumina í Stjörnu-Odda draumi sem og í *Flateyjarbók*. Í uppskrift draumajáttanna er það nánast undantekningarlaus regla að þar sem lágt *s* kemur fyrir í framstöðu þá er það ávallt bundið; í bakstöðu er alltaf *s* og oftast er langt *s* táknað */s*, sbr. ‘þefsí’ (B 14.1); ss á örðaskilum í samsettum orðum er skrifað í samræmi við *s* í bakstöðu og *f* í upphafi orða *sf*. Ekkert dæmi er um þessa samsetningu í þeim texta sem er sameiginlegur í uppskriftum skrifara A og Árna en í Draumi Þorsteins Síðu-Hallsonar er gott dæmi, sbr. ‘kiarþualsfonar’ (D 55.2).
- Lágt *s* virðist í uppskrift Árna á Stjörnu-Odda draumi ekkert frekar tengjast böndum, þó það komi aðeins fyrir í framstöðu þar sem um bönd er að ræða og einnig þar sem Árni dregur *s* sem hástaf. Við lauslega skoðun á uppskrift Magnúsar í *Flateyjarbók* þá virðist þar ekki vera nein regla; eignarfalls-s er ýmist hátt eða lágt, (sbr. t.d. ‘eyðsteins konungs’, ‘ketils þrýmfl’ (dálkur 8)) og langt *s* er */f* (sbr. t.d. ‘þeffsi’ (dálkur 10); ‘off’ (dálkur 3)). Sú regla sem Árni notar í uppskrift sinni að skrifa *sf* virðist ekki vera í uppskrift Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*; alls staðar þar sem borið var niður var ritað */f*. Þetta verklag Árna er í samræmi við latneskan sið; lága *s*-ið var ekki notað að ráði, nema í böndum og bakstöðu, fyrr en á 15. öld.¹⁴⁵ Það er því ekki líklegt að þessi táknum Árna sé úr forriti hans komin.
- 11) /x/ er notað í samræmi við táknum þess í nútímaстafsetningu, sbr. ‘bólaxi’ (K 13.3).
 - 12) /z/ kemur fyrir í hástigi í samræmi við notkun Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*; þar er „yfirleitt haft zst“.¹⁴⁶ Í uppskrift Árna má m.a. finna eftirfarandi dæmi: ‘hellzst’ (K 30.3), ‘þiplðizst’ (K 2.7). *z* kemur einnig fyrir í eignarfalli ‘hauskullðz’ (K 3.5), ‘mannz’ (K 7.7) og miðmyndarendingin eru næstum alltaf -zst, sbr. ‘settuzst’ (B 7.8) en *z*-u yfir línu bregður fyrir, sbr. ‘hræððiz’ (B 11.6).

Annað

- 1) Áherslulitlar endingar:
 - -er/-ir (-ir): Slíkar endingar koma að mestu fyrir bundnar með *er*-bandi í uppskrift Árna, en ‘stærir’ (K 28.8) er skrifað svo fullum stöfum og því leyst úr bandinu í samræmi við það, sbr. til dæmis ‘undur’ (B 3.4).
 - -e/-i(-i): oftast er endingin -i eða -e en nokkrum sinnum er hún -e, sbr. ‘þreipade’ (K 7.9). ‘henne’ (K 32.4) og ‘være’ (K 34.2).
 - -o fyrir -u í áhersluleysi (bundið): ‘þoro’ (B 21.5; 22.6).
- 2) ‘eigí’ kemur aðeins fyrir bundið.
- 3) Brottfall: Dæmi eru um að samhljóð falli brott í þriggja samhljóðaklösum og þá fellur miðjusamhljóðið brott. Í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók* er ýmist ritað *fyrst*(-)

¹⁴³ Notkun Árna á þessum táknum hefur verið skoðuð sérstaklega (sjá McKinnell 1970:315).

¹⁴⁴ Sbr. McKinnell 1970:316.

¹⁴⁵ Sbr. Guðvarður Már Gunnlaugsson, Handritafræði; tímaglósur 25.10.2004.

¹⁴⁶ Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

- eða *fyst(-)*:¹⁴⁷ Til dæmis: ‘þýrsta’ (B 9.5); ekkert *r*-laust dæmi fannst í samanburðartextanum (en ritað er ‘þýft’ í (D 16.2)).
- 4) Forsetningin *við* og 1.pfn. ft. *við* koma aðeins fyrir bundin. Upplausn bandanna tekur mið af uppruna orðanna og ritað er ‘*við*’ fyrir forsetninguna og ‘*vit*’ þegar um fornafn er að ræða þar sem veiklun kemur ekki fram í nefnifallsmyndum 1. pfn. et. sem finna má í textanum (alls sjö sinnum), sbr. ‘ek’ (nf.) (K 22.9) og í 2. pfn. (þf.) ‘þík’ (K 23.5).
 - 5) Hljóðlíking: *jafnlengd* er hér skrifað ‘iapnleingð’ (K 27.10-28.1); í A hefur orðmyndin hljóðlíkst.
 - 6) -*liga* í orðmyndum sem enda á -*lega*: ‘hættligt’ (B 1.8), ‘kynligar’ (B 30.7).
 - Sömuleiðis er ritað: ‘gongím’ (B 2.3), ‘morgínn’ (K 10.3).
 - 7) *ll* á undan ð eða *t*: ‘hauskullðz’ (K 3.5), ‘qvelldit’ (K 10.7). Í fornöld tíðkaðist það að tvöfalta *l* á undan *ð* og *t*, sbr. ‘villðu’ (B 8.8), ‘ftœlltum’ (B 6.2). „Þetta er sem undantekningarlaus regla í miðaldarskjölum, og einsöku sinnum er það einnig gert með *n* á undan *d*, en helzt í norskuskotnum bréfum ...“¹⁴⁸
 - 8) *n* eða *nn*: *n* í áherslulítilli bakstöðu tók að falla saman við *n* um sama leyti og *rr* og *ss* styttust á 14. öld. Dæmi eru um að ruglings gæti í táknum á *n/nn* í bakstöðu lýsingar- og atviksorða sem enda á – *an*, sbr. atviksorðið ‘innan’ (B 10.6) og lýsingarorðið ‘kýrann’ (B 12.5); dæmin sýna að endingarnar eru eitthvað á reiki. Það er í samræmi við það sem fram kemur í grein Stefáns Karlssonar í „Tungunni“¹⁴⁹ að á 14. öld hafi *nn* tekið að falla saman við *n* í áherslulítilli bakstöðu, þó afar sjaldan sé svo ritað fyrr en á 17. öld.¹⁵⁰ Aftur á móti virðast orð sem enda á *m/inn* (eða *un/unn*) vera rituð samkvæmt nútíma stafsetningu. Dæmi um það má finna í textanum þar sem ruglings gætir í táknum inni en þau eru öll í Stjörnu-Odda draumi.¹⁵¹
 - 9) Óákveðinn greinir: *h*-lausar myndir (í heildartextanum eru fjórar myndir af fimm, *h*-lausar), sbr. ‘enn’ (K19.1).
 - 10) *p>f*: fjórum sinnum er ritað ‘eptir’ (B 26.9) (einu sinni ‘epter’ (D 33.2)). Stefán Karlsson getur þess að í uppskriftum Magnúsar sé oftast ritað -*ft*- í *eftir* en -*pt*- í öðrum slíkum orðmyndum.¹⁵² Á spássíu H og C má sjá að Árni skrifar sjálfur ýmist með *p*-i eða *f*-i (sjá H 1r og C 1r).
 - 11) *r/rr*: Á 14. öld styttist *rr* en engin merki um breytinguna fundust í uppskrift Árna og hann skrifar ‘þýr’ (K 28.1) en styttingin *rr* í bakstöðu einkvæðra orða á eftir stuttum sérhljóðum varð ekki fyrr en í kringum 1440.¹⁵³ Að vísu skrifar Árni hásteflinginn einu sinni í fyrrnefndu dæmi en í uppskrift hans er enginn depill en depill í uppskrift hans hefur hér verið leystur upp sem merki um tvítekningu. Hásteflinger eru oftast merki um löng hljóð.
 - 12) *s/ss*: Svipuð breyting varð á táknum *ss* og *rr*. Í ‘croftmark’ (B 5.10), ‘crofmarkit’ (B 20.8) er *s* stofnlægt svo það á ekki að stytta. Orðmyndirnar sýna því að breytingin er hafin.
 - 13) Stoðhljóðið *u* er, að því er best verður séð, ekki skrifað nema þar sem það er upprunalegt, sbr. ‘fýstur’ (K 2.4).
 - 14) Sögnin að vera: Einu sinni er ritað ‘em’ fyrir *er* í tengslum við fornafn fyrstu persónu, þ.e. ‘em ek’ (K 22.8-9).
 - 15) Tvíhljóðun á undan /gi/: Engin merki fundust um tvíhljóðun á *e* á undan -*gi*.
 - 16) Tvíhljóðun á undan /ng/: *e > ei* á undan -*ng* nánast undantekningarlaust, sbr. ‘eingir’ (B 30.5).
 - 17) *Vá* eða *vo*: Eldra ‘vá’ er jöfnum höndum ritað *va* og *vo*.¹⁵⁴ ‘fva’ (K 15.9), ‘kvomu’ (B 21.8).

¹⁴⁷ Sama heimild.

¹⁴⁸ Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:117.

¹⁴⁹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:31.

¹⁵⁰ sbr. Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:30 (dæmi 30-31).

¹⁵¹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

¹⁵² Sbr. Stefán Karlsson 2000:349.

¹⁵³ Sbr. Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:74.

¹⁵⁴ ‘vo’ eða ‘vó’ fyrir eldra ‘vá’ er orðið algengt í kringum 1400 (sbr. Björn Kr. Þórólfssoon 1925:xii).

- 18) Veiklun; myndirnar *ok*, *ek*, *þik*, *mjök* koma fyrir óveiklaðar: Samtengingin og kemur fyrir bundin fyrir utan eitt skipti og er þar um óveiklaða mynd að ræða, sbr. ‘ok’ (D 42.2) og bandið er því leyst upp ‘ok’ (B 3.2). Í umfjöllun Stefáns Karlssonar kemur fram að *ok* er á stundum ritað fullum stöfum í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar og sömuleiðis nefnir hann nokkur dæmi um ritmyndina *oc*,¹⁵⁵ en hana er ekki að finna þannig ritaða í draumaþáttunum. Ávallt er ritað ‘ek’ (K 19.10), ‘þik’ (K 23.5) og ‘miok’ (K 14.4).

Styttingar og bönd

Uppskriftir Árna Magnússonar (H, C) eru stafréttar og bandréttar „að heita má“.¹⁵⁶ Hér verður gerð grein fyrir þeim styttingum og böndum sem einkenna uppskrift Árna á draumaþáttunum í H og C og þeim skipt í fjóra flokka; byggt er hér sem áður á umfjöllun í viðauka 6 en dæmi tekin úr uppskriftum Árna Magnússonar í H og C úr þeim texta sem finna má sameiginlegan í A.

1) Skammstafanir:

- Karlmannsnafnið *Þorsteinn* kemur bæði fyrir stytt með bandi og með nokkurs konar tvípunktí (efri hlutinn er eins og lykkja og sá neðri er punktur); slíkt er leyst upp innan sviga, sbr. (ein(n)) ‘þorft(einn)’ (K 15.11, K 30.1), *þorft(ein)* (K 31.4).

2) Samdráttur:

- Strik yfir *gg* í *gg(im/u)* er leyst upp: *on* ‘gongím’ (B 2.4).
- *b* þar sem strik er í gegnum efri legg er leyst upp: *or* ‘þordi’ (B 5.2); *ei* ‘þeit’ (B 2.8); *at* ‘þat’ (K 30.9), *via* ‘þviat’ (B 8.5); *in* ‘tíþindi’ (B 14.2); *et* ‘þetta’ (B 14.8); *an* ‘meþan’ (B 16.2); *en* ‘þenna’ (B 25.6).
 - Þrenns konar styttingar eru á mannsnafninu *Þorsteinn* sem kemur allnokkrum sinnum fyrir í textunum: 1) depill yfir *n*, ‘Þorsteinn’ (K 1.1), 2) strik í gegnum efri legg á *b*-inu og depill fyrir *n*, ‘Þorsteinn’ (K 10.9), 3) strik í gegnum efri legg á *b*-inu (sjá 1)).
- *b* þar sem tvö strik eru í gegnum efri legg eru leyst upp: *e/s* ‘þe/si’ (K 24.3).
- *h* þar sem strik er í gegnum hálegginn er leyst upp: *ann* ‘hann’ (K 2.6); *an* ‘hans’ (K 11.6); *onu* ‘honum’ (K 11.8); *enn* ‘henni’ (K 4.5).
- *h* þar sem tvö strik eru í gegnum hálegginn er leyst upp: *ans* ‘hans’ (K 15.3).
- Strik dregið í gegnum háleggi *l* og *ð* (*lði*) er leyst upp: *an* ‘hamarlandi’ (K 37.4).
- Strik dregið í gegnum háleggi *l* og *t* (*mlti*) er leyst upp: *æ* ‘mælti’ (K 29.5).
- Strik sem dregið er í gegnum hálegg *k* ...
- ... í *mik* er leyst upp: *it* ‘mikit’ (B 13.5).
- ... í *skm* er leyst upp: *ulu* ‘fkulum’ (B 12.7).
- ... í *kkiu* er leyst upp: *ir* ‘kirkiu’ (B 27.7).
- *Stakir stafir fyrir ofan línu eru leystir upp fyrir eftirsarandi hljóð eða hljóðasambönd:*
- *e*: *ve* ‘qvedít’ (B 14.11); *re* ‘ðrepa’ (D 6.2).
- *i*: *ri*: ‘mýrkri’ (B 2.1); *it*: ‘vit’ (B 2.3); *id*: ‘við’ (K 4.4); *il*: ‘tu’ (K 30.5).
- *o*: *ro* ‘brott’ (B 20.2); *oro*: ‘þoronautr’ (B 29.2), ‘þoro’ (B 21.6), ‘voro’ (D 23.8).

¹⁵⁵ Sbr. Stefán Karlsson 2000:349-350.

¹⁵⁶ Sbr. Stefán Karlsson 2000:346.

- *z*: *iz* ‘hræððiz’ (B 11.6), ‘andadiz’ (B 28.7); *annz* ‘mannz’ (K 7.7).
- *r*: *adz* ‘maðz’ (K 12.5), ‘maðzinn’ (K 13.6); *ar* ‘fvarar’ (K 29.2) er ‘hvergi’ (K 25.8)
- *v*: ‘mundu’ (K 15.8), ‘spurði’ (K 17.6); leyst er upp með *u-i* í samræmi við notkun Árna almennt í uppskriftinni.

4) *Sértákn:*

- *ar*-band (krók-*r* ofan línu) er leyst upp: *ar*, sbr. ‘var’ (B 4.1).
- *er*-band (eins og fljótaskriftar-*r* ofan línu) er leyst upp: *er* ‘mer’ (B 1.7); *ir*, sbr. ‘undir’ (B 3.4).
- *π*-band kemur fyrir fyrir ofan línu og líkist *u-i* með bogadregnu striki í gegnum eða við efri mörk leggjanna tveggja, *ra*-band; það er leyst upp: *ra* ‘lengra’ (B 9.1); það kemur einnig fyrir eins og tvöfaltt *v* (*w*) með bogadregnu striki við eða í gegnum efri mörk leggjanna þriggja, sbr. ‘þra’ (K 37.6).
 - Þetta sama band er einnig leyst upp *va* í tengslum við *s*, en þannig kemur það einu sinni fyrir í draumaþáttunum, sbr. ‘sva’ (D 36.3); tvívar kemur *svo* fyrir óbundið ‘fva’ (K 31.10) og því er hér leyst upp *va* en ekki *vo*.
- *ur*-band lýkist *ω* eða *ω* og er leyst upp: *ur* ‘spurði’ (K 31.6).
- *us*-band, tákni sem líkist tölustafnum 9 er ofan við línu. Tvö dæmi fundust og bandið er leyst upp: *uf* ‘hu/karl’ (B 25.9).
- *nefhljóðsband*, strik yfir samhljóði eða sérlhljóði er leyst upp: *n* ‘hellismunnanum’ (B 21.3).
- *depill* yfir *n*, *G*, *R* og *g* (eitt dæmi) er leystur upp: *n* ‘Þorsteínn’ (K 1.1); *G* ‘hreggi’ (K 21.4); *g* ‘helggu’ (villa) (K 2.2).
- *Strik* yfir *mm* er leyst upp: *onnu* ‘monnum’ (K 36.2) og yfir *ei* er leyst upp: *ig* ‘eigi’ (B 16.7)
- *mʒ* er leyst upp: *ed* ‘með’ (K 20.4).
- *Band* sem lýkist lykkju fyrir ofan *f* er leyst upp: *yrir* ‘þýrir’ (B 14.4).
- *Lykkja* í *ſ* og punktur stendur fyrir *on* ‘þoruardzf(on)’ (K 1.2); (einn) ‘þorft(einn)’ (K 30.1).
- *og*-band líkist gegnumstríkaðri *z* og er leyst upp: *ok*¹⁵⁷ þar sem þannig er það skrifað fullum stöfum einu sinni, þ.e. ‘ok’ (D 42.2).

4.2 Draumabættir; AM 564a 4to (A)

Í handriti er varðveisitt efni nú:

- Bárðar saga Snæfellsáss, tvö brot (1r-2r).
- Þórðar saga hreðu, tvö brot (2v-4r).
- Bergbúa þáttur (4r-4v).
- Kumlbúa þáttur (4v).
- Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar, upphaf þáttar sem endar óheill (4v).
- Víga-Glúms saga, þrjú brot sögunnar (5r-7r).
- Harðar saga, upphaf sögu en hún endar óheil (7r-7v); titli sögunnar hefur verið bætt við með samtímahendi „Harðar saga Grímkelssonar“¹⁵⁸.

Blöð handritsins eru úr skinni, sjö alls (280 mm x 234 mm). Þau eru blaðmerkt með rauðu bleki (síðari tíma blaðmerking), 1r-7r.

¹⁵⁷ Þannig er og skrifað fullum stöfum (K 30.6).

¹⁵⁸ Sbr. McKinnell 1970:304-305 (nmgr.4).

Skipan blaða í handriti er eftirfarandi:

- 1: blað 1 og það sem eftir er af blaði 2 eru saumuð saman á móttak (1r-2v).
- 2: blöð 3 og 4 eru tvinn og eru saumuð á móttak.
- 3: blöð 5-7 eru saumuð hvert á sitt móttak.

Blöðin eru sködduð og hafa verið notuð í band. Blað 2 er aðeins ræma næst kili, blöð 4-6 hafa verið skorin við ytri, innri og neðri spássíur og er blað 5 af þessum sökum um helmingi minna en það var upprunalega. Blað 7 er fúið við efri hluta innri dálks.

Leturfleti handritsins er skipt í two dálka (206/220 mm x 190/200 mm) og línufjöldi er á bilinu 33-44. Sami skrifari skrifar draumaþættina og sögur þeirra Bárðar Snæfellsáss og Þórðar hreðu. Handritið er bundið í pappakápu (282 mm x 263 mm x 10 mm), frá 1959.

Árni Magnússon fékk blöð 3-4, árið 1721, frá Ormi Daðasyni, sbr. seðil Árna Magnússonar sem fylgir handritinu. Blöð 1-2 og 5 fékk hann árið 1716 samkvæmt athugasemdum á blöðum 1r og 5v.¹⁵⁹

Rannsókn McKinnells á A er athyglisverð eins og minnst var á í þriðja kafla. Með rannsókn á saumförum blaða, stærð o.p.h. telur hann að handritin AM 564a 4to, AM 445b 4to og AM 445c I 4to hafi tilheyrт sömu bókinni sem að efni og umfangi hefur svipað til Vatnshyrnu. Ýmislegt bendir einnig til þess að þau séu af sömu rótum runnin og hún.¹⁶⁰ Skrifara bókarinnar telur hann hafa verið sjö og af fjölda rithanda er það álit Stefáns Karlssonar „að hún hefði orðið til smám saman eftir sem til forrita náðist“.¹⁶¹

Draumaþættirnir þrír í AM 564a 4to (A) eru skrifaðir með einni hönd og skriftin er textaskrift. Skrifarin er óþekktur en handritið er skrifað af þremur öðrum skrifurum sem einnig eru óþekktir.¹⁶² Sami skrifari skrifar einnig Bárðar sögu Snæfellsáss og Þórðar sögu hreðu¹⁶³ en draumaþættirnir og sögurnar tvær eru það efni sem kemur við þessa umfjöllun um Vatnshyrnu. Umfjöllun um skrifara AM 564a 4to tekur því mið af þessum eina skrifara. Handritið virðist hafa verið látlaut og engin merki eru um lítaða upphafsstafi eða skreytingar en eyður eru á stundum skildar eftir fyrir upphafsstafi.

Handritið er aldursgreint til um 1390-1425 í *Katalog over Den Arnamagnæanske Håndskriftsamling*. Þar skipar titill Harðar sögu stóran sess í aldursgreiningu en titillinn

¹⁵⁹ sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/AM04-0564a>.

¹⁶⁰ Sbr. McKinnells 1970:331-37.

¹⁶¹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:343.

¹⁶² Sbr. McKinnell 1970:304-37.

¹⁶³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:341.

er talinn skrifaður af prestinum Höskului Hákonarsyni,¹⁶⁴ sem kom að fjölda skjala úr Þingeyjarsýslu og Skagafjarðarsýslu á árunum milli 1391-1409.¹⁶⁵ Höskuldur er ekki talinn vera skrifari A þó titillinn með hans hönd valdi því að erfitt er að hrekja aldursgreininguna. Ákveðin tilhneiting hefur það þó verið þar sem í handritinu er að finna ýmis „ungleg“ einkenni eins og notkun skrifara á rotundu en í tengslum við hana væri hugsanlegt að tímasetja handritið í kringum 1450 og það hefur jafnvel verið reynt að færa uppskrift þess fram til 1475.¹⁶⁶

4.2.1 Uppskrift draumaþáttanna í AM 564a 4to (A)

Handritið var víða illlæsilegt og það er gefið til kynna með hornklofum ([...]). Við uppskrift þar svo háttar er stuðst við útgáfun til að fylla í eyður. Oftast er hér um að ræða stafi eða orð við jaðar uppskriftar en á stundum eru heilu línumnar óskýrar. Við uppskrift texta var skrifað eftir stafrænum handritamyndum á vef Árnastofnunar í Reykjavík og myndum af handritinu í eigu stofnunarinnar sem oftar en ekki voru skýrari en myndirnar á vefnum.

- AM 564a 4to (A)

[BERGBÚA ÞÁTTUR; 4R-4V]¹⁶⁷

12. ... aþ vegínúm en.¹⁶⁸ þa:ιð.há
13. pa.þíkí me: høettligt J nattmý:kí at vit gøngím
14. þý:ir ham:a oþan.þen: leítuðu see þa. skiolſ ok geíngu.un
15. dír hamar eínn b:attan.þann e: eíngi var snio:.vndír
16. þen: híttu þa: loksfínf. hellí munna þann.e:þo:ð:vi
17. ffi eigi von til.þa: reist þo:ð: krosma:k med brøððum¹⁶⁹ ftéll
18. tum e:¹⁷⁰ hann.hapði J. hendí J. hellíð dý:umnum. fidan geíngu
19. þen: þa: Jnn.ok settuz níð:á.¹⁷¹ steína.íj.¹⁷²hia hellís
20. dý:um. þuiat¹⁷³ þen: villdu eigi Jnnar leíng:a. en. a.¹⁷⁴ þý:sta
21. þiðíungí.næt:. þa høþdu þen: heý:t.¹⁷⁵ at nockuð

¹⁶⁴ Sjá AM 564a:7r.

¹⁶⁵ Sjá Stefán Karlsson 2000:341-4; McKinnell, John 1970: 304 og 305 (nmgr.4).

¹⁶⁶ Sbr. McKinnell 1970:309.

¹⁶⁷ Hornklofi er hér einnig (líkt og í 4.1.1) um nöfn þáttar og blaðtal þar sem það er ekki hluti af uppskriftinni.

¹⁶⁸ en] svo i H; - 165m.

¹⁶⁹ þa: reist þo:ð: krosma:k med brøððum ftéll-tum e:] þar reist Þordr crostmark med broddi¹⁶⁹ stælltum er H; þar rýste Þördur krossmark med broddstafnum 165m.

¹⁷⁰ e:] svo C; sem 165m.

¹⁷¹ Hér eiga að vera tveir broddar yfir a en ekki tveir deplar.

¹⁷² íj] svo C; - 165m.

¹⁷³ hia hellíð dý:um.þuiat] H; J dýrum þui 165m.

¹⁷⁴ -] enum H,165m.

22. þo: Jnnan eptír hellínum ok vta: at þeim huskarl. þo:ðvar¹⁷⁶
 23. hæddíz ok hlíop vt en. þorð: b[ad] hann. fitia ký:an ok fl[ulum vii]
 24. biðiaz þy:ir þuiat¹⁷⁷ ...

82. ... onýt. mikít víjtí onýt mikít víjtí
 83. [þe]sí tíðndi bar þy:ir. þa ííj línum ok þetta. va: quedit aa
 84. [h]uegium þiðiungí nöt:¹⁷⁸ ok fá þei: auallt tunglín¹⁷⁹ meðan
 85. [que]dit vau: en ella. eigi en þa e: quædínu var lokið ed. ííj
 86. [fí]nn þa leid þa þeim Jnna: J. hellín. allt saman enda
 87. [fau] þei: þa lýsa ap ðegi ok huðtuðu þei: þa vt v:
 88. [h]ellínum. vta:¹⁸⁰ ad: þei: geingí.a.b:ott¹⁸¹ b:a Þorð: þetin[um]¹⁸²
 89. [þ]a¹⁸³ a: krosmarkið e: hann hapði J. hellis dý:um gert¹⁸⁴ síðan
 90. [þoro] þei: ok kuomu til kirkíu ok. [var] þa lokið tíðum. síðan þo:o
 91. [þei: he]lm. ok kuomu þár til e: þei: komu e:¹⁸⁵ þei: þottuz
 92. [veit] hapra vm nottína ok þundu e[f]ngan þa.¹⁸⁶ hellín.
 93. [ok] þottí þat. vnd: micil¹⁸⁷ síðan geíngu þei: heim Þorð: mun
 94. [ði] plock þenna allan en huskarl munði eckí o:ð. J
 95. [en]. ari síðar¹⁸⁸ eptír þetta þa þærði Þorð: býgð sína¹⁸⁹ næ:
 96. [kir]kíu. en at Jamleingð þeza¹⁹⁰ atbu:ðar. aunn: míseri
 97. [þ]a¹⁹¹ andadíz huskarl¹⁹² þðunautu: Þorðar en ^{hann}¹⁹³ lípdí leín
 98. [gi] síðan. ok u[r]ðu. honum eíngír hlutír kýnligar. en ad:
 99. .. þo e:u [fli]kt¹⁹⁴ þaheyrdír hlutír.

[KUMLBÚA PÁTTUR; 4V]

1. [þ]o:[ft]eín þo:uar[ðz]f(on) mag: þorpínz. á backa¹⁹⁵
 2. [e: at]tí helgu þo:geísfð(ottu:) fýstí:¹⁹⁶ abota en¹⁹⁷

¹⁷⁵ þa hóþdu þei: heý:t] þa heýrdu þei: H, 165m.

¹⁷⁶ þo:ðvar] þorðar H.

¹⁷⁷ þuiat] svo i H; þui það 165m.

¹⁷⁸ nöt:] nætrinnar C, 165m.

¹⁷⁹ ok fai þei: auallt tunglin] ok fá þei: tunglin aavallt C, 165m.

¹⁸⁰ vta:] Enn C, 165m.

¹⁸¹ geingí a brott] svo i C; geingu a burt 165m.

¹⁸² þetin[um]] þæti finum C, 165m.

¹⁸³ þa] – C, 165 m.

¹⁸⁴ hellis dý:um gert] gert i hellismunnanum C, 165 m.

¹⁸⁵ þei: komu e:] – C, 165m.

¹⁸⁶ þundu e[f]ngan þar hellín] þundu þar þa engann hellinn C; fundu þar þa aunguann heller 165m.

¹⁸⁷ [ok] þotti þat. vnd: micil] svo i C; oc þottu það mikel vndur 165m.

¹⁸⁸ [en]. ari si[ða]r] aa enu nærfتا ari eptír þetta C, 165m.

¹⁸⁹ bygð sína] svo i C; býggðer sýnar 165m.

¹⁹⁰ Bandið z fyrir ofan línu.

¹⁹¹ aunn: míseri[þ]a] svo i C; – 165m.

¹⁹² [h]uskarl] hu:karlinn C, 165m.

¹⁹³ Skrifari A leiðréttir uppskrift sína og skrifari ‘hann’ en í C skrifar Árni ‘Þorð’ og það gerir Jón Gissurarson líka í 165m.

¹⁹⁴ f[lik]t] svo i C; þetta 165m.

¹⁹⁵ Þórhallur Vilmundarson vitnar í 28. kap. *Sturlungu* þar sem segir frá skilnaði Helgu Þorgeirs Þórss og Birnings Steinarssonar í Tjaldanesi en Helga gekk þá að eiga Þostein Þorvarðarson. Bróðir hennar var Þorfinnur Þorgeirsson sem var ábóti að Helgafelli 1188-1216 (sjá *Ísl. fornrit* I, 173nm; Sturlu s. 2.kap.; Hermann Pálsson: *Helgafell*, 62-63). Þórhallur telur því ótrúlegt miðað við framansagt að Þorfinnur sé kenndur við Bakka þar sem hann var ábóti að Helgafelli.

3. *hann*[p]íplðiz at [steín]uð:u konu hðskullz
4. magsepní *hann* attí við *henni* eítt *barn*¹⁹⁸ en þa e:¹⁹⁹ þo:steínn var J.
5. ð:um þessum þa va: þat eítt sinn²⁰⁰ at *hann* geck heím síjð vm
6. aptan²⁰¹ok bar þa þý:ír *hann* syn kýnlíga þa geck. *hann*²⁰² J ðal
7. verpi lítid ok þann þar kuml *mannz*²⁰³ þar þeip[ad]i *hann*
8. nið: þý:ír þeit: se: ok þann þar mannzbein ok sue:ð
9. eitt]²⁰⁴ þo:steínn tok sue:ðit ok haþði með se: ok œ[t]laði
10. at koma þar til vm morginn eptir nattfaung um
11. quellðít þor þo:steínn. J reckiú fina ok *quinna*²⁰⁵ h[anf] hia
12. [honum] *hann* soþnaði [b:att] þa ðeýmði *hann* at mað: micill
13. [kœ]mí.²⁰⁶ at honum. ok haþði J. henði²⁰⁷ bólðxí micla rekna
14. [mað:inn] var vœnn sýnum þessi mað:²⁰⁸ heitaðíz míðok við þo:steín
15. eþ *hann* bœni eigi apt: sue:ð. hans. ok quad eigi mundu hlý[ða]²⁰⁹ svá
16. buít. þo:steínn ottaðíz hellð:²¹⁰ hot²¹¹ hans ok let illa J.
17. suepní kona hans vaktí *hann* ok spu:ði hui²¹² *hann* let suo
18. illa en *hann* víllði ei segia *henni*²¹³ ok soþnaði þegar²¹⁴ ok [k]om
19. at honum hinn fami mað: ok kuað wiſu þessa
20. Branda rauð ek J. blodi bo:ðspiotz með hlýn þo:ð
21. um reynda ek huatt J. h[ɔ:ot]ta hæggí skilþingf
22. [eggí]jar pelliú menn en manna mo:ð vox ap þui þo:ð[um]
23. enn [e]m ek samr at semia f[a]ma leik við þík na
24. þní þa suarar þo:steínn ð:aummann[in]um með. þessi. v(isu).²¹⁵ ok quad
25. Þo:a mun ek reið: at ríoda randa skóð J. bló
26. ði huaxgi e: reckf með reckum rið: plugðrekí flí
27. ð:a enn ad: gaþek ð:n þœðu²¹⁶ unðgiðf sen[ðir]
28. blodi þý: skalek hðogg. viðhðoggí híallð: fté:ír þe:z]
29. gja[ll]da þa suarar kúml buin ok [mæl]tu. nu ha[þði:] þat [ra
30. ðit]²¹⁷ þo:ft(eínn) e: hellzt [la:]²¹⁸ til²¹⁹ok mundi eigi hlytt ha

¹⁹⁶ fýstí:] systur C, 165m (Villa í A eða bara illlæsilegt þar sem handrit er velkt og líuð? Rotundan vísar á u samkvæmt venju skrifara sem aldrei skrifar rotundu á eftir i).

¹⁹⁷ en] C; - 165m.

¹⁹⁸ vit henne eitt barn] vit henni barn eítt C; eitt barn við henne 165m.

¹⁹⁹ -] svo i C; og er þoruardur várð þess var ävítade hann son sinn 165m.

²⁰⁰ þa var þat eitt sinn] svo i C; skiede suo eitt sinn 165m.

²⁰¹ heim sýð vm aptann] svo i C; seint heym umm kvuellðtýma 165m.

²⁰² þa geck *hann*] svo i C; er hann geck 165m.

²⁰³ *mannz*] svo i C; -165m.

²⁰⁴ Lína 7.10-9.1 er ólæsileg í 564 a; texti hér tekur mið af útgáfu; Kumlbúa þáttur, *Íslensk fornrit* XIII 1991 (önnur útgáfa 2009):453.

²⁰⁵ *quinna*] kona C, 165m.

²⁰⁶ [kœ]mí] kom C, 165m.

²⁰⁷ -] ser C, 165m.

²⁰⁸ þessi mað:] svo i C; *hann* 165m.

²⁰⁹ mundu hlý[ða]] svo i C, munde duga 165m.

²¹⁰ hellð:] svo i C; -165m.

²¹¹ hot] svo i 165m; hott C.

²¹² hui] svo i C; þui 165m.

²¹³ henni] svo i C; -165m.

²¹⁴ þegar] svo i C; bratt aptur 165m.

²¹⁵ þessi visu] svo i C; výsu þessari 165m.

²¹⁶ enn ad: gaþek ð:n þœðu enn ad: er ek aa oru [orn] C; enn ädur er ek a ornu 165m.

²¹⁷ [radit]] svo i C, 67; ræd 165m.

31. þa. el[la] þa spurði helga.²²⁰ huad²²¹ l[et] suo illa²²² en.
32. hann villdí eigi segia. henni. þa tok at lyfa [bætt] síðan reis
33. þo:steínn vp ok geck þangat e: hann hugði at kuml
34. ið²²³ væri ok þann²²⁴ hue:gi. síðan²²⁵ ok geck opt²²⁶ at leita þo:
35. heim síðan²²⁷ ok fagði konu. sinní þra ok ð[ð]:um mðnnum enn þet
36. ta varð²²⁸ v[e]ft: J bæt:apirði á reykianesei. Jnn. þra
37. stað. á hamar landi²²⁹

[DRAUMUR ÞORSTEINS SÍÐU-HALLSSONAR; 4V]

1. ð:aum. þ[enna]²³⁰ ð:eymði. .þorsteínn.²³¹ son. hallz
2. ap²³² síðu aust: at suína pellí. ad: ²³³hann²³⁴
3. væri²³⁵ þar. vegin. kon. íí. komu at honum
4. ok mélilt[u] við hann vaki²³⁶ þu þorsteínn. foggðu þær
5. gilli þræll þínn vill suíkía þík þý:ir þat þu lezt
6. gellða hann ok e: þetta eigi lýgí lattu d:epa. hann fogg ...

4.2.2 Mállýsing AM 564a 4to (A)

Mállýsingin byggir á samantekt sem gerð er með hliðsjón af viðauka 6 þar sem gerð er grein fyrir stafsetningu þáttanna, einstökum máleinkennum, styttingum og böndum. Þar er safnað saman dænum úr textanum en eftirfarandi lýsing takmarkast af þeim sameiginlega texta sem varðveist hefur í handritunum H, C og A og samanburður handritanna miðast því við:

- Tvö brot úr Bergbúa þætti í H og C.
- Kumlbúa þátt allan í handritunum A og C.
- Sex upphafslínur úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar í A.

²¹⁸ eyða þar sem eitthvað hefur staðið áður; er það máð eða hefur það verið skafið burtu?

²¹⁹ til] svo i C; við 165m.

²²⁰ þa spurði helga hann] þa vakti helga þorsteínn ok spurði C, 165m.

²²¹ huort] hui C; þui 165m.

²²² illa] svo i 165m; - C.

²²³ kumlið] svo í C; kumlin 165m.

²²⁴ -] svo i C; hann 165m.

²²⁵ síðan] svo í C; - 165m.

²²⁶ opt] svo í C; - 165m.

²²⁷ heim síðan] svo í C; sýðan heym 165m.

²²⁸ varð] var C, 165m.

²²⁹ v[e]ft: J bæt:apirði á reykianesei. Jnn. þra stað. a hamar landi] a reykia nefi vestr i breiða þirði a hamarlandi inn

þra stað C;; enn þetta var á Reykianese vestur frá Breýðafýrdi á hamarlandi Inn frá Stad 165m.

²³⁰ þ[enna] svo í 564c, þennan 165m.

²³¹ þorsteínn] þorstein C, 165m (A er með nefnifallsmyndina í stað þolfalls).

²³² af] aa C, 165m.

²³³ -] svo í C; - 165m.

²³⁴ -] svo í C; en 165m.

²³⁵ var] væri C, 165m.

²³⁶ vakil] C; vakir 165m.

Heildartexti þáttanna í handritunum AM 564a 4to, AM 555h 4to og AM 564c 4to fylgir í viðaukum 7 og 8.

Vitnað er til: nafns þáttar (B=Bergbúa þáttur, K=Kumlbúa þáttur, D=Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar), línunúmer og númer orðs í línu (t.d. B, K eða D 1.3).

Sérhljóð:

Að jafnaði eru gömul löng sérhljóð ekki aðgreind frá gömlum stuttum. Á þessu eru þó nokkrar undantekingar, eins og á eftir greinir.

- 1) /á/ er oftast táknað með *a* en einnig með *aa* (aă). Skrifari skrifar /a/ og /á/ ýmist með einhólfs *a*-i eða tvíhólfa *a*-i. Það fyrrnefnda er honum tamara. Forsetningin á er ýmist táknuð með *aa* eða *a* (oftar) en í atviksorðinu *pá* er alfarið *a*. Tvö tvíhólfa *a* mynda líminginn fyrir /á/, *aa*, en einhólfs *a* er almennasta táknum fyrir /a/ og /á/. Þó nokkur dæmi má finna þar sem tvíhólfa *a* stendur annars vegar fyrir /a/ og hins vegar /á/, sbr. til dæmis ‘auallt’ (B 84.7); ‘abota’ (K 2.5); ‘magz’ (K 1.3); magsepníð (K 5.1); ‘fää’ (B 84.5). Mismunandi notkun skrifara AM 564a 4to á þessum táknum telur McKinnell benda til að skrifari sé að líkja eftir forriti sínu.²³⁷
- 2) /é/: Táknumin er alltaf *e* fyrir é, sbr. ‘let’ (K 16.8). Engin dæmi voru um tvíhljóðun *e*.
- 3) /i/, /í/ og /j/: /í/ er yfirleitt táknað með *i*, með eða án brodds; broddur virðist þó ekki tengjast lengd því hann kemur einnig fyrir yfir /i/. Broddinn virðist frekar mega setja í samband við aðgreiningu *i* frá nálægum stöfum, sbr. *u*, *m*, *n*, *t*, ... Dæmi um þetta eru til dæmis: ‘þui’ (B 28.10), ‘veginum’ (B 12.7). Ekki er þó algjörlega um grundvallandi reglu að ræða þar sem brodda er einnig að finna í orðum þar sem þeirra væri samkvæmt framansögðu ekki að vænta, sbr. t.d.: ‘reykianesi’ (B 36.7) og þá vantar sömuleiðis á nokkrum stöðum þar sem búast hefði mátt við þeim, sbr. ‘wifu’ (K 19.8).
- 4) Aðgreining /i/, /y/ og /í/, /ý/ : /ei/ og /ey/: Gerður er greinarmunur á þessum hljóðum og ritað y/ý þar sem ritað er y eða ý í nútímastafsetningu, sbr. ‘nattmýrkí’ (B 13.6); ‘þaheyrdur’ (B 99.4). Oftar er táknað með ý en y.

Í síðasta vísuorði Hallmundarkviðu er í í tveimur tilvikum táknað með *íj* eða *y* (með tveimur broddum): ‘onýt mikít víjtí onýt mikít víjtí’ (B 82.2-7). Þarna er frávik í táknum og notað *íj* eða *y* með tveimur broddum fyrir /í/; tveir broddar eru í yfir y í ‘víjtí’ og samkvæmt nútímastafsetningu ætti að rita *vítí* með einföldu *i*-i enda greinir skrifarinna þannig í milli hljóðanna. Það gerir hann einnig þar sem hann skrifar ‘síjó’ (K 6.12).

- 5) /ó/ er táknað með *o*-i með eða án brodds, sbr. ‘lókið’ (B 90.10); ‘hlíop’ (B 23.3). Engin regla virðist viðhöfð varðandi broddanotkun.
- 6) /u/, /ú/, /v/: Í innstöðu er /ú/ táknað með *u*, sbr. ‘huska:l’ (B 22.9), en í framstöðu stendur *v* í flestum tilvikum fyrir /u/, /ú/ og /v/; oftast fyrir /v/, sbr. til dæmis ‘vaktí’ (K 17.4); fyrir /u/ kemur það fyrir í orðmyndum eins og til dæmis ‘vtai’ (B 22.6) og fyrir /ú/, sbr. ‘vt’ (B 87.11). *v* er oftast táknað fyrir /u/ í framstöðu, sbr. ‘vndír’ (B 15.10) og einu sinni er broddur yfir *u* sem táknað fyrir /u/, ‘kúml’ (K 29.4). Í framstöðu kemur *u* aðeins þrisvar fyrir í heildartextanum, sem táknað fyrir /u/, sbr. ‘un-dír’ (B 14.11-15.1); *v* er því oftast táknað fyrir þessi hljóð í framstöðu en *u* aðeins í þau þrijú skipti

²³⁷ Sbr. McKinnell 1970:311.

- sem áður hafa verið nefnd og stendur þá aðeins fyrir *u*. Í innstöðu er *u* ávallt ritað fyrir /v/ og því var leyst þannig úr böndum, sbr. ‘þuat’ (B 20.2).
- 7) /ð/: Tvö ö-tákn eru viðhofð í uppskrift þáttanna, þ.e. *ð* og *au*. Algengara ö-táknið er *ð*, sbr. ‘hðþðu’ (B 21.4); *au* bregður einnig fyrir sem *ð*, sbr. ‘aunn’ (B 96.7).
 - 8) /œ/ er alls staðar táknað *æ* með eða án brodds, sbr. ‘hættligt’ (B 13.4), ‘nætt’ (B 21.2), ‘vænn’ (K 14.3). Ekki verður auðveldlega séð hvaða tilgangi broddurinn gæti þjónað hér.

Samhljóð

Löng

- 1) *með hásteflingi*: Í samanburðartextanum fundust engin dæmi (hásteflingar koma fyrir í Hallmundarkviðu en hún er ekki í samanburðartextanum í C, að síðstu línu undanskilinni).
- 2) *með depli*: /g/ ‘hðoggí’ (K 29.6).
- 3) *með nefhljóðsbandi*: ‘línnum’ (B 83.7).
- 4) *með tvíritun*: /tt/ ‘ottadíz’ (K 16.3), /ll/ ‘hellís’ (B 19.11), /ss/ ‘vifflí’ (B 16.10-17.1), /gg/ ‘hðogg’ (K 28.4). Engin dæmi fundust um /pp/.
- 5) Langt /k/ er táknað með *ck*, ‘nockuð’ (B 21.8).

Stutt

- 6) *c* kemur ekki fyrir sem *k*-tákn, nema bundið fyrir ofan línu og þá í mismunandi beygingum lýsingarorðsins *mikill*. *c* kemur aldrei fyrir í framstöðu. Á undan *u* má sjá *q* sem tákn fyrir *k* í ‘quellðít’ (K 11.1) og því er leyst úr bandi, sbr. til dæmis ‘quenna’ (K 11.8), ekki eru dæmi um orðið í málínu fyrr en á 16. öld að því er fram kemur í *Íslenskri orðsifjabók*.²³⁸ Í grein Sophusar Bugge frá 1899 fjallar hann um fornar rúnaritstur á eyjunni Mön en hvergi eru fleiri sýnilegar minjar um Norðurlandabúa en þar. Þar er rúnarista sem hann les þannig: *Sandúlfur (eða Söndúlfur)* hinn svarti reisti kross þenna eftir Arnbjörgu „kuinnu“ sína. Bugge segir svo: „kuinu har vel snarere været udtalt *kuinnu* end *kuenu* eller *kuinu*. I alfald er det vel en Nydannelse efter pl. *kvinnu*, *kvenna* og ikke fra Urtiden bevaret Form.“²³⁹ Það er því sennilega ekki alveg fráleitt að *kvinnu* leynist í bandi í texta skrifara A þó hann skrifi í upphafi fimmtándu aldar.
- 7) Önghljóðið *ð* er í bakstöðu ýmist táknað með *t* eða *ð*. Í áherslulitum endingum er ýmist: *ið/ið*; ‘það’ (B 12.9); *it/it*; ‘sueðít’ (K 10.4).
Aðrar orðmyndir textans sem ýmist enda á *ð* eða *t* í áherslulítili bakstöðu eru t.d.: *ð* ‘nockuð’ (B 21.8); samtengingin *að* og nafnháttarmerkið er ávallt skrifað ‘at’ og fornafnið *það* er skrifað ‘þat’ þegar það er óbundið og því er það leyst þannig úr böndum; atviksordið *þangað* er einnig með óveiklaða endingu, sbr. ‘þangat’ (K 34.5). Þegar *t* er í stofni er endingin *ð*, sbr. *lítid* (K 8.2). Í innstöðu er alltaf *ð*.
- 8) /f/ er táknað með svokölluðu bagga-*f*-i, þ.e. *p*, sbr. ‘fuefní’ (K 17.1).
- 9) /r/ er táknað á tvennan hátt, með svokölluðu krók-*r*-i, þ.e. *r* ‘ríða’ (K 26.6) og *z* (rotundu), ‘plugðekí’ (K 26.8). Rotundan (*z*) kemur fyrir á eftir flestum stöfum öðrum en *i* (broddur sennilega aðgreining frá öðrum stöfum), sbr. t.d. *ð*, *ð*, *y*, *a*, *t*. Á eftir *a* er ýmist rotunda eða krók-*r*; rotunda kemur ca sextán sinnum fyrir í heildartextanum á eftir *a* og krók-*r* u.þ.b. tíu sinnum. Rotunda er einnig á eftir *g*, *b*, *e*, *o*, *p*, *h*, *k* og *u* og er þar að mestu einráð. Á eftir *au* (/ö/) kemur krók-*r* aðeins einu sinni fyrir, ‘haurgf’. Sama er að segja um krók-*r* á eftir *þ*-i og *h*-i; á eftir *þ*-i er krók-*r* í ‘þrí’ en annars er þar rotunda eða ca. sjö sinnum og á eftir *h*-i kemur hún fyrir ca. sex sinnum en aðeins eitt dæmi er um krók-*r* í þeirri stöðu (sjá nánar í Viðauka 6).

²³⁸ Sbr. Ásgeir Blöndal Magnússon 1995 (3. prentun):528.

²³⁹ Sbr. Bugge 1899:235 (samræmt að nútímastafsetningu (vh)).

Þar sem krók-*r* er óbundið í textanum er ávallt broddur yfir *i* og ritað *i*. Broddurinn er sennilega aðgreinandi. Hér er því alltaf ritað *ir* þar sem /ir/ er leyst úr böndum í uppskriftinni. Í heildartextanum er eitt dæmi um óbundið *i* á undan rotundu (z), ‘þleiri’ (B 50.5). Persónufornafnið *beir* (2.p.ft. kk) kemur ávallt fyrir bundið ‘þ:’ og þar sem rotundan kemur fyrir á eftir ‘ei’, sbr. ‘þleiri’ er bandið í uppskriftinni leyst upp ‘þeu’ en ekki ‘þeir’. Rotunda (z) kemur ekki fyrir í framstöðu, þar er krók-*r* einrátt, sbr. ‘rangt’ (B 11.6) og ‘reist’ (B 17.6).

- 10) /s/ er táknað á tvennan hátt: *s* og /; / er þó hin almenna /s/-táknun, *s* kemur mun sjaldnar fyrir (sjá viðauka 6). Staða þess í orði skiptir ekki máli þegar um er að ræða hvort *s*-ið er notað, en slíkt einkenndi uppskrift Árna Magnússonar, sbr. framansagt. Notkun skrifara A á lágu *s*-i er þó ekki einungis bundin við bakstöðu, bönd eða lok línu eins og tíðkaðist samkvæmt latneskum síð en lága *s*-ið var ekki notað að ráði með öðrum hætti fyrr en á 15. öld.²⁴⁰ Þó nokkuð mörg dæmi má finna um lágt-*s* í þessari fimmtándu aldar stöðu, til dæmis í framstöðu: ‘síðan’ (B 93.6), ‘syn’ (K 6.7), ‘samr’ (K 23.4) og í innstöðu: ‘krosmarkið’ (B 89.3) og mörg fleiri.
- 11) /x/ er notað í samræmi við táknum þess í nútímastafsetningu, sbr. ‘bólðxí’ (K 14.8).
- 12) *z*-ta kemur fyrir í hástigi, ‘hellzt’ (K 30.4); -*s* er algengara í eignarfalli, ‘magsepní’ (K 4.1) en *z* kemur þar einnig fyrir, ‘hófkullz’ (K 3.6), (sjá nánar í viðauka 6). Í miðmynd sagna er endingin einu sinni skrifuð með *s*-i en annars með *z*-u sem kemur bæði fyrir í nútíðar- og þátíðarmyndum sagnanna, sbr. t.d. ‘fettuz’ (B 19.5), h[æ]ððíz (B 23.1), bíðiaz (B 24.1), en endingunni –*zt* bregður einnig fyrir, sbr. ‘lezt’ (D 5.10).

Annað

- 1) Áherslulitlar endingar:
 - -er/-ir/-ir): Þar sem endingin er skrifuð fullum stöfum í textanum er skrifað *-ir*, sbr. til dæmis ‘heítir’ (B 1.9). Því er þegar ending er bundin með *er*-bandi, leyst upp *-ir* fyrir bandið, sbr. til dæmis ‘þaheýrdír hlutír’ (B 99.4-5). Atviksorðið *eftir* kemur þrisvar fyrir og ending ávallt bundin með *er*-bandi sem leyst er upp og ritað ‘eptír’ (B 22.3, B 95.4, K 10.7).
 - -e/-i/(i) í áhersluleysi: Ávallt er ritað *i* (*i*, *i*), sbr. t.d. ‘þíki’ (B 13.2).
 - Fyrir *u* í áhersluleysi kemur *o* aðeins fyrir bundið í samanburðatextanum: ‘þoo’ (B 90.13) annars er alltaf ritað *u*.
- 2) Brottfall: Dæmi eru um að samhljóð falli brott í þrigga samhljóðaklösum og þá fellur miðjusamhljóðið brott.²⁴¹ Ekkert dæmi fannst innan sameiginlega textans og ritað er t.d. ‘fýrsta’ (B 20.10); í Bergbúa þætti mátti þó finna dæmi um þetta ‘mart’ (B 75.6)
- 3) ‘eigí’ kemur aðeins fyrir bundið.
- 4) Einfaldur/tvöfaldur samhljóði: Á 14. öld lengdist *r* í beygingarmyndum lýsingarorða með stofn sem endar á sérljóði og *r*-i (sbr. framansagt) og kemur sú breyting m.a. fram í orðmyndinni þýzum, en aftur á móti ekki í ‘ký:an’ (B 23.10) og ‘þý:’ (K 28.2) en styttig *rr* í bakstöðu einkvæðra orða varð á 15. öld.²⁴²
- 5) Forsetningin *við* er í textanum ‘við’ þegar hún er óbundin; úr bandi er leyst ‘við’; samskonar band er fyrir *1.pfn. ft.* og er bandið leyst upp *it* ‘vit’ (B 13.8) í samræmi við upprunann og það að nefnifallsmynind kemur fyrir óveikluð og *þf. 2. pfn.* er einnig óveiklað.
- 6) Hljóðlíking: *jafnlengd* ritað ‘Jamleingð’. Hér er um hljóðlíkingu að ræða þar sem *f* breytist í *m* á undan *n*, skrifari sleppir reyndar einnig *n*-inu hér. Slíkar hljóðlíkingar tíðkuðust þó nokkuð í miðaldarritum „(líklega fyrir miðnorsk áhrif)“.²⁴³

²⁴⁰ Sbr. Guðvarður Már Gunnlaugsson, 2004; tímaglósur 25.10.

²⁴¹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:32; Iversen, Ragnar 1994 (4. oplag): 41.

²⁴² Sbr. Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:74-75.

²⁴³ Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:121.

- 7) *ll* á undan *ð* og *t*. Í fornöld tíðkaðist það að tvöfalda *l* á undan *ð* og *t*, sbr. ‘villðu’ (B 20.4), mællt[u]’ (D 4.2), ‘gellða’ (D 6.1), ‘hóskullz’ (K 4.6), ‘quellðít’ (K 12.1), ‘stóell-tum’ (B 17.11-18.1). „Þetta er sem undantekningarlaus regla í miðaldarskjölum, og einsöku sinnum er það einnig gert með *n* á undan *d*, en helzt í norskuskotnum bréfum ...”²⁴⁴
- 8) *-liga* í orðmyndum sem enda á *-lega*: ‘kýnligar’ (B 98.7); ‘kýnlíga’ (K 6.8).
- Sömuleiðis er ritað ‘gongím’ (B 13.9) ‘morgínn’ (K 10.6).
- 9) *n/nn*:
- *n/nn*: Reglubundin tákun í samræmi við nútímastafsetningu er í bakstöðu lýsingar- og atviksordi sem enda á *-an*, sbr. ‘fíðan’ (B 18.9).
 - *in/inn* eða *un/unn* er ýmist í samræmi við nútímastafsetningu eða ekki: ‘kúml buin’ (K 29.4-5), ‘hímín’ (B 57.2), ‘heímín’ (B 58.3), ‘morgínn’ (K 10.6), endingarnar virðast eithvað á reiki og það er í samræmi við það sem Stefán Karlsson getur um í grein sinni í Tungunni,²⁴⁵ að á 14. öld hafi *nn* tekið að falla saman við *n* í áherslulítili bakstöðu.
- 10) Óákveðinn greinir er ritaður með *h-i* í ‘hinn’ (K 19.3); engar *h*-lausar myndir var að finna í samanburðartextanum (í heildartextanum er þær þó að finna).
- 11) *p>f* á undan *t* rt ekki að finna í samanburðartextanum í A, sbr. ‘eptír’ (B 22.3), ‘apti’ (K 15.5), ‘aptan’ (K 6.1).
- 12) */ss/* í bakstöðu styttilt en þó ekki þar sem það var stofnlægt: breytingin hófst um eða eftir miðja fjórtándu öld. Dæmi úr textanum sýna myndir sem ættu af þessum sökum að vera með *ss* en vitna um öfugan rithátt sbr. ‘k̥osmaꝑk’ (B 17.8), ‘k̥osmarkiꝑ’, (B 89.3), ‘míseꝑ’ (B 96.8).²⁴⁶ Breytingin kemur því fram í textanum.
- 13) Stoðhljóðið *u* er yfirleitt ekki skrifað, sbr. ‘næt.’ (B 21.2), ‘þorð.’ (B 95.8), ‘mag.’ (K 1.3) ‘auſt.’ (D 2.3). Ruglings gætir í orðmyndum eins og ‘aunn.’ (hk.ft. (B 96.7)) og ‘kon.’ (ft. (D 3.4)) þar sem um upprunalegt *u* er að ræða.
- 14) Sögnin að vera: Einu sinni er ritað ‘em’ fyrir *er* í tengslum við fornafn fyrstu persónu, þ.e. ‘em ek’ (K 23.2).
- 15) Tvíhljóðun ‘e’ á undan *gi* er ekki til staðar, alltaf er ritað ‘e’ þar sem skrifað er fullum stöfum, sbr. t.d. ‘veginum’ (B 12.7).
- 16) Tvíhljóðun ‘e’ á undan *ng* og þá ritað *eí* þar sem í samanburðartextanum var dæmi um tvíhljóðun: ‘eíngi’ (B 15.7) og ‘eíngír’ (B 98.6); því er ávallt gert ráð fyrir tvíhljóðuninni þegar leyst er úr böndum í þessu umhverfi og ritað í samræmi við framangreint *eí*, sbr. ‘geíngu’ (B 93.7).
- 17) *vá* fyrir *vó*: Ritað er *uo* fyrir eldra *ua* í orðmyndunum *svo* ‘suo’ (K 17.11) og *komu* ‘kuomu’ (B 90.4, B 91.4) og einnig ‘komu’ (B 91.9).
- 18) Veiklun – engin merki um veiklun í orðmyndunum *ok*, *ek*, *pik*, *mik* og *míðok*: *k* er alltaf óveiklað í þessum orðmyndum.

Styttingar og bönd

Hér verður gerð grein fyrir þeim styttingum og böndum sem einkenna uppskrift skrifara A sem hér eru flokkaðar í fjóra flokka:

- 1) *Skammstafanir*:
- v. punkturinn er leystur upp *ifu*, sbr. ‘v(ifu)’ (K 25.8); *þoſt*. punkturinn er leystur upp (einn), sbr. ‘þoſt(einn)’ (K 31.2).
- 2) *Samdráttur*:

²⁴⁴ Sama heimild:117.

²⁴⁵ Sbr. Stefán Karlsson 2000:31.

²⁴⁶ Sbr. Björn Kr. Þórólfsson 1925: xxxi; Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:75.

- Strik í gegnum háleggi á *kkíu* er leyst upp: *ir* ‘kirkíu’ (B 90.6).
- *b* þar sem strik er dregið í gegnum efri legg á *b*-inu er leyst upp: *o*: ‘þord’ (B 17.7); *e*: ‘þer’ (B 17.7); *eu*: ‘þeua’ (B 64.3); *ua*: ‘þuiat’ (B 24.3); *e*: ‘þetta’ (B 83.9); *an*: ‘þangat’ (B 65.10), (stundum virðist bandið einungis vera yfir *n*-inu, gæti hafa rofnað frá en minnir á stundum á nefhljóðsband); *eff*: ‘þessa’ (K 19.9), ‘þelli’ (K 24.8); ‘þeffum’ (K 5.2).
- Þrenns konar styttingar eru á mannsnafninu *Þorsteinn* sem kemur allnokkrum sinnum fyrir í texta Kumlbúa þáttar: a) með samdrætti: ‘þo:steinn’ (K 4.11), b) með nefhljóðsbandi: ‘þo:steinn’ (K 9.2), c) með punkti ‘þo:ft(eínn)’ (K 31.2).
- *h* þar sem strik er dregið í gegnum hálegginn er leyst upp: *e*: ‘hendí’ (B 18.6); *enn*: ‘henni’ (K 4.5), *ann*: ‘hann’ (K 6.6), *an*: ‘hanf’ (K 11.8), *onu*: ‘honum’ (B 98.5).

3) *Stakir stafir fyrir ofan línu eru leystir upp fyrir eftirfarandi hljóð eða hljóðasambönd:*

- *a*: *ua* ‘quāð’ (K 16.9).
- *e*: *ue* queðit (B 83.11).
- *i*: *ir* ‘þirði’ (B 1.7); *yrir* ‘þý:ýr’ (B 3.1); *ri*: ‘Spíngá’ (B 47.1); *ιð*: ‘víð’ (K 5.4); *il*: ‘tul’ (B 91.6).
- *u*: *ru* ‘fníog:undu’ (B 53.4); *un*: ‘munu’ (B 56.8).
- *m*: *ðnnum* ‘mðnnum’ (K 35.10).
- *n*: *un*: ‘mundu’ (K 16.11), *an*: ‘meðan’ (B 84.9), ‘siðan’ (B 89.11).
- *c*: *ic*: ‘micil’ (B 93.5).
- *r*: *aðr*: ‘maðr’ (B 2.5), *aí*: ‘krosmark’ (B 17.8).
- *æ*: *æ*: ‘þæ:ði’ (B 95.7), ‘næ’ (B 95.11); *uæ*: ‘quæðínu’ (B 85.9).

4) *Sértákn:*

- *ar*-band (líkist krök-*r* ofan línu) er leyst upp: *ar*: ‘var’ (B 15.8); *arar*: ‘fuarar’ (K 24.3); *aðr*: ‘maðr’ (K 15.6).
- *er*-band (eins og fljótaskriftar-*r* ofan línu) er leyst upp: *er*: ‘hue:gí’ (B 35.5). Í áhersluleysi er bandið leyst upp *ír* þar sem *í* er nánast einhaft á undan *r*, sbr. til dæmis ‘eptír’ (B 22.3). Broddurinn þar sem endingin kemur fyrir óbundin er sennilega til aðgreiningar.
- band sem líkist *u*-*i* þar sem lykkja hefur verið dregin út frá *u*-inu og yfir það og leyst upp: *ia*: ‘fitia’ (B 23.9). Einu sinni er upplausnin *ua*: ‘quamu’ (B 61.10)..
- *ur*-bandið (*í*) er leyst upp: *u*: ‘þðunautu’ (B 97.4), ‘þru:ði’ (K 17.7).
- *m₃* er leyst upp: *ed*: ‘med’. Í eitt skipti er bandið tvöfalt *m₃*: ‘meðan’ (B 84.9).
- *svo* kemur alls staðar fyrir óbundið, sbr. t.d. (K 31.8).
- *og*-band líkist gegnumstrikaðri *z* og er leyst upp: *ok*. Samtengingen kemur ekki fyrir óbundin í textanum.
- Það band sem hvað oftast er notað í þessum texta er tákni sem líkist *c*-i sem fallið er saman að mestu og teygir anga sína til hægri. Bandið virðist geta staðið fyrir eftirfarandi stafi eða stafasambönd:
 - Langoftast stendur það fyrir *m* og *n* líkt og nefhljóðsband. Til dæmis fyrir *m*: ‘[h]ue:ñum’ (B 84.1) og fyrir *n*: ‘skilþing’ (K 21.8).
 - Nokkrum sinnum er bandið leyst upp sem *ig*, sbr. til dæmis ‘eigí’ (B 85.5).
 - Fimm sinnum er þetta band leyst upp sem *eí*, sbr. t.d. ‘geíng’ (B 1.4), og einu sinni er leyst upp *eín*: ‘geíngu’ (B 18.11). Orðmyndir í textanum sem skrifaðar eru fullum stöfum gefa tvihljóðunina til kynna, sbr. ‘eíngi’ og ‘míkílpéínglíg’ og því er leyst upp *eí* á undan *ng* (B 85.5).
 - Nokkrum sinnum er bandið leyst upp sem *un*, ‘mundí’ (B 94.7), ‘mundu’ (K 16.11).
 - Tvisvar er það leyst upp sem *enn*: ‘menn’ (B 24.14, K 22.3) og einu sinni *en*: ‘þenna’ (B 94.3).
 - Bandið er auk þessa leyst upp sem *a*: ‘ganga’ (B 11.11) og *an*: ‘þann’ (B 71.8);

- Talið var hugsanlegt að leysa upp *in i ‘morgínn’* (K 11.6), þ.e. ‘morgínun’ en þar sem nafnorðsmyndir skrifara A eru oftar en ekki án greinis, þó í C séu þær með greini, þá er talið að svo sé hér.

Skrifari hefur því haft viðtæk not af bandinu.

Handritunum hefur nú verið lýst og þá er komið að þeim lesbrigðum sem annars vegar sameina ritin sem og hinum sem greina þau að.

4.3 Draumabættir; varðveisla textans

Í þriðja kafla var greint frá flokkun handrita draumaþáttanna út frá völdum lesbrigðum. Niðurstaða þeirrar flokkunar var að handritin flokkuðust að mestu leyti í þrjá flokka. Í þeim fyrsta voru handritin H, C og A og voru þau vel aðgreind frá flokki tvö út frá vali lesbrigða. Hér verður þessu fram haldið og leitast við að greina skyldleika þessara þriggja handrita nánar. Spurt er hvort A sé skrifað eftir Vatnshyrnu, frá henni runnið eða eru handritin skrifuð eftir eða runnin frá sameiginlegu móðurhandriti, sem þá var að öllum líkindum einnig skrifað fyrir Jón Hákonarson? Að þessum möguleikum víkur Stefán Karlsson í grein sinni um Vatnshyrnu.²⁴⁷

4.3.1 Sameiginleg lesbrigði AM 555h (H), AM 564c (C) og AM 564a (A)

Niðurstaða samanburðar handrita draumaþáttanna í 3. kafla leiddi í ljós að aðeins H, C og A væru skrifuð eftir sama forriti eða forritum og Vatnshyrna og A. Það má sjá á því hve rækilega handritin AM 555h 4to (H), AM 564c 4to (C) og AM 564a (A) aðgreindust frá öðrum handritum í varðveislunni. AM 564a 4to er tímasett 1390-1425 en AM 555h 4to og AM 564c 4to eru skrifuð 1686-1688 af Árna Magnússyni. Ljóst er að H og C væru ekki trúverðugir staðenglar Vatnshyrnu ef skrifarinn væri annar en Árni Magnússon (sjá kafla 4.1.1).

Í þessum kafla verða dregin saman þau atriði sem sameina þessi þrjú handrit gagnvart öðrum handritum og nota þar þau lesbrigði sem greindust í þriðja kafla, og þá aðeins í tengslum við þann texta, er sameiginlegur er öllum handritunum þremur (AM 555h 4to (H), AM 564c 4to (C) og AM 564a (A)). Til að fá sem heildstæðasta mynd verður AM 165m fol., uppskrift Jóns Gissurarsonar, borin saman við H, C og A, en

²⁴⁷ Sbr. Stefán Karlsson 2000:340.

handrit Jóns var það handrit sem hvað skyldast var H, C og A út frá völdum lesbrigðum. Texti hans verður ekki skrifaður upp en getið um lesbrigði.

Byrjað verður á þeim lesháttum sem handritin voru saman um á móti völdu lesbrigðunum í þriðja kafla. Valin sameiginleg lesbrigði H, C og A eru ekki mörg þar sem Kumlbúa þáttur er eini þátturinn sem varðveist hefur heill í báðum handritum en textar Bergbúa þáttar og Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar eru óheilir eins og áður hefur verið lýst (4.1.1 og 4.1.2). Valin lesbrigði voru auk þess aðeins úr lausu máli uppskriftanna. Alla kviðuna vantar í Bergbúa þátt í H og C að síðasta vísuorði undanskildu; aðeins hefur varðveist hluti af upphafi og niðurlag þess þáttar. Eftirfarandi er greinargerð um sameiginleg lesbrigði H, C og A gagnvart:

- a) völdum lesbrigðum úr þriðja kafla
 - b) lesbrigðum úr AM 165 m fol. uppskrift Jóns Gissurarsonar.
- a)
- A (B 17.6-17.8): reíft þorð: krosmark] svo í H; risti Þórður krossmark, *lesbrigðaskrá valinna lesbrigða*
 - A: býgð lína] svo í C; byggðir sínar, *lesbrigðaskrá valinna lesbrigða*
 - A: -] svo í C; og er Þorvarður varð þess var ávítaði hann son sinn *lesbrigðaskrá valinna lesbrigða*
- b)²⁴⁸
- A (B 18.2): e:] svo í H; sem 165m.
 - A (B 19.9): ij] svo í H; - 165m.
 - A (B 88.5-88.7): brott] svo í C; burt 165m.
 - A (B 93.1-93.5): vnð: micil] svo í C; mikel vndur 165m.
 - A (B 96.7-96.8): aunn: míseri[þ]a] svo í C; - 165m.
 - A (B 99.3): f[lk]t] svo í C; þetta 165m.
 - A (K 5.3-5.7): þa var þat eitt sinn] svo í C; skiede suo eitt sinn 165m.
 - A (K 5.11-6.1): heím sýð vm aptann] svo í C; seitn heym umm kvuelldtýma 165m.
 - A (K 6.9-6.11): þa geck hann] svo í C; er hann gieck 165m.
 - A (K 7.7): mannz] svo í C; -165m.
 - A (K 14.5-14.6): þefsi madi:] svo í C; hann 165m.
 - A (K 15.11-15.12): munðu hlý[ða]] svo í C; munde duga 165m.
 - A (K 16.4): hellð:] svo í C; - 165m.
 - A (K 17.8): hui] svo í C; þui 165m.
 - A (K 18.6): henni] svo í C; - 165m.
 - A (K 18.10): þegar] svo í C; brätt aptur 165m.

²⁴⁸ Þessir þrír leshættir urðu ekki lesnir í handriti en innan hornklofa í uppskrift er texti sá sem Þórhallur gerir ráð fyrir í A í samanburði við C og 165m.

- A (K 7.8-7.10): þar þeip[adí [hann]] svo í C; er hann þreyffade 165m
- A (K 8.9 (- la): -] svo í C; lá 165m
- A (K 9.10 (- þar): -] svo í C; þar 165m illæsilegt i hdr.A

- A (K 24.8-24.9): *þeſſi viſu] ſvo í C; výſu þessari 165m.*
- A (K 30.6): *til] ſvo í C; vid 165m.*
- A (K 32.9): *-] ſvo í C; hann 165m.*
- A (K33.10-34.1): *kuml-íð] ſvo í C; kumlin 165m*
- A (K34.5): *ſiðan] ſvo í C; - 165m.*
- A (K 34.9): *opt] ſvo í C; - 165m.*
- A (K 35.1-35.2): *heim ſiðan] ſvo í C; sýdan heým 165m.*

Af þessum dæmum má ætla að handritin H, C og A séu runnin frá sama handriti. Listinn sýnir einnig hvar 165m er sér um lesbrigði. Þar er viðbót eins og *og er Þorvarður varð þess var ávítandi hann son sinn sem handrit 3. kafla virðast flest sameinast um en er ekki með í texta handrita í flokki 1), þ.e. með H, C og A.* Töluverðar orðalagsbreytingar eru í uppskrift Jóns.²⁴⁹

4.3.2 Sér lesbrigði H og C

Þegar skoðað er hver sérstaða H og C samanborin við A og 165m sést að þar um ræðir stafsetningarvillur, textabrenglun sem sennilega er úr forriti Magnúsar Þórhallssonar komin og einu sinni gæti skrifari hafa sleppt orði.

- C (B 5.10): *croftmark] krosmark A, 165m*
- C (K 2.2): *helggu] helgu A, 165m*
- C (K 16.3): *hott] hot A, 165m*
- C (K 27.1-27.7) *enn äð: er ek a oru [orn]; enn að: gapek ð:n pœðu] A; enn äður er ek a ornu 165m.*
- C (K 31.10-31.11): *-] illa A, 165m*

4.3.3 Sér lesbrigði A

Við flokkun valinna lesbrigða kom í ljós að A var oftar eitt um ákveðin lesbrigði en H og C. Eftirfarandi er niðurstaða samanburðar A við H, C og 165m.

- A (B 22.10): *þorðar] þorðar C, 165m.*
- A (B 20.10): *-] enum H, 165m.*
- A (B 84.3): *næt:] nætrinnar C, 165m.*
- A (B 21.): *þa hōþðu þen heýt] þa heyrðu þeir C, 165m.*
- A (B 84.4-84.8): *auallt tunglin] tunglin avallt C, 165m.*
- A (B 88.2): *vta:] Enn C, 165m.*
- A (B 88.10 (illlæsilegt)): *þœtin[um]] þæti finum C, 165m.*
- A (B 89.1): *þa] – C, 165 m.*
- A (B 89.7-89.10): *hellisf dý:um gest] gert i hellismunnanum C, 165m.*

²⁴⁹ Sbr. Þóhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv.

- A (B 91.8-91.10): þen komu e:] – C, 165m.
- A (B 92.6-92.9): e[í]ngan þa] þar þa eingann C, 165m.
- A (B 95.5): [en]. ari síðar eptír þetta] aa enu nærsta ari eptír þetta C, 165m.
- A (B 97.3): huskarl] hu/karlinn C, 165m.
- A (B 97.7 (lre.)): hann] Þord: C, 165m. (A gæti hafa vantað í forrit hans eða hann hefur misst úr og leiðréttir sjálfur)
- A (K 2.5): fýstír²⁵⁰] fýstur C, 165m.
- A (K 2.7): en] - C, 165m.
- A (K 13.1):[kœ]mí] kom C, 165m.
- A (K 12.8): quinna] kona C, 165m.
- A (K14.7-14.8): -] ser C, 165m.
- A (K 27.2-27.6): enn að: gaþek ð:n þœðu] enn að: er ek aa oru [orn] C; enn ädur er ek a/ ornu 165m.
- A (K 27.7-28.1):²⁵¹ undgiðsl sen[ðir] bloði] undgiðs setið bloði] C, 165m.
- A (K 32.3-32.5): þa spuði helga] þa vakti helga þorstein ok spurði C, 165m.
- A (K 32.6-32.8): huad l[et] suo] hui hann leti fva C, 165m (þui).
- A (K 33.7): e:] sem, 165m.
- A (K 37.2): varð] var C, 165m.
- A (K 37.3-38.4): v[e]st J breiðapírði aa reykianesí. Jnn. þra stað.aa hamar lannði] aa reykia nefi vestr i breiða þírdi a hamarlandi inn þra stað C: ã Reykianese vestur frä Breýðafýrði ã hamarlandi Inn frä Stað165m.
- A (D 1.4): þorsteínn²⁵²] þorstein C, 165m.

Niðurlag Hallmundarkviðu er með misjöfnu móti hjá skrifurunum þremur; skrifari A skrifar ‘onýt’ en svo virðist sem um lýsingarorðið ónýtt sé að ræða í C og 165m, í uppskrift Árna eða að líkindum forriti hans gæti verið viðleitni til leiðréttингar þar sem hann skrifar orðmyndina með einu t-i í öðru tilfellinu og tveimur í því síðara og hefur þar einfalt í á báðum stöðum. Trúlegust er framsetning skrifara A þar sem í báðum orðmyndunum virðist mega gera ráð fyrir y eða ý.

- C (B13.1-13.6): oníjt mikít víjtí oníjtt mikít vítí] onýt. mikít víjtí onýt mikít víjtí A, oníjtt miced víjte, oníjtt miced víjte 165m.

Svo virðist sem allir skrifararnir (eða skrifrarar forrita þeirra) hafi reynt að fá botn í þennan rithátt:

- C (K 27.1-27.7) enn að: er ek aa oru [orn]; enn að: gaþek ð:n þœðu] A; enn ädur er ek a/ ornu 165m.

²⁵⁰ Trúlega villa skrifara eða mislestur undirritaðrar þar sem erfitt er að lesa handritið nú. Í uppskrift skrifara er aldrei *rotunda* á eftir *i*-táknun.

²⁵¹ Ólæsilegt í handritinu A. Þórhallur Vilmundarson hefur lesið *undgjóðs sendir* (hermaður) (sjá *Íslenzk fornrit* XIII 1991: 455).

²⁵² Í A (564a) er nefnifall þar sem myndin í þolfalli er sú rétta.

Þórhallur Vilmundarson telur að ritara Gervi-Vatnshyrnu hætti til að rugla eðlilegri orðaröð sem geri texta hans fyrir vikið síðri en texta Vatnshyrnu. Hann getur þess jafnframt að á stundum virðist leshættir þó betri en í uppskrift Árna.²⁵³

Eins og upplistunin sýnir sleppir skrifari 564a oftast greini í nafnorðum en í uppskrift Árna eru þau með greini. Nokkrar villur gerir hann, sagnmyndir koma fyrir með öðrum hætti og orðanotkun er á stundum með öðru móti en í uppskrift Árna, sbr. *kvinna* fyrir *konu* og *hellisdyr* þar sem Árni skrifar *hellismunni*. Sambærileg lesbrigði og hér hafa verið tilgreind eru til staðar í samanburði texta 564a þar sem 67 var staðgengill (sjá viðauka 6 og 7).

Fyrir utan orðaröðina er þó leshátturinn um *örnuna* og sá sem greinist í tengslum við samskipti þeirra hjóna, Helgu og Þorsteins, það sem greinir uppskriftirnar helst að.

Í kafla 4.4 verða nú rakin saman þau atriði úr köflum 4.1-4.3 sem vísað gætu að niðurstöðu.

4.4 *Skyldleiki AM 555h 4to (H), AM 564c 4to (C) og AM 564a 4to (A)*

Verklag og vinnubrögð skrifara A annars vegar og Árna Magnússonar í H og C hins vegar, eru einkar áhugaverð. Nákvæmni Árna leiddi Stefán Karlsson á slóð Magnúsar Þórhallssonar sem meints skrifara Vatnshyrnu, því greina mátti einkenni úr skrift Magnúsar í uppskrift Árna. Eins og fram kom í mállysingu þá eru þar nokkrar undantekningar á. Hann aðlagar, að því er virðist, táknum á *u* og *v* að samtíma sínum, rotundunotkun hans er virðist ekki vera í samræmi við rotundunotkun Magnúsar Þórhallssonar og athyglisvert er hvernig latneska siðnum, eins og lýst var í mállysingu, virðist vaxa ásmegin eftir því sem á uppskrift Árna líður; hann er ekki regla í Stjörnu-Odda draumi en hann verður nánast að ófrávíkjanlegri reglu í draumaþáttunum. Eins og kom fram í mállysingunni er sá siður ekki meðal þeirra atriða í uppskriftinni sem rekja má til skrifara Vatnshyrnu og var það sérstaklega kannað hér. Miðmyndarendingin er aftur á móti til staðar og fleiri atriði sem Stefáni tókst að rekja til Magnúsar .

Vinnubrögð skrifara A eru ekki síður áhugaverð. Þar koma fram ákveðin atriði sem sýna að tákñfræðilegur áhugi hans er töluverður og ástæða að ætla að í uppskrift

²⁵³ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):ccxi-ccxii.

hans megi finna rök fyrir því að forritið sem hann hafði fyrir sér hafi ekki verið það sama og forrit Magnúsar Þórhallssonar þegar hann skrifaði Vatnshyrnu. Greinilegar villur skrifaranna eru ekki þær sömu og hugsanlega tilkomnar hjá öðrum hvorum þeirra, skrifara Vatnshyrnu eða A. Skrifari A ritar t.d.:

- A: ‘þer komu eɪ’ (B 91.8-91.10); tvítekið í 564a og það er líklega skrifari A sem tvítekur því þetta er ekki svo í uppskrift Árna.
- A: ‘þorðar’ (B 22.10), innskots-*r* þarna á ferðinni.

Og Árni skrifar t.d.:

- H: ‘croftmark’ ((B 5.10); skrifar *t* í stað *f* (gæti þetta hafa verið svo í forriti Árna?)

Skrifari A breytir oftar frá „eðlilegri“ orðaröð en skrifararnir rita, t.d.:

- A: ‘þundu e[í]ngan þa hellín’ (B 92.6-92.9).
H: ‘þundu þar þa eingann hellinn’ (B 23.8-24.3).

Auk þessa má nefna að nafnorðsmyndir skrifara A eru oftar greinislauðar en með greini hjá Árna, sbr. t.d.

- A: ‘huskarl’ (B 97.3).
- C: ‘hu/karlinn’ (B 29.1).

Í kvæðinu í Kumlbúa þætti eru leshættir sem hugsanlega verða raktir til villu sem verið hefur í forriti/um skrifara A og Vatnshyrnu eða ástand í handriti veldur ambögum í texta. Þau lesbrigði sem um ræðir eru eftirfarandi:

- A: enn að: gaþek ðún þœðu unðgiðs sen[ðir] bloði (K 27.2-28.1).
C: enn äd: er ek aa oru [orn] unðgiðs setið bloði (K 27.1-27.10).
- A: þa spuði helga huad l[et] suo illa (K 30.3-30.9).
C: þa vakti helga þorstein ok spurdi hui hann leti sva (K 31.1-31.10).

Fyrra lesbrigðið nefnir McKinnell í umfjöllun sinni um Gervi-Vatnshyrnu og segir að þar sem texti A „comes closer to making sense than that in the exemplar of C, one is tempted to assume that this part of Pseudo-Vatnshyrna might be a „sister“ Ms. rather than a descendant of Vatnshyrna. But the Accusative from ðún can hardly be original here ... It could be either a slight corruption or the result of an attempt on the part of the scribe of

Hand 1 of AM 564a to repair a passage which was already corrupt in his exemplar, (whether that was directly *Vatnshyrna* or not).“²⁵⁴

Hér er það talið líklegt að um smá rugling sé að ræða og í A vanti hugsanlega aðeins bandið þó eðlilegra hefði verið að skrifari hefði sýnt fall orðmyndar. Það band sem um gæti verið að ræða er algengt í texta A og er notað bæði fyrir nefhljóð og sérljóð og á stundum nefhljóð og sérljóð, sbr. t.d. ‘mundí’ (K 30.8), ‘mundí’ (B 94.7) og sérljóð og nefhljóðsending felast í bandinu í (B 60.9) ‘heimín’ (sjá viðauka 6); ef um slíkt væri að ræða í þessu dæmi þá gefur bandið orðmyndinni bæði tölu og fall:

- A: *enn aði gapek ð:num* þœðu undgiðsl sen[ði/r]²⁵⁵ bloði.

Þrátt fyrir fyrrnefnt dæmi um ‘heimín’ er erfitt að gera ráð fyrir slíkri upplausn hér þar sem um stakt dæmi til viðmiðunar er að ræða. Þórhallur Vilmundarson gerir reyndar ráð fyrir þágufalli fleirtölu í útgáfu sinni á þættinum (*Íslenzk fornrit XIII*)²⁵⁶ sem og E. A. Kock.²⁵⁷

Draumaþættir Vatnshyrnu eru sennilega skrifaðir fyrr en A svo ef um sameiginlegt forrit hefur verið að ræða þá er hugsanlegt að það hafi verið læsilegra þegar Magnús hafði það undir höndum en þegar skrifari A var með forritið. Það er því erfitt að ganga út frá því að A og Vatnshyrna séu skrifuð eftir sama forriti, vísuorðið í Vatnshyrnu virðist, eins og McKinnell nefnir hér að ofan, síðra merkingarlega en vísuorðið í A og gæti því hafa verið brenglað í forriti Magnúsar.

Lesbrigðið um samskipti Helgu og Þorsteins gæti líka bent til þess að skrifarar Vatnshyrnu og A hafi ekki verið með sama forrit í höndunum.

- A: þa spuði helga huadl[et] suo illa (K 30.3-30.9).
- C: þa vakti helga þorstein ok spurdi hui hann leti fva (K 31.3-31.12).

Hér er neikvæður merkingarmunur hjá skrifara A. Helga talar við mann sinn sofandi í A en í Vatnshyrnutextanum vekur hún hann fyrst og spyr svo. Á öðrum stað, nokkru ofar í textanum, er greint frá svipuðum aðstæðum; í báðum uppskriftum er Þorsteinn vakinn og

²⁵⁴ McKinnell 1970:336. *Lausleg þýðing*: Þar sem texti A er nær því að skila merkingu en texti C, þá er freistandi að gera ráð fyrir að þessi hluti Gervi-Vatnshyrnu sé „systir“ fremur en „afkomandi“ Vatnshyrnu. En þar sem orðmyndin ‘ðn’ er í þolfalli en ekki þágufalli eins og eðlilegt hefði verið þá er það varla upprunalegt hér. Hér er því annað hvort um smá rugling að ræða eða niðurstöðu af tilraun skrifarans til leiðréttингar á texta sem þá þegar var úr lagi genginn.

²⁵⁵ “undgiðs sendir”=hermaður (Sjá Kumlbúa þáttur 1991 (önnur útgáfa 2009):455).

²⁵⁶ Sbr. Kumlbúa þáttur 1991 (önnur útgáfa 2009):455.

²⁵⁷ Sbr. McKinnell 1970: 336.

síðan spurður. En aðdragandinn í fyrra tilfellinu er með öðru móti og í síðara tilfellinum hefst umrædd setning, bæði í A og C, á atviksorðinu „þá“ sem gerir það líklegra að báðir hafi skrifararnir verið á sama stað í forriti. Hugsanlega vildi skrifari A stytta texta sinn en hefur ekki áttað sig á þeirri merkingarbreytingu sem það hefði í för með sér. En forrit hans gæti og hafa verið annað en Magnúsar í Vatnshyrnu og verið orðið brenglað eða lúið á þessum stað þegar hann hafði það undir höndum. En það að báðir skrifrar eru með leshátt úr lagi genginn, eins og í fyrra lesbrigðinu, bendir til þess að uppskriftir þeirra séu runnar frá sama forriti þó skrifararnir skrifí ekki eftir sama forriti.

Þá niðurstöðu styður hugsanlega einnig sá táknaði munur sem kemur fram í síðasta vísuorði Hallmundarkviðu í Bergbúa þætti; íj eða y með tveimur broddum fyrir einfalt /i/ kemur fyrir í niðurlagi Hallmundarkviðu í A en í C er þetta táknað, að því er virðist, látið tákna bæði /i/ og /ý/, sbr. ‘oníjt mikít víjtí oníjtt mikit víti’ og er í öðru tilfellinu sennilega um villu að ræða í forriti Árna. Skrifari AM 564a táknað einungis /i/ með þessum hætti og skrifar ‘onýt’ og báðir skrifrar skriffa ‘síjð’ (sbr. (K 5.12)) sem þar er táknað fyrir /i/.

Táknaði framsetning skrifaranna er um margt ólík. Skrifari A virðist vera á undan sinni samtíð ef horft er til notkunar hans á *rotundu*, en hana táknað hann á eftir flestum stöfum sem ekki er í samræmi við það sem almennt er talið hafa verið.²⁵⁸ Það hve skrifara A er *rotundan* töm hefur gert það að verkum að handrit hans hefur á stundum verið talið yngra en sannað þykir; að færa handritið nær í tíma en til 1425 er, út frá núverandi forsendum aldursákvörðunar, ekki hægt. Það eru þó fleiri ungleg einkenni í uppskrift skrifara A en rotundan.

Orðmyndin *kvinna* kemur samkvæmt *Íslenskri orðsifjabók* fyrst fyrir í íslensku á 16. öld. Orðið er sennilega tökuorð úr dönsku²⁵⁹ en ekki verður betur séð en það leynist í böndum í handritinu (*qa*). Þó bandið sé nú illgreinanlegt má hugsanlega gera ráð fyrir því bandi sem mest er notað í uppskriftinni og lýst var í mállysingu; það er í þessu tilfelli leyst upp *uinn* ‘*quinna*’ (K 11.8) eins og fram kom hér í kafla 4.2.2. Hér er því talað um *kvinna* Þorsteins í elleftu línu Kumlbúa þáttar en ekki *konu* hans.

²⁵⁸ Sbr. McKinnell 1970:309.

²⁵⁹ Sbr. Ásgeir Blöndal Magnússon 1995 (3. prentun):528.

Sophus Bugge fjallar um fornar rúnaristur á eyjunni Mön (1899); hvergi eru fleiri sýnilegar minjar um Norðurlandabúa en þar. Þar er rúnarista sem hann les þannig: *Sandúlfur (eða Söndúlfur) hinn svarti reisti kross þenna eftir Arnbjörgu „kuinnu“ sína.* Bugge segir svo: „*kuinu* har vel snarere været udtalt *kuinnu* end *kuenu* eller *kuinu*. I alfald er det vel en Nydannelse efter pl. *kvinna*, *kvenna* og ikke fra Urtiden bevaret Form.“²⁶⁰ Það er því sennilega ekki alveg fráleitt að *kvinna* leynist í bandi í texta skrifara A þó hann skrifi í upphafi fimmtándu aldar.

Hér hafa verið færð nokkur rök fyrir því að forrit Magnúsar Þórhallssonar og skrifara A hafi ekki verið það sama og ljóst er að skrifari A ritaði ekki eftir Vatnshyrnu; þær fáu villur sem finna má í uppskriftum Árna (H og C), og gert er ráð fyrir sem hugsanlegum villum Magnúsar (leshátturinn ‘helggu’ er umdeilanlegur, depillinn gæti verið tilkominn með öðrum hætti en sem lengdarmerki) við uppskrift Vatnshyrnu, er ekki að finna í texta skrifara A. Það hversu ólíkur leshátturinn um *örnuna* eða *ernina* er og hvað ber í milli í frásögninni um Helgu og Þorstein er meðal þess sem þykir styðja það að A sé ekki skrifað eftir Vatnshyrnu. Mállýsingin og lesbrigðin sýna því þá niðurstöðu að Vatnshyrna og AM 564a 4to séu ekki skrifuð eftir sama forriti.

Samantekt

Niðurstaða samanburðar AM 564a 4to (A) vs AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C):

- A er ekki skrifað eftir Vatnshyrnu og Vatnshyrna ekki eftir A.
- Skrifarnir skrifa ekki eftir sama forriti.

ENN hafa textarnir ekki verið skoðaðir út frá efnislegu samhengi Vatnshyrnu og hvernig draumaþættirnir falla að því. Sú umfjöllun fer fram í næsta kafla. Að þeirri umræðu lokinni verður gerð grein fyrir niðurstöðum.²⁶¹

²⁶⁰ Sbr. Bugge 1899:235 (samræmt að nútímastafsetningu (vh)).

²⁶¹ Úsað er í viðauka 6 (Uppskriftir AM 555h 4to (h) og AM 564c 4to (c)) 7 (Uppskrift AM 564a 4to (a)) og 8 (Mállýsing handritanna) 7 og 8 en þeir tengjast kaflanum efnislega.

5.0 Vatnshyrna – Efnislegt samhengi

Í þessum kafla er ætlunin að skoða hvernig draumaþættirnir falla að skipulagi Vatnshyrnu og til þess þarf að skoða efni bókarinnar. Ættartölur Flóamanna sögu og Þórðar sögu hreðu vísuðu á Jón Hákonarson sem eiganda bókarinnar. Hér er ætlunin að skoða efnislegt samhengi bókarinnar út frá ættartölunum og athuga hvernig draumaþættirnir falla að því. Sumar sögur Vatnshyrnu gætu hafa fylgt fjölskyldunni lengur en aðrar eins og kemur fram í tveimur stórum rannsóknum á sögum bókarinnar. Þar um ræðir Eyrbyggju og Flóamanna sögu og ýmislegt gæti bent til þess að það eigi einnig við um draumaþættina.

Í niðurstöðum rannsóknar Perkins á sögunni (styttri gerð) telur hann merki þess að innan ættar Jóns Hákonarsonar hafi sagan verið til í tveimur afritum áður en Vatnshyrna var skrifuð og að afritin vísi hugsanlega til þess að faðir Jóns og afi hafi átt eintak af sögunni (sjá töflu 11). Í rannsókn sinni á Eyrbyggju gerir Scott, líkt og Perkins ráð fyrir tveimur afritum frá því frumriti sem sögugerðin er runnin frá. Bókaáhugi virðist því hafa verið í fjölskyldu Jóns.

Varðveislan vísar ekki einungis til bókaáhuga heldur og vinsælda sagnanna í fjölskyldu Jóns. Það er því áhugavert að skoða þetta samhengi aðeins nánar og hvernig draumaþættirnir falla að því. En áður en að til þess kemur kynnumst við Jóni Hákonarsyni örlítið nánar.

5.1 Bókamaðurinn - Jón Hákonarson

Vatnshyrna var skrifuð fyrir Jón Hákonarson í Víðidalstungu. Sögu hennar má rekja aftur til síðasta áratugar fjórtándu aldar. „Þá hafa efnaðir höfðingjar látið gera sér vönduð handrit með Íslendingasögum.“²⁶² Upplýsingar um bökagerðarmennina ligga yfirleitt ekki fyrir um bækur skrifanda á þessum tíma. Í formála *Flateyjarbókar* er Jóns getið sem eiganda hennar og greint er frá skrifurunum tveimur. Í Vatnshyrnu voru tvær sögur með ættartölum sem raktar eru fram til hans. Jón Hákonarson er því áberandi í bókum sínum. Stefán Karlsson hefur getað sýnt fram á með rökum að Magnús

²⁶² Vésteinn Ólason 1998:203.

Þórhallsson hafi verið skrifari draumaþáttanna í Vatnshyrnu og að líkindum allrar bókarinnar²⁶³ (sjá og kafli 2.2).

Sigurður Nordal gerir góða grein fyrir Jóni í formála að útgáfu Flateyjarbókar. Jón Hákonarson var fæddur 1350 og líklegt er talið að hann hafi dáið úr svartadauða rétt eftir 1400.²⁶⁴ Faðir hans var Hákon Gissurarson, sonur Gissurar galla. Sigurður hefur ráðið af máldögum og bréfum að synir Gissurar hafi verið tveir, Hákon og Magnús. Hákon, faðir Jóns, hafi verið eldri og búið að Auðunarstöðum en Magnús að Víðidalstungu eftir föður sinn. Þann „11. febrúar 1385 kaupir Jón Hákonarson Víðidalstungu og fleiri jarðir af Magnúsi Gissurarsyni, föðurbróður sínum ...“²⁶⁵

Víðidalstunga var höfuðból ættar Jóns og Sigurður Nordal telur að hann hafi viljað ná höfuðbólinu í sínar hendur. Jón var giftur Ingileif Árnadóttur en hún var dóttir Árna hirðstjóra (f.1315). Árni átti, að talið er, Grund í Eyjafirði. Ingileif var því af efnuðu fólk komin og telur Sigurður að Jón hafi auðgast við kvonfang sitt. Hugsanlegt er að hans mati, að Árni hafi verið bróðir Grundar-Helgu, móður Björns Jórsalafara. Sigurður dregur ályktanir af frásögnum í Flateyjarannál sem Jón tengist. Einnig er til bréf, sem staðfestir sölu Jóns á hálfrí Grund í Eyjafirði 1398, sem gæti og stutt þetta.²⁶⁶ „Þetta göfuga kvonfang og mægðir við stórmenni hefur aukið metorð og metnað Jóns Hákonarsonar.“²⁶⁷

Metnaður er sýnilega til staðar í bókagerð Jóns ef mið er tekið af Flateyjarbók. Hafi verið vandað til Vatnshyrnu með líkum hætti og til Flateyjarbókar hefur verið um fallega bók að ræða. Flateyjarbók er stærst allra íslenskra skinnbóka, 202 blöð, 29 kver með 3-9 blöðum í kveri. Blöð eru tvídálka og markað fyrir línum og dálkum. Presturinn Jón Þórðarson skrifaði bókina að mestu en Magnús prestur Þórhallsson skrifaði nokkur blöð hennar og lýsti hana alla með litdregnum upphafsstöfum. Þar má sjá sögustafi, stóra og smáa, með myndum af persónum, athöfnum eða atburðum sem frásögninni fylgja. Í hverjum staf eru notaðir þrír til fimm litir.²⁶⁸

²⁶³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:230-231.

²⁶⁴ Sbr. Sigurður Nordal 1944:x.

²⁶⁵ Sama heimild 1944:viii.

²⁶⁶ Sbr. sama heimild 1944:viii-ix.

²⁶⁷ Sama heimild 1944:ix.

²⁶⁸ <http://handrit.is/is/manuscript/view/GKS02-1005>.

Flateyjarbók verður ævinlega talin með merkustu handritum íslenskra bókmennta því í henni hefur varðveist mikið af merkilegu efni sem hvergi er annarsstaðar til. Ólafur Halldórsson telur að við gerð hennar hafi verið notuð fleiri forrit en koma að nokkru öðru íslensku handriti, eða 44. Þar sem Flateyjarbók var skrifuð hefur því verið völ á miklum bókakosti; miklu fleiri bókum en þeim sem komu við sögu við gerð hennar þó sumt hafi þar hugsanlega verið fengið að láni.²⁶⁹

Magnús Þórhallsson notaði Lögmannsannál síra Einars Hafliðasonar á Breiðabólsstað í Vesturhópi (f. 1307, d. 1393) sem heimild þegar hann skrifaði Flateyjarannál. Vinátta var með Einari og Jóni Hákonarsyni,²⁷⁰ og er það og álit Sigurðar Nordals að ...

Einar Hafliðason sé allra manna líklegastur til að hafa verið í ráðum með Jóni og skrifurum hans að finna og velja efni í Vatnshyrnu og Flateyjarbók, og má vel vera, að meira af efni þeirra en annállinn einn sé komið frá Breiðabólstað, því að þar hefur verið bókasafn, sem stóð á gömlum merg.²⁷¹

Einar Hafliðason samdi Lárentíusar sögu Hólabiskups. Hann var menntaður maður og hafði stundað nám erlendis.²⁷² Aðfanga hefur mátt leita á fleiri stöðum en á Breiðabólsstað og hefur Þingeyrarklaustur þar m.a. verið nefnt.²⁷³ Membr. Res. 5 (Vatnshyrna) var í arkarbroti²⁷⁴ líkt og Flateyjarbók og vel væri það hugsanlegt „að með Vatnshyrnu hefði Jón Hákonarson viljað koma sér upp Íslendingasagnahandriti sem væri Flateyjarbók samboðið að vöxtum og virðuleik“. Hvað væri þá meira við hæfi en að hafa þar, meðal efnis, sögur sem tengja mætti sögu fjölskyldunnar.

Varðveisla þeirra sagna sem voru í Vatnshyrnu er til vitnis um vinsældir þeirra í gegnum tíðina. Þó bækur hafi ekki verið almenningseign eða lestrarkunnáttu almenn, þá má gera ráð fyrir því að „kirkjustöðum og heimilum betri bænda haff[i]“ menn átt þess kost að heyra sögur lesnar hátt.²⁷⁵ Heimili Jóns Hákonarsonar í Víðidalstungu hefur að öllu samanlögdú talist til heimilis betri bænda og tilgangur bókagerðar hans sennilega

²⁶⁹ Sbr. Ólafur Halldórsson 1990:206.

²⁷⁰ Sbr. Sigurður Nordal 1944:xi-xii.

²⁷¹ Sama heimild 1944:xii.

²⁷² Sbr. sama heimild 1944:xi-xii.

²⁷³ Sbr. Sigurður Nordal 1944:xi; Ólafur Halldórsson 1990:207.

²⁷⁴ Stefán Karlsson 2000:354 (nmgr. 75).

²⁷⁵ Vésteinn Ólason 1998:204.

verið viðtækur. Hér verður þó staldrað við það hve sýnilegur Jón er í bókagerð sinni í gegnum ættartölur Flóamanna sögu og Þórðar sögu hreðu.²⁷⁶

5.2 Ættartölur Flóamanna sögu

Flóamanna saga hefur varðveist í tveimur gerðum. Styttri gerð hennar var í Vatnshyrnu en sú lengri í Gervi-Vatnshyrnu. Gerðirnar eru talðar runnar frá sama handriti en Richard Perkins gerði ítarlega rannsókn á sögunni og niðurstöðu hans má lýsa með líkaninu í töflu 11 sem tekur mið af einni af niðurstöðum hans og framsetningu Þórðars Vilmundarsonar á þeim í útgáfu sögunnar.²⁷⁷ Forrest S. Scott gerði einnig ítarlega rannsókn á Eyrbyggju og er niðurstaða hans með svipuðu móti²⁷⁸:

Tafla 11

Varðveisluslíkön Flóamanna sögu og Eyrbyggja sögu

Flóamanna saga	Eyrbyggja saga		
<u>*F²⁷⁹</u>			<u>*F</u>
<u>*X</u>	<u>*M</u>		<u>*X</u>
<u>*(X¹)</u>			<u>*X¹</u>
<u>*V</u>	<u>K</u>	<u>*Z</u>	<u>*V</u>
Á	ÁM	<u>*z</u>	Á
		J	ÁM

- Niðurstöður þeirra Perkins og Scotts í rannsóknum á Flóamanna sögu²⁸⁰ og Eyrbyggju.²⁸¹ Framsetning ættartrjáanna er einfölduð og aðeins er gerð grein fyrir því sem talið er skipta máli fyrir þessa umfjöllun. Af Melabók (*M) eru aðeins varðveitt tvö blöð af Flóamanna sögu og sjö blöð af Eyrbyggju. Af Flóamanna sögu eru varðveitt tvö brot á blöðum 4-5; af Eyrbyggju er varðveitt efni á blöðum 5-11. Scott gerir ekki sérstaka grein fyrir uppskriftum þeirra Ketils Jörundssonar og Jóns Gissurarsonar en segir þær náskyldar *V.²⁸²

²⁷⁶ Vatnshyrna var safnrit nú íslendingasaga og fjögurra íslendingaphátta. Sögur Vatnshyrnu eru ekki í ákveðinni tímaröð eins og þær birtast í bókaskránum. En ættartölurnar í Flóamanna sögu í upphafi bókar (sbr. bókaskrárnar) og í Broti af Þórðar sögu sýna viðleitni til að tengja textana ákveðnum tilgangi við samtíma skrifarans. Þann tilgang má hugsanlega fanga í eftirfarandi tilvitnunum en ættartölur höfðingja á miðöldum eru talðar hafa verið:

- ... valdatæki og voru jafnframt notaðar til að koma skipan á Söguna. (sbr. Úlfar Bragason 2010:107).
- ... og á það hefur verið bent að ritáðar hafi þær gegnt svipuðu hlutverki og fjölskyldualbúum nú á dögum, vakið minningar (sbr. Úlfar Bragason 2010:107).

Fyrri tilvitnunin víesar þá til hugsanlegs tilgangs út á við í ljósi ákveðinnar sérstöðu, en sú síðari til þess hvernig ættartölur, sögur og sagnir, geta hugsanlega átt rætur í sameiginlegum minningum þeirra sem tengdust þeim. Hér eru aðeins tök á að kanna þetta lítillega en efnið er einkar áhugavert.

²⁷⁷ Sbr. Perkins 1978:17; Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cxxxviii.

²⁷⁸ Sbr. Scott, S. 2003:17*.

²⁷⁹ *X, *(X¹) og *V (Vatnshyrna) eru talin hafa haft ættartölu fram til Jóns Hákonarsonar (sbr. Perkins 1978:50-51); ættartölurnar eru í uppskriftum þeirra Ásgeirs Jónssonar, Ketils Jörundssonar og Jóns Gissurarsonar.

²⁸⁰ Sbr. Perkins 1978:17; Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cxxxviii.

²⁸¹ Sbr. Scott, 2003:17*.

²⁸² Sbr. sama heimild:13*.

Bæði Perkins og Þórhallur gera ráð fyrir að *X¹ gæti hafa verið í tré Flóamanna sögu; Þórhallur nefnir þann möguleika í sinni niðurstöðu en sýnir hann ekki. Hér er því *X¹ haft innan sviga.

Tákn: *= glatað handrit; *V=Vatnshyrna (glötuð); Á=Uppskrift Ásgeirs Jónssonar; ÁM=leiðréttigar Árna Magnússonar í uppskrift Ketils Jörundssonar (Fló)/visur skr. ÁM í Eyrbyggju; K=uppskrift Ketils Jörundssonar; J=uppskrift Jóns Gissurarsonar.

Sömu skrifrar flokkast með uppskriftir á Flóamanna sögu og Eyrbyggja sögu. Þar eru í báðum tilfellum nefndir Ásgeir Jónsson, Ketill Jörundsson og Jón Gissurarson. Scott (Eyrbyggja) setur uppskriftir Ketils Jörundssonar og Jóns Gissurarsonar undir sama hatt, en gerir ekki sérstaka grein fyrir þeim líkt og Perkins gerir í Flóamanna sögu.²⁸³ Perkins telur hugsanlegt í útgáfu sinni að tvö og hugsanlega þrjú eintök af sögunni hafi verið gerð fyrir Jón Hákonarson eða ættmenn hans²⁸⁴.

Styttri gerð Flóamanna sögu og sú sem var í Vatnshyrnu er varðveitt í eftirritum. Af lengri gerðinni, þ.e. þeirri gerð sögunnar sem var í Gervi-Vatnshyrnu, eru aðeins varðveitt tvö skinnblöð úr AM 445b 4to; á því fyrra er efni 24. kafla (nær allt) og framan af 25. kafla og á því seinna eru sögulokin, kaflar 33-35. Til er uppskrift Einars Eyjólfssonar í AM 515 4to þar sem hann hafði fyrir sér fyrra skinnblaðið úr M og sögugerð styttri gerðarinnar (runnin frá forriti Vatnhyrnu, sjá töflu 11). Það er því bara efnið á þessum tveimur blöðum sem varðveist hefur af lengri gerðinni.

Í styttri gerð Flóamanna sögu eru ættir í upphafi bókar raktar aftur til Hundólfs jarls en aðalsöguhetjan í sögunni er Þorgils Örrabeinsstjúpur og hann er sá sem Jón Hákonarson rekur ættir sínar til í lok sögu. Þorgils var ekki landnámsmaður heldur borinn og barnfæddur hér á landi. Langa-langafí hans, Hallsteinn Atlason, er sagður hafa flúið ofríki Haralds konungs og numið land á Íslandi, „milli Rauðár ok Ölfusár upp allt til Fúlalækjar, Breiðamýri alla upp at Holtum, ok bjó at Stjörnusteinum“.²⁸⁵ Sagan greinir frá hetjulegri baráttu Þorgils Örrabeinsstjúps við menn og óblíða náttúru, m.a. á Grænlandi. Þorgils fer ávallt með sigur af hólmi, oftar en ekki, eftir ótrúlegar hrakningar. Í niðurlagi Flóamanna sögu í Vatnshyrnu er þess getið að:

Þorgils Örrabeinsstjúpr þótti inn mesti merkismaðr, vinfastr ok vel stilltr, þrautgóðr, djarfr ok þó stórráðr ef honum var í móti gert, boldi vel og karlmannliga stórar mannraunir. Frá honum er kominn mikill ættbogi.²⁸⁶

²⁸³ Fróðlegt væri það að skoða þetta nánar en umfangs vegna er hér ekki svigrúm til þess. Grein Más Jónssonar „Scribal inexactitude and scholarly misunderstanding: a contribution to the study of Vatnshyrna“ (1997 119-127) gæti hafa haft einhver áhrif.

²⁸⁴ Sbr. Perkins 1978:96-97.

²⁸⁵ Flóamanna saga 1991 (önnur útgáfa 2009):239.

²⁸⁶ Sama heimild:326.

Þarna er vísað til ættbogans sem endar hjá Jóni Hákonarsyni í lok sögu.²⁸⁷ Þorgils örrabeinsstjúpur er kominn frá Hundólfi jarli í sjötta lið. Eftirfarandi er ættrakning Flóamanna:²⁸⁸

Tafla 12

Niðjar Hundólfs Jarls

<u>Sölvör ~ Haraldur konungur gullskeggur</u>	<u>Atli jarl mjóvi</u>
<u>Þóra, ~ Hálfdan svarti</u>	<u>Þórður [dofni] ~ Þórunn Ásgeirs dóttir</u>
<u>Haraldur ungi</u>	<u>Þorgils Örrabeinsstjúpr ~ 1. Guðrún</u>
	<u>2. Þórey Þorvarðsdóttir</u>
	<u>3. Helga Þróoddsdóttir</u>
<u>Grímur glömmuður</u>	<u>Þórður</u>
<u>Illhugi</u>	<u>Jórunn</u>
<u>Ingjaldur</u>	
<u>Grímur</u>	<u>Eyvör</u>
<u>Einar</u>	<u>Þórhallur</u>
<u>Hallkatla</u>	<u>Borlákur biskup</u>
<u>Steinunn</u>	
<u>Herdís</u>	
<u>Björn</u>	<u>Jón</u>
<u>Gissur galli</u>	<u>Gissur</u>
<u>Hákon</u>	<u>Grímur</u>
<u>Jón</u>	<u>Guðlaugur</u>
	<u>Jörundur biskup²⁹¹</u>

- Ætt Flóamanna rakin frá Hundólfi jarli og fram til Jóns Hákonarsonar í Víðidalstungu.

Ættartalan endar hjá Jóni Hákonarsyni. Hugsanlega hefur þó saga Þorgils Örrabeinsstjúps upphaflega verið tengd öðrum höfðingja. Richard Perkins gerir ráð fyrir að frumgerð Flóamanna sögu megi rekja til Hauks lögmanns Erlendssonar.²⁹² Perkins sýnir fram á tengsl Hauks og Gissurar galla Björnssonar, afa Jóns Hákonarsonar og að ættir þeirra hafi legið saman. Hann nefnir til sögu Einar Grímsson (sjá töflu 13) sem var langalangafabróðir Hauks og frá honum er Gissur galli fimmtí maður í ættartölunni.

²⁸⁷ Ættartölur frá Grími glömmuði fram til Jóns Hákonarsonar eru taldar hafa verið í öllum varðveisittum handritum sögunnar og hafa verið í frumriti styttri gerðar hennar (*X) (sbr. Flóamanna saga 1991 (önnur útgáfa 2009):327).

²⁸⁸ Flóamanna saga *Íslenzk fornrit* XIII 1991 (önnur útgáfa 2009): 231, 239, 245-46, 248-49, 261, 268, 316, 326-327, ættartafla VI. Niðjar Hundólfs jarls.

²⁸⁹ Ketill Jörundsson leiðréttir nafnið úr „Hólmsteinn“ í „Hallsteinn“ í uppskrift sinni í AM 516 4to;1v. Í uppskrift Ásgeirs Jónssonar, AM 517 4to;1v, leiðréttir Árni Magnússon „Hallsteinn“ úr Hólmsteinn en upphaflega heitir hann Hólmsteinn í öllum handritum (sbr. *Íslenzk fornrit* XIII 1991:232 nmgr. 5); „Í Flóamanna sögu er Hásteinn ávallt nefndur Hallsteinn. Villan stafar sennilega frá Flóam. s. eða *Crymogæu Arngríms lærða*“ (*Íslenzk fornrit* I 1986:40 nmgr.).

²⁹⁰ Misremis gætir í ættartölunni í sögunni frá Oddi fram til Jörundar biskups en samkvæmt Biskupaættum var Oddur faðir Jóns en ekki Gissurar (sbr. Biskupa s 1938:10) (sbr. Flóamanna saga 1991 (önnur útgáfa 2009):327).

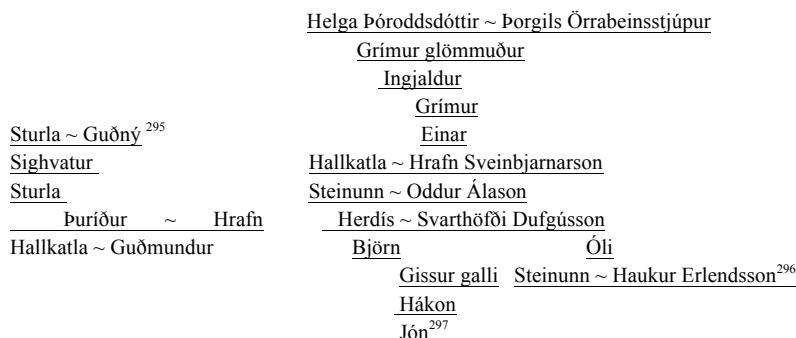
²⁹¹ Jörundur Þorsteinss. var biskup að Hólum 1267-1313, sbr. *Íslenzk fornrit* XIII 1991 (önnur útgáfa 2009):327 nmgr. 5.

²⁹² Sjá rannsókn Perkins á Flóamanna sögu, *Flóamanna saga, Gaulverjabær and Haukr Erlendsson* 1978.

Kona Hauks var Steinunn Áladóttir (Óladóttir) og voru þau, Gissur galli og hún, náskyld eða bræðrabörn. „Synir þeirra Svarthöfða og Herdísar voru Óli, tengdafaðir Hauks lögmanns Erlendssonar, og Björn. Sonur Bjarnar var Gissur galli ... Sonur hans var Hákon (f. 1324, d. 1381), en sonur hans Jón, fæddur 1350.“²⁹³ Það er því ekki ósennilegt að sagan hafi varðveist með líkum hætti og gerð var grein fyrir hér að framan (tafla 12). „Ef frumrit sögunnar endaði með því að ættir Flóamanna hefðu verið raktar til Hauks, hefði verið unnt að víkja ættrakningunni við með örfáum orðalagsbreytingum á þann veg, að síðastur yrði Jón Hákonarson talinn.“²⁹⁴ Ættir Hauks eru þó ekki raktar í Flóamanna sögu eins og tilvitnunin ber með sér.

Tafla 13

Ættartengsl Hauks Erlendssonar og Jóns Hákonarsonar

- Ættartengsl Hauks Erlendssonar og konu hans við fjölskyldu Jóns Hákonarsonar.

Í Hauksbók er ætt Hauks tvívegis rakin til Gríms glammaðar, sonar Helgu Þóroddsdóttur og Porgils Örrabeinsstjúps. „Ástæðan gæti verið sérstakur áhugi Hauks á forfeðrum Helgu“ en langalangamma Helgu var írsk konungsdóttir og Haukur var þekktur fyrir áhuga sinn á Írum. Pennan áhuga Hauks má víða merkja í Hauksbók auk þess áhuga sem hann hafði á Grænlandi. Það er því eftirtektarvert, að mati Perkins, að Porgils Örrabeinsstjúpur fer til beggja landa í Flóamanna sögu.²⁹⁸

Fræðimenn hafa talið sig merkja einkenni á fleiri sögum en Flóamanna sögu sem tengja megi Hauki Erlendssyni. Helgi Guðmundsson telur að Kjalnesinga saga beri mörg sömu einkenni og rit Hauks (t.d. Hauksbók); menntun og bókmenntasmekkur höfundar

²⁹³ Sigurður Nordal 1944:vi.

²⁹⁴ Perkins 1978:97.

²⁹⁵ Sbr. Landnámabók 1986:79.

²⁹⁶ Sbr. Landnámabók 1986:171; sjá Perkins 1978:96.

²⁹⁷ Sbr. Flóamanna saga 1991 (önnur útgáfa 2009):326-27.

²⁹⁸ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):clx.

og Hauks sé svipaður og hafi þeir líklega báðir verið tengdir Viðeyjarklaustri.²⁹⁹ Bæði í Viðey og að Helgafelli var Ágústínusarregla og greiður samgangur hefur verið á milli klastranna; sumir ábótarnir á Helgafelli voru áður bræður í Viðey.³⁰⁰ Að því er kemur fram í umfjöllun Þórhalls Vilmundarsonar um Bárðar sögu Snæfellsáss, má þar finna margt sameiginlegt með þeirri sögu og sögunum tveimur, Kjalnesinga sögu og Flóamanna sögu.

Af öðru efni Vatnshyrnu má hugsanlega greina ákveðinn þráð til Hauks frá draumum þeirra Stjörnu-Odda og Þorsteins Síðu-Hallssonar í Vatnshyrnu. Í Hauksbók er Stjörnu-Odda tala en fræðimenn eru ekki á einu máli um ritunartíma draums hans. Þórhallur Vilmundarson telur drög að honum fyrst færð í letur á síðari hluta tólfstu aldar. Það er einnig álit Vésteins Ólasonar en hann telur og líklegt að hann geti hafa verið ritaður á fjórtándu öld.³⁰¹ Gilli þræll í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar á ættir sínar að rekja til Kjarvals Írakonungs³⁰² og ættartalan sem slík samræmist fyrrnendum áhuga Hauks á Írum. Með svipuðum hætti og þessari viðleitni Hauks og vilja til að rekja ættir sínar og konu sinnar má ef til vill rekja þráð frá Hauki að sögu Króka-Refs en sagan tengist Gesti spaka. Gestur kemur og við Eyrbyggju og Laxdælu og Haukur getur rakið ættir sínar til Gests í gegnum móðurætt sína. Sögusviðið í Króka-Refs sögu er auk þess að hluta til á Grænlandi sem fræðimenn hafa nefnt meðal hugðarefna Hauks eins og fram er komið.

Tafla 14

Móðurætt Hauks Erlendssonar

Geirleifur á Barðaströnd

Oddleifur

Gestur hinn spaki

Þórey ~ Þorgils

Þórarinn

Jódís

Illugi

Birna

Eyvindur

Steingrímur

Helga

Jórunn

Haukur Erlendsson

- Móðurætt Hauks Erlendssonar rakin frá Geirleifi á Barðaströnd, sbr. *Hauksbók*.³⁰³

²⁹⁹ Sbr. Helgi Guðmundsson 1967:116-117; sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cvi.

³⁰⁰ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cvi.

³⁰¹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):ccxiv; Vésteinn Ólason 1993:159-160.

³⁰² Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):clx; Benedikt Þ. Benediktsson 1977:3.

³⁰³ Sbr. Landnáma, *Íslensk fornrit* I:173.

Perkins bendir á að auk frændseminnar sé ekki ólíklegt að þeir Haukur og Gissur hafi bundist vinaböndum.³⁰⁴ Þeir dvöldu báðir í Noregi um sama leyti og voru í samskiptum við konung. Haukur var fyrir þann tíma lögmaður hér á landi. Hann flutti síðan til Noregs um aldamótin 1300 og var búsettur þar eftir það, en hann átti einnig bústað hér á landi. Hann var í ríkisráði konungs og var meðal valdamikilla manna í Noregi. Við hann er kennd Hauksbók en bókina er hann talinn hafa skrifað hér á landi á árabilinu 1299-1310, að mestum hluta sjálfur.³⁰⁵ Ef sambandi þeirra Hauks og Gissurar galla hefur verið hártað með þeim hætti sem fræðimenn hafa leitt líkur að, þá gætu þau á sama hátt opinberað þá þræði sem virðast geta legið frá efni Vatnshyrnu til Hauks.

Vera Gissurar galla í Noregi gæti líka hafa haft áhrif á efni Vatnshyrnu. Gissur var fæddur 1269 og bjó í Víöidalstungu fram að dauða sínum, árið 1370, rúmlega tímaverður að aldri.³⁰⁶ Meðan á dvöl hans í Noregi stóð gerðist hann hirðmaður Noregskonungs og sendimaður hans. Um það er getið í Flateyjarannáli³⁰⁷ og hefur Magnús Þórhallsson þar stuðst við Lögmánnannál síra Einars Haflidasonar. Þar er sagt að Gissur hafi farið út til Noregs 1308 og árið eftir hafi hann verið hirðmaður Hákonar konungs. Í annálgrein við árið 1310 segir að Hákon hafi sent Gissur til Finnmerkur eftir skatti sem ekki hafði innheimst um margra ára skeið. Með skattinn kom Gissur til Noregs 1311. Gissur kom heim til Íslands, árið 1312, og fór aftur út 1315 og dvaldist erlendis nokkur misseri.³⁰⁸

Engar sögur eru til um dvöl Gissurar í Finnmörku. Bent hefur verið á að í sumum sögum Vatsnhyrnu (sbr. Vatnsdælu, Kjalnesinga sögu og Báðar sögu Snæfellsáss) og Flateyjarbók (Þáttur Odds Ófeigssonar, Sneglu-Halla þáttur og Helga þáttur Þórissonar) sé greint frá efni sem gæti tengst veru Gissurar með þar.³⁰⁹ Þar kemur Dofri jötunn við sögu, en hann fóstraði bæði Harald konung hárfagra og Bárð Snæfellsás.³¹⁰

Hér hefur verið vitnað í ýmsa fræðimenn og umfjallanir þeirra um það sem tengist

³⁰⁴ Sbr. Perkins 1978:60, 96-97.

³⁰⁵ Sbr. Óskar Guðmundsson 2001:76.

³⁰⁶ Sbr. Sigurður Nordal 1944:xi.

³⁰⁷ Annállinn var að mestu leyti skrifaður af Magnúsi Þórhallssyni.

³⁰⁸ Sbr. Hermann Pálsson 1997:47.

³⁰⁹ Sbr. Hermann Pálsson:54-55.

³¹⁰ Sbr. Hermann Pálsson 1997:47, 54. Frá því er og greint í Flóamanna sögu að „[s]jon Hálfdanar svarta ok Ragnhildar var Haraldr, er fyrst var kallaðr Dofrafóstri, þá Haraldur lúfa, en síðast inn Haraldr hárfagri.“ (Flóamanna saga 1991 (önnur útgáfa 2009):232) Í Bárðar sögu Snæfellsáss er m.a. sagt frá uppeldi Haralda: „efldi Dofri hann [þ.e. Harald] síðan til konungs yfir Noregi, eptir því sem segir <i> sögu Haralda konungs Dofrafóstra.“ (Bárðar saga Snæfellsáss 1991 (önnur útgáfa 2009):232).

sögum Vatnshyrnu. Út frá því hefur verið leitast við að tengja einstakar sögur ákveðnum mönnum í gegnum ættartengsl, sögur sem gætu verið frá þeim runnar með ýmsum hætti eða að áhugi gæti tengst upplifunum sem sögurnar veiti samhljóm. Varðveittar gerðir Flóamanna sögu eru ekki með ættartölu til Hauks en ef treysta má ættarskrám voru þeir Haukur Erlendsson og Gissur galli tengdir fjölskylduböndum, þeir voru báðir í Noregi á svipuðum tíma og út frá þessu hafa fræðimenn ályktað að þeir hafi einnig verið tengdir vinaböndum. Vissulega getur það hafa verið svo og ákveðin merki eru um það í því sem vitað er um lífshlaup þessara manna samanber framansagt. En sumt verður þó aðeins byggt á því sem hugsanlega var.

Áhugi Hauks á ætt sinni og uppruna hefur vart verið einsdæmi og fleiri en hann hafa hugsanlega getað rakið ættir sínar til Íra. Því skal fara varlega í að eyrnamerkja honum einum slíkan áhuga þar til frekari rök greinast. Hafa skal þó í huga að það sem hugsanlega var (innan marka og raka) getur orðið mikilvægur hlekkur í keðju þekkingar.

Það er Jón Hákonarson og hans nánustu sem vísa leið. Af Jóns bjó í Víðidalstungu öll uppvaxtarár Jóns; líflegt lífshlaup afans hefur vafalítið litað bókasmekk Jóns.

5.3 *Ættartölur Brots af Þórðar sögu hreðu*

5.3.1 Brot af Þórðar sögu og Jón Hákonarson

Þórðar saga hreðu er einnig til í tveimur gerðum, þ.e. „heilu sögunni“ og „brotinu“³¹¹ eins og meint sögugerð hennar í Vatnshyrnu er kölluð. Sögugerðin er þó aðeins þekkt af brotakennendum tilvitnunum Arngríms lærða í söguna og vísa þær til þess að um sögugerð „Brots af Þórðar sögu hreðu“ hafi verið að ræða í Vatnshyrnu.

Af „brotinu“ í Gervi-Vatnshyrnu (AM 564a 4to) hafa aðeins varðveist þrjú blöð sögunnar. Eins og rakið er í formála útgáfu „brotsins“ þá virðist söguefnið fengið úr ýmsum heimildum.³¹² Hugsanlegt er talið að um sameiginlegan kjarna sé að ræða sem báðar sögugerðir byggi á. Jóhannes Halldórsson telur erfitt að kveða úr um það hvort sá kjarni hafi aðeins verið til í munnmælum eða skráður einhvers staðar: „[m]isræmi

³¹¹ Og hér verður þessari aðgreiningu haldið; um sögugerðina verður rætt sem „brotið“ en einnig í samræmi við titil í útgáfu sem Brot af Þórðar sögu hreðu.

³¹² Sbr. Jóhannes Halldórsson 1959 (önnur útgáfa 2007):xlivi-li.

sagnanna bendir til þess, að ekki hafi báðir höfundarnir haft þann ritaða sögukjarna undir höndum.³¹³ Samband sögugerða Þórðar sögu hreðu er því ólíkt sambandi sögugerða Flóamanna sögu, Vatnsdælu og Eyrbyggju í Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu þar sem báðar sögugerðir eru taldar runnar frá sama handriti.

Í upphafi „brotsins“ er ætt Hrólfs Upplendingakonungs í Bergi rakin fram til Þórðar hreðu Þórðarsonar. Þórður átti enga afkomendur og þráðurinn er tekinn upp aftur í niðurlagi sögu og þar er það bróðurdóttir hans og Einar Þveræingur sem taka við og frá þeim eru ættir raktar fram til Jóns Hákonarsonar og Ingileifar Árnadóttur konu hans. Taflan, sem hér fer á eftir, er þrískipt:

Tafla 15

Ættir Þórðar hreðu Þórðarsonar a) og b) főðurætt, c) móðurætt³¹⁴

a) Föðurætt Þórðar hreðu Þórðarsonar

Aett Hrólfs í Bergi³¹⁵ Upplendingakonungs

Sölgí konungur

Böðvar konungur

Kaun³¹⁶

Pórir konungur svíri³¹⁷

Ónar konungur

Arnar hyrna

Porleifur hvalaskúfur

Áslákur Bifrukári

Böðvar snæþrima

Ketill Hörða-Kári (sjá og b)

Porleifur miðlungur

Þórður hreða eldri

Klyppur hersir

Steingrímur

Eyjólfur

Sigriður

Þórður hreða yngri

Guðrún (sjá töflu 16)

▪ Ætt frá Katli Hörða-Kára er rakin áfram í b). Ætt frá Guðrúnu Klyppsdóttur er rakin í töflu 16.

b) Föðurætt Þórðar hreðu Þórðarsonar frh.

Ketill Hörða-Kári

Ölmóðr inn gamli

Þórður hreða eldri

Þóra

Úlfliðótur

Porleifur spaki

Ögmundur

Þórólfur skjálgur

Erlingur á Sóla

Áskell Fitjaskalli

Sveinn bryggjufóttur

Bergþór bukkur

Sveinn

▪ Nánustu afkomendur Ketils Hörða-Kára. Barna Þórðar hreðu eldri er getið í a).³¹⁸

³¹³ Sbr. sama heimild:liii.

³¹⁴ Sbr. Brot af Þórðar sögur hreðu (önnur útgáfa 2007):229-230, 233, 246-247.

³¹⁵ Í Flateyjarbók er sagt frá því, „að Hrólfur í Bergi, sonur þeirra Svaða jötuns norðan af Dofrum, hafi numið burt Gói Porradóttur og gengið að eiga hana (Flateyjarbók I 22, 220), en i Hauksb. Landnámu (266.kap.) er Hrólfur sagður sonur þeirra Svása jötuns norðan af Dofrum ...“ (*Íslenzk fornrit XIV* 1959 (önnur útgáfa 2007):229).

³¹⁶ „Kaun“ er sleppt í 564a 4to (sbr. *Íslenzk fornrit XIV* 1959 (önnur útgáfa 2007):229 (nmgr. 2)).

³¹⁷ Í *Landnámu* hefur Þórir konungur ekki viðurnefni (sbr. *Íslenzk fornrit XIV* 1959 (önnur útgáfa 2007): 229 (nmgr.3)).

c) Móðurætt Þórðar hreðu Þórðarsonar

Haraldur hilditönn
Hrærekur slöngvanbaugi,
Þórólfur váganef
Vémundur jarðlokars
Helga

- Ættalala Helgu Vémundardóttur jarðlokars, móður Þórðar hreðu Þórðarsonar.³¹⁸

Flest af því fólk, sem frá er greint í ættartölum sagnanna, kemur aðeins fyrir í svipinn. Nöfn þess eru nefnd en koma svo ekki við sögu meir. Út frá ættartölum sagnanna tveggja má sjá að þær ná saman í legg Jóns Hákonarsonar þar sem Hallkatla og Hrafn Sveinbjarnarson eigast og svo áfram þar sem Oddur, sonur Ála hins auðga, fær Steinunnar dóttur Hrafns og Hallkötlu. Á þessum stað koma og saman ættir Steinunnar Óladóttur (eiginkonu Hauks Erlendssonar) og Gissurar galla sem fyrr greinir. Talan í Flóamanna sögu er mun minni í sniðum en talan í „Broti af Þórðar sögu hreðu“ enda eru í „brotinu“ raktir tveir leggir í ættartolu Jóns og leggur til konu hans, og eru þeir raktir frá þeim Guðrúnu Klyppsdóttur og Einari Þveræingi og þremur dætrum þeirra. Ein þeirra, Hallfríður, giftist Snorra goða Þorgrímssyni.

Tafla 16

Ættir Jóns Hákonarsonar og Ingileifar Árnadóttur

Guðrún Klyppsdóttir ~* Einar Þveræingur *(~, þ.e í hjónabandi með)

Hallfríður Einarsdóttir ~ Snorri goði Þorgríms

1) Halldór

Guðrún ~ Kjartan Ásgeirsson
Þorvaldur
Ingiríður ~ Guðlaugur Þórðarson
Vigdís ~ Oddur Þorvarðarson
Ali hinn auðgi
Oddur³¹⁹
Herdís
Björn
Gissur galli
Hákon
Jón

2) Jórunn Einarsdóttir (Þveræings) ~ Þorkell Geitisson

Ragnheiður ~ Loftur Þórarinsson Loftssonar hins gamla af Eyrum
Þuríður ~ Þórður Klængsson Örnólfssonar, Þórlófssonar; móðir Þórðar var Hallgríma Þorbjarnardóttir Eiríkssonar úr Guðdöllum
Margrét ~ Bárður hinn sarti úr Selárdal
Sveinbjörn
Hrafn

³¹⁸ Sbr. Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (önnur útgáfa 2007):229.

³¹⁹ Sbr. Brot af Þórðar sögu hreðu (önnur útgáfa 2007):233.

³²⁰ Hér vantaði nafn Odds föður Herdisar í handritið (sbr. Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (önnur útgáfa 2007):247, nmgr.2).

<u>Steinunn</u>
Herdís
Bjarni
<u>Gissur galli</u>
Hákon
Jón

3) Valgerður Einarsdóttir (Þveræings) ~ Grímur Oddason

<u>Hallbera</u>
<u>Markús lógsögumaður</u>
<u>Böðvar</u>
<u>Guðný ~ Hvamm-Sturla</u>
Sighvatur
<u>Þórður kakali</u>
<u>Kolbeinn</u>
<u>Þórður</u>
<u>Árni</u>
Ingileif

- Ættartölur Jóns Hákonarsonar og Ingileifar Árnadóttur. Eins og hér má sjá rekur Jón ættir sínar bæði til 1) Halldórs Snorrasonar og 2) Jórunnar Einarsdóttur móðursystur Halldórs en tala konu hans er í sögunni aðeins rakin til 3) Valgerðar Einarsdóttur. Ættir Ingileifar má einnig rekja til Halldórs þó það sé ekki gert í Þórðar sögu.³²¹

Í ættartölunum, frá Guðrúnu Klyppsdóttur og Einari Þveræingi, má sjá margar merkar persónur 11. og 12. aldar sem tengjast þeim hjónum, Jóni Hákonarsyni og Ingileif Árnadóttur, ættarböndum. Hallfríður, dóttir Einars Þveræings, var þriðja kona Snorra goða Þorgrímssonar. Snorri er aðalpersóna Eyrbyggju og Laxdælu. Einn sona þeirra, Hallfríðar og Snorra, var Halldór. Í lokakafla Eyrbyggju er vitnað til Halldórs með eftirfarandi hætti: „Halldórr var gófgastr sona Snorra goða; hann bjó í Hjarðarholti í Laxárdal; frá honum eru komnir Sturlungar ok Vatnsfirðingar.“³²² Þetta er áhugavert þar sem það er bara í Íslendingasögunum sem Vatnsfirðingar (og Ásbirningar einnig) eru kallaðir ætt.³²³

Á Íslandi að fornu var skyldleiki einkum rakinna í frængörðum, eins og meðal annars kemur fram í ákvæðum Grágásar um erfðir, framfærsluskyldu, vígsakaraðild og vígsbætur. En jafnframt finnst tilhneiting til að rekja föðurætt fremur en móður, og þá er komið nokkurt efni í stofnættir.³²⁴

Tuttugu sinnum kemur það fyrir í Sturlungu að orðið „Vatnsfirðingar“ sé notað um tiltekna menn sem bjuggu í Vatnsfirði þegar sagan gerðist. Þeir voru „að vísu jafnan af þeirri ætt sem við köllum Vatnsfirðinga.“³²⁵ Það er þó ljóst þar sem vitnað er til Jórunnar

³²¹ Börn þeirra Guðrúnar Klyppsdótur og Einars Þveræings eru talin: Járnskeggi, Klyppur, Þorleifur og Áslákur, Halldóra, Hallfríður, Helga, Jórunn, Valgerður og Vigdís. Einungis er getið um börn þeirra Hallfríðar, Helgu, Jórunnar og Valgerðar. (Helga var gift Ljóti syni Halls af Síðu. Dóttir þeirra var Guðrún, móðir Hallberu, móður Þorgils Oddasonar) (sbr. Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (ónnur útgáfa 2007): 247).

³²² Eyrbyggja saga 1935:182.

³²³ Sbr. Gunnar Karlsson 1994:313.

³²⁴ Gunnar Karlsson 1994:308.

³²⁵ Sama heimild:310.

Hafliðadóttur, sem sögð er móðursystir þeirra Vatnsfirðinga, að um ákveðna menn er að ræða en ekki ætt, þar sem hún er varla móðursystir ættarinnar.³²⁶ Í þau skipti sem vísað er til Vatnsfirðinga í Sturlungu er „helst að sjá að heitið sé viðurnefni einstakra manna fremur en ættarheiti.“³²⁷ Í Íslendingasögunum er aftur á móti litið á Vatnsfirðinga sem nafngreinda ætt og kemur það fram bæði í Eyrbyggju og Laxdælu.

Í „Ættartölum“ Sturlungu eru „teknir ýmsir útúrdúrar, í framættir ættfeðranna, í framættir kvenna sem giftust inn í ættirnar og til afkomenda í kvenlegg. Ættartölurnar eru því ekki heimildir um nafngreindar eða hreinar stofnættir.“³²⁸ Ættartölurnar í Vatnshyrnu eru það ekki heldur en þær sýna frændgarð sem skiptir máli í ákveðnu og áhugaverðu samhengi.

Sá sem skrifaði niðurlagskaflann í Eyrbyggju telur upp ættir sem raktar eru til barna Snorra goða. Fyrir utan Sturlunga og Vatnsfirðinga sem sagðir eru komnir frá Halldóri Snorrasyni, þá nefnir höfundur kaflans Gilsbekkinga sem rekja má frá Þórdísi Snorradóttur og Bolla Bollasyni; frá Þorsteini Snorrasyni eru Ásbirningar og Ballæringar frá Þorleifi Snorrasyni. Að auki er mikil ætt og göfug komin frá Þorgrími sviða Snorrasyni og frá Þuríði Snorradóttur og Hafliða Mássyni er einnig komin mikil ætt.³²⁹ Þarna eru ættir að hluta til nafnkenndar og greint er frá því hvaða hópar standi að baki þeim, ólíkt því sem sem nefnt er hér að framan að gert sé í Sturlungu. Við lestur Eyrbyggju er þessi kafli því sérstakur og áhugaverður og þegar höfð er hliðsjón af Vatnshyrnu í heild, og sérstaklega með tilliti til ættartalna til Snorra í Þórðar sögu hreðu; kaflinn varðar þar á vissan hátt leið milli Eyrbyggju og Þórðar sögu.

Hér er þó ljóst að þessi kafli hefur ekki verið skrifaður sérstaklega í Vatnshyrnu.
³³⁰ Kaflann er að finna í öðrum gerðum sögunnar, sbr. 9.10. Aug. 4to í Wolfenbüttel og í sögugerð Eyrbyggju (Melabók; AM 445b 4to (M)) í Gervi-Vatnshyrnu. Í Gervi-Vatnshyrnu er efni um ævi Snorra þar fyrir aftan sem í útgáfu Eyrbyggju er nefnt „Viðbætur“ „Ævi Snorra goða“. Þar er getið um konur Snorra og börn og helstu atburði í lífi hans. Einar Ólafur Sveinsson telur frásögnina í „Viðbæti“ ekki part úr sögu, heldur sé

³²⁶ Sbr. sama heimild:310.

³²⁷ Gunnar Karlsson 1994:311.

³²⁸ Sbr. sama heimild:313.

³²⁹ Sbr Eyrbyggja saga, 1935 (ljósprint 1985):181-183.

³³⁰ Varðveisstarr gerðir Eyrbyggju höfðu allar þennan kafla (sjá Íslensk fornrit IV 1935 (ljósprint 1985):180-184 (neðanmál).

þar „mikilsverður efniðviður í sögu“.³³¹ Upphaflega eru Eyrbyggja í Vatnshyrnu og Melabók (445b (Gervi-Vatnshyrnu)), í rannsókn Scotts á Eyrbyggju, taldar runnar frá sama handriti, *C,³³² en „Viðbætir“ um ævi Snorra er ekki með í Vatnshyrnuuppskriftinni. Sá kafli fylgir bara Melabókargerð sögunnar.

Tafla 17

Eyrbyggja

*x

<u>E G W</u>	<u>^{*B}</u>	<u>M *A</u>	<u>^{*C}</u>
		Z	<u>^{*A¹}</u>
			<u>*R (Vatnshyrna)</u>

- Hluti af ættartré Eyrbyggju, sbr. rannsókn Scotts. W=9.10. Aug. 4to í Wolfenbüttel M=Melabók, *R=Vatnshyrna.³³³

Scott gerir ráð fyrir að Eyrbyggja í Melabók sé komin beint frá *C en Eyrbyggja í Vatnshyrnu í gegnum *A og *A¹.

Út frá „brotinu“ og tilvitnunum Arngríms lærða í Vatnshyrnu í *Crymogæu* má ætla, líkt og af texta „heilu sögunnar“, að sagan fjalli að miklu leyti um Þórð hreðu og afrek hans en af þessu efni er ekki mikill texti varðveittur í „brotinu“; fyrir eyðuna í „brotinu“ er Þórður í Noregi en eftir hana er þar komið sögu að honum er nauðugur einn kostur að yfirgefa Miðfjörð. Samkvæmt „heilu sögunni“ sest hann að í Miðfirði fullbyggðum og á í stöðugum ófriði við höfðingja svæðisins, Miðfjarðar-Skeggja, og fleiri merka menn víðar um land. Þórður er hetja í „heilu sögunni“; hetja sem ávallt hefur sigur. Hann elur upp Eið, son Miðfjarðar-Skeggja, og með þeim Þórði og Eiði tekst ævarandi vinátta. Vinátta þeirra Eiðs og Þórðar er til staðar í „brotinu“; þar er og hetjan Þórður.³³⁴

Ættartölurnar í sögunni tengast þessum tveimur mönnum og eru raktar frá Þórði hreðu í gegnum bróðurdóttur hans og Einar Þveræing til Jóns Hákonarsonar og Ingileifar Árnadóttur sem rakið hefur verið. Hér að framan var staldrað við það hve áberandi Jón er í bókarskrifum sínum. Ættartölunum hefur fylgt ættarmetnaður og ættarhyggja í anda þeirra útúrdúra sem vitnað var til hér að framan í Ættartöllum Sturlungu.

³³¹ Matthías Þórðarson 1935:xii-xiii.

³³² Sbr. Scott, S. 2003:17*; Scott gerir ráð fyrir að M sé komið beint frá *C en Vatnshyrna í gegnum *A og *A¹.

³³³ Sbr. Scott, S. 2003:17*.

³³⁴ Sjá Jóhannes Halldórsson 1959 (önnur útgáfa 2007):xxxix-lvii.

Við skoðum næst ætt Þorsteins böllóts í Broti af Þórðar sögu.

5.3.2 Brot af Þórðar sögu og Þorsteinn böllóttur

Ættartala Þorsteins böllóts, er ábóti var á Helgafelli frá 1345 til dauðadags 1353,³³⁵ er rakin í Broti af Þórðar sögu, á undan ættartölu þeirra Ingileifar og Jóns. Þorsteinn böllóttur var sonur Mela-Snorra, lögmanns og fræðimanns.

Tafla 18

Þorsteinn böllóttur - föðurætt

(Miðfjarðar-Skeggj) Eiður Skeggjason þórhallur		Steinn	Eiður	Þorgeir	Oddný
Skeggi ~ Guðrún Þorkelsdóttir	Brandssonar, Þorgrímssonar, Kjallakssonar hins gamla		Eiður		
Úlfur ~ Helga Eyjólfssdóttir	Snorrasonar goða	Halldór,	þorleikur,	þórarna	þórhallur ~ Hallbjörg Hafþórsd.
Snorri Eyjólfur	Sigurður Sumarliði	þórdur	Einar	Hallbera	
			~ Þorm.	~ Loftur	
			Lýtingsson	þorgrímsson	
			Lýtingur		
					~ Árni son Víga-Gunnars
					Geirlaug ~ Högni auðgi í Bæ
					Snjólaug ~ Þórður prestur Böðvarsson
					Böðvar í Bæ
					Þorleifur í Görðum
					Markús á Melum
					Mela-Snorri ~ Helga Ketilsd.
Þorsteinn böllóttur ábóti á Helgafelli (d.1353)					

- Föðurætt Þorsteins böllóts rakin frá Eiði Skeggjasoni.³³⁶

Hvergi annars staðar en í Þórðar sögu hreðu er gerð slík grein fyrir niðjum Eiðs Skeggjasonar, en þeir bræður Böðvar í Bæ, Þorleifur í Görðum og Markús á Melum, afi Þorsteins, koma mikið við sögu á Sturlungaöld, og viðbót við það sem þekkt er um ættir Eiðs, er líklega komin úr Melabók Landnámu.³³⁷ Föðurætt sína gat Þorsteinn einnig rakið til Halldórs Snorrasonar (Snorra goða) samkvæmt sömu heimild.³³⁸ Móðurætt hans má reyndar rekja á sömu slóðir eða til Bolla Bollasonar og Þórdísar Snorradóttur.³³⁹ Í Eyrbyggju segir svo um þau: „Snorri goði gipti Þórdísi, dóttur sína, Bolla Bollasyni, ok eru frá þeim komnir Gilsbekkingar.“³⁴⁰ Þeir feðgar, Þorsteinn böllóttur og Mela-Snorri faðir hans, eru taldir hafa sett saman Melabók Landnámu en í Melabók eru raktar ættir frá mörgum landnámsmönnum til Hallberu Snorradóttur, ömmu Þorsteins í föðurætt, og til Helgu Ketilsdóttur, móður hans. Talan í „brotinu“ sýnir aðeins töluna frá Eiði en

³³⁵ Sbr. Hermann Pálsson 1967:72.

³³⁶ Sbr. Brot af Þórðar sögu hreðu 1959:245-46.

³³⁷ Brot af Þórðar sögu hreðu 1959 (önnur útgáfa 2007):246, nmgr. I.; hugsanlega upplýsingar úr Melabók Landnámu (Þórðarbók) (sbr. Landnámbók 1986:214).

³³⁸ Sbr. Landnámbók 1986:124-25.

³³⁹ Sbr. Eyrbyggja saga 1935:III b.

³⁴⁰ Eyrbyggja saga 1935:181.

hugsanlega gæti sagan hafa verið með Melabók Landnámu í bók.

Ættartala Þorsteins bölló�ts í Broti af Þórðar sögu hreðu sýnir að líkindum, að sagan hafi upphaflega verið skrifuð fyrir hann. Hún gæti einnig á ákveðnum tíma í þróun sögunnar hafa verið tileinkuð honum með líkum hætti og hún var síðar skrifuð fyrir Jón Hákonarson og Ingileif Árnadóttur konu hans og/eða tileinkuð þeim. Sögugerðin gæti hafa þróast með svipuðum hætti og Konrad Maurer hefur leitast við að rekja; hann gerir ráð fyrir frumsögu frá miðri fjortándu öld sem síðan hafi verið aukin efni úr Melabók, m.a. um kvonfang Eiðs og niðjatal hans til Þorsteins bölló�ts. Síðan hafi, í það minnsta, ættartölu fram til Jóns Hákonarsonar og konu hans verið bætt við.³⁴¹ Miðað við framansagt þykir það ekki ólíklegt að þannig geti þetta hafa verið. Maurer gerir reyndar ráð fyrir að kafla úr Laxdælu hafi verið bætt við um leið og ættartölu Jóns Hákonarsonar. Það gæti verið svo í Gervi-Vatnshyrnu en þörfin fyrir kaflann hefur ekki verið til staðar í Vatnshyrnu þar sem Laxdæla er meðal sagna. Það er því spurning hvort Laxdælukaflinn og ættartalan til Þorsteins bölló�ts hafi verið með þegar Vatnshyrna var skrifuð upp? Hér skortir hins vegar allt efni til að svara þeirri spurningu.

Tengsl Þorsteins og Melabókar Landnámu, og ættartala hans í Þórðar sögu hreðu í Gervi-Vatnshyrnu, beina athygli að honum og því efni sem gæti tengst honum þar. Ef gert er ráð fyrir að Melabók Landnámu og Brot af Þórðar sögu hreðu hafi verið saman á bók, má ef til vill hugsa sér Eyrbyggju þar líka þar sem niðurlagskaflinn gæti tengst öðru efni bókarinnar. Ef Eyrbyggja hefði verið í slíkri bók gæti sú gerð sögunnar hafa verið forrit sögugerðanna í M og *A, þ.e. *C, samkvæmt töflu 17.

Fyrir þessum vangaveltum um Eyrbyggju eru þó ekki sömu forsendur og taldar eru geta hafa verið milli Eyrbyggju og Brots af Þórðar sögu hreðu Jóns Hákonarsonar, þar sem um hugsanlegt ákall milli sagnanna gæti verið að ræða. Þar er engu líkara en ættartala Jóns Hákonarsonar í „brotinu“ kallist á við greinargerðina um Snorra og barnatal hans í Eyrbyggju. Þetta ákall virðist vanta í ættartölu frá Eiði Skeggjasyni sem rakin er fram til Þorsteins bölló�ts. Þar er enga beina tengingu milli þessara tveggja sagna að finna í ættartölu Eiðs eða barnatali Snorra.

³⁴¹ Sbr. Jóhannes Halldórsson 1959 (önnur útgáfa 2007):xlix-1.

Hér hefur verið fjallað um efni Vatnshyrnu út frá ramma ættartalnanna og talið er að greina megi ákveðna heildarhugsun í vali sagna; í Vatnshyrnu eru sögur sem vissulega tengjast fjölskyldunni í Víðidalstungu ættarböndum (Flóamanna saga og Þórðar saga hreðu) og sögur sem m.a. gætu hafa notið vinsælda innan hennar á persónulegum nótum, s.s. sögur úr norðrinu sem gætu vísað til veru afa Gissurar þar. Ef Flóamanna saga hefur verið fyrsta saga Vatnshyrnu, eins og heimildir greina frá (sjá bókaskrár í töflu 1), má sjá í hliðstæðum bókanna tveggja og út frá efnisröðun í þeim, mun markvissari ritstjórn í gerð Vatnshyrnu. Ef gert er ráð fyrir Þórðar sögu hreðu aftast í bókinni, mynduðu ættartölurnar heild um efni hennar og athygli væri dregin að niðurlagskaflanum í Eyrbyggju. Það er líklegt að Þórðar saga hafi tapast aftan af Vatnshyrnu en um það er engin vissa. Uppröðun efnis í Gervi-Vatnshyrnu er einnig umdeilanleg.

En hvernig falla draumaþættirnir að þessu samhengi?

5.4 Draumapættir Vatnshyrnu og efnislegt samhengi

Í Vatnshyrnu voru fjórir Íslendingaþættir: Stjörnu-Odda draumur,³⁴² Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. Þetta eru stuttar, sjálfstæðar frásagnir sem í bókmenntalegri flokkun falla undir Íslendingaþætti. Þeir eru þó ólíkir flestum þeim þáttum sem þar falla undir og ekki hluti af heild með sama hætti og sýnt hefur verið að þættir konungasagnahandritsins Morkinskinnu séu.³⁴³

Þættirnir gerast á Íslandi, sögupersónur eru fáar og frásögnin einföld. Í einfaldri túlkun má í þeim finna gamansemi (Stjörnu-Odda draumur), boðskap til eftirbreytni (Bergbúa þáttur) og/eða dæmisögur (Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar, Stjörnu-Odda draumur). Persónur þáttanna eru ýmist frá söguöld eða þjóðveldisöld.

Það sem hér þykir áhugavert og einkennandi fyrir draumaþættina þrjá er að þar bregður fyrir athyglisverðum persónum sem fræðimenn hafa fundið stað á söguöld og þjóðveldisöld en þessar persónur eru þó ekki í aðalhlutverki í þáttunum; oftast birtast þær aðeins í svip með því að nafn þeirra er nefnt.

³⁴² Stjörnu-Odda draumur er aðeins í Vatnshyrnuuppskrift Árrna Magnússonar (AM 555h 4to).

³⁴³ Sbr. Ármann Jakobsson 2011:xl-1.

Þó þættirnir séu flestir án ættartalna þá má hugsanlega horfa á þessar þöglu aukapersónur í víðara samhengi og líta til þess að frásögnin gæti vísað til tengsla sem löngu eru horfin. Skoðað verður hvort tengja megi ættartölur Flóamanna sögu og Þórðar sögu hreðu þeim persónum sem bregður fyrir í þáttunum og hvernig ritaðar ættartölur gætu hugsanlega gengt svipuðu hlutveki og fjölskyldualbúum; þær tengja frásagnir hugsanlega böndum og koma skipan á varðveislu þeirra. Slíkt getur falist í því að þegar nafn er nefnt, kalli það fram myndir og minningar líkt og þegar albúmi er flett.³⁴⁴ Sögur varðveitast þannig sem lifandi eða skráðir minnisvakar og tengsl geta búið í nöfnum og tengst atburðum eða landsvæðum í sögu fjölskyldunnar. Efni tengt Dofra jötni og sögur af Sönum eða Finnum hefur að líkindum minnt fólkid í Víðidalstungu á veru Gissurar galla í Finnmörk.

Við byrjum á að kynnast Bergbúa þætti og síðan hinum þáttunum tveimur, hvorum á eftir öðrum. Greint verður frá efni þáttarins og hugmyndum manna um hann og hvernig hann gæti hugsanlega fallið að meintu samhengi bókarinnar með aukapersónurnar í fyrirrúmi.

5.4.1 Bergbúa þáttur

Hallmundarkviða er meginefni Bergbúa þáttar. Gerð þáttarins í Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu hefur two lausamálskafla á undan og eftir kviðunni (sjá kafla 3.1.1). Þetta er kviða í tólf flokkum eða vísum sem lagðar eru í munn bergbúa eða öllu fremur bergrisans Hallmundar sem kviðan er kennd við. Í kviðunni er sagt frá eldgosi sem menn telja að hafi gosið á tíundu öld. Fræðimenn eru ekki á einu máli um hvenær kviðan sé ort og í umfjöllun Þórhalls Vilmundarsonar í útgáfu á Bergbúa þætti kemur fram að almennt telji fræðimenn hana orta á 12. eða 13. öld.³⁴⁵

Í athyglisverðri grein Páls Bergþórssonar í Morgunblaðinu þann 25. mars 2006 (bls. 8-9) fjallar hann um Hallmundarkviðu. Hann telur að flest „bendi til þess að kviðan lýsi því þegar Hallmundarhraun rann úr Langjökli á tíundu öld, en rúmmál þess er um það bil helmingur af rúmmáli Skaftárelabrauna eða Eldgjárhrauna.“ Hans skoðun er sú að kviðan hafi verið samin af samtímagamanni þar sem „innlifun skáldsins [er] svo mikil að atburðirnir hljóta að hafa verið í fersku minni þess eða í það minnsta heimildarmanna

³⁴⁴ Sbr. Úlfar Bragason 2010:106-107.

³⁴⁵ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):ccv.

þess. Lýsingarnar eru trúverðugar og mjög sértækar á köflum. Þess vegna er líklegt að Hallmundarkviða hafi verið ort í heiðni á tíundu öld og af manni sem hafði aðgang að heimildum um jarðeldinn frá fyrstu hendi.“

Lausamálskaflinn sem umlykur kviðuna er saminn miklu síðar. Um það eru þeir Páll og Þórhallur sammála. Í inngangi að útgáfu þáttarins segir Þórhallur það ljóst að höfundur sé „fáfróður um þær byggðir, þar sem hann segir kvæðið hafa verið flutt (í ónefndum helli), og fer rangt með staðhætti (segir, að Djúpifjörður gangi af Kollafirði), og hann kann nær engin deili á sögupersónunum.“³⁴⁶ Það að sá sem skrifar söguna kann lítil deili á sögupersónunum gerir Hallstein goða, sem þrælana átti, enn forvitnilegri í þætti sem þessum. Það gæti verið vísbending um að efnið væri viðbót og að sá sem skrifar telji vettvang sögunnar vera á söguslóðum Hallsteins goða Þórólfssonar og þrátt fyrir það að staðhættir séu honum óljósir er honum í mun að koma Hallsteini að.

Útdráttur³⁴⁷

Bergbúa þáttur fjallar um kirkjuferð Þórðar bónða í Djúpafirði og vinnumanns hans en Djúpifjörður er „fyrir vestan Hallsteinsnes, sem kennt er við þann Hallstein, er þrælana átti, þá er kallaðir voru Hallsteinsþrælar.“ Þórður og vinnumaður hans lenda í vondu veðri og leita skjóls í helli nokkrum sem þeir vissu ekki af á þessum slóðum og höfðust þeir við í hellinum næturlangt. Um nóttina heyrdu þeir kveðinn tólf vísnar flokk.³⁴⁸ Sá sem kvað reyndist vera jötunninn Hallmundur og kemur nafn hans fram í niðurlagi fyrsta erindis. Í fyrri hluta kvæðisins lýsir hann eldgosi í jöklí og í 6. vísu boðar hann heimslit (ekki óskylد lýsingum Völuspár á Ragnarökum og Merlinusspár og Harmsólar á dómsdegi³⁴⁹). Í síðari hluta fjallar jötunninn um viðureign sína og annarra jötna við Þór.

Í kveðinu er þess krafist af þeim, sem á það hlýði, að þeir muni kvæðið, að viðlögðum dauða sínum ella, en kvæðið var þrítekið um nóttina. Þórður mundi vísurnar allar og virðist líta á þær sem víti til varnaðar því byggð sína færði hann. Vinnumaður hans mundi eigi og dó hann „innan jafnlengdar“. Hellinn fundu menn aldrei.

Í kvæðinu eru varnaðarorð og Þórður hlítir þeim og flytur byggð sína. Ef sögusviðið er hellir í Hallmundarhrauni er merkilegt að Þórður skuli flytja byggð sína; hann býr í raun víðs fjarri Hallmundarhrauni þar sem heimili hans er samkvæmt sögunni, í Austur-Barðastrandasýslu eða þar um kring. Hallmundur eða eldstöðvarnar sem lýst er í kviðunni, ættu því ekki að ógna tilveru hans.

Ef til hefur verið munnmælasögn sem Bergbúa þáttur í Vatnshyrnu byggir á, er hér talið líklegt að þar hafi sögusviðið verið lítt afmarkað. Sú sögugerð sem fjallað er um í

³⁴⁶ Sama heimild 1991 (önnur útgáfa 2009):ccxi.

³⁴⁷ Efni dregið saman úr Berbúa þætti 1991:441-450.

³⁴⁸ Vísurnar eru ekki kveðnar í draumi en minna á draumvísur því síðasta vísuorðið er jafnan tvítekið (sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv).

³⁴⁹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv.

viðauka, sem styttri gerð (sjá viðauka 4 (bls.131-135)), þykir ekki líklegur undanfari Vatnshyrnugerðarinnar; sögusviðið er þar einnig á Vestfjörðum.

Hallsteini, goða á Hallsteinsnesi, bregður aðeins fyrir í svip í þættinum og þar er hann kynntur sem sé Hallsteinn sem þrælana átti. Í Eyrbyggju má fá tengingu við þessa frásögn en þar er sagt er frá ætt Hallsteins og uppruna og hvar hann nam land. Hallsteinn var afabróðir Snorra goða en í Eyrbyggju er svo sagt um landnám hans að „Hallsteini Þórólfssyni þótti lítilmannligt at þiggja land at fóður sínum, ok fór hann vestr yfir Breiðafjörð ok nam þar land ok bjó á Hallsteinsnesi.“³⁵⁰

Hallsteinn kemur einnig lítillega við sögu Laxdælu og þar er hans getið eins og í Bergbúa þætti, sem Hallsteins sem þrælana átti. Í neðanmálgrein í útgáfu Eyrbyggju er talið líklegt að um þræla Hallsteins hljóti að hafa gengið sögur þar sem þeirra er víða getið, m.a. í Gull-Þóris sögu, Bergbúa þætti og Landnámu og jafnan eins og þeir hafi verið alþekktir að því er þar segir. Í Gull-Þóris sögu er ekkert að finna um þræla Hallsteins en um Hallstein er fjallað í sögunni. Í Landnámu er greint frá því að Hallsteinn hafi haft þrælana í Svefneyjum við saltgerð, þrælana hafi hann tekið eftir að hafa herjað á Skotland.³⁵¹ Síðari tíma þjóðsaga (frá 19. öld) hermir að Hallsteinn hafi reiðst þrælum sínum, þegar hann kom að þeim sofandi í stað þess að vera að vinna, og látið hengja þá. Eyjarnar hafi síðan verið kallaðar Svefneyjar.³⁵² Það er því aðeins í Laxdæla sögu og Bergbúa þætti sem tengingin milli Hallsteins og þrælanna er með fyrrgreindum hætti þó vissulega komi Hallsteinn við fleiri sögur. Af framansögðu má ráða að Hallsteinn hafi getað verið þjóðþekkt persóna og um hann hafa getað gengið sögur. Lesendur Vatnshyrnu hafa þó mátt kenna hann í Eyrbyggju og Laxdælu.

Eftirfarandi er brot úr ættartölu Hallsteins goða:

Tafla 19

Ætt Hallsteins goða		Hallsteinn goði ~
<u>Pólfur Mostraskegg</u>		<u>Ósk Þorsteinsdóttir rauðs</u>
<u>Þorsteinn þorskabítur</u>		
<u>~ Þóra Ólafsdóttir feilans</u>		
<u>Börkur digri</u>	<u>Þorgrímur goði ~ Þórdís Súrsdóttir</u>	
	<u>Snorri goði</u>	

- Brot úr ættartölu Hallsteins goða en frá honum og landnámi hans er greint í Eyrbyggju.³⁵³

³⁵⁰ Eyrbyggja saga 1935:11.

³⁵¹ Landnátabók 1986:164.

³⁵² Sbr. Eyrbyggja saga 1935:136 (nmgr. 1); Jón Árnason 2003:89-90.

³⁵³ Sbr. sama heimild 1935:Ættarskrár: I. Þórsnesingar (eftir Landn. Eyrb.), IV. Hvammverjar (eftir Landn. o. fl.).

5.4.2 Kumlbúa þáttur

Kumlbúa þáttur kemur fyrst fyrir undir því nafni í útgáfu Guðbrands Vigfússonar á þættinum 1860. Í handritum er hann oftast kallaður „*Páttur af Porsteini Porvarðssyni* eða *Draumur Porsteins Porvarðssonar*.“³⁵⁴ Þorsteinn Þorvarðsson var mágur Þorfinns Þorgeirssonar ábóta að því er fram kemur í þættinum en Þorfinnur var ábóti á Helgafelli 1188-1216.³⁵⁵ Það að Þorfinns er getið í þættinum telur Þórhallur Vilmundarson benda til þess að þátturinn sé ritaður í Helgafellsklaustri, hugsanlega í lok 13. aldar og er hann þar sammála Guðbrandi Vigfússyni.³⁵⁶

Útdráttur³⁵⁷

*Porsteinn Þorvarðsson fann kuml í dalverpi einu á Hamarlandi á Reykjanesi við Breiðafjörð. Þar í voru mannsbein og sverð sem Porsteinn hafði heim með sér. Um nóttina vitjaði kumlbúinn hans í svefni og kvað dróttkvæða vísu og krafðist þess að fá sverðið sitt aftur en því hafnaði Þorsteinn í dróttkvæðinni vísu sem hann kvað í draumnum. Málið leystist þar með. Þorsteinn Þorvarðsson var mágur Þorfinns Þorgeirssonar ábóta á Helgafelli og átti hann vingott við Steinþoru konu Höskulds mágsefnis og átti með henni eitt barn.*³⁵⁸

Þorfinnur er nefndur í Kumlbúa þætti en efni þáttarins tengist honum ekki að öðru leyti en því að söguhetjan er mágur hans. Þorsteinn Þorvarðsson er seinni maður Helgu Þorgeirs dóttur, systur hans, en Þorsteinn „fiflðisk at Steinþoru konu Höskulds mágsefnis; hann átti við henni barn eitt.“³⁵⁹

Fjölskyldudramað er þó ekki umfjöllunarefnið í þættinum en það gæti vel hafa verið ein af fjölskyldusögunum í „albúminu“ þar sem fyrri maður Helgu var Birningur Steinarsson en frá skilnaði þeirra Birnings og Helgu er sagt í 28. kafla Sturlu sögu.³⁶⁰ Birningur var sonur Hallfríðar Birningsdóttur, Halldórssonar, Snorrasonar goða og Hallfríðar Einarsdóttur Þveræings. Birningur er því í nærfjölskyldu Snorra goða líkt og Hallsteinn sem þrælana átti. Birningur er ekki nefndur á nafn í þættinum. Í útgáfu

³⁵⁴ Þórhallur Vilmundarson 1991:ccxi.

³⁵⁵ Sbr. Sama heimild 1991:ccxi.

³⁵⁶ Sbr. Sama heimild 1991:ccxi; sjá einnig Hermann Pálsson 1967:138-139.

³⁵⁷ Efni dregið saman úr Kumlbúa þætti 1991 (önnur útgáfa 2009):453-455.

³⁵⁸ Um þau Steinþoru og Höskuld mágsefni er ekkert vitað. Það að Höskuldur skuli vera mágsefni, þ.e. hugsanlegur mágur Þorsteins Þorvarðarsonar gæti skýrst af því að hann hafi verið bróðir þeirra Þorfinns og Helgu. Afi Helgu Þorgeirs dóttur og Þorfinns ábóta Þorgeirssonar var Höskuldur læknir svo e.t.v. hafa þau, Helga og Þorfinnur, átt bróður sem hét Höskuldur eftir afa sínum og Sölvör þá verið kona hans (sjá töflu 12).

³⁵⁹ Sbr. Kumlbúa þáttur 1991:453.

³⁶⁰ Sbr. *Íslensk fornrit* XIII 1991 (önnur útgáfa 2009):453.

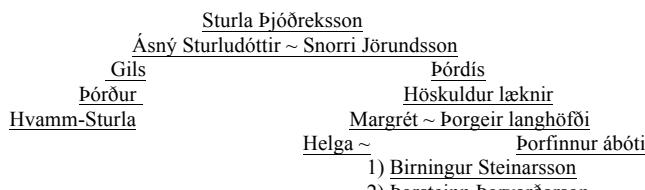
þáttarins er getið um skilnað Birnings og Helgu í neðanmáli en ekkert er vitað hver þau Steinvör og Höskuldur mágsefni voru.³⁶¹

Afi þeirra Þorfinns og Helgu var Höskuldur læknir svo hugsanlegt er að þau hafi átt bróður með því nafni sem hafi þá verið tilvonandi mágur Þorsteins (Höskuldur mágsefni). Um slíkt geta heimildir ekki og í þættinum er ekkert sem bendir til þess að þau Þorsteinn og Helga hafi verið í tilhugalífinu. Þar af leiðandi er varla hægt að tala um Höskuld sem mágsefni á þessum forsendum. Á þetta er þó bent og í töflunni hér á eftir (liður a)) er nánasti leggur í ætt þeirra Helgu og Þorfinöns ábóta rakinn. Taflan sýnir einnig að Þorfinnur og Helga eru fjórmennningar við Sturlunga svo þræðir gætu legið til þeirra úr ættartölunum án þess að langt þurfí að rekja. Í töflu 20 er einnig rakinn leggur Birnings Steinarssonar til Snorra goða og Hallfríðar (liður b).

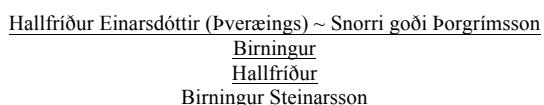
Tafla 20

Ætt Helgu og Þorfinns ábóta

a)³⁶²

b)³⁶³

- Tengsl úr Kumlbúa þætti sem sýna tengsl Helgu og Þorfinns ábóta við Sturlunga annars vegar; hins vegar eru hér dregin upp tengslin milli Birnings og Helgu.

Þar sem Þorfinnur Þorgeirsson var ábóti á Helgafelli, þykir líklegt að frásögnin vísi þangað með einhverjum hætti.

5.4.3 Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar

Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar greinir frá ævilokum Þorsteins en í sögu hans skipa draumar mikið rúm og í þeim kemur fram sú forspá að Þorsteinn muni falla fyrir þræls hendi. Saga Þorsteins er talin vera samin á 14. öld.³⁶⁴

³⁶¹ Viðleitni til að finna þau Höskuld og Steinvöru skilaði engum árangri.

³⁶² Sbr. Einar Ólafur Sveinsson 1935:livi („sjá Laxd., 78. kap. og Ættarskrá IV“), Kumlbúa þáttur 1991 (önnur útgáfa 2009):453 (nmgr.2).

³⁶³ Sbr. Eyrbyggja saga 1935:VI, Ættir frá Snorra goða c) (eftir Eyrb., Landn., Sturl. o. fl.).

Útdráttur³⁶⁵

Porstein, son Halls á Síðu, dreymdi fyrir daglátum þrjár nætur í röð. Til hans komu þrjár konur, þrjár nætur í röð, og á hverri nótta báru þær honum skilaboð sem þær skiptust á að koma á framfæri og ávallt í bundnu máli. Skilaboðin voru á þá lund að Gilli þræll Porsteins ætlaði að vega hann en Porsteinn hafði látið vana Gilla. Draumakonurnar ráðlöögðu Porsteini að finna þrælinn og drepa hann. Dagana á eftir leituðu Þorsteinn og Ingveldur kona hans að þrælnum en hann fannst ekki. Priðju og síðstu nóttna komu þær enn allar og voru grátandi og töldu að nú væri ekki á góðu von. Pessa nót kom Gilli Porsteini að óvörum og drap hann. Þrællinn náðist og létt Ingveldur drepa hann. En Gilli þessi var sonur Þaðguðs Gillasonar, Bjaðakssonar, Kjarvalssonar konungs af Írlandi.³⁶⁶

Helga Einarsdóttir Þveræings giftist Ljóti, syni Halls af Síðu, þ.e. bróður þess Þorsteins sem frásögnin fjallar um. Þessi frásögn fellur því vel að ættarsamhenginu. Það er einnig athyglisvert hve nákvæmlega þrællinn er ættfærður í lok þáttar, en Gilli er tengdur Helga magra Eyjólfssyni og Helgi var sonur Raförtu Kjarvalsdóttur Írakonungs. Kjarval Írakonungur var því afi Helga en langa-langafí Gilla. Helgi var giftur Þórunni hyrnu, dóttur Ketils flatnefs og nam land í Eyjafirði.

Tafla 21

Ættartengsl í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar

a)

Helga ~ Ljótur sonur Halls á Síðu

Guðrún

Hallbera ~ Þorgils Oddason

- Helga var dóttir Einars Þveræings og Guðrúnar Klyppsdóttur.³⁶⁷

b)

Kjarvalur Írakonungur

Rafarta ~ Eyyindur

Puriður ~ Þorsteinn rauður

Helgi magri ~ Þórunn hyrna

Bjaðak

Gilli

Jaðguð

Gilli þæll

- Ætt Gilli þræls rakin til Kjarvals Írakonungs.³⁶⁸

Eins og áður hefur verið nefnt hafa fræðimenn fjallað um áhuga Hauks Erlendssonar á Írum.³⁶⁹ Vissulega getur svo hafa verið en þetta er aðeins dregið af líkum.

³⁶⁴ Sbr. Vésteinn Ólason 1993:111.

³⁶⁵ Efni dregið saman úr Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar 1950:323-26.

³⁶⁶ Gilli þræll og Helgi magri eiga því báðir ættir að rekja til Kjarvals Írakonungs en hann var afi Helga magra.

³⁶⁷ Sbr. Brot af Pórðar sögu hreðu 1959:247.

³⁶⁸ Sbr. Laxdæla saga 1934:4; Eyrbyggja saga 1935:3; Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar 1950:326.

³⁶⁹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):clx; Benedikt P. Benediktsson 1977:3.

5.5 *Draumabættirnir, Vatnshyrna og ábótarnir á Helgafelli*

Í umfjölluninni um draumaþættina fengu aukapersónur þeirra aðalhlutverk; Hallsteinn sem þrælana átti, Þorfinnur ábóti, þau Steinvör og Höskuldur mágsefni, sem engin deili fundust á og athygli vakt hve nákvæmlega þrællinn Gilli var ættfærður í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar. Þetta eru persónur sem eiga innkomu í þættina um stund en hafa engin áhrif á framvinduna, fyrir utan Gilla þræl. Þær gætu eigi að síður komið af stað ákveðnum hughrifum. Hugsanlega hafa ekki allar þessar persónur verið með upphaflega heldur verið bætt við og þá ekki endilega í tengslum við Jón Hákonarson. Það gæti átt við um Hallstein sem þrælana átti og Þorfinn ábóta svo dæmi séu tekin.

Þættirnir falla prýðilega að efni bókarinnar í heild og gætu tengst sögum Vatnshyrnu (og Gervi-Vatnshyrnu) með ýmsum hætti. Aukapersónurnar gæti mátt rekja til ættartalnanna með einhverjum hætti eins og að framan er rakið en einnig til einstakra sagna, sbr. að Hallsteins er getið í Eyrbyggju og Laxdælu. Ýmsa þræði gæti mátt rekja til Hauks Erlendssonar en þá má aðeins leiða að líkum. Áhugaverð tengsl virðist hægt að rekja að Helgafelli og ábótarnir sem því samhengi tengjast eru einkar áhugaverðir.

Margar sögur Vatnshyrnu eru upphaflega taldar skrifaðar í Helgafellsklaustri á Snæfellsnesi.³⁷⁰ Sögusvið Bárðar sögu tengist Snæfellsnesi og líklegt er að sagan sé þar skrifuð.³⁷¹ Á Helgafelli bjó Snorri goði Þorgrímsson og síðar Guðrún Ósvífursdóttir. Helgafell er því hluti af sögusviði Eyrbyggju og Laxdælu. Á Helgafelli voru þeir grafnir Ósvífur, faðir Guðrúnar og Gestur Oddleifsson frændi hennar, og í Kumlbúa þætti er nefndur Þorfinnur Þorgeirsson er ábóti var á Helgafelli (1187-1216).

ENN frekari athygli er dregin að Helgafelli í tengslum við nafn Þorsteins bölló�ts. Í Broti af Þórðar sögu hreðu er ættartala hans; sagan gæti hafa verið helguð honum með ákveðnum hætti þegar ættartala hans var skrifuð inn í söguna fyrir eða eftir dauða hans, en sagan er talin skrifuð um eða eftir miðja 14. öld. Þorsteinn böllóttur lést 1353.³⁷²

Ef rétt er að Magnús Þórhallsson hafi verið munkur á Helgafelli þá gæti efni sem hann þekkti hafa ratað í Vatnshyrnu. Um það hvort hann var á Helgafelli áður en hann kom til starfa fyrir Jón Hákonarson er lítið vitað en Stefán Karlsson segir hann koma við

³⁷⁰ Sjá *Íslenzk fornrit*: Kumlbúa þáttur, Báðar saga Snæfellsáss, Eyrbyggja, Laxdæla, Króka-Refs saga, Þórðar saga hreðu ...

³⁷¹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):xcviii-clx; Hermann Pálsson 1967:138-141.

³⁷² Sbr. Jóhannes Halldórsson 1959 (önnur útgáfa 2007):l.

tvö bréf Helgafellsklausturs, vorið 1397.³⁷³ Einhverjar sagnanna gætu einnig hafa verið fengnar að láni, t.d. á Breiðabólsstað eða í Þingeyrarklaustri. Vísbendingar varðveislunnar benda til þess að af sögum Vatnshyrnu hafi í það minnsta sögur Flóamanna, Eyrbyggja og Vatnsdæla verið í bókaskáp Jóns Hákonarsonar, auk draumaþáttanna (í þessu tilliti sjá einnig töflu 2). Að öllu samanlöögðu virðast bækur Jóns Hákonarsonar hafi notið góðs af sagnagerð sem hugsanlega má rekja að Helgafelli.

Hvað efnivið bókanna varðar þá vísa ættartölurnar í bókum Jóns annars vegar í bókaskápinn í Víðidalstungu og hins vegar til Helgafells. Draumaþættir Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu virðast geta fallið að efnisheild beggja bóka með svipuðum hætti. Flóamanna saga, Eyrbyggja, Vatnsdæla, Bárðar saga og Þórðar saga hreðu eru í báðum bókum og tengslin við Helgafell eru sterkt í Gervi-Vatnshyrnu þar sem finna má ættartölu Þorsteins bölló�ts og Melabók í sömu bók.

Með þessu má segja að rannsóknarsprungarnar tvær hafi náð saman og næst sé að setja fram líkan sem lýsir skyldleika draumaþáttanna. Að baki þeirrar niðurstöðu má segja að tekist hafi að sameina upplýsingar sem byggja á textafræðilegum samanburði þáttanna, efnisheildinni og merkjum úr varðveislunni.

5.6 Varðveislan og heildarsamhengið

Sameiginlegt efni Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu er sögurnar Eyrbyggja, Vatnsdæla og Flóamanna, draumaþættirnir og sögur þeirra Þórðar hreðu („brotið“) og Bárðar Snæfellsáss. Síðastnefndu sögurnar hafa varðveist ólíkt sögunum þremur og draumaþáttunum og samkvæmt upplýsingum úr varðveislunni falla þær ekki að niðurstöðum rannsóknar Perkins (og Scotts).

Sögurnar þrjár eru í sitthvorri sögugerðinni í bókunum tveimur. Í niðurstöðum Perkins á varðveislu Flóamanna sögu gerir hann auk Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu ráð fyrir *Z systur Vatnshyrnu. Frá *Z í gegnum *z er uppskrift Jóns Gissurarsonar komin. Ein systirin enn var til staðar í uppskriftum Flóamanna sögu, þ.e. uppskrift Ketils Jörundssonar. Vatnshyrnusystur og Gervi-Vatnshyrna eiga svo allar sína uppskrift á Eyrbyggju og það eiga þær einnig allar fyrir utan Ketil á Vatnsdælu en uppskrift Ketils á henni er glötuð.

³⁷³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:354.

Samkvæmt niðurstöðum samanburðar þáttanna í 4. kafla kom í ljós að þrátt fyrir að sögugerð draumaþáttanna í bókunum tveimur væri sú sama þá leiddi samanburðurinn ekki til þeirrar niðurstöðu að gera mætti ráð fyrir að skyldleikinn næði innsta hring. Uppskrift Jóns Gissurarsonar á draumaþáttunum (165m) er greinilega skyldari uppskrift Árna Magnússonar (H, C) eftir Vatnshyrnu en þáttunum í 564a 4to (A). Hún greindi sig þó jafnframt frá H og C með þeim hætti að talið er að hún sé ekki runnin frá Vatnshyrnu eins og Þórhallur Vilmundarson telur.³⁷⁴ Staða uppskriftanna gæti því fallið að því mynstri sem varðveisla sagnanna þriggja virðist búa yfir. Hér eru uppskriftir eftir Vatnshyrnu, texti Gervi-Vatnshyrnu á þáttunum og texti Jóns Gissurarsonar sem er fremur skyldur Vatnshyrnutextanum en textanum í Gervi-Vatnshyrnu, nokkuð áþekk staða og í flokkun sagnanna þriggja þó hér sé um sömu sögugerðina að ræða.

Sá munur sem greinist í gegnum ættartölurnar á niðurröðun efnis í bókunum tveimur og í gegnum varðveislu sagnanna bendir til þess að ekki hafi verið höfð náin samvinna við gerð þeirra. Hér má og gefa því gaum að í uppskrift Árna Magnússonar í 555h (H) er Stjörnu-Odda draumur á undan Bergbúa þætti en í 564a (A) er þar Þórðar saga hreðu. Hugsa má það að skrifari 564a (A) hefði einnig skrifað Stjörnu-Odda draum hefði Vatnhyrna verið forrit hans.

Það er því talið að hægt sé að lýsa varðveislu draumaþáttanna með eftirfarandi hætti:

Textatengsl í draumaþáttum Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu

		*D
	*X	A
	*V	*Z
H, C		*z

- *D=glatað forrit *X og A; *X=forrit Vatnshyrnu og *Z (glötuð); *V=Vatnshyrna (glötuð); *Z=glötuð systir Vatnshyrnu; A=AM 564a 4to; H, C=uppskriftir Árna Magnússonar (AM 555h 4to, AM 564c 4to) eftir Vatnshyrnu; 165m=uppskrift Jóns Gissurarsonar.

Þær fjórar uppskriftir sem Jón Gissurason hefur skrifað og hafa verið flokkaðar með uppskriftum í „fjölskyldu“ Vatnshyrnu falla að líkindum allar að þessum niðurstöðum. Vatnsdæla hefur þó ekki fengið viðlíka rannsókn og Flóamanna saga og Eyrbyggja en flokkun uppskrifta útgáfunnar gefur vísrendingu um að hún gæti einnig fallið að þessum niðurstöðum. Líkaninu svipar til þess líkans sem dregið var upp af niðurstöðum Perkins á

³⁷⁴ Sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv.

Flóamanna sögu. Hér er þó aðeins hafður einn milliliður líkt og Þórhallur Vilmundarson hefur í sinni útfærslu á niðurstöðum Perkins.

6.0 Niðurstöður og lokaorð

Í þessari ritgerð hefur verið fjallað um samband draumaþáttanna í Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu. Í inngangi voru settar fram tvær rannsóknarsprungar:

- c) Hvert er samband draumaþáttu Vatnshyrnu í meintum uppskriftum Árna Magnússonar í AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C), og AM 564a 4to (A)?
- d) Hvernig falla draumaþættirnir að heildarsamhengi Vatnshyrnu?

Í upphafi annars kafla var fjallað um sögu Vatnshyrnu og gerð grein fyrir rannsóknum fræðimanna sem hefur að miklu leyti tekist að rekja sögu hennar frá Víðidalstungu að Vatnshorni og þaðan til Kaupmannahafnar þar sem hún eyðilagðist í eldi 1728. Flestar sögur Vatnshyrnu varðveittust í uppskriftum Árna Magnússonar og Ásgeirs Jónssonar. Í síðari hluta kaflans var tekist á við ákveðið misræmi sem fram kemur og varðar innihald Vatnshyrnu. Í seinni rannsóknarsprungunni var gert ráð fyrir því að efnislegt samhengi Vatnshyrnu sé skoðað og því var leitast við að þetta þann grunn upplýsinga sem þegar er til staðar.

Innihald Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu

Vatnshyrna Skrá Árna Magnússonar	Vatnshyrna Skrá Háskókasafns	Vatnshyrna Crym. og Gronl.	Gervi-Vatnshyrna Rannsókn McKinnells
Flóamanna saga (AM 517 4to) Laxdæla saga (ÍB 225 4to) Hænsa-Póris saga (AM 501 4to) Vatnsdæla saga (AM 559 4to) Eyrbyggja saga (AM 448 4to) Kjalnesinga saga (AM 503 4to) Króka-Refs saga Stjórnú-Odda draumur (AM 555h 4to) Bergbúa þáttur (AM 555h 4to, AM 564c 4to) Tvar draumavitranir [Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar] ³⁷⁵ (AM 564c 4to)	Flóamanna saga Laxdæla saga Hænsa-Póris saga Vatnsdæla saga Eyrbyggja saga Kjalnesinga saga Króka-Refs saga	Kjalnesinga saga Eyrbyggja saga Laxdæla saga Flóamanna saga Eyrbyggja saga Króka-Refs saga Bárðar saga Snæfellsáss Þórðar saga hreðu *Beinar tilvitn. Arngríms í Vatnshyrnu eru í Kjaln. s. Bárðar s. Snæfellsáss og Þórðar s. hreðu	Melabók Landnámu (AM 445b 4to) Vatnsdæla saga (AM 445b 4to) Flóamanna saga (AM 445b 4to) Eyrbyggja saga (AM 445b 4to) Bárðar saga (AM 564a 4to (A)) Þórðar saga hreðu (AM 564a 4to (A)) Draumaþættir (AM 564a 4to (A)) Gísla saga (445c) Víga-Glúms saga (445c) Víga-Glúms saga (AM 564a 4to (A)) Harðar saga (AM 564a 4to (A))

- Upplistun efnis er byggð á bókaskrám og rannsóknum fræðimanna. Breiðletraðar eru titlar þeirra sagna sem Arngrímur vitnar beint í.

Ákveðið misræmi má hér sjá í skráningum á innihaldi Vatnshyrnu milli bókaskrár sem Árni Magnússon gerði yfir bækur í safni Resens, skrá Háskólabóksafnsins í Kaupmannahöfn yfir sama efni og upplýsinga úr Crymogæu um efni bókarinnar:

³⁷⁵ Stefán Karlsson telur að um sé að ræða Kumlbúa þátt og Draum Þorsteins Síðu-Hallssonar, en þeir þættir eru báðir draumavitranir (sbr. 2000:339).

3. Skráin úr Háskólabókasafninu getur ekki um þættina.
4. Hvorug skráin getur um Bárðar sögu Snæfellsáss eða Þórðar sögu hreðu en Arngrímur vitnar í báðar sögur³⁷⁶ auk Kjalnesinga sögu (en hennar er getið í skránum).

Í skrá Háksólabókasafnsins vantar því þættina en það má hugsanlega skýra með nafnleysi þeirra í miðaldahandritum; þeir eru til dæmis nafnlausir í AM 564a 4to (A).

Fræðimenn gera almennt ráð fyrir sögum þeirra Þórðar og Bárðar í Vatnshyrnu. Ýmsar skýringar hafa verið lagðar fram og ályktað út frá þeim. Hér var þess freistað að bera saman brot úr beinum tilvitnunum Arngríms Jónssonar lærða í Vatnshyrnu við brot í uppskrift skrifara AM 564a 4to (A). Þar sem hugsanlegt er að gera ráð fyrir tveimur handritum frá síðari hluta 14. aldar, sem bæði gætu hafa verið í eigu Jóns Hákonarsonar og með svipað efnisinnihald, er þá ekki möguleiki að Arngrímur lærði hafi haft Gervi-Vatnshyrna undir höndum þegar hann notaði Bárðar sögu Snæfellsáss og Þórðar sögu hreðu í tilvitnunum sínum, í stað þess að gera ráð fyrir að einmitt þær sögur hafi tapast úr Vatnshyrnu á 17. öld?

Til að fá hugmynd um vinnubrögð Arngríms var bein tilvitnun hans í Kjalnesingesögu borin saman við brot úr uppskriftum þeirra Ketils Jörundssonar og Ásgeirs Jónssonar en Ásgeir er talinn skrifa eftir Vatnshyrnu og uppskrift Ketils er leiðrétt af Árna Magnússyni. Niðurstaðan þótti gefa hugmynd um vinnubrögð Arngríms og samanburður Þórðar sögu leiddi til þess að upp frá því eru Þórðar saga hreðu og Bárðar saga taldar tilheyra Vatnshyrnu.

Samanburður brotanna úr Kjalnesinga sögu leiddi einnig í ljós að tilefni er til að ætla að hugmyndir Máss Jónssonar, er varða þann textafræðilega vafa sem hann telur leika á því að texti Ásgeirs sé skrifaður eftir Vatnshyrnu, eigi við nokkur rök að styðjast.

Þriðji og fjórði kafli geyma textasamanburðinn. Í þriðja kafla voru textar varðveisitra handrita flokkaðir eftir völdum lesbrigðum og sú niðurstaða fengin að engin önnur varðveitt handrit en þau sem hér um ræðir, AM 555h 4to (H), AM 564c (C) (uppskriftir Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu) og AM 564a 4to (A) (Gervi-Vatnshyrna), væru skrifuð eftir forriti/forritum þeirra.

³⁷⁶ „Af Vatnshyrnutexta Bárðar sögu eru varðveittar örfáar línum úr 1. kap. í Crymogæu Arngríms Jónssonar og tvær vísur sögunnar í Gronlandi sama höfundar ...“ (Þórhallur Vilmundarson 1991:lxix). Tilvitnanir hans í Þórðar sögu hreðu og Kjalnesinga sögu sjá kafla 2.3.3.

Handritin AM 555h 4to (H), AM 564c (C) og AM 564a 4to (A) voru þá borin saman og var AM 165m fol., uppskrift Jóns Gissurarsonar með, sem lesbrigðahandrit. Niðurstaða textasamanburðarins var eftirfarandi:

- Gervi-Vatnshyrna er ekki skrifuð eftir Vatnshyrnu og Vatnshyrna ekki eftir Gervi-Vatnshyrnu.
- Skrifarar Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu skrifa ekki eftir sama forriti.

Niðurstaðan sýnir ekki skyldleikann milli handritanna tveggja. Frekari umræða fór fram í fimmta kafla og voru þar allir þræðir teknir saman.

Þar var það m.a. skoðað hvernig draumabættirnir félлу að efnislegu samhengi Vatnshyrnu. Það var gert í gegnum ættartölur Flóamanna sögu og Þórðar sögu hreðu en ættartölurnar benda á Jón Hákonarson sem eiganda bókarinnar, og mikilvægi sagnanna fyrir ætt hans. Ljóst er að vandað hefur verið til sagnavals í bókina, með Flóamanna sögu í upphafi bókar (miðað við bokaskrárnar hér fyrir ofan) og Þórðar sögu hreðu (mögulega aftast) hafa ættartölurnar ásamt niðurlagskafla Eyrbyggju myndað heild um efni bókarinnar. Með hliðsjón af ættartölunum og niðurröðun efnis í Gervi-Vatnshyrnu er ljóst að sami ritstjóri hefur ekki verið þar að verki. Vatnshyrna var líka í arkarbroti líkt og Flateyjarbók svo um stóra bók hefur verið að ræða en blöð Gervi-Vatnshyrnu eru í kvartóbroti.

Þetta bendir til þess að ekki hafi verið nán samvinna við gerð bókanna og það má einnig lesa úr varðveislu efnis þeirra. Rannsóknir Perkins á Flóamanna sögu og Scotts á Eyrbyggju hafa leitt til áhugaverðrar niðurstöðu. Í niðurstöðum rannsóknar Perkins á sögunni (styttri gerð) telur hann merki þess að innan ættar Jóns Hákonarsonar hafi sagan verið til í tveimur afritum áður en Vatnshyrna var skrifuð og afritin vísi hugsanlega til þess að faðir Jóns og afi hafi átt eintak af henni. Í rannsókn sinni á Eyrbyggju gerir Scott, líkt og Perkins, ráð fyrir tveimur afritum frá því frumrít sem sögugerðin er runnin frá.

Rannsóknarniðurstöður Perkins og Scotts leiða og í ljós að sögurnar hafa varðveist með svipuðum hætti og einnig sú þriðja (Vatnsdæla) ef marka má flokkun uppskrifta sögunnar hjá útgáfunni. Ásgeir Jónsson skrifar sögurnar þrjár eftir Vatnshyrnu³⁷⁷, Jón Gissurarson skrifar þær líka og Ketill Jörundsson tvær (uppskrift hans á Vatnsdælu er glötuð).

³⁷⁷ Sjá viðauka 3 um þrjár uppskriftir Ásgeirs eftir Vatnshyrnu (Kjalnesinga sögu, Flóamanna sögu og Hænsna-Þóris sögu).

Þegar ljóst var að tengsl draumaþáttanna í Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu væru ekki eins nán og menn höfðu ætlað og að uppskrift Jóns á draumaþáttunum væri ekki runnin frá Vatnshyrnu eins og áður var talið, var komin upp staða sem svipaði allnokkuð til rannsóknarniðurstöðu Perkins á Flóamanna sögu, þ.e. hér er uppskrift þáttanna eftir Vatnshyrnu (555h, 555c), þættirnir í Gervi-Vatnshyrnu (564a) og uppskrift Jóns Gissurarsonar (165m). Draumaþættirnir eru að vísu sömu gerðar í báðum bókum og enga uppskrift á Ketill á þáttunum ef marka má varðveisluna. Eigi að síður eru hliðstæðurnar það miklar að talið er að sambandi draumaþáttanna megi best lýsa með eftirfarandi hætti:

Textatengsl í draumaþáttum Vatnshyrnu og Gervi-Vatnshyrnu

		*D
	*X	A
*V	*Z	
H, C	*z	165m

- *D=glatað forrit *X og A; *X=forrit Vatnshyrnu og *Z (glötuð); *V=Vatnshyrna (glötuð); *Z=glötuð systir Vatnshyrnu; A=AM 564a 4to; H, C=uppskriftir Árna Magnússonar (AM 555h 4to, AM 564c 4to) eftir Vatnshyrnu; 165m=uppskrift Jóns Gissurarsonar.

Líkaninu svipar til þess líkans sem dregið var upp af niðurstöðum Perkins á Flóamanna sögu. Hér er þó aðeins hafður einn milliliður líkt og Þórhallur Vilmundarson hefur í sinni útfærslu á niðurstöðum Perkins. Með draumaþáttunum og sögunum þremur eru taldar þær sögur sem þekktar eru í uppskrift Jóns Gissurarsonar og flokkast til „fjölskyldu“ Vatnshyrnu. Ef uppskriftir hans eru til marks um *Z og *z þá hafa í þeim að líkindum verið: Flóamanna saga, Vatnsdæla, Eyrbyggja og draumaþættirnir.

Að þessu fram komnu má segja að rannsóknarspurningarnar tvær hafi náð saman og tekist hafi að sameina upplýsingar sem byggja á textafræðilegum samanburði þáttanna, efnisheildinni og merkjum úr varðveislunni.

HEIMILDASKRÁ

Frumheimildir:

*Stofnanir Árna
Magnússonar
í Reykjavík og
Kaupmannahöfn*

*Landsbókasafn –
Háskólabókasafn*

*Kungliga biblioteket,
Stokkhólmur:*

- AM 165g fol.
- AM 165m I fol
- AM 165m IIfol
- AM 426 fol
- AM 486 4to
- AM 491 4to
- AM 503 4to
- AM 504 4to
- AM 516 4to
- AM 517 4to
- AM 554hβ 4to
- AM 555h 4to
- AM 560c 4to
- AM 564a 4to,
- AM 564c 4to
- AM 928 4to
- Rask 36
- SÁM 72
- Rask 99
- ÍB 384 4to
- ÍB 25 8vo
- ÍBR 5 4to
- JS 310 4to
- JS 537 4to
- JS 629 4to
- JS 638 4to
- Lbs 214 4to
- Lbs 310 4to
- Lbs 359 4to
- Lbs 360 4to
- Lbs 437 4to
- Lbs 631 4to
- Lbs 636 4to
- Lbs 671 4to
- Lbs 795 4to
- Lbs 840 4to
- Lbs 939 4to
- Lbs 970 4to
- Lbs 1161 4to
- Lbs 1318 4to
- Lbs 1472 8vo
- Lbs 1488 4to
- Lbs 1845 4to
- Lbs 2294 4to
- Lbs 2328 4to
- Lbs 2472 4to
- Lbs 2474 4to
- Lbs 3021 4to
- Lbs 4827 4to
- Lbs 893 8vo
- Lbs 1010 8vo
- Lbs 1249 8vo
- Lbs 1472 8vo
- Lbs 1472 8vo
- Papp. fol.
nr. Sth.67

Útgáfur:

Arngrímur Jónsson. Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta. *Bibliotheca Arnamagnæana* Vol. X. Edidit Jakob Benediktsson. Hafniæ, 1951.

Arngrímur Jónsson. *Crymogæa*. Þættir úr sögu Íslands. Jakob Benediktsson þýddi og samdi inngang og skýringar. Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélagið Reykjavík, 1985.

Íslenzk fornrit I, III, IV, V, XI, XIII, XIV :

- Bárðar saga. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1991 (önnur útgáfa 2009).
- Bergbúa þáttr. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1991 (önnur útgáfa 2009).
- Brot af Þórðar sögu hreðu. *Íslenzk fornrit* XIV. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1959 (önnur útgáfa 2007).
- Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1950.
- Eyrbyggja saga. *Íslenzk fornrit* IV. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1935.
- Flóamanna saga. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1991 (önnur útgáfa 2009).
- Hænsa Þóris saga. *Íslenzk fornrit* III. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1938.
- Íslendingabók : Landnámabók. *Íslenzk fornrit* I. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1986.
- Kumlbúa þáttr. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1991 (önnur útgáfa 2009).
- Kjalnesinga saga. *Íslenzk fornrit* XIV. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1959 (önnur útgáfa 2007).
- Króka-Refs saga. *Íslenzk fornrit* XIV. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1959 (önnur útgáfa 2007).

- Laxdæla saga. *Íslenzk fornrit* V. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, 1934.
- Stjörnu-Odda draumr. *Íslenzk fornrit* XIII. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík. 1991 (önnur útgáfa 2009).
- Vatnsdæla saga. *Íslenzk fornrit* V. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík. 1939.
- Þórðar saga hreðu. *Íslenzk fornrit* XIV. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík. 1959 (önnur útgáfa 2007).

Eftirheimildir:

Aðalheiður Guðmundssdóttir. 2001. „Inngangur“. *Úlfhamssaga*. Aðalheiður Guðmundssdóttir bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík, bls. xiii-ccxlix.

Axel Kristinsson. 1997. „Íslenskar ríkisættir á 12. og 13. öld: Lóðréttar ættarhugmyndir héraðshöfðingja og staðarhaldara.“ *Íslenska sögubingið 28-31. maí 1997: Ráðstefnurit*. 1.b. Ritstj. Guðmundur J. Guðmundsson og Eiríkur K. Björnsson. Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík, bls. 70-82.

Árman Jakobsson. 2002. *Staður í nýjum heimi: Konungasagan Morkinskinna*. Háskólaútgáfan. Reykjavík.

- . 2009. *Illa fenginn mjöður: Lesið í miðaldatexta* (Fraðirit Bókmennatafræðistofnunar Háskóla Íslands 14). Háskólaútgáfan. Reykjavík.
- . 2011. „Formáli“. *Íslenzk fornrit* XXIII. Ritstjórar Jónas Kristjánsson, Þórður Ingi Guðjónsson. Reykjavík, bls. xl-l.

Ásgeir Blöndal Magnússon. 1995. *Íslensk orðsifjabók*. Orðabók Háskólans. Reykjavík.

Benedikt Benediktsson. 1977. „Hugleiðingar um heiðursfólk“. *Vesturland* 54. 6. tölublað, bls. 3.

Björn M. Ólsen. 1902. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju*. Hið íslenzka bókmenntafélag. Kaupmannahöfn.

Björn K. Þórólfsson. 1925. *Um íslenskar orðmyndir á 14. og 15. öld og breytingar þeirra úr fornmalinu*. Með viðauka um nýjungar í orðmyndum á 16. öld og síðar. Félagsprentsmaðjan. Reykjavík.

Böðvar Guðmundsson. 1993. „Nýir siðir og nýir lærðómar – Bókmenntir 1550-1750“. *Íslensk bókmenntasaga* II. Mál og menning. Reykjavík, bls. 381-521.

Clover, Carol J. 1985. „Icelandic Family Sagas.“ *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Guide*. Ritstj. Carol J. Clover og John Lindow. Islandica 45. Cornell U. P. Ithaca, bls. 239-315.

Clunies Ross, Margaret. 2005. *A History of Old Norse Poetry and Poetics*. D.S. Brewer. Cambridge.

Einar Ólafur Sveinsson. 1934. „Formáli“. *Íslenzk fornrit* V. bindi. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. v-lxxxii.

—. 1935. „Formáli“. *Íslenzk fornrit* IV. bindi. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. v-lxiv.

—. 1939. „Formáli“. *Íslenzk fornrit* VIII. bindi. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. v-lviii.

Faulkes, Anthony. 1977. „The genealogies and regnal lists in a manuscript in Resen’s Library“. *Sjötú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, 1977. Ritstj. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson. 1.b. Rit 12. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Reykjavík, bls. 177-190.

Finnbogi Guðmundsson. 1997. *Af Magnúsar þætti Þórhallssonar í Flateyjarbók*. Reykjavík.

Guðbrandur Vigfússon. 1860. *Bárðar saga Snæfellsáss. Víglundar saga. Þórðar saga. Draumavitránir. Völsapáttur*. Nordiske Oldskrifter 27. Nordiske Literatur-Samfund. Kjøbenhavn.

—. 1860. *Fornögur: Vatnsdælasaga, Hallfreðarsaga, Flóamannasaga* / herausgegeben von Guðbrandr Vigfússon und Theodor Möbius. Hinrichs’sche Buchhandlung. Leipzig.

Guðrún Ása Grímsdóttir. 2001. „Lærður Íslendingur á Turni: af Jóni Ólafssyni Grunnvíkingi.“ *Gripla* 12:125-147.

Guðrún Nordal. 2001. *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. University of Toronto Press. Toronto Buffalo, London.

- . Skemmtilegt viðfangsefni bíður. 2006. *Varði reistur Guðvarði Má Gunnlaugssyni fimm tugum 16. september 2006*. Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen. Reykjavík 2006:48-49.

Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2001. „Leiðbeingar Árna Magnússonar“. *Gripla* 12:95-124.

- . 2003. Stafrétt eða samræmt. „Um fræðilegar útgáfur og notendur þeirra“. *Gripla* 14: 197-235.

__. 2004. Handritafræði; tímaglósur 25.10.2004.

Guðmundur Finnbogason. 1935. „Hallmundarkviða“. *Skírnir* 109. Hið íslenzka bókmenntafélag. Reykjavík, bls.172-181.

Gunnar Karlsson. 1994. „Nafngreindar höfðingjaettir í Sturlungu“. *Sagnabing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*. Fyrri hluti. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík, bls. 307-315.

<http://www.handrit.is/>

Vefurinn hefur verið í stöðugri notkun. Upplýsingar sem hér er til vitnað í umfjölluninni hafa í flestum tilfellum verið skoðaðar á síðustu mánuðum (ca. mars til júní).

Haraldur Bernharðsson. 1999. *Málblöndun í sautjándu aldar uppskriftum íslenskra miðaldahandrita*. Byggt á meistaraprófsritgerð höfundar frá Háskóla Íslands 1995. Málvísindastofnun Háskóla Íslands. Reykjavík.

- . 2002. „Skrifandi bændur og íslensk málsaga. Vanaveltur um málþróun og málheimildir“. *Gripla* 13:175-198.
- . 2004. „Málfar og stafsetning“. *Jónsbók*. Már Jónsson tók saman. Háskólaútgáfan. Reykjavík, bls. 55-74.
- . 2006. „Göróttur er drykkurinn. Fornmálsorð í nútímabúningi“. *Gripla* 17:37-73.

Helgi Guðmundsson. „Um Kjalnesinga sögu : nokkrar athuganir“. *Studia Islandica* 26. Heimspekiði Háskóla Íslands og Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík, bls. 115-116.

Hermann Pálsson. 1997. *Úr landnorðri : Samar og ystu rætur íslenskrar menningar*. Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands. Reykjavík.

__. 1967. *Helgafell : saga höfuðbóls og klausturs*. Snæfellingaútgáfan. Reykjavík.

Iversen, Ragnvald. 1994. *Norrøn grammatikk*. 7. Utgave revidert ved E.F. Halvorsen. Tano A.s.

Jakob Benediktsson. 1985. "Inngangur". *Crymogæa. Þættir úr sögu Íslands*. Þýdd rit síðari alda um Ísland og Íslendinga. 2. bindi. Sögufélag. Reykjavík, bls. 13-56.

- . 1986. „Formáli“. *Íslenzk fornrit* I. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. l-cliv.
- . 1987. "Textafræði". *Lærdómslistir*. Afmælisrit 20. júlí 1987, Mál og menning. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, bls. 57-69.

Jóhannes Halldórsson. 1959. „Formáli“. *Íslenzk fornrit*. XIV. Reykjavík, bls. v-xx, xxxiii-lvii.

Jóhannes L. L. Jóhannsson. 1924. *Nokkrar sögulegar athuganir um helztu hljóðbreytingar o.fl. í íslenzku, einkum í miðaldarmálínu (1300-1600)*. Félagsprentsmiðjan. Reykjavík.

Jón Helgason. 1980. „Athuganir Árna Magnússonar um fornsögur“. *Gripla* 4:33-64

—. 1985. "Sylloge Sagarum. Resenii Bibliotheca. Vatnshyrna". *Opuscula* VII:9-53.

Jón Jóhannesson. 1950. Formáli. *Íslenzk fornrit* XI. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. c-cxi.

Jón Sigurðsson. 1970. „Formáli og athugasemdir“. *Ritgjörð Jóns Gizurarsonar um siðaskipta tímana*. Jólabók Ísafoldar. Reykjavík, bls. 7-21.

Jónas Kristjánsson. 1956. „Formáli“. *Íslenzk fornrit*. IX. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík, bls. v-lv.

Kålund, Kristian 1889-1894. *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. I-II. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København.

—. 1900. *Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter*. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København.

Ker, W. P. 1957. *Epic and Romance – Essays on Medieval Literature*. Dover Publications, Inc. New York.

Lote, Agnete. 1960. "Om nogle af Ásgeir Jónssons håndskrifter". *Opuscula* 1:207-212.

Louis-Jensen, Jonna. 1994. "Árni Hákonarson fra Vatnshorn". *Sagnabing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum*. Seinni hluti. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík, bls. 515-525.

Már Jónsson. 1997. "Scribal inexactitude and scholarly misunderstanding: a contribution to the study of Vatnshyrna", *Frejas psalter. En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*. Det arnamagnæanske Institut. København, bls. 119-127.

Már Jónsson. 1998. *Árni Magnússon. Ævisaga*. Mál og menning. Reykjavík, 1998.

Malm, Mats. 2002. „Áhugi á íslenskum handritum á Norðurlöndum“. *Handritin. Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif. Ritstjórn: Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*. Reykjavík, bls. 101-107.

McKinnell, John. 1970. "The Reconstruction of Pseudo-Vatnshyrna". *Opuscula IV*:304-337.

Noreen, Adolf. 1923. *Altnordische Grammatik. 1, Altisländische und altnorwegische Grammatik: (Laut- und Flexionslehre) : unter Berücksichtigung des Urnordischen*. Verlag von Max Niemeyer. Halle a.s : Niemeyer.

Ólafur Halldórsson. 1966. „Helgafellsbækur fornar“. *Studia Islandica. Íslenzk fræði*. 24. Heimspekkideild Háskóla Íslands og Bókaútgáfa menningarsjóðs. Reykjavík.

- . 1990. *Grettisfærsla*. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson, gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík.
- . 1999. Már Jónsson. Árni Magnússon, ævisaga. *Saga* 37:244-251.
- . 2000. „Athugasemdir við bók Más Jónssonar um Árni Magnússon“. *Gripla* 11:326-328.

Óskar Guðmundsson. 2001. *Öldin fjórtanda : minnisverð tíðindi 1301-1400*. Óskar Guðmundsson tók saman. Iðunn. Reykjavík.

Perkins, Richard. 1978. *Flóamanna saga, Gaulverjabær and Haukr Erlendsson*. Bókaútgáfa Menningarsjóðs. Reykjavík.

Páll Eggert Ólason. 1927. *Skrá um Handritasöfn Landsbókasafnsins*. Reykjavík, 1927.

- . 1948-1952. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstínum til ársloka 1940*. I-V. Hið íslenzka bókmenntafélag. Reykjavík.

Scott, Forrest, S. 2003, "Eyrbyggja saga". *Editiones Arnamagnæane, series A, vol. 18* C.A. Reitzels Forlag. Hafniæ, bls. 1*-156*.

Sigurður Nordal. 1944. Formáli. *Flateyjarbók*, fyrsta bindi. Flateyjarútgáfan. Akranes, bls. v-xxxii.

—. 1996. „Flateyjarbók“. *Samhengi og Samtíð* II. Hið íslenzka bókmenntafélag. Reykjavík, bls. 205-274

Sigríður Beck. 2007. „Frá goðum til yfirstéttu“ *Priðja íslenska sögubingið 18.-21. maí 2006. Ráðstefnurit.* Ritstj. Benedikt Eyþórsson og Hrafnkell Lárusson. Aðstandendur Þriðja íslenska sögubingsins. Reykjavík, bls. 234-244.

Sigurgeir Steingrímsson. 2002. „Árni Magnússon“. *Handritin.* Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif. Ritstjórn: Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Reykjavík, bls. 85-99.

Soffia Guðmundsdóttir og Laufey Guðnadóttir. 2002. „Bókagerð á miðöldum“. *Handritin.* Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif. Ritstjórn: Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Reykjavík, bls. 45-61.

Stefán Karlsson. 1970a. „Resenshandrit“. *Opuscula* IV. København, bls. 269-278.

—. 1970b. „Um Vatnshyrnu“. *Opuscula*. IV. København, bls. 279-303.

—. 2000. *Stafkrókar.* Ritgerðir eftir Stefán Karlsson Gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998. Ritstjóri Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík, bls. 20-75.

Stock, Brian. 1996. *Listening for the Text : on the uses of the past.* University of Pennsylvania Press. Philadelphia.

Sverrir Jakobsson. 2005. *Við og veröldin : heimsmynnd Íslendinga 1100-1400.* Háskólaútgáfan. Reykjavík, 2005.

Sverrir Tómasson. 1988. *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum : rannsókn bókmenntahefðar.* Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík.

Sverrir Tómasson. 2002. „Er nýja textafræðin ný? Þankar um gamla fræðigrein“. *Gripla* 13:199-216.

Textasafn Orðabókar Háskóla Íslands.

Úlfar Bragason. 1992. „Sturlunga saga: Textar og rannsóknir.“ *Skáldskaparmál* 2:176-206.

—. 2010. *Ætt og saga: Um frásagnarfræði Sturlungu eða Íslendinga sögu hinnar miklu.* Háskólaútgáfan. Reykjavík.

Vésteinn Ólason. 1971. Nokkrar athugasemdir um Eyrbyggja sögu. Skírnir 145. 1971:5-25.

- . 1993. *Íslensk bókmenntasaga II. „Íslendingasögur og þættir“*. Böðvar Guðmundsson, Sverrir Tómasson, Torfi H. Tulinius, Vésteinn Ólason ritstjóri. Mál og menning. Reykjavík, bls. 25-164.
- . 1998. *Samræður við söguöld*. Frásagnarlist Íslendingasagna og fortíðarmynd. Heimskringla. Háskólaforlag Máls og menningar. Reykjavík.
- . 2007. The fantastic element in fourteenth century Íslendingasögur. A survey. *Gripla* 18:7-22.

Þórir Óskarsson. 1994. Sjá Þorleifur Hauksson.

Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson. 1994. *Íslensk stilfræði*. Mál og menning. Reykjavík.

Þórhallur Vilmundarson. 1979. „Bruninn mikli í Kaupmannahöfn.“ *Söguslóðir : afmælisrit helgað Ólafi Hanssyni sjötugum 18. september 1979*. Reykjavík, bls. 389-415.

Þórhallur Vilmundarson († Bjarni Vilhjálmsson). „Formáli“. *Íslensk fornrit* XIII. Reykjavík, 1991:v-clxvii; cciii-cxxviii. (Önnur útgáfa 2009).

VIÐAUKAR 1-8

- Það efni sem hér er til umfjöllunar í viðaukum er annars vegar (viðaukar 1-5):
 - efni sem skoðað var nánar og sumt kemur fyrir í meginmáli og er þar ætlað til að styðja það sem þar kemur fram, eða ...
 - ... efni þar sem leitað var svara við spurningum sem vöknudú út frá ákveðnum forsendum.
- Viðaukarnir eru líka viðbót við það efni sem er í meginmáli, sbr. full uppskrift draumaþáttanna (viðaukar 6 og 7) og dæmi tekin úr heildartexta þeirra (viðauki 8).

VIÐAUKI 1	VATNSHYRNA – HULDA OG KETILL JÖRUNDSSON	123
VIÐAUKI 2	VATNSHYRNA – LAXDÆLA OG KETILL JÖRUNDSSON	124
	VATNSHYRNA – EYRBYGGJA OG EINAR EYJÓLFSSON	125
VIÐAUKI 3	KJALNESINGA SAGA – FLÓAMANNA SAGA OG MÁR JÓNSSON	126
VIÐAUKI 4	STYTTRI GERÐ(IR) BERGBÚA ÞÁTTAR	131
VIÐAUKI 5	HANDRITASKRÁ – TÖFLUR 5.1-5.3	135
VIÐAUKI 6	UPPSKRIFTIR H OG C – ÁRNI MAGNÚSSON	144
VIÐAUKI 7	UPPSKRIFT A	148
VIÐAUKI 8	MÁLLÝSING HANDRITANNA	154

VIÐAUKI 1

VATNSHYRNA OG KETILL JÖRUNDSSON

- *Vatnshyrna og Hulda.* Árni á minningu úr bernsku sinni um konungasagnahandritið Huldu á heimili Ketils Jörundssonar afa síns.³⁷⁸
- Þar sem Vatnshyrna og Hulda voru saman á Hólum og voru báðar í farteski Árna Hákonarsonar – þá er hugsanlegt að hún hafi verið hjá Katli í Hvammi eins og Hulda.
- Þá má spyrja: Gæti Ketill hafa skrifat uppskriftir sínar eftir Vatnshyrnu?

Hafi Ketill skrifat Laxdælu og Vatnsdælu eftir sama forriti og hann skrifat þær fjórar uppskriftir sem varðveisist hafa í uppskrift hans og flokkaðar eru með uppskriftum í „fjölskyldu“ Vatnshyrnu þá er ólíklegt að forrit hans hafi verið Vatnshyrna en ljóst er að forrit Ketils að sögunum voru óheil; á uppskrift Ásgeirs er ekki að sjá að í forrit hans hafi vantað. Að vísu er Laxdæluuppskrift hans óheil en þar er að líkindum sagga og skilyrðum varðveislunnar um að kenna. Enga sviga eða merki er að finna í Laxdæluuppskrift hans á þeim stöðum sem í uppskrift Ketils vantar samkvæmt innskotsblaðinu í AM 554 d. Ef sögurnar tvær hafa verið sama marki brenndar og hinur fjórar þá er hér ekki talið að um það sé að ræða að Ketill Jörundsson hafi skrifat eftir Vatnshyrnu. Árni talar líka ekki um Vatnshyrnu þó Hulda virðist honum í fersku minni. Sögurnar tvær skrifat Ketill vorið, árið sem Árni fæddist. Forrit Ketils hefur þá væntanlega verið horfið af heimilinu þegar Árni fór að muna eftir sér, hafi afi hans haft það að láni.

Það er einnig ólíklegt að Árni Magnússon hefði þurft að leiðréttu orðmyndir í uppskriftir afa síns, eins og fram kemur í meginmáli að hann hafi gert (Flóamanna saga, Hænsna-Þóris saga og Kjalnesinga saga), hefði Ketill skrifat eftir sama forriti og Árni leiðrétti eftir. Hér er því talið að Ketill hafi ekki skrifat eftir Vatnshyrnu. Ef svo hefði verið hefði það hugsanlega getað skýrt þau nánu tengsl sem Már Jónsson bendir á að séu á milli uppskrifta Ásgeirs og Ketils (sjá kafla 2.3.4 og viðauka 3).

³⁷⁸ Sbr. Már Jónsson, *Árni Magnússon : ævisaga* 1998:24.

VIÐAUKI 2

VATNSHYRNA – LAXDÆLA OG KETILL JÖRUNDSSON

Þær fjórar sögur sem varðveist hafa í uppskrift Ketils úr „fjölskyldu“ Vatnshyrnu, flokkast ávallt með meintum uppskriftum Ásgeirs Jónssonar. Talið er hugsanlegt að forrit hans gæti hafa verið það sama og Magnúsar Þórhallssonar þegar hann skrifaldi Vatnshyrnu. Það var því áhugavert að lesa í ævisögu Árna Magnússonar að sumarið 1663 hafi Ketill skrifaldi upp Laxdælu og Vatnsdælu. Þessar upplýsingar koma úr AM 554d 4to, uppskrift á Laxdælu frá 17. öld.³⁷⁹ Uppskriftir Ketils á Laxdælu og Vatnsdælu eru báðar glataðar en hafa skilið eftir sig spor.

Á blaði 35, sem er innskotsblað í AM 554d, eru yfirstrikuð brot úr Vatnsdæla sögu og Laxdæla sögu, ásamt athugasemdum um Laxdælu. Á blaðinu er einnig orðsending til Ketils frá ónafngreindum manni (skorið hefur verið neðan af blaðinu þannig að meint undirskrift er horfin). Hann skilar kveðju til Ketils frá séra Þórði sem hafi fengið „dalina 4“ sem Ketill afhenti hans vegna og meðtók í Sauðafelli. Séra Ketill hefur sent þessum manni blaðið til að fá fyllt í eyður í þessum tveimur sögum. Í Vatnsdælu vantar hann eyðufyllingar í kafla 6, 23 og 24 og í Laxdælu í kafla 6, 59 og 80.³⁸⁰

Í útgáfu Laxdælu eru sögugerðir hennar flokkaðar eftir skyldleika handrita í two flokka, Y og Z. Í Y-flokki eru þrjú handrit talin skipta meginmáli, þ. e. Möðruvallabók (M), D1 (AM 162 D1 fol.), sem er skinnbókarbrot frá því um 1300, og ÍB 225 4to (uppskrift Ásgeirs Jónssonar). Kristian Kaalund hefur sýnt fram á að „eftir þessu handriti [D1] hefur skinnbókin Vatnshyrna verið skrifuð ...“³⁸¹ Aðalmunur flokkanna tveggja er sá að í Y-flokki er bætt við Bolla þætti.³⁸² Þar sem Bolla þáttur einkennir þá gerð sögunnar sem var í Vatnshyrnu var hér valið að skoða síðustu tilvitnunina og athuga hvort hún gæfi upplýsingar um sögugerðina í uppskrift Ketils, þ.e. ef texti hennar væri innan Bolla þáttar. Laxdæla saga í 554 d hefur ekki kafla 80, en upphaf þess texta sem Ketil vantaði hefst á þessum orðum „Nú er að segja frá þeim Þorsteini á Hálsi ...“. Hann er að finna undir lok Bolla þáttar í ÍB 225 4to (bl. 169v), en Ásgeir Jónsson skrifaldi það handrit að mestu.

Bolla þáttur (ÍB 225 4to:158v-172r) er óheill í uppskrift Ásgeirs. Blað 168 er tætt, aðeins er brot blaðsins eftir og niðurlag þáttarins glatað. Uppskrift Ásgeirs á þættinum eftir Vatnshyrnu

³⁷⁹ sbr. Már Jónsson 1998:24.

³⁸⁰ Ketill Jörundsson er áhugaverður skrifari og það eru uppskriftir hans einnig. Ég hafði samband við Má Jónsson varðandi uppskriftir hans á Vatnsdælu og Laxdælu þar sem hann vitnar í AM 554d 4to og hann sendi mér upplýsingar af innskotsblaði handritsins og hafi hann þakkir fyrir. Í framhaldi skoðaði ég svo þau atriði sem þessu tengdust.

³⁸¹ Einar Ólafur Sveinsson 1934:Ixxvi-lxxvii.

³⁸² sbr. Einar Ólafur Sveinsson 1934:Ixxix.

er á blöðum 158v-168v³⁸³ en blöð 169r-172r eru skrifuð eftir ÍB 310 4to³⁸⁴ af öðrum skrifara sem skrifaði það „eftir V, meðan það var heilt og óskemmt.“³⁸⁵ Umbeðin eyðufylling Ketils er á blaði 169v í ÍB 225 og er því ekki með hendi Ásgeirs heldur þess sem í eyðuna fyllti eftir ÍB 310 4to, en innan Bolla þáttar. Það má því hugsanlega gera ráð fyrir að textinn sé að mestu í samræmi við það sem þar stóð upphaflega. Í bréfinu biður Ketill um að textanum sé fram haldið á eftir upphafssorðunum: „Nú er að segja frá þeim Þorsteini á Hálsi...“ en í útgáfunni og í 225 er framhaldið: „Nú er að segja frá Þorsteini ...“³⁸⁶

Ketill biður því um texta Bollaþáttar í Laxdælu en um Vatnsdælu er ekki hægt að segja út frá nótunum í 554 d.

VATNSHYRNA - EYRBYGGJA OG EINAR EYJÓLFSSON ?

Ekki er vitað til þess að Einar hafi skrifað Eyrbyggju, en á blaði 10r í AM 576a 4to eru punktar Einars úr sögunni. Þar stendur m.a. á blaði 10r: „23. Aðför Snorra goða að Birni Breiðfirðingakappa / sátt þeirra og Bjarna. Þorbrandssynir fara til Grænlands. Þeirra ætt á Íslandi. Um kristniboð og kirknagjörð á Íslandi.“³⁸⁷ Þessi tilvitnun sýnir að Einar hefur haft undir höndum handrit með efnisröðun A-gerðarinnar (Vatnshyrnu) þar sem þetta efni er á undan kristniboðskaflanum og á eftir sátt þeirra Snorra og Bjarnar eins og fram kemur í rannsókn Forrests S. Scott á Eyrbyggju.³⁸⁸

³⁸³ sjá <http://handrit.is/is/manuscript/view/is/IB04-0225> - Að gefnu tilefni: í handritafærslu á handrit.is er sagt að Ásgeir skrifí eftir Vatnshyrnu. AM 564 a 4to – Ásgeir skrifaði ekki eftir AM 564a 4to.

³⁸⁴ sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/is/IB04-0310> .

³⁸⁵ Einar Ólafur Sveinsson 1934:Ixxvii; hér á Einar Ólafur sennilega við að skrifari skrifí eftir Vatnshyrnu. ÍB 310 4to er þó talið skrifað um 1800 á Íslandi (sbr. <http://handrit.is/is/manuscript/view/IB04-0310>).

³⁸⁶ Sjá Laxdæla saga 1934:244.

³⁸⁷ <http://handrit.is/is/manuscript/imaging/is/AM04-0576a/10r#0010r>; samræmd stafsetning að nútímamáli (vh).

³⁸⁸ sbr. Scott, Forrest S. 2003: 13* „There is a section in *Eyrbyggja saga* (ÍF IV, chapter 48) about the emigration of Þorleifr kimbi and his brother Snorri to Greenland along with the fact that this Snorri joined Karlsefni's expedition to *Vínland it góða* and that he was killed by the Skraelings. (This fate is ascribed to Snorri in W and Ak, but to his son Þorbrandr in Aa, Aj.[Ak (uppskrift Ketils Jörundssonar), Aa (uppskrift Ásgeirs Jónssonar), Aj (uppskrift Jóns Gissurarsonar)]) In the A-class texts this section which begins 'Eptir sætt Eyrbyggja', is placed immediately after Björn Breiðvikingakappi sails away and before Gizurr and Hjalti arrive in Iceland with Christianity. Other manuscripts [...] place it after the Fróðárundr [...], just before Snorri's expeditions to avenge Styrr.

VIÐAUKI 3

KJALNESINGA SAGA – FLÓAMANNA SAGA

- Uppskriftir Ketils Jörundssonar: AM 504 4to (Kjalnesinga saga); AM 516 4to (Flóamanna saga).
- Uppskriftir Ásgeirs Jónssonar: AM 503 4to (Kjalnesinga saga); AM 517 4to (Flóamanna saga).
- *Fullyrðing* Más Jónssonar: Ásgeir Jónsson skrifar þessar tvær sögur og Hænsna-Þóris sögu eftir uppskriftum Ketils Jörundssonar.³⁸⁹
- *Andmæli* Stefáns Karlssonar og Ólafs Halldórssonar: Stafsetning Ásgeirs Jónssonar er svo lík stafsetningu Árna Magnússonar þar sem hann skrifar eftir Vatnshyrnu að ætla mætti að þeir skrifí eftir sama forriti.³⁹⁰

Vinnulag Ásgeirs er með ólíku móti við uppskrift þessara tveggja sagna. Svigar einkenna uppskrift hans á Kjalnesinga sögu en þeir koma ekki fyrir í uppskriftinni á Flóamanna sögu. Már Jónsson hefur lagt fram nokkur rök fyrir því að afritin sem Ásgeir er talinn hafa skrifnað eftir Vatnshyrnu séu í raun skrifnað eftir uppskrift Ketils Jörundssonar með leiðréttum Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu. Már fjallar einnig um þriðju söguna, Hænsna-Þóris sögu. Hér voru uppskriftir þeirra Ásgeirs og Ketils á fyrnefndu sögunum tveimur skoðaðar sérstaklega og eftirfarandi er upplistun á því sem sú athugun leiddi í ljós. Í uppskriftum Ketils eru leiðréttar Árna, að öllum líkindum eftir Vatnshyrnu. En Ketill leiðréttir einnig uppskriftir sínar og í Kjalnesinga sögu eru leiðréttar hans komnar úr öðru forriti en því sem hann afritaði eftir. Leiðréttar Ásgeirs virðast ólík í þessum tveimur uppskriftum.

1) KJALNESINGA SAGA; ÁSGEIR OG KETILL

- *Fullyrðing* Más Jónsson: Ásgeir Jónsson skrifar eftir uppskrift Ketils Jörundssonar. Í texta Ásgeirs koma fram leiðréttar sem Árni Magnússon gerði eftir Vatnshyrnu í uppskrift Ketils.
- Og það eru ekki aðeins leiðréttar Árna sem skila sér í texta Ásgeirs – svo virðist sem innskot og leiðréttar sem gerðar eru af Katli og eftir annarri sögugerð sögunnar, skili sér einnig í uppskrift Ásgeirs.

Kjalnesinga saga - AM 504 4to (K) með leiðréttum (ÁM) og AM 503 4to (Á):

(K=UPPSKRIFT KETILS, ÁM=LEIÐRÉTTINGAR ÁRNA MAGNÚSSONAR, Á=UPPSKRIFT ÁSGEIRS JÓNSSONAR)

³⁸⁹ Sbr. Már Jónsson 1997:119-127.

³⁹⁰ Sbr. Stefán Karlsson, „Um Vatnshyrnu“, Stafkrókar, 2000:358.

- a) Ásgeir - **Svigar eru víða um setningar og málsgreinar** – Um texta sem gæti verið kominn af spássíum í uppskrift Ketils setur Ásgeir oft sviga; textinn er hugsanlega á spássíu hjá Katli sem leiðréttig, innskot eða lesbrigði.

Sérstakan innskotskafla innan hornklofa, á blöðum 9r-9v í uppskrift Ketils, merkir Ásgeir með sama hætti á blöðum 11v-12r. Leiðréttigar og innskot Ketils eru að miklu leyti taldar vera komnar úr annarri gerð sögunnar því innskotskaflinn er ekki talinn hafa verið í sögugerð Vatnshyrnu; orðalag innskotskaflans er í uppskriftum þeirra Ketils og Ásgeirs, frábrugðið orðalagi kaflans í öðrum handritum³⁹¹.

- b) Ásgeir – Aðgreinir viðbætur ekki ávallt með sviga í Kjalnesinga sögu. Það er til dæmis svigi um two innskotstexta hans (AM 503 4to: blöð 22v og 23r) sem svara til texta á spássíu blaðs 16v í uppskrift Ketils (AM 504 4to); um leiðréttingu á sama blaði (strikað er undir texta), sem svarar til texta á blaði 22v í uppskrift Ásgeirs, er enginn svigi. Allar eru viðbæturnar með hendi Ketils og allar eru þær í texta Ásgeirs.
- c) Ketill - **Spássíusinnskot eða leiðréttigar í uppskrift Ketils skila sér ekki ávallt í texta Ásgeirs.** Dæmi um það eru innskotssetningar Ketils á blaði 7r (sbr. (Á) AM 503 4to: blað 9v). Á blaði 20v í uppskrift Ketils strikar hann yfir „nokkuð“ í setningunni: „Búi var þá og sár ~~nokkuð~~ á höndum og fótum“ og þannig er setningin (án yfirstrikunar) í uppskrift Ásgeirs; þar er Búi aðeins „sár nokkuð á höndum“ (AM 503 4to: 29r) en fætur nefnir Ásgeir ekki; „erindi“ sem Ketill strikar yfir efst á blaði 22r og breytir fyrir ofan línu í „frændsemi“ er „erindi“ í uppskrift Ásgeirs (AM 503 4to:31r).

Leiðréttig fyrir ofan línu efst á á sama blaði í uppskrift Ketils, AM 504 4to er ekki heldur í uppskrift Ásgeirs, AM 503 4to (leiðréttig feitletruð): „... svo er **nú mál** með vexti ...“ (Ketill AM 504 4to:22r); en í uppskrift Ásgeirs (AM 503 4to:31) er skrifafóð: „... svo er með vexti ...“ Staðsetning leiðréttigarinnar í uppskrift Ketils er það áberandi í upphafi blaðs að varla hefur hún farið framhjá Ásgeiri, hafi hann alfarið tekið mið af uppskrift Ketils.

- d) Ásgeir - **Dæmi eru um orð í sviga í uppskrift Ásgeirs sem á engan hátt eru aðgreind í texta Ketils.** Þetta má til dæmis sjá á blöðum 13v (K 10v), 14v (K 11r), 18v (K 13v), 24r (K 17v), 24v (K 17v).

2) FLÓAMANNA SAGA; ÁSGEIR OG KETILL

- *Fullyrðing* Más Jónsson: Ásgeir Jónsson skrifar eftir uppskrift Ketils Jörundssonar.

Flóamanna saga - AM 516 4to (K) með leiðréttingum (ÁM) og AM 517 4to (Á):
(K=KETILL, ÁM=ÁRNI MAGNÚSSON, Á=ÁSGEIR JÓNSSON)

³⁹¹ Sbr. Már Jónsson 1997:123.

- a) Ásgeir - Í uppskrift Ásgeirs á Flóamanna sögu eru **engir svigar og hann virðist mun oftar sleppa viðbótum, innskotum og leiðréttungum Ketils**. Dæmi um innskot í texta Ketils sem Ásgeir virðist sleppa er á blaði 27r í AM 516 4to, en þar bætir Ketill við á spássíu „Þorsteinn og“. Viðbótin á að koma framan við nafnið „Þorleifur“ en leiðréttung Ketils skilar sér ekki í uppskrift Ásgeirs og er það reyndar algengara en hitt að svo sé. Mögulega má þó sjá merki um leiðréttningar Ketils í texta Ásgeirs í nokkrum tilfellum en alltaf án þess að gerð sé grein fyrir þeim innan sviga. En þetta gæti líka hafa verið þannig í óleiðréttum texta annars forrits, þ.e. Vatnshyrnu.
- b) Ketill - Í upphafi Flóamanna sögu er „hárfagri“ í uppskrift Ketils, **undirstrikað eða strikað** er yfir orðið sem leiðrétt er á efri spássíu „Gullskeggur“; sama er að segja um leiðréttingu neðst á fremsta blaðinu þar sem „friða“ er undir- eða yfirstrikað og leiðrétt er á neðri spássíu „sýgna“; á blaði 4v er strikað yfir „lenska“ og Ketill leiðréttir á spássíu „Gaulverska“. Og svona er þetta einnig í uppskrift Ásgeirs.
- c) Árni - Flestar þær leiðréttningar sem nú eru nefndar eru með hendi Árna en nokkrar með hendi Ketils.

Ketill skrifar t.d. aldrei *y* eða *þ* en Árni leiðréttir t.d. einfalt *i* hjá Kathi í dæminu hér fyrir ofan og skrifar „sýgna“; Ketill skrifar *Gullskjeggur* sem Árni leiðréttir *Gullskeggur* o.s.frv. Ketill leiðrétti texta sinn á blaði 17r, þar sem stendur „af Borgarfirði“ og skrifar á spássíu „út úr firði“ og þannig skrifar Ásgeir. Á bleklit má sjá að þarna hefur Árni sett sitt mark með því að strika undir þessa leiðréttingu Ketils. Árni merkir svo við nafnið „Aunundur“ í texta Ketils á tveimur stöðum á blaði 6r og á spássíu setur hann nöfnin „Amundr“ og „Amundi“. Í texta Ásgeirs er síðara nafnið en Árni hefur skrifað „Aunundr“ á spássíu uppskriftar Ásgeirs (blað 7v).

- d) Árni og Ásgeir - Texti Ásgeirs er að flestu leyti í samræmi við leiðréttningar Árna í uppskrift Ketils í AM 516 4to. Eitt dæmi má nefna þar sem leiðréttning Árna, í uppskrift Ketils, skilar sér ekki í uppskrift Ásgeirs (leiðr. feitletruð): „Þeir riðust á móti, **Helgi og Þorgils ...**“ ((ÁM) (K) AM 516 4to; ..). Ásgeir skrifar: „Þeir riðust á móti og Þorgils ...“ (AM 517 4to; 37r-v). Ásgeir leiðréttir því ekki villuna.

Kaflanúmer eru á spássíum í uppskrift Ásgeirs og númeringin er í samræmi við kaflanúmer í uppskrift Ketils. Númerin eru agnarsmá og erfitt er að segja til um hvort þau hafa verið sett á spássíu af skrifara eða það gert síðar. Slíka númeringu er ekki að finna til samræmis við uppskrift Ketils í uppskrift Ásgeirs á Kjalnesinga sögu, en Ketill númerar kafla sagnanna í báðum tilfellum.

- e) Már - Í umfjöllun Márs Jónssonar koma þó fram sterkt rök fyrir því að uppskrift Ketils hafi verið forrit hans að Flóamanna sögu. Már bendir á veigamikið atriði í tengslum við þessa fullyrðingu sína sem erfitt er að líta fram hjá nema að telja að Árni hafi yfirfært villu úr texta Vatnshyrnu yfir í uppskrift Ketils á Flóamanna sögu.

Dæmið sem um ræðir tekur Már úr leiðréttum Árna í uppskrift Ketils. Árni hefði átt að breyta nafnhætti sagnarinnar að *eiga* í viðtengingarátt þátíðar til samræmis við þær breytingar sem hann gerir á textanum. Á blaði 9v í uppskrift Ketils er eftirfarandi setning (texti samræmdur að nútímastafsetningu – orð sem Árni leiðréttir eru feitletruð): „Þorgils sagði þá kóngi **sig** eiga stórar **eignir** í Sogni eftir **göfga** frændur sína.“ Árni breytir í uppskrift Ketils: **sig > hans; eignir > erfðir > au.**

Og þannig skrifar Ásgeir á blaði 11v. Setningin í uppskrift hans er eftirfarandi (leturbr. vh): „Þorgils sagði þá kongi að **hann eiga** stórar **erfðir** í Sogni eftir **göfga** frændur sína“. „Villa Árna“ í handriti Ketils (blað 9v) skilar sér í uppskrift Ásgeirs (blað 11v), þ.e. Ásgeir breytir ekki *eiga* í *ætti* fremur en Árni. Þetta eru óneitanlega sterk rök sem að öllu samanlöögðu er erfitt að líta framhjá.

3) STEFÁN KARLSSON OG ÓLAFUR HALLDÓRSSON

- *Andmæli* Stefáns Karlssonar og Ólafs Halldórssonar: Stafsetning Ásgeirs Jónssonar er svo lík stafsetningu Árna Magnússonar þar sem hann skrifar eftir Vatnshyrnu að ætla mætti að þeir skrifi eftir sama forriti.

Það er rétt hjá þeim Stefáni og Ólafi að mörg einnkenni eru sameiginleg í meintum uppskriftum Árna og Ásgeirs eftir Vatnshyrnu. EKKI var hér hægt að skoða öll einkenni nákvæmlega. Það einkenni sem fyrir valinu varð er talið einkenni í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar, skrifara Vatnshyrnu, og það má finna í uppskriftum Árna Magnússonar á draumaþáttunum og Stjörnu-Odda draumi. Í uppskriftunum eru miðmyndarendingar bundnar með *z* og endingin þegar þær eru skrifaðar út er *-szt*.

Miðmyndarendingar í meintum Vatnshyrnuuppskriftum Ásgeirs í Flóamanna sögu (AM 517 4to) og Kjalnesinga sögu (AM 503 4to):

- **Flóamanna saga:**
‘anda^z’ (1r), ‘síðazst’ (1r, 1v). ‘fannzst’ (28r)
- **Kjalnesinga saga:**
‘sett^z’ (2r), ‘letzst’ (4v), ‘sýnizst’ og ‘þolizst’ (5r), ‘dvaldizst’ (29v)
- Miðmyndarendingar Ásgeirs í **Víga-Glúms sögu** (AM 508 4to), sem tímasett er 1686-1688 eins og uppskriftir sagnanna þriggja, -z, sbr. ‘sýniz’, ‘æðraz’ (9v); ‘kvæntiz’, ‘andaðiz’ (10v); ‘finnaz’, ‘hræðiz’ (32v); ‘settiz’, ‘skiljaz’ (48r).
- Í AM 562d 4to sem er uppskrift hans á **Þorsteins þætti forvitna** og tímasett er 1690-1697, er miðmyndarendingin líka -z, sbr. ‘líknaz’ (1v); ‘leggz’, ‘komaz’, ‘komz’ (3r); ‘lagðiz’, ‘komz’ (3v).

Fleiri einkenni má nefna í uppskrift Ásgeirs sem eru eins og í uppskrift Árna en hann styttir t.d. *síðan* eins og Árni og skrifar *brutt* fyrir *burt* sem einnig eru talin einkenni á uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar (Stefán Karlsson, „Um Vatnshyrnu“).

Báðir málslaðilar hafa því eitthvað til síns máls.

Í öðrum kafla reynir á þetta í textasamburði Kjalnesinga sögu.

VIÐAUKI 4

STYTTRI GERÐIR BERGBÚA ÞÁTTAR

Skýringar við Hallmundarkviðu eru sennilega tilkomnar með styttri gerð Bergbúa þáttar. Eins og getið er um í meginmáli fylgja skýringarnar í sumum tilfellum einnig lengri gerð þáttarins. Skýringarnar eru kenndar Einari Eyjólfssyni og undirskriftina E.E.S. má finna í að minnsta tveimur handritum (Lbs 437 4to (blað 275v) og Lbs 795 4to (blað 182v)); bæði handritin varðveita lengri og styttri gerð Bergbúa þáttar. Hér eru listuð upp þau handrit sem hafa styttri gerðina. Nokkur þeirra eru varðveitt erlendis eins og rakið var í þriðja kafla. Út frá upplýsingum handritaskrárna má þó gera sér grein fyrir því að handritin GKS 1011 fol., NKS 1693 4to, NKS 1705 4to, NKS 1867 4to, Thott 1500 4to varðveita styttri gerð þáttarins.

Hér er aðeins gerð grein fyrir hvaða handrit það eru sem hafa styttri gerðina og hvernig hún birtist í handritunum. Textinn er með nútímastafsetningu og lesbrigði aðeins sýnd í grófum dráttum innan sviga í uppskriftinni sjálfrí. Skýringar eru hér ekki meðfylgjandi en þær eru misítarlegar í handritum styttri gerðar. Hér verður ekki leitað skýringa við tilurð styttri gerðar Bergbúa þáttar sem á sér fleiri en eina birtingarmynd.

Styttri gerð með vísnaskýringum

SÁM 72	Lbs 214 4to Lbs 310 4to II Lbs 437 4to Lbs 631 4to Lbs 636 4to Lbs 795 4to Lbs 939 4to Rask 99	Lbs 1318 4to Lbs 1249 8vo	GKS 1011 fol. NKS 1693 4to NKS 1705 4to NKS 1867 4to Thott 1500 4to (handritin í þessum dálki voru ekki nærtæk til skoðunar)
--------	---	------------------------------	--

Bara kviðan:
ÍB 25
Lbs 2294 4to
Lbs 1472 8vo (2. vísur m.
skýr.)

Styttri gerð Bergbúa þáttar í handritunum flokkast gráflega í fjóra flokka. Hér er gerð grein fyrir flokkuninni ásamt upplýsingum um það hvenær handritin voru skrifuð, af hverjum ef það er þekkt, og hvaða efni er með þeim í handriti ef þær upplýsingar fylgja. Að því loknu er textinn skrifaður upp og getið um nokkur lesbrigði innan sviga.

- Lbs 310 4to II (*tímasett*: 1715-1836); *skrifari*: [Halldór Hjálmarsson, konrektor á Hólum]; *innihald*: Bergbúa þáttur (blöð 17r- 22v).
- Lbs 437 4to (*tímasett*: 1770-1780?); *skrifari*: óþekktur; *innihald*: ýmiss fróðleikur (blöð 268r-276v).
- Lbs 795 4to (*tímasett*: 1700-1799); *skrifari*: óþekktur; *innihald*: sögur og frásagnir (blöð 174r-183).
- Lbs 1318 4to (*tímasett*: 1850); *skrifari*: Halldór Pétursson bókbindari; *innihald*: ýmiss fróðleikur (blöð 37r-44v).
- Rask 99 (*tímasett*: 1800-1832); *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: Bergbúa þáttur (blöð 1r-19r).

„Hellsivísur eður Hallmundarkviða með þessari frásögu fyrir framan“ (310); „Frá Hallmundi og hans vísum“ (437, 795); „Ein lítil fáheyrð frásögn“ (1318); Ein fáheyrð frásaga (99 og 1500).

Eitt aðfangakvöld jóla vildu tveir menn ganga til tíða nærrí þeim stað (-Rask 99) Gufudal á Vestfjörðum (vestri 99). Nú sem þeir voru á veginn komnir kom á fjúk svo mikið að þeir rötuðu ekki til mannabyggða. Fundu svo fyrir sér einn hellir, þar þeir vissu þó ekki hellirs von. Þeir gengu þar inn og voru þar um nóttnina. Annar þeirra gjörði kross í dyrunum með því spjóti sem hann hafði hendinni. Og nú sem þriðjungur var af nóttru sáu þeir svo sem tvö tungl koma innarlega í hellinum upp (sem tvö tungl uppkoma Rask 99). Sá annar gjörði kross fyrir sér og bað Guð að/- Lbs 437/ 795 hjálpa sér (hjálpar. Svo voru þeir þar um nóttnina Rask 99). Þaðan (síðan Rask 99) voru kveðnar með digri raust tólf flokka vísur og jafnan tvítekið hið síðasta orð (tvítekið hvört síðasta orð Rask 99) eða/eður (Lbs 437 4to/ 795 4to) hending hverrar vísu. Um miðnætti voru aftur uppkveðnar visurnar eigi/enar (Lbs 437 4to/ 795 4to) sömu og sáu þeir þá enn upp koma tunglin.

En sem þriðjungur lífði nætur voru enn sem fyrr kveðnar visurnar (- Rask 99 setningin kemur á eftir jafnlengdar) og hotað bana þeim er ei myndi og þá sáu þeir enn upp koma tunglin sem þeir meintu að vera mundu augu á þeim sem kvað. Annar maðurinn er Þórður hét kunni visurnar og varð honum eigi við meint en annar (hinn 99) kunni ei og dó innan jafnlengdar. Um morguninn gengu þeir út af hellinum og tók Þórður í burt aftur krossinn sem hann hafði gjört í dyrnar. Komu síðan til kirkju og (þeir komu til kirkju Rask 99) eftirá um daginn er þeir gengu heim aftur vildu þeir reyna (til 99) hvort þeir fyndi aftur (- Rask 99) hellinn hvað þeim vannst ei og ei/ekki (Lbs 437 4to/ 495 heldur (- Rask 99) hefur hann síðan fundinn verið en visurnar hljóða sem eftirfylgir.

2)

- Lbs 631 4to (*tímasett*: 1750-1849); *skrifari*: Þorsteinn Ketilsson?; *innihald*: ýmiss fróðleikur (blöð 67v-72r: styttri gerð þáttarins og skýringar við kviðuna; 85r-85v: bara kviðan).

„Bergbúa þáttur“ (631)

Til þess er sá/sú? saga að fjörður sá gengur inn á millum Gilsfjarðar og Djúpafjarðar sem heitir Mjóifjörður. Maður hét Þórður er bjó þar. Það bar til tíðinda þennan tíma að Þórður bjóst til tíða með húskarli einum af bæ hans. Ei er getið hvert það hefur verið sem

beir ætluðu til. Sumir segja að Gufudal og er þeir voru nokkuð komnir áleiðis kemur á þá mikil snædrífa. Líka var þá farinn? dagur. Eru þeir þá komnir í fjallshlíð. Þeir geta að líta einn hellir [sem þeir áttu þó ei hellisvon]³⁹²(texti innan oddklofa í handriti). Þar gengu þeir inn og voru þar um nóttina. En er briðjungur var liðinn af nótt sáu þeir sem tvö tungl fullvaxin innarlega í hellinum og þá sögðu þeir að sá mundi ei allmjóleitir vera að andlitssköpun sem þvíllik skriðljós bar. Pvínæst heyrðu þeir hvellan hljóm og ógurlega röddu. Var þar hafið upp kvæði og kveðinn XII vísna flokkur og tók sá alltið tvisvar upp niðurlagið sem kvað hverrar vísu. Um miðnætti sáu þeir aftur upp koma tunglin og voru þá aftur kveðnar vísurnar sem fyrr segir.

Á síðasta briðjungi nætur voru kveðnar vísurnar og hótað bana þeim [er] ei myndi þær og var sagt að Þórður hafi munað vísurnar en húskarlinn hafi ei getað lært og hafi dáið innan jafnlengdar ársins. Item að Þórður hafi látið gera kirkju að bæ sínum og hafi honum enginn hlutur gjörst kynlegri eftir en áður. Item að hellirinn hafi ei fundist neins staðar eftir þessi tíðindi hvar menn hafa hans leitað. Nú byrjast hér eftir útskýringin.

* * *

3)

- Lbs 214 4to (tímasett: 1723-1776); skrifari: Vigfús Jónsson (skrifrar eru 3); innihald: ýmiss fróðleikur (blöð 130v-133r).
- Lbs 939 4to (tímasett: 1795-1830?); skrifari: Friðrik Eggerz; innihald: ýmiss fróðleikur (blöð 24v-25v).
- Lbs 1249 8vo (tímasett: 1791-1805); skrifari: Jón Hjaltalín; innihald: ýmiss fróðleikur (blöð 51r-54r).
- SÁM 72 (tímasett: 1743) skrifari: Árni Böðvarsson; innihald: eddukvæði (blöð 136r-137v).

„Bergbúa þáttur eða tólf flokka vísur“ (214)

Það er efni til þessarar frásögu að einn jólaftan hugðust tveir menn að ganga til jólatíða nærri Gufudal á Vestfjörðum. Fengu þeir á veginum svo mikil fjúk að ei máttu rata til mannabyggða. Í þessari þeirra villu fundu þeir fyrir sér hellir nokkurn þar þeir vissu þó einskis hellirs von var (veru!sic). Þar gengu þeir inn og váru þaðar? um nóttina. En er briðjungur var af nótt sáu þeir upp koma svo sem tvö tungl innarlega í hellinum og voru kveðnar tólf flokka vísur og jafnan tvíkeðin hin síðasta hending hverrar vísu.

Um miðnætti sáu þeir aftur upp koma tunglin og voru kveðnar sömu vísur á bennan hátt sem fyrrum.

Þá briðjungur lifði nætur komu enn upp ljósin og voru enn kveðnar vísurnar og hótað bana hverjum er ei myndi. Varð að annar þessara manna er Þórður hét nam vísurnar en a[nnar] ei og var sá dauður innan jafnlengdar. Hellirinn fannst aldrei síðar. En vísurnar eru sem eftirfylgja.

„Bjargbúa þáttur“ (939, 1249, 72)

Það er efni þessarar frásögu/ Hans efni er það (Lbs 939/ Lbs 1318) að tveir menn hugðust að ganga til kirkju einn jólaftan nærri Gufudal á Vestfjörðum. Þeir viltust í fjúki og fundu helli þann, þó ei var hellis von. Þeir gengu þar inn en er briðjungur var af nótt sáu þeir upp koma innar í hellinum svo sem tvö tungl og voru kveðnar tólf flokka vísur og jafnan tvíkeðin hin síðasta hending (+ hverrar vísu Lbs 939). Á sama hátt var gjört um miðnætti en er briðjungur var eftir af nótt voru enn kveðnar vísurnar á sama

³⁹² Texti er innan oddklofa í handriti.

hátt og hótað bana þeim er ei myndi. Varð svo að annar þeirra manna er Þórður hét nam vísurnar en annar ei, var sá dauður innan jafnlengdar. Hellir þessi fannst aldrei síðan.

* * *

4)

- Lbs 636 4to (*tímasett*: 1750-1760); *skrifari*: Snorri Björnsson (skrifar blöð 1r,12r-199v); *innihald*: ýmiss fróðleikur (blöð 56v-59r).

(636)

Orsök til þessara vísna var sú að tveir menn fóru til jólatíða í Gufudal [] um daga Ólafs konungs helga, að fróðir menn meina; þeir villtust í fjúki og ko[must ekki] til tíðanna. Þá varð fyrir þeim hellir einn i kafaldinu, þar þeir vissu ei hell[is von] og gengu þar inn, en krosslögðu vopn sín í dyrunum, þegar þeir voru sestir [...] þá sáu þeir eins og tvö tungl innar í hellinum og kveðnar þessar vísur [með] dimmri raust, tunglin meintu þeir augu hellisbúans. Aftur kvað hann vísur nær miðri nóttu og aftur þá priðjunugur lifði nætur, gengu út síðan. Þe[ir] tóku vopn sín og komu til tíða en eftir tíðir er þeir reistu heimleiðis le[ituðu] þeir hellisins og fundu engin deili til. Reyndu síðan til hvort þeir [kynnu] vísurnar, hvorjar allar annar kunni en annar ekki og dó hann þegar (59r).

* * *

Hér eru enn fremur listuð upp handrit sem ekki var hægt að skoða við þessa rannsókn – af upplýsingum handritaskráanna var ljóst talið að þau flokkuðust með styttri gerðinni.

- Thott 1500 4to (*tímasett*: ?); *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: Bergbúa þáttur (bl. 7r-12r) (Bergbúa þáttur (með skýringum Einars Eyjólfssonar)).
- (GKS 1011 fol. (*tímasett*:)); *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: Bergbúa þáttur (10 blöð) (Bergbúa þáttur, kviðan m. skýringum).
- NKS 1693 4to (*tímasett*: s.hl. 18. aldar); *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: Íslendingasögur og vísur; (bl. 188-212) (Hallmundarkviða m. skýringum) .
- NKS 1705 4to (*tímasett*: s.hl. 18. aldar); *skrifari*: óþekktur; *innihald*: ýmiss fróðleikur; (bl. 18-31r) (Hallmundarkviða m. skýringum).
- NKS 1867 4to (*tímasett*: 1760); *skrifari*: Ólafur Brynjúlfsson prestur; *innihald*: Hallmundar vísur (bl. 221-118) Hallmundarvísur (Bergbúa þáttur m. skýringum).

Styttri gerð Bergbúa þáttar í handritunum fimm er birt undir mismunandi fyrirsögnum:

VIÐAUKI 5

HANDRIT OG VARÐVEISLA

1. BERGBÚA ÞÁTTUR

Handrit og varðveisla³⁹³: Lengri gerð án vísmaskýringa:

Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn

- AM 165 m fol. (fyrir 1646) (partahandrit I-II): *titill i hdr.*: „fyrsta vitran“; *skrifari*: Jón Gissurarson; *innihald*: Íslendinga sögur og þættir; blöð 2r-4v.
- AM 426 fol (1670-1682): *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur“; *skrifarar*: Magnús Þórólfsson, Þórður Jónsson á Skarði (1670) og Strandseli (1672) og Jón Þórðarson (1680 og 1681); *innihald*: Íslendingasögur og þættir, samtíðarsögur. Þátturinn er runninn frá AM 165m með millilið³⁹⁴; 77r-78r.
- AM 555h 4to /AM 564c 4to (1686): *titill i hdr.*: enginn titill; *skrifari*: Árni Magnússon; *innihald*: Stjörnu-Odda draumur, brot úr upphafi Bergbúa þáttar (555h); 10v.
- AM 560c 4to (1707): *titill i hdr.*: „Nokkrar fæinar vitranir“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 29v-32v.
- AM 564a 4to (ca 1400): *titill i hdr.*: enginn titill; *skrifari*: þrír skrifarar (McKinnell 1970-304-338); *innihald*: Bárðar saga Snæfellsáss (tvö brot), Þórðar saga hreðu (tvö brot), Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (upphaf), Víga-Glúms saga (þrjú brot), Harðar saga (upphaf sögunnar, endar óheil); 4r-4v.
- AM 564c 4to (1686): *titill i hdr.*: „Tvær draumavitranir“; *skrifari*: Árni Magnússon; *innihald*: Bergbúa þáttur (niðurlag), Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; 1r-2r.
- Rask 36 (1809-1810): *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur“; *skrifari*: Ólafur Sigurðsson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 120r-121r.

Landsbókasafn – Háskólabókasafn

- Lbs 2474 4to II (1720-1850?): *titill i hdr.*: Bergbúa þáttur; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Bergbúa þáttur og Kumlbúa þáttur (endar óheill); 139r-143r.

Det konglige bibliotek

³⁹³ Kálund, Kristian: *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. I-II.Kbh. - 1889-94*; Handritaskrár Landsbókasafns

³⁹⁴ Sbr. Þórhallur Vilmundarson, Íslenzk fornrit XIII 1991 (önnur útgáfa 2009):cciv.

- NKS 1833 4to³⁹⁵ (*tímasett*: s.hl. 18. aldar); *skrifari*: M. Magnusen; *innihald*: Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (upphaf) (skrifað eftir AM 564a 4to skv. handritaskrá).

Kungliga biblioteket, Stockholm:

- Sth. papp. fol. nr. 67 (1687): *titill i hdr.*: Bjargbúa þáttur; *skrifari*: Jón Eggertsson; *innihald*: Stjörnu-Odda draumur, Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. Nákvæm uppskrift eftir meintri uppskrift Árna Magnússonar í AM 555 h 4to og AM 564 c 4to eftir Vatnshyrnu og notað hér sem staðengill í þeim tilfellum sem í uppskrift Árma á Bergúa þætti vantar eða að öðrum kosti sem lesbrigðahandrit.

Lengri gerð með vísnaskýringum:

Landsbókasafn – Háskólabókasafn

- ÍBR 5 4to (1815-1817) *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur“; *skrifari*: Einar Bjarnason frá Starrastöðum; *innihald*: Nítján Íslendingaþættir ásamt fleira efni; 153r-155r.
- JS 537 4to (1799-1879?) *titill i hdr.*: „Bjargbúa þáttur ex cod. chart[.....] 68“; *skrifari*: Jón Sigurðsson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir, kvæði og fleira efni; 13r-14r.
- Lbs 437 4to (1770-1780?): *titill i hdr.*: „Frá Hallmundi og hans vísum“, „Annarslags formáli fyrir Hallmundarvísum sem kallast Bergbúa þáttur“, „Continuation formálans fyrir Bergbúa þátt hvors upphaf sjá hér að framan“ (framhald af blaði 276v); *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Ýmiss fróðleikur; 268r-276v.
- Lbs 671 4to (1846-1848): *titill i hdr.*: „Útskýring yfir Bergbúa þátt“; *skrifari*: Þorsteinn Þorsteinsson í Málmey; *skrifaraklusa við Bergbúa þátt*: „Skrifað eftir gömlum sundurrotnum blöðum“; *innihald*: sögubók, fornaldarsögur, biskupasögur, Íslendingasögur og þættir; 127v-133v.
- Lbs 795 4to II (1700-1799): *titill i hdr.*: „Frá Hallmundi og hans vísum“ „Annarslags formáli fyrir Hallmundarvísum sem kallast Bergbúa þáttur“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Biskupasögur, Biskupaannálar o.fl. efni; 174r-183v.
- Lbs 840 4to (1737): *titill i hdr.*: „Explicatio yfir Hallmundarvísur“, „Bergbúa þáttur“; *skrifari*: óþekktur? „Skrifað að Skarði á Skarðsströnd anno domini MDCCXXXVII“ (1737); *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir ásamt fleiri sögum: 106r-106v (skýringar v. kviðuna), 111r-112v (lausamálskaflinn).
- Lbs 2328 4to (1861-1867): *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur með útagði [sic] kviðunni eftir Einar Eyjólfsson sem dó 1695“; *skrifari*: Sighvatur Grímsson, Borgfirðingur. Eiginhandarrit; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 123r-127r.

³⁹⁵ Staðsetning handrits gerði það að verkum að það er ekki meðal þeirra handrita sem hér eru skoðuð. Upplýsingar handritaskrárinnar eru og með þeim hætti að ástæðulaust virðist að draga þær í efa þar sem eins háttar í 564a að aðeins upphaf Draums Þorsteins Síðu-Hallssonar er í skrifað.

- Lbs 3021 4to (1877): *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur“; *skrifari*: Grímólfur Ólfsson; *skrifaraklausa við Bergbúa þátt*: „Kviðuna útagði Einar Eyjólfsson er dó 1695“; *innihald*: sögubók, riddarasögur og Bergbúa þáttur; 113r-116r.
- Lbs 4827 4to (1801-1856?): *titill i hdr.*: „Bergbúa þáttur“; *skrifari*: Einar Bjarnason á Starrastöðum; *skrifaraklausa*: „Skrifað eftir gömlum sundurrotnum blöðum“; *innihald*: Íslendingasögur og þættir, ríma; 1r-8v.

FLOKKUN VALINNA LESBRIGÐA

Tafla 5.1 - Bergbúa þáttur – lengri gerð; flokkun handrita

	5	36	165m	426	437*	537*	H, C	560 c	A	671*	795	840	2328	2474*	3021	4827*
5	2	12	7	6	3	4	4	6	2	13	3	6	12	6	8	13
36		2	8	8	5	3	2	7	0	10	4	7	15	7	11	10
165m			2	7	4	6	6	12	3	6	4	6	10	11	4	6
426			2	4	3	3	3		0	5	2	14	5	6	4	5
437				0	7	11	3		8	4	17	4	5	3	2	4
537					1	14	4		8	4	7	4	4	4	2	4
555h					0	4		11	5	11	4	4	4	4	3	3
560 c							3	1	5	3	6	8	11	3	5	
564 a									6	2	7	1	2	1	2	2
671									0	4	5	10	8	7	13	
795										0	4	5	3	4	4	
840											2	6	4	3	5	
2328												3	7	9	10	
2474													1	4	6	
3021														6	6	
4827															0	

*Alls eru leshættir 17. Handritin 671 og 4827 eru ekki með niðurlagi á eftir vísunum (með eða án vísnaskýringa) og eru því ekki með í lesháttum frá og með 14); 537 endar óheilt og er ekki með frá og með lesháttum 15); 2474 er morkið og texti hefur skerts, af þeim sökum er 2474 ekki með frá og með lesháttum 16).

- *Handrit lengri gerðar án vísnaskýringa eru: AM 165m fol., AM 555h 4to/AM 564c 4to/Slh. 67, AM 560c 4to, AM 564a 4to, Lbs 2474 4to II, Rask 36*
- *Handrit lengri gerðar með vísnaskýringum: ÍBR 5 4to, JS 537 4to, Lbs 437 4to, Lbs 671 4to, Lbs 795 4to, Lbs 840 4to, Lbs 2328 4to, Lbs 3021 4to, Lbs 4827 4to*
- *Safnmörk þeirra handrita sem hafa alla þættina þrjá eru feitletruð í töflunni.*
- *Handritið AM 426 4to er runnið frá AM 165m fol.³⁹⁶*

³⁹⁶ sbr. Þórhallur Vilmundarson 1991:cciv

2. KUMLBÚA ÞÁTTUR

Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn

- AM 165 m I fol. (líklega s. hl. 17. aldar) (partahandrit I-II): *titill i hdr.*: „Þáttur einn lítill af Þorsteini Þorvarðssyni á Íslandi“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Kumlbúa þáttur og Þorsteins þáttur Síðu-Hallssonar; 1r.
- AM 165 m II fol. (f. 1646): *titill i hdr.*: „Önnur vitran“; *skrifari*: Jón Gissurarson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir blöð 2r-4v (vantar að aðskilja blaðtal milli þátta).
- AM 426 fol. (1670-1682): *titill i hdr.*: „Draumsvitran“; *skrifari*: Magnús Þórólfsson (að mestu), aðrir skrifrarar eru Þórður Jónsson á Skarði (1670) og Strandseli (1672) og Jón Þórðarson (1680-1681); *innihald*: Íslendingasögur og þættir, samtíðarsögur; 288v.
- AM 560c 4to (1707): *titill i hdr.*: „Önnur vitran“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 33r.
- AM 564a 4to – (ca 1400): *titill i hdr.*: enginn titill; *skrifari*: Þrír skrifrarar (McKinnell 1970-304-338); *innihald*: Bárðar saga Snæfellsáss (tvö brot), Þórðar saga hreðu (tvö brot), Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar, Víga-Glúms saga (þrjú brot), Harðar saga (upphaf sögunnar, endar óheil); 4v.
- AM 564c 4to (1686): *titill i hdr.*: „Tvær draumavitranir“; *skrifari*: Árni Magnússon; *innihald*: Bergbúa þáttur (niðurlag), Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; 1r-2r.
- AM 928 4to (1700-1747): *titill i hdr.*: “[Ö]nnur vitran“; *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 221r-221v.
- Rask 36 (1809-1810): *titill i hdr.*: „Önnur vitran, eður draumur Þorsteins Þorvarðssonar“; *skrifari*: Ólafur Sigurðsson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 121r-121v.

Landsbókasafn – Háskólabókasafn

- ÍBR 5 (1815-17): *titill i hdr.*: „Frá draumvitran Þorsteins Þorvarðssonar“; *skrifari*: óþekktur?; *innihald*: Nítján Íslendingasögur og þættir og fleira esni; 152v-153r.
- Lbs 360 4to I (1750-1814): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Þorvarðarsonar“; *skrifari*: ekki getið; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 50r-51r.
- Lbs 671 4to (1846-1848): *titill i hdr.*: „Frá draumvitran Þorsteins Þorvarðarsonar“; *skrifari*: Þorsteinn Þorsteinsson í Málmey; (*skrifaraklausa við Bergbúa þátt*: „Skrifað eftir gömlum sundurrotnum blöðum“); *innihald*: sögubók, fornaldarsögur, biskupasögur, Íslendingasögur og þættir; 57r-57v.

- Lbs 1845 4to (1787-1806): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Þorvarðssonar“; *skrifari*: [Tómas Tómasson á Ásgeirsá]; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 40v-41v.
- Lbs 2474 4to II (1720-1850?) (niðurlag vantar); *titill i hdr.*: „Annar fyrirburður“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Bergbúa þáttur og Kumlbúa þáttur; 143r-143v.
- Lbs 893 8vo (1800): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Þorvarðssonar“; *skrifari*: [Jón Oddsson Hjaltalín]; *innihald*: sögubók, fornaldasögur og þættir; 18v-19r.
 - Gæti verið skrifað eftir 360 eða öfugt – náskyld handrit.
- Lbs 1010 8vo (1815): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Þorvarðssonar“; *skrifari*: [Gunnar Þorsteinsson stúdent á Hlíðarfæti]; *innihald*: sögubók, konunga-, fornalda- og samtímasögur, Íslendingasögur og þættir; 18r-108v.

Det konglige bibliotek

- NKS 1833 4to (s.hl. 18. aldar): *titill i hdr.*: „Draumvitranir“; *skrifari*: M. Magnusen; *innihald*: Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (upphaf) (uppskrift eftir AM 564a 4to); (11 bl.).
- NKS 1835a 4to (s.hl. 18. aldar): *titill i hdr.*: „Draumvitranir“; *skrifari*: T. Olavius; *innihald*: Kumlbúa þáttur og Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (upphaf) (uppskrift eftir AM 564a 4to); (7 bl.).

Kungliga biblioteket, Stockholm:

- Sth. papp. fol. nr. 67 (1687): *titill i hdr.*: Af Þorsteini Þorvarðssyni. Þáttur einn lítill á Íslandi; *skrifari*: Jón Eggertsson; *innihald*: Stjörnu-Odda draumur, Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. Nákvæm uppskrift eftir meinri uppskrift Árna Magnússonar í AM 555 h 4to og AM 564 c 4to eftir Vatnshyrnu og notað hér sem staðengill í þeim tilfellum sem í uppskrift Árna á Bergúu þætti vantar eða að öðrum kosti sem lesbrigðahandrit.

FLOKKUN VALINNA LESBRIGÐA

Tafla 5.2 - Kumlbúa þáttur; Skyldleiki handrita

	5	36	67	165m	165-I	360	426	560 c	A	C	671	893	1010	1845	2474*
5	0	7	0	4	0	6	6	4	0	0	6	5	6	6	3
36		0	0	4	0	5	6	4	0	0	7	5	6	6	3
67			0	4	7	0	3	1	7	8	2	0	0	0	0
165m				0	4	4	5	3	3	4	4	3	4	4	3
165-I					1	6	2	0	6	7	7	0	0	0	0
360						0	6	4	0	0	6	6	8	8	3
426							0	4	1	2	6	5	5	5	3
560 c								3	0	1	4	4	4	4	1
A									1	7	0	0	0	0	0
C										0	2	0	0	0	0
671											1	5	6	6	3
893												2	6	6	3
1010													0	8	3
1845													0	3	
2474														0	

Alls eru leshættir 8.

*Handritið Lbs 2474 4to er illa farið og viða vantar í textann svo aðeins eru valin þrjú lesbrigði.

Hér eru valin lesbrigði átta og flokkunin er skýr. Feitletruð eru þa handrit sem varðveita þættina þrjá.

3. DRAUMUR ÞORSTEINS SÍÐU-HALLSSONAR

Stofnanir Árna Magnússonar í Reykjavík og Kaupmannahöfn

- AM 165 m I fol. (líklega s. hl. 17. aldar) (partahandrit I-II): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Kumlbúa þáttur og Þorsteins þáttur Síðu-Hallssonar; 1v.
- AM 165 m II fol. (f. 1646) (partahandrit I-II): *titill i hdr.*: „Þriðja vitran“; *skrifari*: Jón Gissurarson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 2r-4v (vantar aðgreiningu í blaðtal).
- AM 426 fol. (1670-1682): *titill i hdr.*: „Draumsvitran“; Magnús Þórólfsson (að mestu), aðrir skrifrar eru Þórður Jónsson á Skarði (1670) og Strandseli (1672) og Jón Þórðarson (1680-1681); *innihald*: Íslendingasögur og þættir, samtíðarsögur; 78r-78v.
- AM 560c 4to (1707): *titill i hdr.*: „Þriðja vitran“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 34r-35v.
- AM 564a 4to – (ca 1400): *titill i hdr.*: enginn titill; *skrifari*: Þrír skrifrar (McKinnell 1970-304-338); *innihald*: Bárðar saga Snæfellsáss (tvö brot), Þórðar saga hreðu (tvö brot), Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar (nokkrar línum), Víga-Glúms saga (þrijú brot), Harðar saga (upphaf sögunnar, endar óheil); 4v.
- AM 564c 4to – (1686): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Árni Magnússon; *innihald*: Bergbúa þáttur (niðurlag), Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; 2r-3r.
- AM 928 4to ((1700)-1747): *titill i hdr.*: „Þriðja vitran“; *skrifari* óþekktur?; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 221v-222v.
- Rask 36 (1809-1810): *titill i hdr.*: „Þriðja draumsvitran, Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Ólafur Sigurðsson; *innihald*: Íslendingasögur og þættir; 121v-122r.

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík:

- ÍB 384 4to (1799-1822): *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: [Gísli Konráðsson] (skrifrar eru 7); *innihald*: fornaldarsögur, Íslendingasögur og þættir; 241r-241v.
- ÍBR 5 (1815-1817): *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Einar Bjarnason frá Starrastöðum; *innihald*: sögubók, biskupa-, fornalda- og Íslendingasögur og þættir; 165v-166v.
- JS 435 4to II (1807-1877?): *titill i hdr.*: „Frá draumvitran Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: [Gísli Konráðsson], *innihald*: Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; 57r-57v.

- JS 629 4to (1800-1825?); *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Halldór Davíðsson, Jóhannes Árnason, [Stefán Árnason?], [Porkell Björnsson?], *innihald*: sögubók, fornaldarsögur, konungasögur, Íslendingasögur og þættir; 121r-121v.
- JS 638 4to (1750-1799); *titill i hdr.*: „Hér skrifast draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Ólafur Þorsteinsson í Bjarneyjum; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 37r-38r.
- Lbs 359 4to (1800-1877?); *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: [Gísli Konráðsson], [Bogi Benediktsson] og óþekktur skrifari?; *innihald*: sögubók, fornaldarsögur, Íslendingasögur og þættir; 67r-68v.
- Lbs 360 4to (I) (1750-1814) (partahandrit I-III); *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: óþekktur; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 49r-50r.
- Lbs 671 4to (1846-1848); *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: Þorsteinn Þorsteinsson í Málmey; *innihald*: sögubók, fornaldarsögur, biskupasögur, Íslendingasögur og þættir; 65r-65v.
- Lbs 970 4to (1775-1825); *titill i hdr.*: „Draumur hans og dauði“ (kemur í kjölfar frásagnar: „Utanferð Þorsteins Hallssonar“); *skrifari*: [Sigurður Sigurðsson á Fjarðarhorni]; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 44v-45r.
- Lbs 1161 4to II (1800-1825); *titill i hdr.*: Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar (brot, upphaf sögurnar); *skrifari*: [Gísli Konráðsson]; *innihald*: sögubók, m.a. Íslendingasögur og þættir; 32v.
- Lbs 1422 4to I (1810-1877); *titill i hdr.*: „Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: [Gísli Konráðsson?]; *innihald*: sögubók, fornaldarkonunga- og Íslendingaþættir; 43r-44r.
- Lbs 1488 4to (1750); *titill i hdr.*: „Draumur hans og dauði“ (kemur í kjölfar frásagnar: „Utanferð Þorsteins Hallssonar“ eða „Þorsteins þáttur Austfirðings“ (sbr. Handrit.is)); *skrifari*: Pétur Jónsson í Svefneyjum; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir þar á meðal Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; 45v-45r.
- Lbs 1845 4to (1787-1806); *titill i hdr.*: Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; *skrifari*: [Tómas Tómasson á Ásgeirsá]; *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 39v-40v.
- Lbs 2328 4to (1861-1867); *titill i hdr.*: Frá draumvitran og vígi Þorsteins Síðu-Hallssonar; *skrifari*: Sighvatur Grímsson, Borgfirðingur. Eiginhandarrit; Skrifaraklausa: Enduð 17. desember 1865 (120r); *innihald*: sögubók, Íslendingasögur og þættir; 119r-120r.

- Lbs 893 8vo (1800): *titill i hdr.*: (aðeins niðurlag frásagnarinnar); *skrifari*: [Jón Oddsson Hjaltalín]; *innihald*: sögubók, fornaldasögur, Íslendingasögur og þættir; 18r
- Lbs 1010 8vo (1815): *titill i hdr.*: „Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar“; *skrifari*: [Gunnar Þorsteinsson stúdent á Hlíðarsæti]; *innihald*: sögubók, konunga-, fornalda- samtíma-, Íslendingasögur og þættir; 106v-107v

Kungliga biblioteket, Stockholm:

- Sth. papp. fol. nr. 67 (1687): *titill i hdr.*: Adraumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; *skrifari*: Jón Eggertsson; *innihald*: Stjörnu-Odda draumur, Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar. Nákvæm uppskrift eftir meintri uppskrift Árna Magnússonar í AM 555 h 4to og AM 564 c 4to eftir Vatnshyrnu og notað hér sem staðengill í þeim tilfellum sem í uppskrift Árna á Bergbúa þætti vantar eða að öðrum kosti sem lesbrigðahandrit.

FLOKKUN VALINNA LESBRIGÐA

Tafla 5.3 - Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar; Skyldleiki handrita

	5	36	67	165-I	165m	359	360	384	426	435	560c	A	C	629	638	671	893	970	1010	1161	1422	1488	1845	2328	
5	0	12	0	2	9	13	8	14	7	13	8	0	2	14	3	12	0	1	8	4	15	1	8	11	
36		1	1	3	10	9	9	11	8	11	9	1	2	11	3	9	0	2	8	2	11	0	8	9	
67			2	14	3	0	1	1	1	2	1	2	16	1	14	1	0	12	1	0	1	10	0	1	
165-I				0	4	0	1	1	1	1	2	2	15	1	15	0	0	12	0	0	1	10	0	2	
165m				1	10	11	10	11	10	11	3	3	10	5	9	2	2	10	3	10	1	10	1	9	
359					0	9	13	8	14	9	1	0	14	2	11	1	0	9	4	12	0	9	10		
360						1	8	12	10	11	2	1	9	2	8	4	1	13	4	9	0	14	8		
384						0	8	13	10	1	1	15	2	14	1	0	9	5	15	0	7	13			
426								9	8	2	1	6	1	7	3	1	13	4	8	0	15	8			
435								0	10	1	2	15	2	12	1	0	10	5	15	0	10	11			
560c									4	2	1	9	2	8	1	1	10	4	9	0	11	8			
A											0	2	1	2	1	0	2	1	1	1	1	1	1		
C												2	1	14	1	0	12	1	0	1	1	10	0	1	
629												0	2	13	1	0	9	4	16	0	9	12			
638												0	2	0	12	2	0	2	9	2	2				
671													2	1	0	8	5	13	0	8	12				
893														1	0	3	0	1	0	3	1				
970															1	0	0	0	0	13	1	0			
1010																1	4	9	0	15	8				
1161																	0	4	0	4	5				
1422																		3	0	9	12				
1488																			3	0	0				
1845																			0	8					
2328																					2				

VIÐAUKI 6

AM 555H 4TO (H), AM 564C 4TO (C) (1686)

[1686]

[AM 555h 4to : H]

[Bergbúa þáttur : bl. 10v]

... ...

1. ap veginum enn þarit hapa þicki mer hcettligt i natt
2. mýrkri at vit gongím þýrir hamra oþan þeir leituðu ser þa
3. fkiols ok geingu undir hamar einn brattann þann er eindi
4. var sñor undir þeir hittu þar lokfins hellismunna þann
5. er Þordr vissi eigi vðn til þar reist Þordr croftmark með
6. broðði³⁹⁷ stœlltum er hann hapðe i henði i hellisðýru-
7. num sifan geingu þeir þar inn ok settuzst niðr aa stei-
8. na ij hia hellis ðýrum þviat þeir villdu eigi innar=
9. leingra enn aa enum³⁹⁸ þýrlta þridungi nætr þa he-
10. yrðu þeir³⁹⁹ at nockut þor innan eptir hellinum ok
11. utar at þeim. huskarl þordar hræððiz ok hliop ut enn
12. þordr þad hann sitia kýRann ok skulum vil bðiazft þýrir, þviat

... ...

[AM 564c 4to : C]

[Bergbúa þáttur : bl. 1r]

... ...

13. oníjt mísít víjtí oníjtt mísít víti.
14. þefsí tifindi bar þýrir þa íjj finnum ok þetta var qvedít aa
15. hverium þridungi nætrinnar⁴⁰⁰ ok fáa þeir tunglin aa-
16. vallt⁴⁰¹ meþan qvedít var enn ella eigi enn þa er qvæd-
17. inu var lokit et þridia sinn þa leid þra þeim innar
18. i hellinn allt saman enda fa[u] þeir þa lýsa ap degi
19. ok hvotuðu þeir þa ut or hellinum. Enn að: þeir geingu
20. aa brott bra Þordr pæti finum⁴⁰²⁴⁰³ a crofmarkit er hann hapði
21. gert i hellismunnanum⁴⁰⁴. sifan þoro þeir ok kvomu til kirkju ok
22. var þa lokit tíðum. sifan þoro þeir heim ok kvomu þar til er⁴⁰⁵
23. þeir þottuzft verit hapa um nottna ok þundi þar
24. þa eingann⁴⁰⁶ hellinn ok þotti þat und: mikil, Sifan geingu
25. þeir heim. Þordr mundi þlock þenna allann enn hu/karl mundi
26. ecki orð i. enn aa nærsta ari eptir þetta⁴⁰⁷
27. þa þerði Þordr býgð sina nær kirkju. enn at iapn-
28. leingð þelsa atburðar aunnur misseri þa andadiz
29. hu/karlinn⁴⁰⁸ þoronautr Þordar enn Þordr⁴⁰⁹ lipði leingi

³⁹⁷ broðði] broððum A.

³⁹⁸ enum] – A.

³⁹⁹ heyrðu [þeir] hópdu þer: heyt A.

⁴⁰⁰ nætrinnar] næt: A.

⁴⁰¹ tunglin avallt] auallt tunglin A.

⁴⁰² pæti finum] pætin[um] A.

⁴⁰³ -] þa A.

⁴⁰⁴ gert i hellismunnanum] J. hellis ðýrum gert A.

⁴⁰⁵ -] þer komu e: A.

⁴⁰⁶ þar þa eingann] e[i]ngan þa A.

⁴⁰⁷ enn aa enu nærtfa ari] [en]. ari siðar A.

⁴⁰⁸ hu/karlinn][h]ukarl A.

30. fíðan *ok* urðu honum eingir hlutur kýnligar enn að:

31. enn þo eru flíkt þaheyrðir hlutur.

[KUMLBÚA ÞÁTTR : 1r, 1v, 2r]

Skriðað eptir somu Membrana.

1. Þorsteínn þoruardzson maagr þorpínz aa backa er
2. aatti helggu⁴¹⁰ þorgeirsðottur fýstur⁴¹¹ abota. hann pipld- (depill yfir g?)
3. izft at steinvoru konu haufkulldz magsepn-
4. is. hann aatti við henni barn eitt⁴¹² enn þa er þorsteinn var í
5. orum þesum þa var þat eitt finn at hann geck heim síjð um apt
6. an ok bar þa pýtur hann sýn kýnliga þa geck hann i dal
7. verpi litid ok þann þar kuml mannz þar þreiþade hann nið:
8. þýrir þœtr ser ok þann þar i⁴¹³ mannz bein ok sverð hia, þorsteinn
9. tok sverðit ok haþdi með ser ok cælaði at koma þar
10. til um morgínn. eptir nattföng um qvelldit þor þorsteinn
11. i reckiu fina ok kona hans hia honum hann fopnaði bratt
12. þa dreymði hann at maðr mikill kom at honum ok haþdi i
13. hendi ser⁴¹⁴ bðlauxi mikla rekna maðrinn var vœnn sýnum
14. þesi maðr heitaðizft miok við þorstein eþ hann bæri eigi aþ
15. tr sverð hans ok qvað eigi mundu hlýða sva buit, þorft(einn)
16. ottadizft hellð: hott hans ok liet illa i svepni. ko-
17. na hans vakti hann ok spurði hvi hann leet fva illa enn hann
18. villði eigi segia henni ok fopnaði þegar ok kom at honum
19. enn⁴¹⁵ fami maðr ok qvað visu þesa. Branda raud ek
20. i bloði bordspiotz með hlýn þordum reýnda ek
21. hvatt i hrotta hreGGi skilpings eGGiar. þellu menn enn
22. manna mord vox aþ þíj þordum enn em ek samr at
23. semia⁴¹⁶fama leik við þík naþni. þa fvarar þorsteinn [senna⁺]
24. draummanninum með þesi visu ok qvað. þora mun ek
25. reið: at riða randa skod i bloði hvergi⁴¹⁷ er =
26. recks [reiks] með reckum rið: plugðreki flíðra
27. enn að: er ek aa oru [orn] undgioðs setið bloði⁴¹⁸
28. pýr skal ek haugg við hauGGí hialld: stærir þer giallda
29. þa fvarar kumlbuinn ok mælti nu haþdir þu þat⁴¹⁹ raðdit
30. þorft(einn) er hellzft laa til ok mundi eigi hlýtt hapa ella
31. þa vakti helga þorft(ein) ok spurði hui hann leti fva⁴²⁰ enn hann
32. villði eigi segia henne þa tok at lýsa braatt, sifpan „,
33. reis þorsteinn upp ok geck þangat sem⁴²¹ hann hugði at
34. kumlit være ok þann hvergi sifpan ok geck opt at =

⁴⁰⁹ Þord:] hann A (Ire.).

⁴¹⁰ Depill yfir g.

⁴¹¹ fýstur] fýfti: A (villa eða bara illlæsilegt þar sem handrit er velkt og lúið? Rotundan víesar á u samkvæmt venju skrifara sem aldrei skrifar rotundu á eftir i).

⁴¹² barn eitt] eitt barn A.

⁴¹³ i] – A.

⁴¹⁴ ser] – A.

⁴¹⁵ enn] hinn A.

⁴¹⁶ [fenna] leiðréttung á spássiu í uppskrift Árna.

⁴¹⁷ Í útgáfunni (*Íslensk fornrit* XIII) er lesið ‘hvargi’s’ og sá lesháttur er þar rakinn til C. Leyst er úr böndum fyrir r fyrir ofan línu og það er oftast gert með ar í uppskriftinni en í Draumi Þorsteins Síðu-Hallssonar er r-ið greinilega band fyrir er í óákveðna fornafniu ‘hverr’. Lesháttur A er ‘hvergi’ (sjá nánar Þórhallur Vilmundarson 1991:454, nmgr. 1 (2.vísá b)).

⁴¹⁸ enn að: er ek aa oru [orn] undgioðs setið bloði] enn að: gapek ðan þeðu undgioðs sen[ðir] bloði A.

⁴¹⁹ haþdir þu þat] ha[þði:] þat A.

⁴²⁰ þa vakti helga þorstein ok spurði hui hann leti sva] þa spurði helga. huad l[et] suo illa A.

⁴²¹ sem] e: A.

35. leita por heim síðan ok sagði konu sinni *pra* ok
 36. oðrum monnum, enn þetta var að reykia nesi vestr i bre-
 37. iða þíði a hamarlandi inn *pra* stað.⁴²²

[DRAUMUÐ PORSTEINS SÍÐU HALLSSONAR : BL. 2r-3r] Skriptað eptir fómu
 Membranan

1. Draum þenna ðreymði þorsteini son hællz að síðu
2. austr at svinaþelli að:⁴²³ hann væri þar veginn. konur
3. íj komu at honum ok mæltu við hann. vaki þu þorft(einn) fo-
4. gðu þær. Gilli þrcell þinn vill svikra þik þýrir
5. þat er þu leetzft gellða hann ok er þetta⁴²⁴ eigi lýgi =
6. laattu ðrepa hann fogðu þær. þa qvad ein þeirra su
7. er þýrst geck visu þesa ok var⁴²⁵ harmþrungin. All-
8. skaurpu⁴²⁶ heþir orpit ępín hillð: með lepi þýrir
9. herðendum hurðar heínar cegisbeíní. gumnum
10. stend: þýrir gammni gerð: með brugðnu sverði vill
11. ei enn með ollu eýqvœn heðins þeyiar. eýkvœn
12. h(edins) þ(eýiar) þa vaknaði þorsteinn ok let leita þræl-
13. lins ok þanzft hann eigi. þa sognadi þorft(einn) aðra nott
14. þa komu ðraumkonurnar með hina somu fogu ok
15. geck su⁴²⁷ þýrst er að: var i miðiu⁴²⁸ ok qvad su þetta
16. er þýst geck. pramm geck doms at domi dom
17. spakr hinn er laug rakti, unni guð þes er inni oþeck
18. skýli fleckia⁴²⁹. að: þebringin þengi þangføl ðva- [cleckia]?
19. lins hanga ballð: sa er bloðs op ellði bídqvœn
20. und lok ríðnar bídqvœn und lok ríðnar⁴³⁰. cepi þinnar
21. þorsteinn, þorft(einn) vaknaði ok var⁴³¹ leitad þrælfins ok =
22. þanzft hann eigi. enu somu tíþindi gerðuzft ena þri-
23. ðiu nott at þær kvomu enn⁴³² ok voro þa⁴³³ gratanoi
24. allar⁴³⁴ geck su þa þýrst er að: hapði síðazft
25. geingit. su mælti þa hvert skulum ver þa hverpa eptur þinn
26. dag þorsteinn fagði hon, hann svarar til magnus⁴³⁵ sonar
27. mins fagði hann litla stund muno ver þar mega vera
28. fagði hon ok qvad þa⁴³⁶ visu,⁴³⁷ plug vörna sitr
29. piornis þa kund megin unda hvafs⁴³⁸ ýþur hoggnum
30. výfa hiälma guð:⁴³⁹ at ---⁴⁴⁰ iaalmi þes er end: þýrir

⁴²² enn þetta var að reykia nesi vestr i breidafirði a hamarlandi inn fra stad] enn þetta varð v[e]ft J bæidapirði að reykianefi. Jnn.

pra stað. a hamar landi A.

⁴²³ -] en 165m

⁴²⁴ þetta] þad 165m

⁴²⁵ -] mjög 165m

⁴²⁶ Allskaurpu] Allskaurpt 165m

⁴²⁷ -] þa 165m

⁴²⁸ var i miðiu] er áður gekk J miðid 165m

⁴²⁹ fleckia] svo í 165m

⁴³⁰ bídqvœn und lok ríðnar] - 165m (eintekið en ekki tvítekið eins og í C)

⁴³¹ var leitad þrælfins] var enn leýtað þrælfins 165m

⁴³² at þær kvomu enn] að konurnar komu allar þriar 165m.

⁴³³ þa] - 165m.

⁴³⁴ allar] - 165m.

⁴³⁵ magnus] Magnúsar 165m.

⁴³⁶ þa] - 165m.

⁴³⁷ -] þesa 165m.

⁴³⁸ hvafs] hátt 165m.

⁴³⁹ guð:] grýður 165m.

31. enda andþings um fiot banda þat mun ogurligt œgifs
 32. ox ský mani toku ox ský maani toku líþit pra þer
 33. þorsteinn. eptir þetta⁴⁴¹ leet þorft(einn) ok ýnhillð: kona
 34. hans leita gilla enn⁴⁴² hann hittz eigi þa gerði aa vedð:
 35. illt ok villði bondi eigi at þau þöri aa burt er
 36. vedrit var sva illt enn⁴⁴³ ena nörstu nott eptir geck
 37. Gilli þröell inn um leýniðýrr⁴⁴⁴ er menn svopu ok bra faxi
 38. enn þorsteinn hvíldi fva at hann lagði honð fina i
 39. hopuð ser. Gilli bra faxinu,⁴⁴⁵ aa barka þorsteini enn
 40. hann spratt upp vit ok bra sverði ok þell þegar aa bak
 41. aptr ok var þa ðauð:⁴⁴⁶ enn þrællinn hlíop utar i
 42. ellðhusit ok vardízst þar or horni einu. þviat heima
 43. menn þorft(eins) sottu eptir honum síðan baaru þeir⁴⁴⁷ paut aa vopn
 44. hans þa kaftaði hann faxinu ok mælti at lokum⁴⁴⁸ er nu
 45. komit œpi minnar þa mælti ýnghvillð: hvern reed
 46. þer þetta et⁴⁴⁹ illa verk at gera hann fvarar einkis mannz
 47. rað eru þetta annars enn min þa var sett aa qvíð
 48. Gilli gloandi munnlaug þa mælti gilli qvelit mic
 49. ecki leingr ella mun ek mœla þat ord ýnghuillð:
 50. er uppi mun. vera alla œpi⁴⁵⁰ i knerunni ýðum ok mun aa
 51. hrina þa spýrnði ýnghu(illð:) aa mundlaugina enn
 52. qviðrinn⁴⁵¹ Gilli sprack aþ bruna. síðan var hann þærð: nið:
 53. um garð ok fauckt⁴⁵² i þen eitt ok fer þess enn merki =
 54. Gilli þesse var son Jathguðs Gillasonar. biaðachs-
 55. sonar, kiarþualsþonar konungs aþ írlande ens gamla
 56. er þar rikti leingi.⁴⁵³

⁴⁴⁰ Yfirstriðun í handriti.

⁴⁴¹ þetta] það 165m.

⁴⁴² gilla enn hann hittz] þrælfens og hittist hann 165m.

⁴⁴³ Handritin C, 67, 165-I, 638, 970 og 165m voru öll borin saman (en þau flokkuðust öll með C í flokki 1), yfir uppskriftir Draums Þorsteins Siðu-Hallssonar, í þriðja kafla) og í ljós kom að öll handritin nema C og 165m vantaði lesháttinn: ‘C (D 35.2-36.5): ‘ok villdi bondi eigi at þau þöri aa burt er vedrit var sva illt enn] svo í 165m; - 67, 165-I, 638, 970’.

⁴⁴⁴ leýniðýrr] launðyr 165m.

⁴⁴⁵ faxinu] saxe 165m.

⁴⁴⁶ var þa ðauð:] var ðauður þegar 165m.

⁴⁴⁷ þeir] menn 165m.

⁴⁴⁸ lokum] protum 165m.

⁴⁴⁹ et] - 165m.

⁴⁵⁰ uppi mun. vera alla œpi] er alla æfje mun uppe vera 165m.

⁴⁵¹ qviðrinn] kviður 165m.

⁴⁵² fauckt] fócktur 165m.

⁴⁵³ leingi] langa týma 165m.

VIÐAUKI 7

AM 564 A 4TO (A) (1390-1425)

Handritið var víða illlæsilegt og þar sem svo háttar er það gefið til kynna með hornklofum ([...]). Þar sem ekki er hægt að lesa úr handriti er stuðst við útgáfu *Íslenzkra fornrita* XIII til að fylla í eyður. Oftast er hér um að ræða stafi eða orð við jaðar uppskriftar en á stundum eru heilu línumnar óskírar. Við uppskrift texta var skrifað eftir stafrænum handritamyndum á vef Árnastofnunar og myndum af handritinu í eigu stofnunarinnar sem oftar en ekki voru skýrari en myndirnar á vefnum.

Hornklofi er hér einnig um nöfn þáttar og blaðtal því það ekki hluti af uppskriftinni. Skrifari er óþekktur.

Með í samanburði Bergbúa þáttar eru þau handrit sem flokkuðust með A, H og C í flokki 1) í þriðja kafla. Á 67 má hugsanlega líta sem staðgengil uppskrifta Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu þar sem það er talið skrifað eftir henni.

[Bergbúa þáttur; 4r-4v]

1. [þ]lðrð: fa e⁴⁵⁴ geíng; ap. kolla.þirði e: heítír
2. díupa.þ(lðrð:)⁴⁵⁵ þorð: het mað: e: bio.J. þeim⁴⁵⁶ þirði
3. þýzír vestan hallsteíns.nes.e: kent e: við
4. þann hallsteín e: þ:celana.attí. þa.e.⁴⁵⁷ kall
5. aðir vo:ro. hallsteíns þ:celas: þorð: va:.ba
6. a: godum allðu ok hapði vel þe þat. ba: til.eínn uet:
7. e:⁴⁵⁸ hann [v]íllði.þa: til tíða þýzír eínnhue:n.hatiða: dag⁴⁵⁹ hann
8. quað[ð]i tul þe:ða: med fei⁴⁶⁰ huksarl. sinn. til tíða va: langt at
9. þa: su: at þat⁴⁶¹ va: mikill. hlutí dagleyða:⁴⁶² ok vo:ro. þei⁴⁶³ fnemma
10. þei: vo:ro þa: til e: a. leið.dagínn. þa ge:ði a:⁴⁶⁴ ðípu mi:cla.
11. þorð: sagði. at þei: vo:ro⁴⁶⁵ rangt ok quazt. eigi vília ganga.J
12. mý:kí en quað þa⁴⁶⁶ skamt ap vegínum en.⁴⁶⁷ þa:ð.há
13. þa.þíki me: höttligt J nattmý:kí at vit gðongím
14. þýzír ham:a opan.þer: leitudo see þa. skiolf ok geíngu.un
15. ðír hamar einn b:attan.þann e: eíngi var sníou. vndír
16. þer: híttu þa: loksíns. hellí munna þann.e:þorð:ví

⁴⁵⁴ e:] - 67, 165m, 437, 537, 537.

⁴⁵⁵ díupa.þ(lðrð:) svo i 67, 437, 795; diupefiður 165m, 537.

⁴⁵⁶ þeim] svo i 165m; þesum 67, 437, 795, 537.

⁴⁵⁷ þa e:] svo i 67, 537; þeit er 165m; er 437, 795.

⁴⁵⁸ e:] svo i 67, 437, 537, 795; ad 165m.

⁴⁵⁹ hatiða: dag] svo i 67, 437, 537, 795; hätyðes dag 165m.

⁴⁶⁰ tul þe:ða: med fei:] svo i 67, 437, 537, 795; til þeirar ferdar 165m.

⁴⁶¹ þat] - 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁶² var mikill. hlutí dagleyða:] svo i 67, 437, 795; oc var dagleyðenn miog löng 165 m.

⁴⁶³ þei:] svo i 67, 437, 795; þui 165m.

⁴⁶⁴ þa ge:ði a:] svo i 67, 437, 537, 795; oc þa giðist ad þeim 165m.

⁴⁶⁵ vo:ro] fær 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁶⁶ -] svo i 165m; þo 67, 437, 537 795.

⁴⁶⁷ en] svo i 165m, 437, 537, 795;- 67.

17. fsi eigi⁴⁶⁸ von tul.þar reist þorð: krosmark med brossum⁴⁶⁹ stóll
 18. tum e: hann.hapði J. hennði J. hellis dý:unum.⁴⁷⁰ síðan geíngu
 19. þer: þa: Jnn.ok settuz níð:á. steína.íj.hia hellis
 20. dý:um. þuat⁴⁷¹ þer: villdu eigi Jnnar leíng:a. en. a.⁴⁷² þýsta
 21. þiðungí.næt: þa hóþðu þer: heýt.⁴⁷³ at nockuð
 22. þo: Jnnan⁴⁷⁴ eptír hellínum ok vta: at þeim huska:l. þorðar⁴⁷⁵
 23. hæddíz ok hlíop vt en. þorð: b[ad] hann. sitia ký:an ok fl[ulum vit]
 24. bíðiaz þý:ir þuat⁴⁷⁶ þat e: hætt við villu ok kann þat veða ep menn [hla]
 25. upa vt vm næt: at þa syníz annann veg. en ex⁴⁷⁷ þa [sign]
 26. du þer: sík ok báðu guð.mískunar se:⁴⁷⁸ þuat þeim þottí l[œtin]
 27. mikilþeínglíg⁴⁷⁹ Jnna: J. hellínum ok va:ð þeim⁴⁸⁰ lítið J[nna:]
 28. J. mý:k:ið þer: sa þa þat e: þeim þottí þui.likað se[m væri]
 29. tungl.íj.pull. eðr taug: stor: ok va:. a millum stun[ð]
 30. fu ein micíl⁴⁸¹ eckí annað hellð: ætludu þer:⁴⁸² en þat vœ[u]⁴⁸³
 31. augu.íj.⁴⁸⁴ ok mundi sá eckí míoleit: e: þau fl:ði
 32. of ba: þui næst heý:du þer: quedandí haðla. ðg:[li]
 33. ga med micílli rauft. va: þa: hapít vp quædí ok quæd[ín]
 34. xíí.vínsna plock: ok quad. sa auallt tysiua: níð: la[git]⁴⁸⁵
 35. ⁴⁸⁶Hrýn: aþ heida þenre hóll taka bíd:ig at þalla [þa]
 36. tt⁴⁸⁷ mun at þónu setu þið: allð Jötunn h[ða:]⁴⁸⁸ gný[:]
 37. þa⁴⁸⁹ e: geíng: en háu gram: vm ðöckua⁴⁹⁰ ham:a hatt stíg[:]
 38. hóllum þéti hallmund: J.gný þialla hallmund⁴⁹¹.J.g(ný). [þialla]
 39. H:yt: ad:⁴⁹² hauga.brotí haðurk: megín gauða⁴⁹³ gn[y:]
 40. e: op seíma⁴⁹⁴ fœr: í fa man. ellðrín⁴⁹⁵ kaði eímý:íu lét[:]
 41. aama⁴⁹⁶. vp flótlíga hríota veð: vm hrungníf⁴⁹⁷ huðir h[li]
 42. oðsamrt við pok.gloða hlíðsamrt.við. piok. g(loda).

⁴⁶⁸ ecki] svo i 67, 437; ey 165m.

⁴⁶⁹ þar reist þorð: krosmark med brossum stóll-tum e:] þar reist þorð crostmark med broðði⁴⁶⁹ stælltum er H, 67,537; þar rýste Þorður krossmark med broððstafnum 165m, þar reisti Þorð krossmark med broðði stælltum 437, 795.

⁴⁷⁰ J. hellis dý:unum] svo i 67, 165m, 537; - 437, 795.

⁴⁷¹ hia hellis dý:um.þuat] svo i 67, 537; hjá hellisþyrnum þvíð 437, 795; J dýrum þui 165m.

⁴⁷² -] enum H/ 67,165m, 437, 537,795.

⁴⁷³ þa hóþðu þer: heýt] þa heýðu þer H/67, 165m, 537; heyrðu þeir 437, 795.

⁴⁷⁴ Jnnan] H/ 67,165m, 537; innar 437, 795.

⁴⁷⁵ Villa skrifara A.

⁴⁷⁶ þuat] svo i H/ 67, 537; þui 165m, 437,795.

⁴⁷⁷ e: hætt við villu ok kann þat veða ep m[enn hla]upa vt vm næt: at þa syníz annann veg en e:] at þa syníz anan veg opt en sva sem

er, og er þat (þa 437) hætt til villo 67, 437, 537, 795; þui þad kann verda ef menn hlaupa vt vmm nætur ad þeim sýnest annann veg

aptur enn er og er þat hætt vid villu 165m.

⁴⁷⁸ til miskunnar se:] til hialpar sier 67, 437, 537, 795; sier til hialpar 165m.

⁴⁷⁹ mikilþeínglíg] svo i 165m; mikilfierleg 67; mikilferleg 437, 537, 795.

⁴⁸⁰ -] þa 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁸¹ su ein micíl] su ecke sua lytil 67, 437, 537, 795; - 165m.

⁴⁸² eckí annað hellð: ætludu þer: eckí ætludu þer: anat, helldur 67, 537, ecki ætludu þer: annað enn 165 m, 437, 795.

⁴⁸³ þat vœ[u]] svo i 165m; þat mundu vera 67, 537; það mundu 437, 795.

⁴⁸⁴ augu. íj] svo i 67, 437, 537, 795; tuo augu stör 165m.

⁴⁸⁵ ok quad fa auallt tysiuar niðr la[git]] svo i 67, 437, 537, 795; oc kuð sa: ävallt nidurlaged tuysvar er kuð 165m.

⁴⁸⁶ í 437 og 795 er bæði lengri og styttri gerð Bergbúa þáttar (sjá viðauka 4)

⁴⁸⁷ [þa]t] svo i 67, 437, 537, 795; fast 165m.

⁴⁸⁸ h[ða:]] rjðar 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁸⁹ þa] svo i 67, 537; sa 165m, þar 437, 795.

⁴⁹⁰ ðöckua] bratta 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁹¹ Hér vantar : í lokin.

⁴⁹² ad:] svo i 67, 537; ad 165m, 437, 795.

⁴⁹³ gauða] svo i 67, 537; giorda 165m, 437, 795.

⁴⁹⁴ gn[y:] e: op seíma fœr:í] svo i 67, 537: gnýr er off sien ä fære 165m; glód er ein sen á sæpi 437, 795.

⁴⁹⁵ ellðrín] svo i 437; ellðr enn 67, 165m.

⁴⁹⁶ let aama] svo i 67; letr ama 537; let eg amra 165m, 437, 795.

⁴⁹⁷ hrungníf] svo i 165m; hrugnirs 437, 795; hrugniz 67, 537.

43. Laugaz lýptí ð:augar. líð balf. a. þat síðan .vðtn kom[a]
44. hellð: vm⁴⁹⁸ hóllða heít⁴⁹⁹ J.⁵⁰⁰ pollða:⁵⁰¹ sueíta þat sprett[a]⁵⁰²
45. vp vnd epla.ð:þioð avítu⁵⁰³ Joda hý: munat hð[ll]
46. dum sœá. heit: þar e: þý:ða⁵⁰⁴ teitír. heit. þa: e: p(ý:ða)[t(eitír)]
47. Spriðga bíðig ok bung: bíðig vínnaz þa stínnar: stó[:]
48. ok hð:ga hæ:ír. hñallði⁵⁰⁵ borg ríða:⁵⁰⁶ mar:gír þýtt⁵⁰⁷ e: v[m]
49. þundar glíttni.⁵⁰⁸ þ:amma.ek.a. þý:ír skðommu en magn[a]
50. þýl⁵⁰⁹ þegna: þeir huíuetna plei: þei: huíuetna þ[lei:]
51. þýt: J.þungu gøiotí.þrír eskuína: fuíra⁵¹⁰ vnd: la[ta]
52. þa: ýta: enn e: Jókla: b:enna þo mun sto:um mun [me]
53. íra mo:ðlund: a sníog:undu vnd: þat e: œ.⁵¹¹ m[un]⁵¹²
54. stánda annað þý:um⁵¹³ kannaz.annað. þý:um ka[nnaz]
55. Sprettka kæmír⁵¹⁴ kletta: knýr víðíf baul hñ:ðír o: t[ekr/:]
56. vpp at þæ:az vnd:lig: v:undu haurgf munu hðlð[ar]
57. mar:gír hímín rípna: þa lípna rígnír mest at regn[i]
58. rauck ad: heím:ín flöcku:ír⁵¹⁶ rauck ad: heím:ín fl[ðocku:ír]
59. Stigek⁵¹⁷ þíall aþ þíallí þe:ec opt lit[um] þopta ð[yñ]
60. ft⁵¹⁸ þe: ek no:ð: it ný:ða⁵¹⁹ níð: J. heimín⁵²⁰ þi:ðía [fk]
61. eG be:ri opt fa e: uGír ám:⁵²¹ við mínní quomu b:yte[k]
62. við biavga gæti⁵²² baag⁵²³ J. elívága bag.J. elívága
63. [Várum] húmf J.heímí.h[u]gðí ek þuí suo e: dugdí vð:
64. [nut]um ve:ka þeir:á⁵²⁴ valldþíng:⁵²⁵ saman allír vnd: e: hví
65. [orva:] munði eið: [h:]ýðíá⁵²⁶ me: heíta⁵²⁷ þo ep ek þangat kóé
66. [ma þ]ekramm: við. hlýn glamma þ:ek:am: við. h(lýn). gl(amma)
67. [Sendi me:⁵²⁸ þa mo:ði mun van a:a quana: handan hñ:mnif
68. kínd]ar⁵²⁹ há:skeggiaðir voru⁵³⁰ en ek steíhnðckua⁵³¹ stý

⁴⁹⁸ vm] of 67, 165m, 437, 537, 795.

⁴⁹⁹ heit:] heit (heitt, heitr) 67, heit 165m, 437.

⁵⁰⁰ J] or 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁰¹ pollða:] svo i 67, 537; haulda 165m, 437, 795.

⁵⁰² sprett[a]] spratt (spretta) 67, 537; sprettur 165m, 437, 795.

⁵⁰³ avítu] vitu 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁰⁴ þý:ða] svo i 67, 437, 537, 795; fyrdar 165m.

⁵⁰⁵ hñallði:] hialldur 67, 165m, 437, 537, 795 – (e.t.v. bara hñalldr aðeins i leyst úr böndum?).

⁵⁰⁶ borg ríða] svo i 67; berg firar 537; bing frár 165m, 437, 795(bing frár).

⁵⁰⁷ þýtt:] svo i 67, 537, þinur 165m, 437, 795.

⁵⁰⁸ glíttni] glimi 67, 537; glymu 165m, 437, 795.

⁵⁰⁹ þýl] svo i 165m, 437, 537, 795 ; þi:G? 67.

⁵¹⁰ fuíra] svo i 67, 165m, 537; symra 437, 795.

⁵¹¹ Broddur eða band yfir œ.

⁵¹² þat e: œ. m[un]] svo i 67 (þat er a: mun), 537; þar or mun 165m; þar or man 437, 795.

⁵¹³ þý:um kannaz] svo i 67, 165m, 537; fyr man kannad 437, 795.

⁵¹⁴ kæmír] kæmür 67; kamar 165m, 437, 537, 795.

⁵¹⁵ v:] svo i 437, 795; i 67, 165m, 537.

⁵¹⁶ flöcku:ír] svo i 67, 165m, 537; slöcknar 437, 795.

⁵¹⁷ -] a: 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵¹⁸ ð[yñ/n]-ft] dynst 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵¹⁹ ný:ða] nerdra 67; nedra 165m, 437, 537, 795.

⁵²⁰ heimín] heim^hinn 67, 537; heym hinn (leiðr. á spássiu úr himen) 165m, 473, 795.

⁵²¹ ám:] svo i 67, 165m, 537; amí 437, 795.

⁵²² gæti] svo i 67, 165m, 537; gætir 437, 795.

⁵²³ Broddar yfir límingi og einnig tveir boddar yfir bag.

⁵²⁴ þeira eða þeirra.

⁵²⁵ vallðbing:] vallbiur 67, 537; vallbiuger 165m, 437, 795.

⁵²⁶ eið: [h:]ýðíá] eitur hryðiu 67, 165m, 437, 795; eitrhryðja 537.

⁵²⁷ heíta] svo i 67, 165m, 537; veita 437, 795.

⁵²⁸ [Sendi mer fra]] svo i 67; deyde mier þat 165m, 437, 537, 795.

⁵²⁹ Lína 67.1-68.1 óláesileg í handriti Stuðst er við útgáfu Íslenzkra fornrita XIII 1991:447-448.

⁵³⁰ há:skeggiaðir voru] hairskeggiaðan vairu 67; härskeggiaðan báru 165m, 437, 537, 795.

⁵³¹ stei[n]hnðckua] svo i 67, 537; steinnðckuann 165m, 437, 795.

69. [kvjan]⁵³² stapnſ ploglímum g;rpnar iarní páðan au;⁵³³
 70. [n]í [a]ud kendan reðek senda. audkennðan. r(ed).ek s(enða)
 71. Steikf⁵³⁴ quēda Jllt at eínu os við þann at fenna⁵³⁵ þor:
 72. [v]elð: þlotna þári. þellð: e: fa ex⁵³⁶ Jöklum elldýr [þ]ue:
 73. [ð:] attbógi⁵³⁷ uða: ek þe: [g]nepp: aþ nöckuú níð: til
 74. [s(utlf)] enf. fu[ar]ta sueít J. elldín heíta sueít J.elldín⁵³⁸
 75. [Ve]ðek l[em] mioll.J⁵³⁹.millí. mart e: eínmýkligt heima
 76. [fp:]ing: [io:ð] en þangat þor: eínn quēdek⁵⁴⁰ suo þoru.
 77. [b]:eittr⁵⁴¹ e: vnd b:im at líta biargálpa me: fialpum he
 78. [l]ð: skekek huarma skíðlldu harm stið. e: ek þe:⁵⁴² uíða
 79. [eín]n a: ek huf.J.hrauní heím fotta⁵⁴³ .mík beímar pími
 80. [va:lek] . þýðum gamma þy: alldreigí fialldan⁵⁴⁴ plock nena⁵⁴⁵
 81. [l]ð⁵⁴⁶ ed: ýckad⁵⁴⁷ elhe:ðar. mun ve:ða enn e: at au:nis
 82. [b]:unni⁵⁴⁸ . onýt. mikít víjtí onýt mikít víjtí⁵⁴⁹
 83. [þe]tí tiðindí⁵⁵⁰ bar þý:ir. þa íjj línnum ok þetta.⁵⁵¹ va: quēdit a:
 84. [h]uerum. þiðiungí nétt⁵⁵² ok fá: þen: auallt tunglín⁵⁵³ medan
 85. [que]ðit var: en ella. eigi en þa e: queðinu var lokid ed. íjj
 86. [fi]nn þa leið þa þerm Jnna: J. hellín. allt faman enda
 87. [sau] þen: þa lýsa aþ degi ok huðtuðu þen: þa vt v:
 88. [h]ellínum. vtar ad: þen: geíngí.a.bott⁵⁵⁴ bra þord: pætín[um]⁵⁵⁵
 89. [þ]a⁵⁵⁶ aa krosmarkíd e: hann haþdí J. hellis dý:um ger⁵⁵⁷ síðan
 90. [þoro] þen: ok kuomu til kirkíu ok. var þa lokid tiðum. síðan þoro
 91. [þen: he]im. ok kuomu þár tul e: þen: komu e:⁵⁵⁸ þen: þottuz
 92. [veit] hapa vm nottína ok þundu e[í]ngan þa.⁵⁵⁹ hellín.
 93. [ok] þotti⁵⁶⁰ þat. vnd: micil⁵⁶¹ síðan geíngu þen: heim þord: mun
 94. [ði] plock þenna allan en huskarl mundi eckí o:ð. J⁵⁶²
 95. [en]. ari síðar⁵⁶³ eptír þetta þa þærði þord: býgð lína⁵⁶⁴ næ:

⁵³² fty-[kvjan]: svo í 165m, 437, 795; styrkiann 67, 537.

⁵³³ au:[n]í svo í 67, 537: aurinn 165m, 437, 795.

⁵³⁴ Sterks] svo í 67; Stoks 165m, 437, 795; stekks 537.

⁵³⁵ við þann at fenna] svo í 67, 537; vid þann að senda 165m; vin þann að senda 437, 795.

⁵³⁶ e:z] svo í 67, 165m, 537; - 437, 795.

⁵³⁷ attbógi] svo í 67, 537; árboge 165m, 437, 795.

⁵³⁸ -] heíta 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵³⁹ J] svo í 437, 795; á 67, 165m, 537.

⁵⁴⁰ quēdek] svo í 67, 165m, 537; kvað ek 437, 795.

⁵⁴¹ [b]:eittr] breitt 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁴² þe:z] svo í 67, 437, 537, 795, foor 165m.

⁵⁴³ heím sotta] heimsottu 67, 537; heim söcktu 165m, 437, 795.

⁵⁴⁴ fialldan] svo í 67, 165m, 537; skialldan 437, 795.

⁵⁴⁵ nena] nemi 67, 165m, 437, 537, 795 Íslenzk fornrit XIII: nemið; (1860: nemi).

⁵⁴⁶ frekar ð en t eða e-r bjúgur stafur.

⁵⁴⁷ ýckad] svo í 67, 537 (ykkat); ýckar 165m, 437, 795.

⁵⁴⁸ au:nis [b]:unni] svo í 67, 165m, 537 (ornisbrunni); Urnisbrunni 437, 795.

⁵⁴⁹ tveir broddar yfir y.

⁵⁵⁰ tiðindi] svo í C, 67, 165m, 537; fyrirburður 437, 795.

⁵⁵¹ þetta] svo í 67, 165m, 537; - 437, 795.

⁵⁵² nétt:] naetrinnar C, 67, 165 m, 437, 537, 795.

⁵⁵³ ok fai þen: auallt tunglin] ok fái þer tunglin auallt C, 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁵⁴ geíngi a brott] svo í C; geíngu a burt 67, 165m, 437; geíngu burt 795; gengi á braut 537.

⁵⁵⁵ pætín[um]] pæti finum C, 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁵⁶ þa] - C, 67, 165m, 437, 537, 795.

⁵⁵⁷ hellisdý:um gert] gert í hellismunnanum C, 67, 165m, 537; gert í hellisdyrunum 437, 795.

⁵⁵⁸ þen: komu e:] - C, 67, 165m, 437, 537, 795 (vantar niðurlag í 537 og því er það ekki með leshætti eftir þetta).

⁵⁵⁹ þundu e[í]ngan þar hellín] þundu þar þa eingann hellinn 564 c, 67; fundu þar þa aunguann heller 165m, 437, 795.

⁵⁶⁰ þottí] svo í 564c, 67; þottu 165m, 437, 795.

⁵⁶¹ [ok] þotti þat. vnd: micil] svo í 564 c, 67, 437, 795; oc þottu það mikil vndur 165 m.

⁵⁶² eckí o:ð. J] svo i (eigt) 564 c, 67, 165m; ecki ordin 437, 795.

⁵⁶³[en]. ari fiða[r] a enu nersta ari eptír þetta 564 c, 67, 165m, 437, 795.

⁵⁶⁴ býgð final] svo i C, 67, 437, 795; býggðer sýnar 165m.

96. [kír]kíu. en at Jamleingð þeza atbuðar. aunn: míseri
 97. [þ]a⁵⁶⁵ andadíz huskarl⁵⁶⁶ þðunáutu. Þordar en *hann* líþóí leín
 98. [gí] síðan. ok u[r]ðu. honum eíngír hlutír kýnligar. en að:
 99. .. þo eðu [flí]kt⁵⁶⁷ þaheyrdír hlutr.

[Kumlbúa þáttur; 4v]

1. [þ]⁵⁶⁸o:[ft]eín þoruar[ðz]son mag: þorþínz. aa backa⁵⁶⁹
2. e: atti helgu þor:gei:fð(ottu) fýstí:⁵⁷⁰ abota⁵⁷¹ en⁵⁷²
3. *hann*[þ]íplðiz at [steín]uðu konu hóskullz
4. magfepníf *hann* attí (tvíhólf a) við henni eítt barn⁵⁷³ en þa ei⁵⁷⁴ þor:steinn var J.
5. ð:um þessum þa va: þat eítt sinn⁵⁷⁵ at *hann* geck heím síð um
6. aptan⁵⁷⁶ok bar þa þýrir *hann* syn kýnlíga þa geck. *hann*⁵⁷⁷ J ðal
7. verpi lítið ok þann þar kuml mannz⁵⁷⁸ þar þreip[adí] ⁵⁷⁹[hann
8. nið: þýrir þeit: fe: ok þann þar mannzbein⁵⁸⁰ ok⁵⁸¹ sue:ð⁵⁸²
9. eitt]⁵⁸³ þor:steinn tok sue:ðit ok hapði með fe: ok ce[t]laði
10. at koma þar til um morgínn eptír nattfaung um
11. quellðít þo: þor:steinn. J reckiú lína ok quinna⁵⁸⁴ hanl] hia
12. [honum] *hann* sopnaði [b:att] þa ðreymði *hann* at mað: micill
13. [kœ]jmí. at honum. ok hapði J. hennði⁵⁸⁵ bólðxí micla rekna
14. maðrinn. var vœnn fýnum þessi mað:⁵⁸⁶ heítaðíz míðok við þor:steín
15. ep *hann* bæ:u egí apt: sue:ð. hans. ok quad eigi mundu hlý[ða]⁵⁸⁷ svá
16. buít. þor:steinn ottadíz hellð:⁵⁸⁸ hot hans ok let illa J.
17. fuepní kona hans vaktí *hann* ok spuði hui⁵⁸⁹ *hann* let suo
18. illa en *hann* villði ei segja henni ok sopnaði þegar⁵⁹⁰ ok [k]om
19. at honum hínn fami mað: ok kuad wiðu þesa
20. Branda rauð ek J. blodi boðspiotz með hlýn þo:ð
21. um reynda ek huatt J. h[ø]tta hæggí skilping
22. [eggí]ar pelli menn en manna moð vox aþ þui þo:ð[um]
23. enn [e]m ek samr at semia f[a]ma leik við þík na

⁵⁶⁵ aunn: míseri[þ]a svo í C, 67; -165m, í ódru misseri 437, 795.

⁵⁶⁶ [h]uskarl] hu/karlinn C, 67, 165m, 437, 795.

⁵⁶⁷ flílkjt] svo í C, 67, 437, 795; þetta 165 m.

⁵⁶⁸ Sennilega er hér stórt þ í lýsingu og nær það yfir upphaf síðustu lína blaðsins.

⁵⁶⁹ Þórhallur Vilmundarson vitnar í 28. kap. *Sturlingu* þar sem segir frá skilnaði Helgu Þorgeirsðóttur og Birnings Steinarssonar í Tjaldanesi en Helga gekk þá að eiga Þóstein Þorvarðarson. Bróðir hennar var Þorfinnur Þorgeirsson sem var ábóti að Helgafelli

1188-1216 (sjá *Ísl. fornrit* I, 173nm; Sturlu s. 2.kap.; Hermann Pálsson: *Helgafell*, 62-63). Þórhallur telur því ótrúlegt miðað við

framansagt að Þorfinnur sé kenndur við Bakka þar sem hann var ábóti að Helgafelli.

⁵⁷⁰ fýstír] systur C, 67, 165m.

⁵⁷¹ þunglesim „ábótin“.

⁵⁷² en] - C, 67, 165m.

⁵⁷³ vit henne eitt barn] vit henni barn eitt 564c, 67; eitt barn við henne 165m.

⁵⁷⁴ -] svo í 564 c, 67; og er þoruardur varð þess var avítade hann son sinn 165m.

⁵⁷⁵ þa var þat eítt sinn] svo í 564c, 67; skiede suo eitt sinn 165m.

⁵⁷⁶ heím sýð um aptan] svo í C, 67; seint heým um kvuellðtýma 165m.

⁵⁷⁷ þa geck hann] svo í C, 67; er hann gieck 165m.

⁵⁷⁸ mannz] svo í C, 67; -165m.

⁵⁷⁹ þar þreif[adí]] svo í C; er hann þreyffaðe 165m.

⁵⁸⁰ ok þann þar] svo í 67; ok þann þar í C; og var þar í 165m.

⁵⁸¹ -] svo í C, 67; lá 165m.

⁵⁸² -] svo í C, 67; þar 165m.

⁵⁸³ Lína 8.8-10.1 er ólæsileg.

⁵⁸⁴ quinna] kona C; orðmyndin *kvinna* kemur ekki í málið fyrr en á 16. öld (sbr. Ásgeir Blöndal Magnússon 1989:528).

⁵⁸⁵ -] svo í 67; ser C, 165m.

⁵⁸⁶ þessi mað:] svo í C, 67; *hann* 165m.

⁵⁸⁷ mundu hlý[ða]] svo í C, 67 (mundi hlýða); munde ðuga 165m.

⁵⁸⁸ hellð:] svo í C, 67; - 165m.

⁵⁸⁹ hui] svo í C, 67; þui 165m.

⁵⁹⁰ þegar] svo í C, 67; brátt aptur 165m.

24. þní þa suarar þorsteinn d̄raummann[ín]um með. þeffi. v(isu).⁵⁹¹ ok quad
25. Þora mun ek reid: at ríða randa skóð .J. bló
26. ði huargi e: reckf með reckum rið: plugðrekí flí
27. ð:a enn ad: gapek ð:n pœdu⁵⁹² undgiods sen[ðír]
28. bloði þy: skalek hogg. við hoggí híallð: stó:[ír þe:z]
29. gja[ll]da þa suarar kúml buin ok [mæl]tū. nu ha[pði:] þat [ra
30. dit]⁵⁹³ þorft(einn) e: hellzt [la] til⁵⁹⁴ ok mundi eigi hlytt ha
31. þa el[la] þa spuriði helga.⁵⁹⁶ huad⁵⁹⁷ l[et] suo illa⁵⁹⁸ en.
32. hann villði eigi segia. henni. þa tok at lyfa [b:att] síðan reif
33. þorsteinn vp ok geck þangat er⁵⁹⁹ hann hugði at kuml
34. id væri ok þann⁶⁰⁰ hue:rgí. síðan ok geck opt⁶⁰¹ at leíta þo:
35. heim síðan⁶⁰² ok sagði konu. sinní þra ok ð[ð]:um mðnnnum enn þet
36. ta varð⁶⁰³ v[e]ft: J b:eiðapirði aa (tvíhólfa) reykianefí. Jnn. þra
37. Itað. aa hamar landi⁶⁰⁴

[Draumur Þorsteins Síðuhallssonar]

1. ð:auum. þ[enna]⁶⁰⁵ ð:eymði. Þorsteinn. son. hallz
2. aþ⁶⁰⁶ síðu aust: at suína pellí ad: hann⁶⁰⁷
3. væri⁶⁰⁸ þar. vegín. kon. íí. komu at honum
4. ok mólltu] við hann vakr⁶⁰⁹ þu þorsteinn. foggðu þær
5. gilli þ:cell þínn vill suíkía þík þýzir þat þu lezt
6. gellða hann ok e: þetta eigi lýgí lattu d:epa. hann fogg

⁵⁹¹ þeffi visu] svo i C, 67; výsu þessari 165m.

⁵⁹² enn ad: gapek ð:n pœdu] enn ad: er ek a oru [orn] C, 67; enn ädur er ek a ornu 165m.

⁵⁹³ [radit] svo i C, 67; rað 165m.

⁵⁹⁴ Eyða þar sem eitthvað hefur staðið aður ; er það máð eða hefur það verið skafið burtu?

⁵⁹⁵ til] svo i C, 67; vid 165m.

⁵⁹⁶ þa spurið helga hann] þa vakti helga þorstein ok spurið C, 67, 165m.

⁵⁹⁷ huad] hui C, 67, þui 165m.

⁵⁹⁸ illa] svo i 165m; - C, 67.

⁵⁹⁹ e:] sem C, 165m.

⁶⁰⁰ -] svo i C, 67; hann 165m.

⁶⁰¹ opt] svo i C, 67; - 165m.

⁶⁰² heim síðan] svo i C, 67; sýðan heým 165m.

⁶⁰³ varð] var C, 67, 165m.

⁶⁰⁴ v[e]ft: J b:eiðapirði aa (tvíhólfa) reykianefí. Jnn. þra stað.aa hamar landi] aa reykia nefi vestr i breiða þirði a hamarlandi inn þra stað

C, 67: enn þetta var a Reykianese vestur frá Breýðafyrði a hamarlandi Inn frá Stað 165m.

⁶⁰⁵ þ[enna] svo i C, þennan 67, 165m.

⁶⁰⁶ af] aa C, 67, 165m.

⁶⁰⁷ -] svo i C, 67; en 165m.

⁶⁰⁸ var] væri C, 67, 165m.

⁶⁰⁹ vaki] C, 67; 165m.

VIÐAUKI 8

MÁLLÝSINGAR HANDRITANNA

a) AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C)

Eftirfarandi er lýsing á stafsetningu og máleinkennum AM 555h 4to (H) og AM 564c 4to (C). Vísað er til nafns þáttar (B=Bergbúaþáttur, K=Kumlbúaþáttur, D=Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar), línumbers og orðs í línu (sbr. D 1.6). Höfð verður hliðsjón af umfjöllun Stefáns Karlssonar „Um Vatnshyrnu“ þar sem Stefán ber saman uppskriftir Árna Magnússonar í H og C og í AM 448 4to (Eyrbyggja pp. 33-44 og vísur handritsins frá p. 44 til bókarloka),⁶¹⁰ við uppskriftir Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók* (F). Stefán telur að handritin H og C hafi átt saman í öndverðu.⁶¹¹ Sömuleiðis er umfjöllun McKinnells um A höfð til hliðsjónar þar sem hann fjallar um H og C.⁶¹²

Sérhljóð

Yfirleitt eru löng gömul sérhljóð ekki aðgreind frá gömlum stuttum. Nokkrar undantekningar má þó greina og eftirfarandi eru dæmi um það:

- /á/: forsetningin á er í átján tilvikum af tuttugu táknuð *aa*; tvívar *a* (B 14.12, D 39.6); í eitt skipti er *aa* táknað fyrir /a/, þ.e. ‘hællz’ (D 1.6). Stefán Karlsson telur að trúlega sé hér um pennaglöp skrifarans, þ.e. Magnúsar Þórhallssonar, að ræða og að í *Flateyjarbók* komi fram vafasamar hliðstæður í orðmyndunum ‘guðbraendr’ (F409 (fyrirsögn)) og ‘laagiz’ (præt.part. af ‘leggja’ F896).⁶¹³

Á-ið í þá er undantekningalaust táknað með *a* (‘þa’) eða þrjátíu og sex sinnum. Í orðmyndunum *brá*, *svá* (*svo*), *hjá* og *frá* er táknumin alfarið *a*. Sömuleiðis er *a* í ‘abota’ (K 2.5); ‘gratandi’ (D 23.10). Orðmyndirnar *sá(u)*, *áður*, *mágur* eru ýmist táknaðar með *a*, *aa* eða á, sbr. ‘fáa’ (B 15.5), ‘fa[u]’ (B 18.6); ‘áð:’ (K 27.2, D 2.4); ‘maagr’ (K 1.3), ‘magseþn-is’ (K 3.6-4.1). Orðmyndirnar *ávallt*, *fáheyrðir*, *lá*, *láttu*, *átti*, *hjálma*, *báru*, *ráð*, *brátt*, sem hver um sig kemur fyrir einu sinni svo best verður séð (*brátt* kemur fyrir bundið öðru sinni), eru táknaðar með *aa*, sbr. ‘aa-vallt’ (B 15.8-16.1); ‘þáheyrðýrðir’ (B 31.5); ‘átti’ (K 4.3); ‘laa’ (K 30.4); ‘hialma’ (D 30.2); ‘baaru’ (D 43.7); ‘rað’ (D 47.1); ‘braatt’ (K 32.9). ‘aa’ fyrir /á/ kemur því fyrir í framstöðu, innstöðu og eitt og sér, það á einnig við um ‘a’ þannig að enga reglu má greina. Hlutfall táknumar:

$$\neg a: 48/79 = 60.8\%; aa: 29/79 = 36.7\%; \ddot{a}: 2/79 = 2.5\%.$$

⁶¹⁰Sbr. Stefán Karlsson 2000:345.

⁶¹¹Sbr. sama heimild:339.

⁶¹²Sbr. McKinnell 1970:314-317.

⁶¹³Sbr. Stefán Karlsson: 2000:347.

Samkvæmt þessu er *a* algengasta táknið fyrir /á/ en í umfjöllun Stefáns Karlssonar ‘Um Vatnshyrnu’ (343-353) en rannsókn hans nær yfir fleiri uppskriftir Árna en hér eru skoðaðar, er *aa* talið algengasta á-táknunin. Þegar stærstu póstarnir eru teknir út úr prósentutölunum, þ.e. forsetningin á og atviksorðið *pá*, er hlutfall táknunar eftirfarandi:

$$\rightarrow a: 12/25 \times 100 = 48\%; aa: 11/25 \times 100 = 44\%; \ddot{a}: 2/25 \times 100 = 8\%.$$

- /é/: tákunin er ýmist *e* eða *ee*, sbr. ‘let’ (D 12.7), ‘leti’ (K 31.9), ‘leet’ (K 17.9; D 33.4), ‘þellu’ (K 21.7), ‘leetzft’ (D 5.4), ‘þebringin’ (D 18.4), ‘pell’ (D 40.9), ‘reed’ (D 45.8), ‘knerunni’ (D 50.8), ‘fer’ (D 53.9), eitt tilfelli fannst um tvíhljóðun: ‘liet’ (K 16.6). McKinnell telur að um villu hjá Árna sé að ræða.⁶¹⁴ Einu sinni kemur 1. pfn. *mér* fyrir, abfn. *sér* fimm sinnum og 2. pfn. *pér* þrisvar. Þessar orðmyndir eru í öllum tilfellum bundnar með *er*-bandi svo þær eru ekki með þegar hlutfall táknunar er reiknað. Hlutfall táknunar:

$$\rightarrow e: 7/12 \times 100 = 58.3\%; ee: 4/12 \times 100 = 33.3\%; ie 1/12 \times 100 = 8.4\%.$$

- /i/, /í/ og /j/ eru oftast skrifuð *i*, með eða án depils eða brodds. Engin regla er greinanleg að öðru leyti en því að forsetningin *i* er ávallt skrifuð með depli (t.d. ‘i’ (B 18.1)). *J* kemur ekki fyrir nema þegar um tölutáknun er að ræða, sbr. ‘ííj’ (D 3.1) og sem /j/ í nafninu ‘Jathguðs’ (D 54.5). Dæmi um *i*-táknun eru eftirfarandi: *i*: ‘tíþindí’ (B 14.2, D 22.6), ‘Síþan’ (B 24.9), ‘flíkt’ (B 31.4), *i*: ‘i’ (K 6.12), ‘fina’ (K 11.3). Stefán Karlsson getur þess að Magnús Þórhallsson hafi yfirleitt ý fyrir y og stundum íj fyrir í sem hann skrifar eins og y með tveimur broddum yfir. Síðastnefnda táknunin kemur alls sex sinnum fyrir; fjórum sinnum er hún táknað fyrir í orðmyndunum ‘víjtí’ (B 13.3), ‘síjð’ (K 5.12), ‘þíj’ (*því*) (K 22.5), ‘víjfa’ (D 30.1) en í ‘oníjt’ sem kemur fyrir tvisvar (B 13.1, B 13.4), er svo að sjá að hún standi fyrir /ý/.

Í miðaldahandritum er talið að broddanotkun tengist hugsanlega að einhverju leyti aðgreiningu langra og stuttra sérljóða, hugsanlega gefi broddurinn áherslu til kynna og broddur er talinn greina á milli líkra stafa, s.s. *u*, *n* og *m* auk þess sem sumir skrifrarar notuðu broddinn án sýnilegrar reglu.⁶¹⁵ Í uppskrift Árna er regla í táknun tengdri broddum og deplum ekki auðmerkjanleg.

/i/, /í/, /j/ koma 218 sinnum fyrir án brodds, táknuð með *i* sem einnig er hér einhaft í upplausn banda. Í uppskriftinni er auk þess táknað með broddi 28 sinnum og með depli 246 sinnum; *íj* eða y (með tveimur broddum)⁶¹⁶ er t.d. táknað þrisvar í síðasta vísuorði Bergbúa þáttar (táknið kemur þrisvar fyrir að auki): ‘oníjt mikkít víjtí’ ‘oníjtt mikil víti’ (B 13.1-6). Skrifari virðist samkvæmt þessu tákna bæði /ý/ og

⁶¹⁴ Sbr. McKinnell, John 1970:314.

⁶¹⁵ Sbr. Stefán Karlsson 2000:49.

⁶¹⁶ Bæði íj og ý ættu að hafa brodda (vantar tákna).

/i/ með y (með tveimur broddum) eða *íj*. *J* kemur tvisvar sinnum fyrir. Hlutföll táknum eru því:

– $i: 218/498 \times 100 = 43,7\%$; $\text{í}: 246/498 \times 100 = 49.4\%$; $\text{j}: 28/498 \times 100 = 5.7\%$; $y (\text{með tveimur broddum})/\text{íj}: 4/498 \times 100 = 0,8\%$; $j: 2/498 \times 100 = 0.4\%$.

Árni notar alltaf ‘i’ fyrir forsetninguna ‘í’ en ekki ‘J’ líkt og Magnús gerir í *Flateyjarbók* sbr. athugun á táknum Magnúsar þar. Það er einnig háttur skrifara 564a að nota ‘J’ fyrir /i/. Árni samræmir því þessa táknum sennilega að eigin rithætti.

Aðgreining hljóðanna /i/, /í/ og /y/, /ý/; /ei/ og /ey/ er nánast í fullkomnu samræmi við nútíma stafsetningu. Alls er ritað ý fyrir y eða ý í um það bil fimmtíu skipti og alls staðar er svo að sjá að aðgreining hljóðanna, /i/, /í/, /y/ og /ý/, sé í samræmi við nútíma stafsetningarreglur, sbr. til dæmis ‘mýrkri’ (B 2.1), ‘þýrsta’ (B 9.5), ‘lýsa’ (B 18.9), ‘sýn’ (K 6.7), ‘reýndá’ (K 20.8), ‘leýniðýRR’ (D 37.5). Hvergi er að finna y fyrir /y/ eða /ý/ en tvisvar virðist ranglega táknað með *íj* fyrir /ý/, þ.e. í síðasta vísuorði Hallmundarkviðu, sem fyrr greinir. Þar sem svo nákvæmlega er greint á milli hljóðanna /i/, /í/ og /y/, /ý/; /ei/ og /ey/ er hér talið líklegt að um misritun sé að ræða þegar táknað /ý/ fyrir einfalt *i*, sbr. niðurlag Hallmundarkviðu. Hlutfall táknum eru því:

– Táknum /y/ og /ý/ með ý: $48/50 \times 100 = 96\%$; $y (\text{með tveimur broddum})/\text{íj}: 2/50 \times 100 = 4\%$.

- /ó/ er undantekningarlaust táknað með o-i, sbr. ‘onýtt’ (B 13.1), ‘abota’ (K 2.5), ‘ðoms’ (D 16.6), ‘bloðs’ (D 19.6). Hlutfall táknumar:

– o: 100 %.

- /u/, /ú/, /v/: /ú/ er almennt táknað með u, sbr. ‘magnus’ (D 26.8); en einnig kemur o fyrir í forsetningunni *úr*: ‘or’ (B 19.6; D 42.5) og í persónufornafninu ‘hon’ (D 26.4, D 28.2). Alls er /ú/ táknað níu sinnum með u og fjórum sinnum með o. Hlutfall táknumar:

– u: $9/13 \times 100 = 69.2\%$; o: $4/13 \times 100 = 30.8\%$.

Í uppskriftinni er u og v að mestu notuð samkvæmt nútíma stafsetningu, bæði í framstöðu og innstöðu, sbr. ‘villdu’ (B 8.7), ‘hverium’ (B 15.1), ‘undir’ (B 3.4).

Nokkur dæmi eru þó um u í stöðu v, sbr. nútíma stafsetningu, þ.e. ‘þoruardzson’ (K 1.2), ‘kiarpualsfonar’ (D 55.2), ‘ýnghuillð’ (D 49.9). Stefán Karlsson telur að þar sem Árni samræmi notkun þessara stafa í uppskriftum sínum eftir *Möðruvallabók*, þá sé líklegt að hann hafi sama hátt á í uppskriftum sínum eftir Vatnshyrnu, enda sé svo regluleg notkun u og v ekki þekkt í neinu íslensku miðaldahandriti.⁶¹⁷ Hér er tekið

⁶¹⁷ Sbr. Stefán Karlsson 2000:348.

undir með Stefáni og litið á þetta sem skýringu. Táknun skrifara 564a á þessum hljóðum, er með öðru móti.

- /ö/ er táknað með *o* og er það algengasta ö-táknunin; *au*, *ð* og *ø* (einu sinni) koma og fyrir. Dæmi: ‘aunnur’ (B 28.4); ‘steinvoru’ (K 3.3), ‘nattsöng (K 10.5), ‘oðrum’ (K 36.1), ‘hofuð’ (D 39.1), ‘haufkullðz’ (K 3.5), ‘bðlauxi’ (K 13.3), ‘vørna’ (D 28.8).

Hlutfall táknunar:

$$\rightarrow o: 14/26=53.9\%; au: 8/26=30.8\%; \partial: 3/26=11.5\%; \varnothing: 1/26=3.8\%.$$

- /œ/ er tvívar táknað með *e*: ‘þéin’ (D 8.4) og ‘lēpi’ (D 8.7) annars er táknunin *æ*: ‘œgisbeíní’ (D 9.4). Stafabrigðin *e* og *ø* koma aðeins fyrir í vísunum. Alls kemur /æ/ fyrir í u.p.b. 45 skipti, þar af átta sinnum bundið og eru þau skipti ekki tekin með í útreikningum. Hlutfall táknunar er því:

$$\rightarrow æ: 35/37=94.6\% \text{ og } \varnothing: 2/37=5.4\%.$$

Samhljóð:

- Í uppskriftinni eru löng samhljóð (/g/, /l/, /m/, /n/, /p/, /r/ /s/, /t/) táknuð á eftirfarandi hátt:
 - Með *hásteflingi og depli*: ‘hreggi’(K 21.3), ‘eggiar’ (K 21.6), haugg (K 28.4), hauggí (K 28.6), hognum (D 29.8), ‘leýniðýRR’ (D 37.5).
 - Með *depli*: ‘hinn’ (D 17.2), ‘pann’ (K 34.4), ‘hellinn’ (B 18.2), Samtengingin *en* er skrifuð ‘enn’ og seinna *n*-ið ávallt bundið með depli.
 - Með *nefhljóðsbandi*: Langt *m* er bundið með nefhljóðsbandi, sbr. ‘gummnum’ (D 9.5), ‘gammni’ (D 10.3), ‘Framm’ (D 16.4). langt *n* kemur einnig aðeins fyrir bundið; með depli eins og gerð er grein fyrir hér fyrir framan og með nefhljóðsbandi, sbr. ‘unni’ (D 17.5).
 - Með *tvíritun*: ‘ottaðizft’ (K 16.1), ‘brott’ (B 20.2), ‘hott’ (K 16.3) (tvöfalt ‘t’ fyrir einfalt (hót)); ‘misseri’ (B 28.5); ‘upp’ (K 33.3), ‘uppi’ (D 50.2); ‘hvafs’ (D 29.6), ‘ægisfs’ (D 31.9).
 - Táknun /k/ (stutt og langt) er táknað með *ck*: ‘plock’ (B 25.5), ‘geck’ (K 5.10), ‘recks’ (K 26.1).

Stutt /k/ er táknað *k*, *c*, og *q*; *c*-i bregður fyrir sem *k*-tákni í framstöðu, sbr. ‘crofmark’ (B 5.10), ‘crofmarkit’ (B 20.8); *q* kemur sem /k/ á undan *v* í orðmyndunum ‘qvædít’ (B 14.11), ‘qvæð-inu’ (B 16.11-17.1), ‘qvað’ (K 15.5), ‘eýqvæn’ (D 11.5; D 11.8), ‘qvið’ (D 47.11), ‘qvelit’ (D 48.7), ‘qviðrínn’ (D 52.1).

- /x/ er í samræmi við táknun þess í nútíma stafsetningu: ‘bðlauxi’ (K 13.3), ‘ox’ (D 32.1), ‘saxi’ (D 37.11).

- /f/ er táknað með svokölluðu bagga-*f*-i, þ.e. *p*, sbr. t.d. ‘þæti’ (B 20.5).
 - /r/ er táknað á tvennan hátt, með svokölluðu krók-*r*-i, þ.e. *r* ‘þýrr’ (K 6.5) og *z* (rotundu), sbr. ‘aðz’ (B 19.9), ‘ðauðz’ (D 41.5). Rotunda kemur aðeins fyrir á eftir *ð*-i eða 34 sinnum. Það er þó ekki algilt að rotunda komi á eftir *ð*-i; á því eru níu undantekningar, sbr. ‘þlugðreki’ (K 26.6), ‘flíðra’ (K 26.7), ‘oðrum’ (K 36.1), ‘Draum’ (D 1.1), ‘ðreýmði’ (D 1.3), ‘aðra’ (D 13.9), ‘ðraumkonurnar’ (D 14.3), ‘veðrit’ (D 36.1), ‘qviðrinn’ (D 52.1). Krók-*r* kemur um 410 sinnum fyrir í textanum.
- Hlutföll tákununar:

$$\rightarrow \text{v: } 34/446 \times 100 = 7.6\% ; \text{ r: } 410/446 \times 100 = 91.9\% ; \text{ R: } 2/446 \times 100 = 0.5\%.$$

Í umfjöllun McKinnells⁶¹⁸ kemur fram að *z* sé í meirihluta á eftir *ð*-i hjá Árna eða 30 á móti 10 en aðeins einu sinni annars staðar, á eftir *u*. Hann skoðar einnig hvernig rotundutáknun háttar í Stjörnu-Odda draumi (í AM 555 h (H)), og segir hana vera í meirihluta á eftir *ð* og *k*, en í minnihluta (14 á móti 29) á eftir *g*. Það komi stöku sinnum fyrir á eftir *o*, *a*, *t*, *e*, *i*, *n*, *æ* og *f*, en mest beri á notkuninni í upphafi H. Árni hafi tilhneigingu til að fjarlægja *z* úr textum sem hann skrifí eftir eldri handritum og þegar hann geri það ekki sé notkunin handahófskennd og yfirleitt alltaf í bakstöðu. Það er ómögulegt að hans mati að meta hversu mjög þetta endurspegli rotundutáknun í Vatnshyrnu. Hann rannsakar því hvernig uppskrift Árna á *Möðruvallabók* er með hliðsjón af þessu og kemst að því að notkun hans á *z* er þar hverfandi.⁶¹⁹

- /s/ er táknað á tvennan hátt: *s* ‘hellismunnanum’ (B 21.3) og *f* ‘nærsta’ (B 26.7). Munurinn er einungis talinn táknrænn en eigi að síður má greina ákveðna reglu í notkuninni þar sem *f* kemur aldrei fyrir í bakstöðu, aðeins *s* (sbr. ‘lokfins’ (B 4.7); ‘andþings’ (D 31.2)), það er í bakstöðu í þau 34 skipti sem *s* er þar að finna. Almennast er að *f* sé í framstöðu eða rúmlega 100 sinnum en í þeirri stöðu er *s* aðeins tíu sinnum og þá alltaf í tengslum við band: sex sinnum tengist það *er*-bandi, sbr. fjórum sinnum er skrifað ‘ser’ (B 2.10, K 8.3, K 9.6, K 13.2, D 39.2), en óbundin er orðmyndin með *f*-i, þ.e. ‘fer’ (D 53.9); tvívar er orðið *sverð* bundið og bandið ritað með *s*-i, þ.e. ‘sverðit’ (K 9.2) og *sverði* (D 10.7). Atviksorðið *svo* kemur þrisvar fyrir óbundið og er þá ritað með háu *s*-i, þ.e. ‘fva’ (K 15.9, K 17.10, D 38.4) en bundið kemur það einu sinni fyrir með lágu *s*-i, þ.e. ‘sva’ (D 36.3). Þetta á ekki við þegar atviksorðið *síðan* er skoðað en það kemur ávallt fyrir bundið; það kemur einu sinni fyrir með lágu *s*-i ‘Síðan’ (B 24.9) og er tákunin þar sem um hástaf sé að ræða. Í önnur skipti sem samtals eru átta er það ritað með *f*-i, ‘fíðan’ (B 7.2, B 21.4, B 22.5, K 32.10, K 34.6, K 35.4, D 43.6, D 52.6).

⁶¹⁸ Sjá McKinnell, John 1970: 314-316.

⁶¹⁹ Sbr. McKinnell, John 1970:314-316.

Þar sem langt s er skrifað fullum fetum er ritað /s fjórum sinnum, þ.e. ‘vifsi’ (B 5.3), ‘þefsí’ (B 14.1), ‘hvafs’ (D 29.6), ‘œgifs’ (D 31.9), einu sinni // ‘mísseri’ (B 28.5); s-táknin skipta um sæti á orðaskilum í samsettum orðum, sbr. ‘bíadachs-sonar’ (D 54.7-55.1) og ‘kíarþualsfonar’ (D 55.2), s/ á orðaskilum er þá í samræmi við framansagt um notkun táknanna í fram- og bakstöðu.

Samkvæmt framansögðu má því gera ráð fyrir lágu s-i í bakstöðu og í framstöðu ef orðmyndin er bundin; að öðru leyti sé um hátt s (/) að ræða. Hlutföll táknunar í framstöðu eru því:

- /: 104/114 x 100=91.2%, s: 10/114 x 100= 8.8% (þegar orðmyndin er bundin).

Í textanum öllum (í fram-, inn- og bakstöðu) eru hlutföllin eftirfarandi:

- /: 188/273 x 100=68.9%, s: 85/273 x 100= 31.1%.

Hér er um táknræna framsetningu að ræða og svo nákvæma að hún vakti athygli. Þessar æfingar Árna eru umhugsunarverðar og í engu samræmi við uppskrift Magnúsar í *Flateyjarbók*. Táknun Árna á s, v og u og notkun hans á *rotundu*, má að öllum líkindum rekja til framsetningar hans sjálfs fremur en að hún sé til marks um verklag skrifara Vatnshyrnu og því er framsetning hans á þessum táknum ekki talin marktæk til samanburðar við vinnulag skrifara 564a 4to. Samræminguna í s-notkuninni má rekja til latnesks síðar á miðöldum.⁶²⁰

Í bók Más Jónssonar um ævi Árna kemur fram að Árni skipti um stíl meðan þeir Ásgeir skrifuðu Eyrbyggju eftir Vatnshyrnu en við hana vann Árni eftir að hann skrifaði upp draumaþættina og Stjörnu-Odda draum. Ásgeir hélt sinni fyrri aðferð og skrift hans var blönduð eigin stíl og forritsins. En ...

... af hálfu Árna var tímabili bandréttura uppskrifta lokið í bili. ... Í staðinn skrifauði hann stafrétt með samræmdri stafsetningu, það er að segja leysti úr böndum og styttingum forrits. Þeirri aðferð átti Árni eftir að beita næstu árin og hún varð ríkjandi í vinnu hans til æviloka.⁶²¹

Í umfjöllun Más kemur fram að á þessu tímabili hafi Árni spáð mikið í vinnuaðferðir og þeim megi skipta eftir því „hvort hann skrifaði bandrétt eða stafrétt eða með eigin stafsetningu.“ Þegar hann hafði lokið uppskriftum eftir Vatnshyrnu létt hann skrifa upp Möðruvallabók. Árni skrifaði sjálfur nokkuð í Kormáks sögu, Víga-Glúms sögu og Fóstbræðra sögu en Ásgeir kláraði uppskriftirnar. Árni skrifaði stafrétt og leysti úr böndum.

Hann hafði persónunöfn með stórum staf, nokkuð sem skrifari Möðruvallabókar gerði ekki eða sjaldan [...] en setti ekki stóran staf á eftir punkti þegar forritið hefur það ekki. Hann fylgdi notkun þess á eð-um en

⁶²⁰ sbr. Guðvarður Már Gunnlaugsson, Handritafræði; tímaglósur 25.10.2004

⁶²¹ Már Jónsson, *Árni Magnússon : ævisaga* 1998:66

bætti við punktum. [...] Hann gerði minni kröfur en áður, vafalítið vegna vaxandi tímahraks og ógrynnis verkefna sem biðu.⁶²²

Í umfjöllun McKinnells kemur fram að nánast fullkomin samsvörum er á milli notkunar Árna á hásteflings-*R* í uppskrift hans eftir *Möðruvallabók*. McKinnell telur því að notkun Árna á *R* í Vatnshyrnu sé í samræmi við forrit. Venjulega táknað slíkt *R* með eða án depils tvöföldun samhljóðans.

Um táknum Árna á /r/ og /s/ í Stjörnu-Odda draumi er það að segja að hún er ekki eins regluleg þar og í draumaþáttunum; fyrir /r/ má þar á stundum sjá rotundu á eftir fleiri stöfum en ð, þ.e. einnig á eftir *a, e, g, t, k, o, æ* og e.t.v. víðar; krók-*r* er þar annars hin almenna táknum. Þar sem ekkert er minnst á *rotundu*-notkun Magnúsar í *Flateyjarbók* í umfjöllun Stefáns Karlssonar þá var hún skoðuð lítillega. Í uppskrift Magnúsar fannst rotunda á eftir *b* (sbr. t.d. ‘*Bragi*’ (dálkur 9)), ð (sbr. t.d. ‘*rauðþellð*’, *o* (sbr. t.d. ‘*þo*’ (dálkur 141)), ý (sbr. t.d. ‘*þýna*’ (dálkur 4 (neðst))), ; band fyrir 3.pfn. *þeir* er ‘*þi*’ og *þeirra* er ‘*þra*’ á einum stað og ‘*þra*’ á öðum. Strikað er í gegnum efri legg *b*-sins í öllum tilfellum (sbr. dálkur 7); sambærilegt band í uppskrift Árna er t.d. ‘*þra*’ (D 6.10); bandið er þar án *rotundu*. Hér var aðeins um stutt ‘*innlit*’ í *Flateyjarbók* að ræða þar sem m.a. var litið til notkunar Magnúsar á *rotundu*. Notkunin gæti verið víðtækari en finna mátti í þessari takmörkuðu athugun sem sýndi, samkvæmt dæmunum hér fyrir ofan, notkun *rotundu* á eftir eftir ð og *o*, stundum á eftir *b* og eitt dæmi fannst um *rotundu* á eftir ý.

Í Stjörnu-Odda draumi er lágt *s* ávallt í bakstöðu, hátt *s* í framstöðu og oftast er langt *s* táknað /s/ sem samræmist því sem hér hefur komið fram varðandi draumaþáttina; lágt *s* í framstöðu virðist ekki einhaft í böndum eins og í draumaþáttunum þremur, en það kemur þó vissulega aðeins fyrir í framstöðu þar sem um bönd er að ræða og einnig þar sem Árni dregur *s* sem hástaf.

Við lauslega skoðun á því hvernig þessu háttar í *Flateyjarbók* í uppskrift Magnúsar Þórhallssonar, kemur í ljós að þar er engin regla, eignarfalls-s er ýmist hátt eða lágt (sbr. t.d. ‘*eýsteins konungs*’, ‘*ketils þrymf*’ (dálkur 8)) og langt *s* er /f/ (sbr. t.d. ‘*þessi*’ (dálkur 10); ‘*off*’ (dálkur 3)). Sú regla sem Árni notar í uppskrift sinni að skrifa *s/* á orðaskilum samsettra orða, virðist ekki einkennandi í uppskrift Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*; alls staðar sem boríð var niður var ritað /f/.

Að lokum má svo nefna táknum Árna á forsetningunni í en hann notar ‘*i*’ í uppskrift sinni en ekki *J* eins og Magnús gerir í *Flateyjarbók*.

Einstök máléinkenni:

⁶²² Már Jónsson, *Árni Magnússon : ævisaga*, 1998:67.

- Stoðhljóðið *u* er yfirleitt ekki skrifað, sbr. ‘nætrinnar’ (B 15.3), ‘undr’ (B 24.7), ‘þorð’ (B 25.3, 27.3), ‘mægr’ (K 1.3), ‘þær’ (K 8.2). Í eftirfarandi orðum er upprunalega *u* í þessari stöðu: ‘aunnur’ (B 28.4), ‘fýstur’ (K 2.4), ‘ðraumkonurnar’ (D 14.3). Í ‘þorgeirsðottur’ (K 2.3), ‘konur’ (D 2.8), ‘ogurligt’ (D 31.8) og ‘ýnghu(illðr)’ (D 51.4) er endingin bundin með *ur*-bandi enda þar um upprunalegt *u* að ræða.
- Önghljóðið *ð* er ýmist táknað með *t*, *p*, eða *ð* eftir stöðu í orði en aldrei *ð*; í bakstöðu er yfirleitt ritað *t* en *p* eða *ð* í innstöðu:
 - Í *innstöðu*: *ð* ‘qvedít’ (B 14.11), ‘haþði’ (K 9.4), *p* ‘tíþindí’ (B 14.2 D 22.6), ‘meþan’ (B 16.2), ‘líþan’ (B 21.4; B 22.5; B 24.9; K 32.10; K 34.6; K 35.4; D 43.6, D 52.6). Þar sem *p* stendur fyrir önghljóðið í innstöðu tengist það bandi sem dregið er í gegnum efri legg *p*-sins; óbundið kemur það fram með *ð*-i, sbr. ‘fíðan’ (B 30.1) en það er hið almenna tákni í þessari stöðu í uppskriftinni.
 - Í áherslulitum endingum: *-it/-ít/-it: it* ‘sverðit’ (K 9.2), ‘qvælit’ (D 48.7); *ít* ‘míkít’ (B 13.2), ‘qvedít’ (B 14.11); *it* ‘crofmarkit’ (B 20.8), ‘verit’ (B 23.3). Þar sem önghljóðið er óbundið kemur það fyrir níu sinnum í sambandinu *-it*, tvísvær *-ít*, og sjö sinnum *-it*, þ.e. átján sinnum óveiklað.

-ið/-ið: ‘litið’ (K 7.2) ‘fetið’ (K 27.10). Hugsanlega er hér um reglu að ræða, þ.e. þegar *t* er í stofni orðanna þá er ritað *ð* í bakstöðu og þannig er það tvísvær tánknað. Hlutfall táknum:

$$\neg \quad -it/-ít/-it: 18/20 \times 100 = 90\% ; -ið/-ið: 2/20 \times 100 = 10\%.$$

Stefán Karlsson getur þess að almennt sé um *ð* í þessari stöðu að ræða þegar *t* er í stofni en ekki endranær. Undanteking sé að tvísvær er skrifað ‘nockuð’ í einum af fyrrnefndum rannsóknartextum hans, þ.e. Eyrbyggju.⁶²³ Í Bergbúaþætti er ritað ‘nockut’ (B 10.4).

- Forsetningin *við* og 1.pfn. ft. *við* koma aðeins fyrir bundin. Upplausn bandanna tekur mið af uppruna orðanna og ritað er ‘*við*’ fyrir forsetninguna og ‘*vit*’ þegar um fornafn er að ræða, þar sem veiklun kemur ekki fram í nefnifallsmyndum 1. pfn. et. sem finna má í textanum (alls sjö sinnum), sbr. til dæmis ‘ek’ (nf.) (K 22.9, D 49.5) og í 2. pfn. (þf.) ‘þík’ (K 23.5, D 4.8).
- *-er/-ir (-ir)* í áherslulitum endingum: Slíkar endingar koma að mestu fyrir bundnar með *er*-bandi í uppskriftinni eða 22 sinnum; einu sinni er endingin óbundin ‘ftærir’ (K 28.8) og því leyst úr bandinu í samræmi við það, sbr. til dæmis ‘undir’ (B 3.4).
- *-e/-i (i)* í áherslulitum endingum: Sex sinnum er endingin *-e*: ‘haþde’ (B 6.5), ‘þreipðade’ (K 7.9) ‘være’ (K 34.2), ‘henne’ (K 32.4), ‘þesse’ (D 54.2), ‘írlande’ (D

⁶²³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

55.5). Annars er endingin *-i* (37 sinnum) eða *-i* (89 sinnum) eða alls 126 sinnum.

Hlutföll táknumar:

$$-e: 6/132 \times 100 = 4.5\% \text{ tilfella; } -i (i): 128/132 \times 100 = 95.5\%.$$

- *o-i* bregður fyrir sem /u/ í áhersuleysi, sbr. í ‘þoro’ (B 21.5; 22.6), ‘muno’ (D 27.6) og hugsanlega ‘voro’ (D 23.8) ef tekið er mið af fyrnlefndu dæmunum tveimur og því að bandið er v með *o-i* yfir línu. Þetta eru einu dæmin um *o* í þessari stöðu svo *u* er nánast algilt í áhersuleysi. Hlutfall táknumar:

$$-u: 62/65=95.4\%; o: 3/65=5.6\%.$$

Sérhljóðar í áherslulítili bakstöðu eru táknaðir með svipuðum hætti í Stjörnu-Odda draumi.

- Óákveðinn greinir kemur oftast fram í *h*-lausum myndum: ‘enu’ (B 26.6, D 22.4), ‘enn’ (K19.1), ‘ena’ (D 22.8), ‘ens’ (D 55.6); en einu sinni með *h-i*, ‘hinn’ (D 17.2).
- *n/n*: Ruglings gætir í táknum á *n/n* í bakstöðu lýsingar- og atviksorða sem enda á *-an*, sbr. ‘fiðan’ (B 30.1), ‘faman’ (B 18.4) ‘innan’ (B 10.6), ‘ópan’ (B 2.7), ‘brattann’ (B 3.7), ‘kýrann’ (B 12.5), sem og í fornafninu ‘allann’ (B 25.7) og nafnorðinu ‘apt-an’ (K 5.14-6.1). Dæmin sýna að endingarnar eru eitthvað á reiki og það er í samræmi við það sem Stefán Karlsson getur um í grein sinni í Tungunni.⁶²⁴ Þar kemur fram að á 14. öld hafi *nn* tekið að falla saman við *n* í áherslulítili bakstöðu. Aftur á móti virðast orð sem enda á *in/inn* (eða *un/un*) vera rituð samkvæmt nútíma stafsetningu. Dæmi má finna í textanum þar sem ruglings gætir í táknuminni en þau eru öll í Stjörnu-Odda draumi.⁶²⁵
- Ritað er ‘hættligt’ (B 1.8), ‘kynligar’ (B 30.7) og ‘kýnliga’ (K 6.8), ‘ogurligt’ (D 31.8). Önnur dæmi fundust ekki og hvergi er ritað *-lega* í þessum orðmyndum. Sömuleiðis er ritað ‘Morgíninn’ (K 10.3), ‘gongím’ (B 2.4).
- *p>f*: fjórum sinnum er ritað ‘eptir’ (B 26.9, K 10.4, D36.9, 43.4) og einu sinni ‘epter’ (D 33.2), einnig ‘apt-an’ (K 5.14-6.1) og ‘opt’ (K 34.10). Stefán Karlsson getur þess að í uppskriftum Magnúsar sé oftast ritað *ft* í *eftir* en *pt* í öðrum slíkum orðmyndum.⁶²⁶ Miðað við þetta þá er um undantekningu að ræða þegar ritað er ‘aptr’ (D 41.1). (Misræmi er í rithætti Árna á spássíu uppskriftar þáttanna, en hann skrifar ‘eptir’ (C 1r) og ‘eptir’ miðgamallri Membrana’ (H 1r)).
- Tvíhljóðun á undan /ng/: Tvíhljóðun þ.e. *e >ei* á undan *ng* er nánast undantekningarlaus: ‘eingi’ (B 3.10), ‘eingir’ (B 30.5), ‘eingann’ (B 24.2), ‘leingra’ (B 9.1), ‘-leingð’ (B 28.1), ‘leingi’ (B 29.7), ‘leingr’ (D 49.2), ‘leingi’ (D 56.4). Á grundvelli þessa er afleiddar myndir sagnarinnar *ganga* sem ávallt koma fyrir

⁶²⁴ Sbr. Stefán Karlsson, 2000:31

⁶²⁵ Sbr. sama heimild:350

⁶²⁶ Sbr. Stefán Karlsson 2000:349.

bundnar hér ritaðar með *ei*, sbr. ‘*geingu*’ (B 3.3, B 7.3) ‘*geingi*’ (B 19.11), *geingu* (B 24.10), *geingit* (D 25.1). Aðeins einu sinni er *e* á undan *ng*, þ.e. ‘*fengi*’ (D 18.5).

Hutfall táknumar:

- *ei* á undan *ng*: $8/9 \times 100 = 89\%$; *e* á undan *ng* $1/9 \times 100 = 11\%$.
- Tvíhljóðun á undan /gi/: engin merki fundust í draumaþáttunum um tvíhljóðun á *e* á undan *gi* og ritað er: ‘*segia*’ (K 18.3), ‘*veginn*’ (D 2.8), ‘*megin*’ (D 29.4). Eitt dæmi er að finna um þetta í Stjörnu-Odda draumi en þar er ritað: ‘*feigur*’ (H 4r:9.10).⁶²⁷
- ‘*eigí*’ kemur aðeins fyrir bundið (níu sinnum).
- /z/ kemur fyrir í hástigi í samræmi við notkun Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*; þar er „yfirleitt haft zst“.⁶²⁸ Í uppskrift Árna má m.a. finna eftirfarandi dæmi: ‘*hellzft*’ (K 30.3), ‘*þiplðizft*’ (K 2.7). *z* kemur einnig fyrir í eignarfalli ‘*hauskullðz*’ (K 3.5), ‘*mannz*’ (K 7.7) og miðmyndarendingin eru næstum alltaf -z/t, sbr. ‘*fettuzft*’ (B 7.8). Einnig bregður *z*-u yfir línu fyrir, sbr. ‘*hræððdz*’ (B 11.6).

$$-zst: 11/14 \times 100 = 79\%; -tz: 3/14 \times 100 = 21\%.$$

Þetta er í samræmi við niðurstöður Stefáns Karlssonar um miðmyndarendingar í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar, þar sem hann segir að oftast sé skrifað *zst* „sjaldnar *z* eða *z* yfir línu.“⁶²⁹ Stefán getur þess einnig að í þeim texta sem Magnús er talinn hafa skrifað í *Flateyjarbók* sé miðmyndarendingin *zst* algengari en endranær í þeirri bók.

Finna má miðmyndarendinguna -zt, sbr. ‘*gerðizt*’ (H1r:11.9) í Stjörnu-Odda draumi í uppskrift Árna, og sömuleiðis kemur -st, þ.e. ‘*þorst*’ (H1r:14.10), einu sinni fyrir. Samkvæmt því sem fram kemur í umfjöllun Stefáns Karlssonar þá gerir hann ráð fyrir að hið fyrrnefnda sé ritvila en hann getur þess að *forst* eigi sér hliðstæðu í myndinni *giorst* í *Flateyjarbók*.⁶³⁰

- Ýmist er ritað *fyrst*(-) eða *fyst*(-), sbr. ‘*þýrsta*’ (B 9.5), ‘*þýrft*’ (D 7.2; 15.3; 24.5), ‘*þýft*’ (D 16.2) ‘*nærstu*’ (D 36.7). Hér eru myndirnar ýmist með *r* eða án og þannig er það einnig í Stjörnu-Odda draumi (sbr. ‘*þýrft*’ (H3r:28.10), ‘*þyft*’ (H3v:24.7)) og Stefán getur þess að þannig sé þetta í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*.⁶³¹
- *einfaldur/tvöfaldur samhljóði*. Á 14. öld styttilss í bakstöðu en þó ekki þar sem það var stofnlægt.⁶³² Dæmi úr textanum sýna myndir sem ættu af þessum sökum að vera

⁶²⁷ Sbr. Stefán Karlsson 2000:347.

⁶²⁸ Sbr. Stefán Karlsson, „Um Vatnshyrnu“ *Stafkrókar* 2000:350.

⁶²⁹ Stefán Karlsson 2000:350.

⁶³⁰ Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

⁶³¹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:350.

⁶³² Sbr. Björn K. Þórólfsson 1925:xxx, xxxi.

með *ss* en sýna styttingu eða réttara sagt öfugan rithátt sbr. ‘*croftmark*’ (B 5.10), ‘*crofmarkit*’ (B 20.8); ‘*misseri*’ (B 28.5) er þó skrifað með tveimur *s*-um.

- *ok, ek, þik, mik*: Samtengingin og kemur fyrir bundin fyrir utan eitt skipti og er þar um óveiklaða mynd að ræða, sbr. ‘*ok*’ (D 42.2) og bandið er því leyst upp *ok*, sbr. (D 53.3). Í umfjöllun Stefáns Karlssonar er *ok* á stundum ritað fullum stöfum í uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar og sömuleiðis nefnir hann nokkur dæmi um ritmyndina *oc*,⁶³³ en hana er ekki að finna þannig ritaða í draumaþáttunum.

Ávallt er ritað ‘*ek*’ (K 19.10; 20.8; 22.9; 24.9, 27.4, 28.3), ‘*þik*’ (K 23.5, D 4.8) og ‘*miok*’ (K 14.4). Eitt dæmi um veiklun *k* í fornafni 1.p. fannst í Stjörnu-Odda draumi ‘*eg*’ (H 4v:16.2).

- Í umfjöllun Stefáns Karlssonar, ‘Um Vatnshyrnu’ (343-353), kemur fram að í uppskrift Eyrbyggju eftir Vatnshyrnu sé eldra ‘*vá*’ jöfnum höndum ritað *va* (*vaa, vã*) og *vo* og er það í samræmi við það sem hér kemur fram í uppskrift Árna á draumaþáttunum: ‘*fva*’ (K 15.9; K 31.10, D 38.4); en einnig ‘*fvoþu*’ (þt. af *sofa*, þ.e. *sváfu* (D 37.8)); ‘*kvomu*’ (B 21.8, B 22.10, D 23.5), ‘*vopn*’ (D 43.11).
- Einu sinni er ritað ‘*em*’ eða *er* í tengslum við fornafn fyrstu persónu, þ.e. ‘*em ek*’ (K 22.8)

Styttingar og bönd

Eins og komið hefur fram er uppskrift Árna Magnússonar „að heita má“bandrétt, að mati Stefáns Karlssonar.⁶³⁴ Hér verður gerð grein fyrir þeim styttingum og böndum sem einkenna uppskrift Árna á draumaþáttunum í AM 555 h 4to og AM 564 c 4to og þeim skipti í fjóra flokka og vísað í dæmi úr texta með sama móti og áður :

1) *Skammstafanir*:

- Karlmannsnafnið *Porsteinn* kemur bæði fyrir stytt með bandi og með nokkurs konar tvípunktí (efri hlutinn er eins og lykkja og sá neðri er punktur); slíkt er leyst upp innan sviga, sbr. (*ein(n)*) ‘*þorft(einn)*’ (K 15.11, K 30.1, D 3.12, D 13.8, D 21.2), ‘*þorft(ein)*’ (K 31.4). Kvenmannsnafnið *Yngveldur* er einnig á einum stað stytt með þess háttar tvípunktí og það sömuleiðis leyst upp innan sviga, sbr. (*illðv*) ‘*ýnghu(illðv)*’ (D 51.4).

2) *Samdráttur*:

- strik yfir *gg* í *gg(im/u)* er leyst upp: *on ‘gongím’* (B 2.4).

⁶³³ Sbr. Stefán Karlsson 2000:349.

⁶³⁴ Sbr. Stefán Karlsson 2000:346.

- *p* þar sem strik er í gegnum efri legg er leyst upp: *or* ‘Þorðr’ (B 5.2), þoruardzfon (K 1.2), þorgeirsðottur (K 2.3), *ei* ‘þeir’ (B 2.8), þeira (D 6.9), *at* ‘þat’ (D 5.1), *via* ‘þviat’ (B 8.5), *in* ‘tíþindí’ (B 14.2, D 22.6), *et* ‘þetta’ (B 14.8, K 36.4), *an* ‘meþan’ (B 16.2), ‘síþan’ (B 21.4), ‘þangat’ (K 33.6) *en* ‘þenna’ (B 25.6, D 1.2). Þrenns konar styttigar eru á mannsnafninu *Þorsteinn* sem kemur allnokkrum sinnum fyrir í textunum: 1) depill yfir *n*, ‘Þorsteinn’ (K 1.1), 2) strik í gegnum efri legg á *p*-inu og depill fyrir *n*, ‘Þorsteinn’ (K 10.9, K 14.6), 3) strik í gegnum efri legg á *p*-inu og styttig sem sýnd er eins og tvípunktur (efri hluti líkastur lykkju og sá neðri er punktur) ‘Þorft(einn)’ sbr. framansagt (1)).
- *p* þar sem tvö strik eru í gegnum efri legg er leyst upp: *eis* ‘þeissi’ (K 14.1, K 24.3), ‘þeiss’ (D 17.8), ‘þeissa’ (K 19.7).
- *h* þar sem strik er í gegnum hálegginn er leyst upp: *ann* ‘hann’ (K 6.6), *an* ‘hans’ (K 11.6), *onu* ‘honum’ (K 11.8), *enn* ‘henni’ (K 4.5).
- *h* þar sem tvö strik eru í gegnum hálegginn er leyst upp: *ans* ‘hans’ (D 34.1).
- Strik, dregið í gegnum háleggi *l* og *ð* (*lði*), er leyst upp: *an* ‘hamarlandi’ (K 37.3).
- Strik, dregið í gegnum háleggi *l* og *t* (*mlti*), er leyst upp: *æ* ‘mælti’ (D 25.3).
- Strik sem dregið er í gegnum hálegg *k* ...:
 - ... í *mik* er leyst upp: *ut* ‘míkit’ (B 13.5).
 - ... í *skm* er leyst upp: *ulu* ‘flkulum’ (D 25.6).
 - ... í *kkiu* er leyst upp: *ur* ‘kirkiu’ (B 27.7).

3) *Stakir stafir fyrir ofan línu eru leystir upp fyrir eftirfarandi hljóð eða hljóðasambönd:*

- *e*: *ve* ‘qvedít’ (B 14.11); *re* ‘ðrepa’ (D 6.2).
- *i*: *ri*: ‘mýrkri’ (B 2.1); *it*: ‘víu’ (B 2.3); *id* ‘víð’ (K 4.4); *il* ‘tíl’ (K 30.5).
- *n*: *in* ‘harmþrungin’ (kvk.) (D 7.8).
- *o*: *ro* ‘brott’ (B 20.2); *oro*: ‘þoronautr’ (B 29.2), *þoro* (B 21.5, B 22.6) *voro* (D 23.8).
- *z*: *iz* ‘hræððiz’ (B 11.6), *hittiz* (D 34.6) ‘anðaðiz’ (B 28.7); *annz* ‘mannz’ (K 7.7, K 8.8).
- *r*: *ad*: ‘maðr’ (K 12.5), *maðrinn* (K 13.6); *ar* ‘var’ (D 7.7), ‘harmþrungin’ (D 7.8), ‘þar’ (D 56.2); *er* ‘hverr’ (D 45.7).
- *t*: *it* *lipit* (D 32.9).
- *v*: ‘mundu’ (K 15.8), ‘spurði’ (K 17.6), ‘muno’ (D 27.6).

4) *Sértákn:*

- *ar*-band (krók-*r* ofan línu) er leyst upp: *ar*, sbr. ‘var’ (B 4.1), ‘þar’ (B 4.6), ‘atburðar’ (B 128.3), ‘barn’ (K 4.6), ‘fvarar’ (D 26.6).

- *er*-band (eins og fjótaskriftar-*r* ofan línu) er leyst upp: *er* ‘mer’ (B 1.7), ‘ser’ (B 2.10), - *verpi* (K 7.1), *verk* (D 46.5), *gera* (D 46.7); *ur*, sbr. ‘undir’ (B 3.4)
- π -band eða *ra*-band, staðsett fyrir ofan línu og líkist *u*-i með bogadregnu striki í gegnum eða við efri mörk leggjanna tveggja, er leyst upp: *ra* ‘leingra’ (B 9.1), ‘bratt’ (K 11.11) *pra* (K 37.5), ‘sprack’ (D 52.3). Það kemur einnig fyrir eins og tvöfaltt *v* (*w*) með bogadregnu striki við eða í gegnum efri mörk leggjanna þriggja (sbr. *u* í lýsingunni hér f. ofan), sbr. ‘*pra*’ (K 37.6).
 - Þetta sama band er einnig leyst upp *va* í tengslum við *s*, en þannig kemur það einu sinni fyrir í draumaþáttunum, sbr. ‘*sva*’ (D 36.3); tvisvar kemur *svo* fyrir óbundið ‘*sva*’ (K 31.10, D 38.4) og því er hér leyst upp *va* en ekki *vo*.
 - Þegar skoðað er hvernig slíkri táknum er háttar Í Stjörnu-Odda draumi er upplausn bandsins með líkum hætti, sbr. til dæmis *ra* ‘*pra*’ (H 1v:10.3), *va*, ‘*sva*’ (H 1v: 10.6), ‘*qvatt*’ (H 8r:13.11), ‘*qvanþangs*’ (H 8v:6.10), en einnig stendur það fyrir *an*, sbr. í ‘*manna*’ (H 3v:3.8), *ia* ‘*segia*’ (H 7r:21.5) og *aka* í ‘*taka*’ (H 2v:5.9). Í Stjörnu-Odda draumi kemur einnig samskonar band fyrir, dregið örlitið öðrum dráttum, en það er eins og tvöfaltt *v* (*w*) fyrir ofan línu, sbr. ‘*umpíramm*’ (H 1v:4.1), ‘*pra*’ (H1r:16.2) og víðar; á öðrum stað er lína dregin yfir *w* líkt og gerð var grein fyrir hér að framan, sbr. ‘*gramr*’ (H7r:13.6). Slík útfærsla kemur einnig fyrir í tengslum við *va* og *ia* upplausn bandsins, sbr. ‘*sva*’ (H6v:5.7), ‘*segia*’ (H6v: 22.1).

π -bandið er því notað fyrir *ra*, *ia* og *va* í þessum uppskriftum Árna á Stjörnu-Odda draumi og draumaþáttunum.

- *ur*-band, líkist *ω* eða *ω*, er leyst upp: *ur* ‘þorgeirsðottur’ (K 2.3), ‘*spurði*’ (K 31.6), ‘*konur*’ (D 2.9), ‘*ogurligt*’ (D 31.8), ‘*burt*’ (D 35.10).
- *us*-band, táknum sem líkist tölustafnum 9, er ofan við línu. Tvö dæmi fundust og bandið er leyst upp: *uſ* ‘*hu/karl*’ (B 25.9), ‘*hu/karlinn*’ (B 29.1).
- *Nefhljóðsband*, strik yfir samhljóði eða sérljóði er leyst upp: *m* ‘*gumnum*’ (D 9.5), ‘*þramm*’ (D 16.4); *n* ‘*hellismunnanum*’ (B 21.3) ‘*draummanninum*’ (K 24.1).
- *Depill* yfir *n*, *G, R* og *g* (eitt dæmi, villa) er leystur upp: *n* ‘*Þorsteínn*’ (K 1.1), ‘*enn*’ (B 30.8), *kumlbuinn* (K 29.3); *G* ‘*hreggi*’ (K 21.4), ‘*eggjar*’ (K 21.6); *R* leýniðýRR (D 37.5), *g* ‘*helggu*’ (K 2.2) (villa).
- Strik yfir *mm* er leyst upp: *onnu monnum* (K 36.2) og yfir *ei* er leyst upp: *ig eigi* (B 16.7)
- *m₃* er leyst upp: *eð* ‘*með*’ (K 20.4).
- Band sem líkist lykkju:

- fyrir ofan *f* er leyst upp: *þyrir* ‘þýrir’ (B 14.4). Samskonar band (D 25.4) virðist standa fyrir *er/or* og er leyst upp *er* ‘hvert’,
- lykkja í *f* er leyst upp *on*: ‘þoruardózson’ (K 1.2),
- lykkja og punktur; (illð^o) ‘ýngh(illð^o)’ (D 51.4); (einn) ‘þorft(einn)’ (D 33.5). (eins) ‘þorft(eins)’ (D 43.2).
- Punktaupplausn, þ.e. (eðins) ‘h(eðins)’ (D 12.1); (eyjar) ‘þ(eyjar)’ (D 12.2).
- *og*-band líkist gegnumstrikadri *z* og er leyst upp: *ok*⁶³⁵ þar sem þannig er það einu sinni skrifað fullum stöfum, þ.e. ‘ok’ (D 42.2).

b) AM 564a 4to (A)

Eftirfarandi er lýsing á stafsetingu og máleinkennum draumaþáttanna í AM 564a 4to, með dænum sem vísa til textans, þ.e. nafns þáttar (B=Bergbúaþáttur, K=Kumlbúaþáttur, D=Draumur Þorsteins Síðu-Hallssonar), línunúmer og númer orðs í línu (t.d. B 1.3). Auðkennt er með sama hætti og gert er í kaflanum hér á undan þegar fjallað var um uppskriftir Árna Magnússonar. Mállýsingin tekur mið af þeim texta draumaþáttanna sem varðveisit hefur í 564a.

Sérhljóð:

- /á/: Forsetningin á er í tíu skipti af fjórtán táknuð með límingi *aa* og fjórum sinnum með *a*. Aftur á móti er á í þá undantekningarlaust táknað með *a* (þ.e. *þa*). Aðrar orðmyndir þar sem /á/ er táknað með límingi: ‘fa’ (B 40.5, 84.5) sem einnig er: ‘fa’ (B 61.4, 72.6); ‘kaamí’ (B 40.8), ‘aama’ (B 41.1), ‘kaamír’ (B 55.2), ‘baag’ (B 62.4). *a* er þó algengasta á-táknunin. Sem dæmi má nefna ‘attí’ ((so.þt. *eiga*) B 4.5), ‘að?’ (B 39.2), ‘þaheyrðór’ (B 99.4), ‘magí’ (K 1.2). Hlutföll táknumar:

$$\rightarrow /á/ \text{ táknað með } a: 54/70 \times 100 = 77\%; /á/ \text{ táknað með } aa: 16/70 = 23\%$$

Tvö tvihólfar *a* mynda líminginn fyrir /á/ *aa* en einhólfar *a* er almennasta táknunin fyrir /a/ og /á/. Einstök dæmi má finna þar sem tvihólfar *a* stendur annars vegar fyrir /a/ og hins vegar /á/, sbr. til dæmis ‘auallt’ (B 84.7), ‘ari’ (B 95.2), ‘attí’ (K 4.3), ‘kannaz’ (B 54.4), ‘annað’ (B 54.2, B 54.5) og í ‘aunn’ (B 96.7) er *a*-ið sömuleiðis tvihólfar. Tvihólfar *a* er einkennandi í skrift þeirra Jóns Þórðarsonar og Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*. Mismunandi notkun skrifara á táknum telur McKinnell benda til að skrifari sé að líkja eftir forriti sínu.⁶³⁶

⁶³⁵ Þannig er og skrifað fullum stöfum (K 30.6).

⁶³⁶ Sbr. McKinnell, John 1970:311.

- /é/: Táknunin er alltaf *e* fyrir é, sbr. ‘het’ (B 2.4), ‘þe’ (B 6.7), ‘fei’ (B 8.5), ‘elivaga’ (B 62.6), ‘reðek’ (B 70.4), ‘elheðar’ (B 81.4), ‘let’ (K 17.10), ‘lezt’ (D 5.10). Engin dæmi voru um tvíhljóðun *e*.
 - /é/ táknað með *e*: 100%.
- /i/, /í/ og /j/: *J* kemur um fimmtíu sinnum fyrir í textanum. Það er einhaft sem táknun fyrir forsetninguna *i*; því bregður fyrir í tölutáknun, sbr. ‘íj’ (B 29.2, B 31.2 (alls um fimm sinnum)); atviksorðin *inn* og *innar* eru táknuð með *J*, sbr. til dæmis ‘Jnn’ (B 19.3, K 36.8), ‘Jnnar’ (B 20.6, B 27.2 og 27.9, B 86.6). Í þremur tilfellum kemur *J* fyrir í upphafi orðs sem *j*-tákn: Jótunn (B 36.8), Jókla (B 52.5), ‘Jamleingd’ (B 96.4). Lýsingarorðið illt kemur einnig fyrir með *j-i*, sbr. ‘Jllt’ (B 71.3). Annars stendur *J* fyrir forsetninguna *i*. Dæmi um *i* sem /j/ eru til dæmis ‘ſkiolf’ (B 14.8), ‘sníð’ (B 15.9), ‘hia’ (B 19.10).
- /í/ er yfirleitt táknað með *i*, með eða án brodds; broddur virðist ekki tengjast lengd því hann kemur einnig fyrir yfir /i/. Broddinn virðist frekar mega setja í samband við aðgreiningu *i* frá nálægum stöfum, sbr. *u*, *m*, *n*, *t*, ... Dæmi um þetta eru til dæmis: ‘þui’ (B 28.10), ‘stíg[?]’ (B 37.11), vegínum’ (B 12.7), ‘leítuðu’ (B 14.5), ‘níð’ (B 19.6). ‘iaxní’ (B 69.5). Skrifarinn virðist þó ekki algjörlega lúta grundvallandi reglu í vinnubrögðum sínum þar sem brodda er einnig að finna í orðum þar sem þeirra væri samkvæmt framansögðu ekki að vænta, sbr. t.d.: ‘reykianesi’ (K 36.7) og þá vantart sömuleiðis á nokkrum stöðum þar sem búast hefði mátt við þeim, sbr. ‘wifu’ (K 19.8).

Í síðasta vísuorði Hallmundarkviðu er *i* í tveimur tilvikum táknað með *íj* eða *ý* (með tveimur broddum): ‘onýt mikít víjtí’⁶³⁷ (tveir broddar yfir *y*), ‘onýt mikít víjtí’ (B 82.2-7). Þarna er um tvennis konar frávik að ræða, þ.e. tveir broddar eru yfir *y*. Hlutfall táknunar með *i*, *í* og *j* sem ávallt er notað til að tákna forsetninguna *i* og *í* ákveðnum tilvikum sem *i*-tákn er því:

- *i*: $300/677 \times 100 = 44.3\%$; *í*: $325/677 \times 100 = 48\%$; *j*: $50/677 \times 100 = 7.4\%$;
- *y* (*með tveimur broddum*)/*ý*: $2/677 \times 100 = 0, 3\%$.
- Aðgreining /i/, /y/ og /í/, /ý/ : /ei/ og /ey/: Gerður er greinarmunur á /y/, /ý/ og /i/ og /í/, sömuleiðis /ei/ og /ey/ og ritað *y*/*ý* þar sem ritað er y eða *ý* í nútímastafsetningu, sbr. ‘nattmýrkí’ (B 13.6), ‘Hýtt’ (B 39.1), ‘eímýru’ (B 40.9), ‘þýða’ (B 46.6), ‘knýr’ (B 55.4), ‘kýnligar’ (B 98.8), þaheyrdír (B 99.4), ‘ðæymði’ (D 1.3), ‘lygí’ (D 6.7). Eins og dæmin gefa til kynna er mun oftar sem táknunin er *ý* en *y* en *ý* er notað í rúmlega fimmtíu tilfellum og um tíu hafa *y*. Hlutfall táknunar:
 - *ý*: $50/60 \times 100 = 83.3\%$; *y*: $10/60 = 16.7\%$.

⁶³⁷ Tveir broddar ættu að vera yfir *ý* (*ij*) (vantar tákn).

- /ó/ er táknað með *o*-i, með eða án brodds. Sex sinnum má ætla að broddur sé yfir *o*. Þrisvar sinnum er um /ó/ að ræða: ‘flíotlíg’ (B 41.3), ‘ftó[ɔ]’ (B 47.9), ‘bló-ði’ (K 25.10-26.1); fjórum sinnum er broddur yfir *o*-i, sbr. ‘attbógi’ (B 73.2), ‘lókið’ (B 90.10), ó:um’ (K 5.1), ‘flóð’ (K 25.8). Annars staðar er /ó/ táknað *o*, sbr. til dæmis ‘þotti’ (B 28.8), ‘míoleít’ (B 31.7), ‘blodi’ (K 28.1). Engin regla virðist vera viðhöfð.
- /u/, /ú/, /v/: Í innstöðu er /ú/ táknað með *u* (með eða án brodds), sbr. ‘huskarl’ (B 8.6, 94.5, 97.3), ‘húml’ (B 63.2), ‘buin’ (K 29.5); ‘nu’ (K 29.9). En í framstöðu stendur *v* í flestum tilvikum fyrir /u/, /ú/ og /v/ eða í rúmlega níutíu skipti. Oftast stendur það fyrir /v/, sbr. til dæmis ‘vaktí’ (K 17.4); fyrir /u/ kemur það fyrir í orðmyndum eins og til dæmis ‘vtax’ (B 22.6), ‘vm’ (B 25.3, K 10.5) og ‘vp’ (B 33.8). *v* er í tvígang tákni fyrir /u/, sbr. ‘vndír’ (B 15.10), ‘vndr’ (B 64.7) og einu sinni er broddur yfir *u* sem tákni fyrir /u/, sbr. ‘kúml’ (K 29.4). Þrisvar sinnum kemur *u* fyrir í framstöðu en þá er það tákni fyrir /u/, sbr. ‘un-dír’ (B 14.11-15.1), ‘ugír’ (B 61.6), ‘u[r]du’ (B 98.4). Tvisvar er *v* svo tákni fyrir /ú/, sbr. ‘vt’ (B 87.11), ‘vz’ (B 87.12). *v* er því riflega nítiu sinnum tákni fyrir þessi hljóð en *u* aðeins í þau þrjú skipti sem áður hafa verið nefnd og stendur þá aðeins fyrir *u*. Hlutfall táknumar í framstöðu:
 - *v*: 90/93 x 100 = 96.8% ; *u*: 3/93 x 100 = 3.2%.

Í innstöðu er hlutfall táknumar:

$$\rightarrow u: 100\%.$$

Þar sem *u* er ávallt ritað fyrir /v/ í innstöðu orða var leyst þannig úr böndum, sbr. ‘þuat’.

- /ö/: Tvö ö-tákni eru viðhöfð í uppskrift þáttanna í A. Þar er um að ræða ð og *au*. Algengasta ö-táknið er ð, sbr. ‘[þ]ið:ði’ (B 1.1), ‘Jötunn’ (B 36.8), ‘ðóckua’ (B 37.8); ‘höllum’ (B 38.1), ‘bið:g’ (B 47.2), ‘flóckuir’ (B 58.4), ‘fögðu’ (D 4.8). *au* sem ö kemur einnig fyrir, sbr. ‘tau:g’ (B 29.5), ‘baul’ (B 55.6), ‘haurgf’ (B 56.7), ‘rauck’ (B 58.1, 58.5), ‘au:[n]í’ (B 69.7-70.1), ‘au:nís’ (B 81.10), ‘aunnz’ (B 96.7), ‘nattfaung’ (K 10.8). Alls kemur *au* fyrir sem ö-tákni 4-8 sinnum (15%) en ð alls 47 sinnum (85%). Hlutfall táknumar (miðað við hærra gildið):
 - *au*: 8/55 x 100 = 15% ; ð: 47/55 x 100 = 85%

- /œ/ er alls staðar táknað œ með eða án brodds, sbr. ‘þœlana’ (B 4.4), ‘þœla’ (B 5.4), ‘hœttligt’ (B 13.4), ‘ftélltum’ (B 17.11), ‘nœt’ (B 21.2; 25.4), ‘œtluðu’ (B 30.7), ‘nœst’ (B 32.4), ‘quœdí’ (B 33.9), ‘þœtí’ (B 38.2), ‘fœri’ (B 46.2), ‘hœ:ur’ (B 48.3), ‘gœti’ (B 62.3), ‘kœ-[ma]’ (B 65.11-66.1), ‘næt’ (B 84.3), ‘þœtin[um]’ (B 88.9), ‘þœ:ðí (B 95.7), ‘vœnn’ (K 14.3), ‘bœ:u’ (K 15.3), ‘þœðu’ (K 27.6), ‘mœllt[u]’ (D

4.2), ‘þrœll’ (D 5.2). Ekki verður séð hvaða tilgangi broddurinn gæti þjónað, til dæmis er skrifað ‘þóetí’ og ‘þóetin[um]’.

Samhljóð:

- Í uppskriftinni eru löng samhljóð (/g/, /l/, /n/, /m/, /p/, /r/ /s/, /t/) táknuð á eftirfarandi hátt:
 - *með hásteflingi: [f]eg*’ (B 60.11-61.1), ‘ugír’ (B 61.6).
 - *með depli / með nefhljóðsbandi: eínn*’ (B 6.11), ‘eínnhue:n’ (B 7.8), ‘sinn’ (B 8.7), ‘vœnn’ (K 14.7), ‘há:skeggiaðír’ (B 68.2), ‘[g]neppi’ (B 73.6), ‘vpp’ (B 56.1), ‘þý:um’ (B 54.3, B 54.6). Samtengingin *en* er skrifuð ‘en’; aðeins einu sinni er táknum ‘enn’ (K 35.11) og seinna *n*-ið þá bundið með depli.
 - *með tvíritun: ‘høettligt’* (B 13.4), ‘b:attan’ (B 15.4), ‘ottadíz’ (K 16.3), ‘míkíll’ (B 9.6), ‘hellís’ (B 19.11), ‘vi-ssi’ (B 16.10-17.1), ‘høgg’ (K 28.4).
 - Langt /k/ er táknað með *ck*: ‘nockuð’ (B 21.8), ‘geck’ (K 6.10), ‘eckí’ (B 30.4). Annars kemur *c* ekki fyrir sem *k*-tákn, nema bundið fyrir ofan línu og þá í mismunandi beygingum lýsingarorðsins *mikill*, þ.e. til dæmis ‘micla’ (B 10.13), ‘micl’ (B 30.3), ‘micílli’ (B 33.3). Dæmin eru alls sex og einu sinni kemur *c* fyrir í 1.pfn. ég ‘þerec’ (B 59.5). *c* kemur aldrei fyrir í framstöðu. Á undan *u* má sjá *q* sem táknað fyrir *k* í ‘quellðít’ (K 11.1 og því er leyst úr bandi, sbr. til dæmis ‘quad[ð]i’ (B 8.1), ‘quað’ (B 12.3) og *quinna* (K 11.8)).
 - Táknun /x/ er í samræmi við táknun þess í nútíma stafsetningu, sbr. ‘bólóxi’ (K 13.8), ‘vox’ (K 22.7).
 - /f/ er táknað með svokölluðu bagga-*f*-i, þ.e. *p*, sbr. t.d. ‘suepní’ (K 17.1).
 - /r/ er táknað á tvennan hátt, með svokölluðu krók-*r*-i, þ.e. *r* ‘þrír’ (B 51.5) og *r* (rotundu) ‘þlugðrekí’ (K 26.8). Rotunda (*r*) kemur fyrir á eftir flestum stöfum öðrum en *i*, sbr. t.d. ‘[þ]iðði’ (B 1.1), ðý:um (B 20.1), ‘þa:’ (B 16.3), ‘næt:’ (B 21.2). Á eftir *a* er ýmist rotunda eða krók-*r*; en rotunda kemur ca sextán sinnum fyrir á eftir *a* og krók-*r* u.þ.b. tíu sinnum. Orð eins og *þar*, *bar* og *innar* koma fyrir rituð með rotundu ‘þa:’ (B 10.3) ‘ba:’ (B 6.9), ‘Jnnar:’ (B 86.6) og krók-*r*-i ‘þar’ (B 46.4), ‘bar’ (B 83.3), ‘Jnnar’ (B 20.6). Við upplausn banda er hér tekið mið af þessu og ýmist leyst upp *ar* eða *a:*. Rotundan kemur einnig fyrir á eftir *g*, *b*, *e*, *o*, *p*, *h*, *k* og *u* og er þar að mestu einráð. Á eftir *u* kemur krók-*r* aðeins einu sinni fyrir, ‘haurgf’ (B 56.7). Sama er að segja um krók-*r* á eftir *þ*-i og *h*-i; á eftir *þ*-i er krók-*r* í ‘þrír’ (B 51.5) en annars er þar rotunda eða ca. sjö sinnum og á eftir *h*-i kemur hún fyrir ca. sex sinnum en aðeins eitt dæmi er um krók-*r* í þeirri stöðu, þ.e. ‘Hrým’ (B 35.1).

Þar sem krók-*r* er óbundið í textanum er ávallt broddur yfir *t* og ritað *i*, sbr. ‘heítír’ (B 1.9), ‘vndír’ (B 15.10). Þess vegna er alltaf ritað *ír* þar sem /ir/ er leyst úr böndum í uppskriftinni. Ein undantekning er þó hugsanleg, frá þessari að því er virðist föstu reglu, þar sem mögulega má greina *í* á undan rotundu í ‘fýstír’ (K 2.5). Hér er um þolfall að ræða og rotunda þá eðlileg tákun hans á eftir *u*. Sennilega er hér ástandi handrits um að kenna, orðið bæði velkt og lúið. Eitt dæmi er um óbundið *t* á undan rotundu (z), ‘þleizi’ (B 50.5). Persónufornafnið *þeir* (2.p.ft. kk) kemur ávallt fyrir bundið, ‘þ’ og þar sem rotundan kemur fyrir á eftir ‘ei’, sbr. ‘þleizi’ er bandið í uppskriftinni leyst upp ‘þer’ en ekki ‘þeir’. Rotunda (z) kemur ekki fyrir í framstöðu, þar er krók-*r* einrátt, sbr. ‘rangt’ (B 11.6) og ‘reift’ (B 17.6).

Alls kemur rotunda fyrir 456 sinnum og krók-*r* um 260 sinnum. Eins og gerð hefur verið grein fyrir hér fyrir ofan tekur bandaupplausn mið af því hvernig tákunin er í textanum og er hér með í útreikningum. Rotundan er hér ráðandi *r*-tákn og hlutfall tákununar er:

$$- \quad z: 456/716 \times 100 = 63.7\%; \quad r: 260/716 \times 100 = 36.3\%.$$

- /s/ er táknað á tvannan hátt: *s* ‘sníor’ (B 15.9) og / ‘hallsteínf’ (B 5.3). / er þó hin almenna /s/-táknun og kemur fyrir liðlega 180 sinnum (í um 75% tilfella) á meðan *s* kemur fyrir um 60 sinnum (um 25%). Staða þess í orði skiptir ekki máli hvað það varðar hvort *s*-ið er notað, en slíkt einkenndi uppskrift Árna Magnússonar, sbr. framansagt. Notkun skrifara 564a á lágu *s*-i er þó ekki einungis bundin við bakstöðu eða bönd eins og tíðkaðist samkvæmt latneskum sið en lága *s*-ið var ekki notað að ráði með öðrum hætti fyrr en á 15. öld.⁶³⁸ Hlutfall tákununar:

$$- \quad f: 183/261 \times 100 = 70.12\%; \quad s: 78/261 \times 100 = 29.88\%$$

- *f* er alfarið táknað með svokölluðu bagga-*f*-i, þ.e. *p*, sbr. til dæmis ‘þa:ra’ (B 7.4).

Framsetning skrifarans á *k* (*k*, *c* og *q*), *s* (*s* og *f*), *r* (*r* og *z*) og *f* (*p*) er einungis táknræn og óháð framburði.

Einstök máléinkenni:

- Stoðhljóðið *u* er yfirleitt ekki skrifað, sbr. ‘[þ]ið:ð:’ (B 1.1), ‘þo:ð:’ (B 2.3), ‘mag:’ (K 1.3) ‘auft:’ (D 2.3): Ruglings gætir í orðum þar sem *u* er upprunalegt eins og til dæmis í ‘aunn:’ (hk.ft. (B 96.7)) og ‘kon:’ (ft. (D 3.4)); öfugir rithættir sem þessir eru oft merki um hljóðbreytingar.
- Önghljóðið *ð* er í bakstöðu ýmist táknað með *t* eða *ð*. Í áherslulitum endingum:
 - *ið/ið:* ‘þa:ið’ (B 12.9), ‘lítíð’ (B 27.8, K 7.2), ‘lokið’ (B 85.11, 90.11), ‘krosmarkið’ (B 89.3), ‘mý:k:ið’ (B 28.2), ‘kuml-ið’ (K 33.10-34.1).

⁶³⁸ Sbr. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Handritafræði; tímaglósur 25.10.2004.

- *it/ít*: ‘haþít’ (B 33.7), ‘ít’ (B 60.4), ‘míkít’ (B 82.3, 82.6), ‘quedít’ (B 83.11, 85.1), ‘fueðít’ (K 9.4), ‘quellðít’ (K 11.1), ‘buít’ (K 16.1). Hlutfall táknumar:
 - $ið/ið$ 12/23 = 52.2% ; it/it 11/23 = 47.8%.

Aðrar orðmyndir textans sem ýmist enda á ð eða *t* í áhrifalítili bakstöðu eru: *ð*, ‘nockuð’ (B 21.8), ‘annad’ (B 54.2), ýckað (B 81.3), samtengingin *að* og nafnháttarmerkið er ávallt *at* eða tuttugu og sjö sinnum og fornafnid *það* er skrifad ‘þat’ (B 44.8) þegar *það* er óbundið (einu sinni óbundið; tíu sinnum bundið), atviksorðið *þangað* er einnig með óveiklaða endingu, sbr. ‘þangat’ (B 65.10, B 76.4, K 33.5), sem og ‘munat’ (B 45.9). Enn fremur má geta þess að í innstöðu er alltaf *ð*, aldrei *þ* eins og í uppskrift Árna Magnússonar á þáttunum, en *þ-ið* í uppskrift Árna kemur ávallt fyrir í tengslum við bönd.

- Forsetningin *við* kemur fjórum sinnum fyrir í textanum þar sem hún er skrifuð fullum stöfum ‘við’ (B 3.8, B 66.3, B 66.6, B 71.7); tíu sinnum kemur hún fyrir bundin (‘víð’ (t.d. B 24.7). Sams konar band er fyrir *1.pfn. ft.* og er bandið þar leyst upp ‘vit’ (B 13.8); eins og í uppskrift Árna Magnússonar eru persónufornöfnin í *1.p. et. nf.* og *2.p. et. pf.* óveikluð, sbr. til dæmis ‘ek’ (B 65.9) og ‘þík’ (K 23.10).
- *-e/-i* í áhersluleysi: *i* (*í*, *i*) er nánast einhaft í áhersluleysi, sbr. t.d. ‘þíki’ (B 13.2), nattmýklí (B 13.6). Á þessu er ein undantekning; þar er *-e* ‘þen)e’ (B 35.4). Orðið kemur fyrir í Hallmundarkviðu en í bundna máli þáttanna eru einmitt frekast þessir eldri rithættir.
- *-ir/-er* í áhersluleysi: Þar sem endingin er skrifuð fullum stöfum í textanum er skrifad *-ir*, sbr. til dæmis ‘heítír’ (B 1.9), ‘vndír’ (B 15.10). Því er þegar ending er bundin með *er*-bandi (sbr. framansagt), leyst upp *-ir* fyrir bandið, sbr. til dæmis ‘þaheyrdír hlutír’ (B 99.4-5). Atviksorðið *eftir* kemur þrisvar fyrir og ending ávallt bundin með *er*-bandi sem leyst er upp og ritað ‘eptír’ (B 22.3, 95.4, K 10.7).
- *o* fyrir *u* í áhersluleysi kemur aðeins fyrir bundið í orðmyndunum: ‘vo:o’ (B 5.2) (sem í textanum kemur fyrir einu sinni) og í ‘þo:o’ (B 9.10).
- Óákveðinn greinir er ritaður með *h*-i í ‘hinn’ (K 19.3) og án *h* (norvagismi) í ‘en’ ((*hinn*) B 37.4), ‘ít’ ((*hið*) B 60.5) ‘ens’ ((*hins*) B 74.2) ‘ed’ ((*hið*) B 85.12).
- Ritað er ‘høttligt’ (B 13.4), ‘míkílpéínglíg’ (B 27.1), ‘fkíotlíga’ (B 41.3), ‘vnða:lig’ (B 56.4), ‘eínmýklígt’ (B 75.8), ‘kýnligar’ (B 98.7) og ‘kýnlíga’ (K 6.8). Önnur dæmi fundust ekki og heldur ekki myndir þar sem ritað er *-lega*.
- Sömuleiðis er ritað ‘gðngím’ (B 13.9) og ‘morgínn’ (K 10.6).
- *n/nn*: Reglubundin táknumar í samræmi við nútímafsetningu er í bakstöðu lýsingar- og atviksorða sem enda á *-an*, sbr. ‘síðan’ (B 18.9, 43.8, 90.12, 93.6, K 32.11), ‘faman’ (B 64.5, 86.10), ‘vestan’ (B 3.2), ‘Jnnan’ (B 22.2), ‘fty-[kv]an’ (B 68.7-

69.1), ‘þáðan’ (69.6), ‘fíallðan (B 80.6) og sömuleiðis í fornafninu ‘allan’ (B 94.4). *in/inn* eða *un/unn* er ýmist í samræmi við nútímastafsetningu eða ekki: ‘kúml buin’ (K 29.4-5), ‘Jótunn’ (B 36.8), ‘hímín’ (B 57.2), ‘heímín’ (B 58.3, 58.7), ‘morgínn’ (K 10.6) sýna að endingarnar eru eitthvað á reiki og það er í samræmi við það, sem Stefán Karlsson getur um í grein sinni í „Tungunni“,⁶³⁹ að á 14. öld hafi *nn* tekið að falla saman við *n* í áherslulítilli bakstöðu.

- *einfaldur/tvöfaldur samhljóði*. Á 14. öld styttist *r* í bakstöðu einkvæðra orða. Sögnin að *fara* í 1. pers. et. frh. kemur fjórum sinnum fyrir í textanum (og alltaf í 1. pers. et.), bundin með *er-bandí*, þ.e. ‘þe:ec’ (B 59.5) og ‘þe: ek’ (B 60.2) og ‘ek þen’ (B 73.5, 78.9). Ending 1. pers. et. var *r* eins og nú en í 2. pers. var endingin *-rr*. Hér er þó um 1. pers. að ræða.⁶⁴⁰

ss í bakstöðu styttist einnig en þó ekki þar sem það var stofnlægt. Dæmi úr textanum sýna myndir sem ættu af þessum sökum að vera með *ss* en vitna um öfugan rithátt, sbr. *k:osma:k* (B 17.8), *k:osmarkíð* (B 89.3), (pfn.) ‘os’ (B 71.6), ‘míse:ri’ (B 96.8).

- *ll* á undan *ð* og *t*. Í fornöld tíðkaðist það að tvöfalda *l* á undan *ð* og *t* sbr. ‘villðu’ (B 20.4). „Þetta er sem undantekningarlaus regla í miðaldarskjölum, og einsöku sinnum er það einnig gert með *n* á undan *d*, en helzt í norskuskotnum bréfum ...“⁶⁴¹
- Dæmi eru um að samhljóð falli brott í þriggja samhljóðaklösum og þá fellur miðjusamhljóðið brott,⁶⁴² sbr. *mart* (B 75.6).
- Tvíhljóðun ‘e’ á undan *ng* og þá ritað *ei*. Tvisvar koma slíkar myndir fyrir óbundnar: ‘eíngi’ (B 15.7); ‘míkilfeínglíg’ (B 27.1). Því er ávallt gert ráð fyrir tvíhljóðuninni þegar leyst er úr böndum í þessu umhverfi og ritað í samræmi við framangreint *ei*, sbr. ‘geíngi’ (B 1.4).
- Tvíhljóðun á undan *gi* er ekki til staðar, alltaf er ritað ‘e’ þar sem skrifað er fullum stöfum: ‘veginum’ (B 12.7), ‘degi’ (B 87.6), ‘segia’ (K 18.6). Orðmyndirnar ‘eigi’ (sbr. t.d. D 6.6) og ‘allð:eigí’ (B 80.5) koma einungis fyrir bundnar, *eigi* níu sinnum og *aldreigi* einu sinni.
- *z*-ta kemur fyrir í hástigi, ‘hellzt’ (K 30.4); *-s* er algengara í eignarfalli, ‘magſepníf’ (K 4.1) en *z* kemur einnig fyrir í eignarfalli, sbr. ‘hófkullz’ (K 3.6). Í miðmynd sagna er endingin einu sinni skrifuð með *s-i* en annars með *z-u* sem kemur bæði fyrir í nútíðar- og þátíðarmyndum sagnanna, sbr. t.d. ‘settuz’ (B 19.5), *h[æ]ððíz* (B 23.1), *bíðíaz* (B 24.1), en endingunni *-zt* bregður einnig fyrir, sbr. ‘lezt’ (D 5.10).

⁶³⁹ Sbr. Stefán Karlsson 2000:31.

⁶⁴⁰ Sbr. Iversen, Ragnvald 1994 (4. opplag):116.

⁶⁴¹ Jóhannes L. L. Jóhannsson 1924:117.

⁶⁴² Sbr. Stefán Karlsson: 2000:32.

$-z$: 13/16 x 100 = 81.25%; $-zt$: 2/16 x 100 = 12.5%; $-t$: 1/16 x 100 = 6.25%.

- Einungis er ritað *fyrst*, sbr. ‘fýrsta’ (B 20.10) en í uppskriftum Árna Magnússonar eftir Vatnshyrnu er orðmyndin ýmist rituð með *r*-i eða án en það er meðal einkenna á uppskriftum Magnúsar Þórhallssonar í *Flateyjarbók*.
- ok, ek, pik, mik*: Samtengingin *og* er nánast alltaf bundin og bandið er leyst upp *ok*, sbr. t.d. (K 30.6).
 - pfn. ég* er ritað ‘ek’, sbr. (B 60.3, 78.2 80.2; K 20.3, 25.3, 28.4,), *pig* er skrifað ‘þík’ (K 23.10, D 5.6), ‘mik’ (B 79.9) *og* ‘míðk’ (K 14.8). Veiklun k í bakstöðu er því ekki að finna í þessum orðum.
- Ritað er *p* fyrir *f* á undan *t* í orðum eins og *eftir* ‘eptír’ (B 22.3, 95.4, K 10.7), *oft* ‘opt’ (B 59.6, 61.3, K 34.9), *aftur* ‘aptír’ (K 15.5), *aftann* ‘aptann’ (K 6.1) *lyfti* ‘lýptír’ (B 43.3) og *þofsta* ‘þopta’ (B 59.8).
- jafnlengd*: ‘Jamleingð’ (B 96.4). Hér er um hljóðlíkingu að ræða þar sem *f* breytist í *m* á undan *n*, skrifari sleppir reyndar einnig *n*-inu hér. Slíkar hljóðlíkingar tíðkuðust þó nokkuð í miðaldarritum „(líklega fyrir miðnorsk áhrif)“.⁶⁴³
- Ritað er *uo* fyrir eldra *ua* í orðmyndunum *svo* ‘suo’ og *komu* ‘kuomu’; *svo* kemur þrisvar fyrir (B 9.2, 76.8, K 17.11), í öll skiptin skrifað fullum stöfum ‘suo’; *komu* kemur fjórum sinnum fyrir, tvisvar skrifað ‘kuomu’ (B 90.4, 91.4), einu sinn bundið, þ.e. ‘quomu’ (B 61.10) og einu sinni ‘komu’ (B 91.3)
- Einu sinni er ritað ‘em’ fyrir *er* í tengslum við fornafn fyrstu persónu, þ.e. ‘em ek’ (K 23.2).

4.2.2 Styttigar og bönd

Hér verður gerð grein fyrir þeim styttingum og böndum sem einkenna uppskrift skrifara AM 564a 4to sem hér eru flokkaðar í fjóra flokka og vísað í dæmi úr texta með sama móti og áður.

:

1) *Skammstafanir*: Nafnið *þo:ft(eínn)* (K 30.2), *p(1ð:ð:)* (B 2.1).

2) *Samdráttur*:

- Strik í gegnum efri legg á *kk* er leyst upp: *tr* ‘kirkíu’ (B 90.6).
- þ þar sem strik er dregið í gegnum efri legg á *þ*-inu er leyst upp: *or* ‘þo:ði’ (B 17.7), *þo:gei:ð(ottu:)* (K 2.4); *ei* ‘þen’ (B 19.1), ‘þeim’ (B 22.8); *eu* ‘þeu:ra’ (B 64.3) ‘þuiat’ (B 24.3), *e* ‘þetta’ (B 83.9, 95.5); *an* ‘þangat’ (B 65.10), *þann* (B 15.5), (stundum virðist bandið einungis vera yfir *n*-inu, gæti hafa rofnað frá en minnir á stundum á nefhljóðsband, sbr. ‘þann’ (B 4.1, 16.7, 71.8)); *en* ‘þenna’ ((B 94.3) frekar nefnhljóðsband); *eff* ‘þeffi’ (K 14.8, 24.8), ‘þessa’ (K 19.9), ‘þeffum’ (K 5.2). Langt *s* í

⁶⁴³ Björn Þórólfsson 1924:124.

bandinu er táknað *ff*, þar sem þannig er það skrifað í það eina skipti sem það er skrifað fullum stöfum, þ.e. ‘ví-ffí’ (B 16.10-17.1).

- Þrenns konar styttingar eru á mannsnafninu *Þorsteinn* sem kemur allnokkrum sinnum fyrir í texta Kumlbúaþáttar: ‘þorsteinn’ (K 4.11), ‘þorsteínn’ (K 9.2), ‘þorft(eínn)’ (K 30.2)
- *h* þar sem strik er dregið í gegnum hálegginn er leyst upp: *enn* ‘henni’ (K 4.5), *ann* ‘hann’ (K 6.6), *an* ‘hanf’ (K 11.8), *onu* ‘honum’ (B 98.5).

3) *Stakir stafir fyrir ofan línu eru leystrir upp fyrir eftirfarandi hljóð eða hljóðasambönd:*

- *a*: *ua* ‘quæð’ (B 12.3), ‘quazt’ (B 11.8)
- *e*: *ue* ‘quæðandí’ (B 32.7); *ei* ‘allðærigí’ (B 80.6)
- *i*: *ir* ‘þirði’ (B 1.7); *yrir* ‘þýzír’ (B 3.1); *ri* ‘Spíngá’ (B 47.1); *ιð við* (B 42.2); *il tul* (B 8.2)
- *o*: *o:o* ‘vor:o’ (B 5.2), ‘þor:o’ (B 9.10); *io* ‘krosmark’ (B 17.8), ‘b:roððum’ (B 17.10),
- *u*: *ru* ‘fníogvundu’ (B 53.4); *un*: ‘munu’ (B 56.8).
- *m*: *ðnnum* ‘mðnnum’ (K 35.10)
- *n*: *un* ‘mun’ (B 52.8), *an* ‘meðan’ (B 84.9), ‘nìðan’ (B 89.11).
- *c*: *ic* ‘micil’ (B 93.5)
- *r*: *ad*: ‘maðr’ (B 2.5), *ar*: ‘krosmark’ (B 17.8), *mar*gír (B 48.7)
- *æ*: *ær*: ‘þæraz’ (B 56.3), ‘þærði’ (B 95.7), ‘nær’ (B 95.11); *uæ* ‘quæðínu’ (B 85.9).

4) *Sértákn:*

- *ar*-band (líkist krök-*r* ofan línu) er leyst upp: *ar* ‘var’ (B 15.8), ‘mart’ (B 75.6), ‘krosmarkíð’ (B 89.3), *barn* (K 4.6); *arar* ‘fvarar’ (K 24.3, 29.3); *að*: ‘maðr’ (B 2.5)
- *er*-band (eins og fjótaskriftar-*r* ofan línu) er leyst upp: *er* ‘eínnhue:n’ (B 7.8), ‘þe:ðar’ (B 8.3), ‘þen’ (B 73.5), ‘fuerðít’ (K 9.4), ‘hue:gi’ (K 34.5). Í áhersluleysi er bandið leyst upp *ir* þar sem *i* er nánast einhaft á undan *r* í áhersluleysi, sbr. til dæmis ‘eptír’ (B 22.3).
- Band sem lýkist *u-i* þar sem lykkja hefur verið dregin út frá *u-inu* og yfir það og leyst upp: *ia* ‘fitia’ (B 23.9), ‘hia’ (K 11.10). Einu sinni er upplausnin *ua* ‘quomu’ (B 61.10). Bandið kemur aðeins fyrir í þessi þrjú skipti í textanum.
- *ur*-bandið (?) er leyst upp: *ur*: ‘þð:unautur’ (B 97.4), ‘þruði’ (K 17.7). Bandið kom tvísvar fyrir í textanum.
- *m* er leyst upp: *ed* ‘med’ (B 8.4). Bandið kemur fyrir átta sinnum, í eitt skipti er það tvöfalt *m* ‘meðan’ (B 84.9).
- *Svo* kemur alls staðar fyrir óbundið, sbr. til dæmis (B 9.2, K 31.8).

- *og*-band líkist gegnumstrikaðri *z* og er leyst upp: *ok*, sbr. (B 6.4). Samtengingin kemur ekki fyrir óbundin í textanum.
- Það band sem oftast kemur fyrir líkist *c-i* sem fallið er saman að mestu og teygir anga sína til hægri. Bandið virðist geta staðið fyrir eftirfarandi stafi eða stafasambönd:
 - Langoftast stendur það fyrir *m* og *n* líkt og nefhljóðsband eða u.p.b. 24 sinnum fyrir *m* og 15 sinnum fyrir *n* – sbr. til dæmis ‘*beoððum*’ (B 17.10), ‘*vnð*’ (B 45.2), ‘[h]uenum’ (B 84.1), ‘*fkilpingf*’ (K 21.8).
 - Nokkrum sinnum er bandið leyst upp sem *ig*, sbr. til dæmis ‘*eigi*’ (B 85.5, K 32.3).
 - Sex sinnum er þetta band leyst upp sem *ei* ‘*geíngi*’ (B 1.4, 37.3), ‘*geíngu*’ (B 14.10, 93.7), ‘*geíngí*’ (B 88.5) og *ein* ‘*geíngu*’ (B 18.11). Orðmyndir í textanum sem skrifanda eru fullum stöfum gefa tvíhljóðunina til kynna, sbr. ‘*eíngi*’ (B 15.7) og ‘*míkílpeínglíg*’ (B 27.1) og því er leyst upp *ei* á undan *ng*.
 - Tvisvar er bandið leyst upp sem *un*, ‘*mundi*’ (B 94.7), ‘*mundu*’ (K 15.11).
 - Tvisvar er það leyst upp sem *enn* ‘*menn*’ (B 24.14, K 22.3) og einu sinni *en* ‘*þenna*’ (B 94.3).
 - Bandið er auk þessa leyst upp sem *a* ‘*ganga*’ (B 11.11), *landi* (K 37.4); *an* ‘*þann*’ (B 71.8).
 - Talið var hugsanlegt að leysa upp *inn* í ‘*morgínn*’ (K 10.6), þ.e. ‘*morgíninn*’ en þar sem nafnorðsmyndir skrifara A eru oftar en ekki án greinis, þar sem í C er skrifanda greinir, er talið að svo sé hér. En það er eitt dæmi þar sem *inn* er upplausn en það er í ‘*heimínn*’ (B 60.9).
 - Og ef bandið hefði verið til staðar í ‘*ðun[um]*’ þá hefði það þurft aða standa fyrir *um*. Bandið er ekki til staðar og skrifari sýnir ávallt fall orðmyndar þar sem um endingu er að ræða. Notkun hans á bandinu er mjög víðtæk eins og sést í dæmunum hér að ofan, sbr. ‘*mundi*’ (K 30.8), ‘*mundi*’ (B 94.7) þar sem ýmist er bara nefhljóðið eða nefnhljóð og sérhljóð. Dæmið hér fyrir ofan um ‘*heimínn*’ (B 60.9) er þó sennilega einstakt og í öðrum handritum er fjallað um *heim hinn*.

Skrifari hefur þó haft víðtæk not af bandinu.